

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ
УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

За редакцією
член-кореспондента НАН України
Шинкарук Л.В.

Монографія

Київ-2023

УДК 330.34:63:228.439

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Національного університету
біоресурсів і природокористування України МОН України
(протокол № 6 від 22 грудня 2023 р.)*

Автори:

Шинкарук Л.В. (передмова, п.п.1.1, 1.2, 2.6, висновки), доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, професор кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту; **Власенко Т.О.** (п.п. 1.1, 2.2), кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту, **Власенко Ю.Г.** (п.п. 2.2), кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії; **Дергач А.В.** (п.п. 1.3), кандидат наук з державного управління, доцент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту; **Деліні М.М.** (п.п. 1.1, 1.2, 1.3, 3.1, 3.2), доктор економічних наук, професор, професор кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту; **Попова О.Л.** (п.п. 2.1, 2.3, 2.4, 2.5), доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»; **Шинкарук О.В.** (п.п. 3.1), кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації.

Рецензенти:

Льчук М.М., доктор економічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Князєва Т.В., доктор економічних наук, професор, Національний авіаційний університет

Бояринова К.О., доктор економічних наук, професор, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Інклюзивний розвиток агропродовольчого сектору України: можливості та ризики: колективна монографія. Під наук. ред. Член-кор. НАН України, д.е.н., проф. Шинкарук Л.В. Київ: НУБіП України. 2023 р. 356 с.

ISBN 978-617-8351-88-5

Монографія присвячена питанням інклюзивного розвитку агропродовольчого сектору України, статистичному аналізу сільського господарства України, визначенню загроз для продовольчої безпеки країни та можливостей, якій надає держава для підприємств в цій частині; також досліджено питання інклюзивного розвитку, ролі соціальної відповідальності бізнесу в ньому та основних практик соціальної відповідальності аграрних підприємств.

Монографія може бути рекомендована науковцям, які досліджують питання інклюзивного розвитку агропродовольчого сектору, аспірантам, студентам, а також практикам в цій сфері.

© Шинкарук Л.В., Власенко Т.О.,
Власенко Ю.Г., Дергач А.В., Деліні М.М.,
Попова О.Л., Шинкарук О.В., 2023

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	5
<i>РОЗДІЛ 1. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	9
<i>1.1. Особливості розвитку економіки та продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану</i>	9
<i>1.2. Роль ФАО у забезпеченні продовольчої безпеки України під час війни</i>	30
<i>1.3. Державна інвестиційна підтримка підприємств сільського господарства</i>	44
<i>РОЗДІЛ 2. ІНКЛЮЗИВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ У СІЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ</i>	69
<i>2.1. Міжнародні орієнтири щодо інклюзивного розвитку</i>	69
<i>2.2. Підходи до оцінки інклюзивності та класифікація країн</i>	73
<i>2.3. Інклюзія як посилення соціоекономічної компоненти сталого розвитку</i>	86
<i>2.4. Інституційне забезпечення інклюзивного сільського розвитку</i>	95
<i>2.5. Ефекти інклюзивної сільської гостинності для туристів, сільських домогосподарств і розвитку села</i>	107
<i>2.6. Місце та роль підприємств агропромислового сектору в економіці країни</i>	126

<i>РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНІ ПРАКТИКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ – ІНСТРУМЕНТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ</i>	192
<i>3.1. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як вимір інклюзивності</i>	192
<i>3.2. Розвиток нефінансової звітності аграрних підприємств України</i>	206
<i>ВИСНОВКИ</i>	220
<i>ЛІТЕРАТУРА</i>	223
<i>ДОДАТКИ</i>	241

ПЕРЕДМОВА

Сучасний стан економіки України відобразив важливість агропромислового сектору для її сталого функціонування, що набуло особливої актуальності в умовах повномасштабної війни. Важливість сільського господарства для нашої країни не є перебільшенням, адже в умовах обмеження можливості постачання зерна по світу реально постала загроза світовій продовольчій безпеці. Українські морські транспортні шляхи були перекриті росією, що унеможливило на певному етапі для нас виконувати свої контрактні зобов'язання. В такій ситуації у світі виникла загроза голоду, а в Україні знизилась грошові надходження за зібрану та нереалізовану продукцію. Але загроза продовольчої безпеки виникла не тільки для усього світу, але й самої України, так як велика частка земель знаходилась чи знаходиться й досі під окупацією. Частина земель, які було звільнено, була замінована чи через військові дії, які велись на цій території, вони є не придатними для здійснення сільськогосподарської діяльності. Також значна частка сільськогосподарських земель знаходиться в межах зони активних бойових дій, що також унеможлиблює безпечну сільськогосподарську діяльність. Це має значні негативні перспективи як для самої економіки України, так й для добробуту населення взагалі, його соціального розвитку.

В даних умовах важливим стає забезпечення фермерів, сільське населення, суб'єктів сільськогосподарського підприєм-

ництва різного розміру можливими засобами для збереження своїх потужностей чи відкриття нових. З урахуванням великої міграційної хвилі, в т.ч. й всередині країни, необхідним є надання можливостей для всіх верств населення зберегти свій рівень життя настільки наскільки це є можливим в умовах війни.

Розвиток малого та середнього за розміром підприємництва стає тією можливістю, яка дозволить економіці країни не зазнати значних економічних втрат внаслідок війни, так як саме такі підприємства створюють робочі місця, вирішують проблему самозайнятості населення, зацікавлені в створенні якісної продукції через конкуренцію на ринку тощо. Позитивним в стимулюванні розвитку сільськогосподарської підприємницької діяльності також є створення продукту, який стає дефіцитним через обмеження у виробництві. Проблема браку насиченості ринку в період кризових станів завжди має супутню проблема значного зростання ціни на дефіцитну продукцію, що ще більше загострює соціальні кризові стани в суспільстві.

Підтримка фермерів чи просто сільського населення також є важливою, адже надання їм можливості для відновлення виробництва різних сільськогосподарських культур, вирішує проблему забезпечення себе продуктами харчування, що є профілактикою голоду в країні. Окрім того, надлишки продукції можуть бути збуті на ринку та збільшить пропозицію, що створить підвалини для встановлення справедливої, а не завищеної ціни на продукцію.

Саме тому, в умовах війни, а також тих викликів, які передували війні, нам вбачається важливим дослідження розвитку агропромислового сектору в Україні, для того щоб в подальшому можна було сформулювати напрями з поствоєнного розвитку цього сектору. В цьому важливим є дотримання інклюзивності, адже саме інклюзивний розвиток є збалансованим та повноцінним. Врахування інтересів людини є основою при формуванні та впровадженні політики інклюзивного розвитку. Важливим тут стає не лише орієнтація на економічні показники, а й соціальні показники, які відображають якість життя населення, умови їхнього проживання. Переходячи до сільського господарства з урахуванням інклюзивного зростання можна додати також до вищенаведеного й орієнтація на Цілі сталого розвитку, орієнтація на які роблять сільське господарство більш відповідальним, орієнтованим на людину та довкілля.

Метою даної монографії стало дослідження теоретико-методологічних засад питань інклюзивного розвитку агропродовольчого сектору України, визначення ризиків та можливостей.

В першому розділі досліджено особливості розвитку економіки України в умовах повномасштабної війни та загрози продовольчої безпеки для нашої країни та світу зокрема; проаналізовано значення ФАО в вирішенні проблеми продовольчої безпеки в українському суспільстві, визначено основні практики з допомоги сільському населенню; вивчено основні інвестиційні

державні механізми зі стимулювання розвитку агропромислових підприємств в умовах воєнного стану.

Другий розділ розкриває сутність та зміст інклюзивного розвитку сільського господарства, зазначає його значення в формуванні сталої економіки країни; досліджує та аналізує сучасний стан розвитку сільського господарства в Україні, вивчає основні зміни, які відбулись в секторі внаслідок війни.

В третьому розділі розглядається соціальна відповідальність аграрних підприємств як один з інструментів досягнення інклюзивного сільського господарства через соціально-відповідальні практики, які орієнтовані на людину та населення країни.

З урахуванням тих викликів, які постали перед агропромисловим сектором України необхідним є вжиття всіх можливих заходів щодо його розвитку на засадах інклюзивності для повноцінного захисту як сільського виробника, так й населення нашої країни.

РОЗДІЛ 1. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Особливості розвитку економіки та продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану

Важливим для нашої держави в умовах війни є підтримка економіки та продовольчої безпеки. 24 лютого 2022 року стало початком етапу новітнього етапу в історії України. Економічні втрати та перспективи України внаслідок російської агресії поки що неможливо точно оцінити. Це пов'язано з тим, що війна триває, і її наслідки ще не є кінцевими. Однак уже зараз стає очевидним, що масштаби шкоди є величезними. Це проявляється як в людських втратах для нашої держави, так й в економічних, які уособлюються в відтоці робочої сили, низькій купівельній спроможності населення, невисокій продуктивній можливості бізнесу тощо. В аграрній сфері це проявляється в тому, що велика частка земель знаходиться під окупацією або знаходилась раніше й наразі є не придатною для вирощування сільськогосподарської продукції. Для нас це дає підвалини для розуміння, що відновлення економіки України після війни буде складним і тривалим процесом. Для того щоб він був успішним, необхідно розробити чітку стратегію та визначити пріоритети. Також, з врахуванням описаного, однією з найважливіших задач стає забезпечення продовольчої безпеки України. Війна в Україні

показала, що наша країна є одним із основних світових виробників зерна. Блокада шляхів вивезення української агропродукції призвела до глобальної продовольчої кризи. Для того щоб запобігти цій кризі, Україна повинна відновити експорт зерна. Крім того, необхідно зміцнити вітчизняну економіку в цілому. Для цього потрібно стимулювати розвиток промисловості, сільського господарства, туризму та інших секторів економіки.

Це дослідження є важливим кроком на шляху до відновлення економіки України та забезпечення її продовольчої безпеки. Воно допоможе розробити ефективну стратегію відновлення економіки і запобігти глобальній продовольчій кризі.

Основою стратегії повоєнної відбудови має стати зміна структури економіки відповідно до національних інтересів, підвищення якості життя українців, включаючи безпекові гарантії та набуття Україною статусу провідного гравця на глобальному ринку, що має забезпечити механізми інституційної спроможності держави перемогти на економічному фронті. Ми не можемо виграти військові дії та програти економічну війну, а такі факти в історії людства уже були. Для цього необхідно також змінити системні підходи до оцінки економічних явищ та результатів, оскільки система, яка використовується в індустріальній економіці, в основному через ВВП, не враховує якісні показники життя населення, соціально-політичні проблеми, вплив на екологію, ефективність виробництва, індекс споживчих цін відображає зміну вартості «споживчого кошика», а з урахуванням

індивідуалізації споживання він може бути абсолютно різним у різних груп споживачів, що порушує багато питань щодо показника середньої інфляції.

Питанням розвитку економіки та продовольчої безпеки в умовах війни приділяли увагу різні вітчизняні та світові вчені. Серед українських можна виділити Ковальову О., Витвицьку О., Рибчинського Р., Купченко А., Ткаченко С., які в рамках свого наукового дослідження розробляли науково-методичні положення та практичні пропозиції щодо вдосконалення індикаторів моніторингу продовольчої безпеки з метою оперативного ухвалення управлінських рішень¹. Лагодієнко В., Франчук В., Дзюрах Ю., Мельник С., Шупрудько Н., Гобела В. визначали загальний рівень продовольчої безпеки України та пропонували основні напрями її підвищення².

Закордонні Véné C., Bakker D., Chavarro M. J., Even V., Melo J., Sonneveld A. проводили перше глобальне оцінювання впливу COVID-19 на світову продовольчу систему та її гравців. Основний акцент даного дослідження робився на продовольчій безпеці та стані харчування в тих країнах з низьким та середнім

¹ Ковальова, О., Витвицька, О., Рибчинський, Р., Купченко, А., & Ткаченко, С. (2023). МОНІТОРИНГ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(49), 274–286. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.2.49.2023.4004>

² Лагодієнко, В., Франчук, В., Дзюрах, Ю., Мельник, С., Шупрудько, Н., & Гобела, В. (2022). ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ОЦІНКА ФАКТОРІВ УПЛИВУ, ПОСТВОЄННІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 427–437. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3891>

рівнем доходів, які постраждали внаслідок пандемії³. Дане дослідження є важливим для аналізу, так як відображає стан речей з продовольчою безпекою різних країн світу після пандемії та те, що війна в Україні може загострити через неможливість поставляти агропродовольчу продукцію.

Nabuuma D., Reimers C., Hoang K. T., Stomph T.J., Swaans K., Raneri J. E. також досліджували наслідки постачання насіння на продовольчу безпеку, стійкість домогосподарств, якість харчування тощо⁴.

Курман Т.В. досліджувала питання правового забезпечення та функціонування агропродовольчого сектору в умовах воєнного стану в Україні⁵, де вона дійшла висновку, що надзвичайно актуальним є проблема формування цілісного механізму правового забезпечення продовольчої безпеки в Україні.

Благополучна А. досліджувала питання запровадження зернових коридорів задля забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни в Україні⁶.

³ Béné, C., Bakker, D., Chavarro, M. J., Even, B., Melo, J., & Sonneveld, A. (2021). Global assessment of the impacts of COVID-19 on food security. *Global Food Security*, 31, 100575. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100575>

⁴ Nabuuma, D., Reimers, C., Hoang, K. T., Stomph, T.J., Swaans, K., Raneri, J. E. (2022). Impact of seed system interventions on food and nutrition security in low- and middle-income countries: A scoping review. *Global Food Security*, 33, 100638. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2022.100638>

⁵ Курман Т.В. (2022) Агробізнес та продовольча безпека: загрози та проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. №3. С. 122-126. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.22>

⁶ Благополучна, А. (2022). ЕКОНОМІЧНА ДОСТУПНІСТЬ ПРОДОВОЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ. *Економічні горизонти*, (3(21)), 13–20. DOI : [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.263549](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.263549)

Ben Hassen T and El Bilali H. досліджували наскільки вплине війна в Україні на міжнародну продовольчу безпеку, так як багато країн світу, а особливо Середній Схід та Північна Африка залежать від імпорту агропродовольчої продукції, в т.ч. й з України⁷.

Крім того, питання економічних змін та продовольчої безпеки в умовах війни в Україні стають об'єктом досліджень для Maddison Project Database, де наводяться аналітичні дані, в т.ч. й історичні; ЄБРР, яке вже оцінює масштаби наслідків та необхідний обсяг інвестицій для відновлення економіки. Stockholm international peace research institute наводить статистичну інформацію щодо витрат на озброєння та аналізує глобальні витрати на озброєння.

Інші українські та світові аналітичні агенції, агропродовольчі портали також аналізують наслідки впливу війни в Україні на світову продовольчу безпеку, чинники, що впливають на економічні надходження до України, заходи з боку ЄС задля врегулювання питань продовольчого забезпечення різних країн, дії ФАО в забезпеченні продовольчої безпеки у світі тощо.

Саме вивчення даних літературних джерел дозволило систематизувати результати досліджень вчених та аналітиків, зробити висновки щодо визначення особливостей, які впливають на економічний розвиток та продовольчу безпеку України в умовах воєнного стану та визначають напрямки подальших змін в

⁷ Ben Hassen T, El Bilali H. (2022) Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? *Foods*. 11(15):2301. DOI : <https://doi.org/10.3390/foods11152301>

цих сферах. Крім того, варто відзначити, що основним фокусом уваги вчених є дослідження саме питань забезпечення продовольчої безпеки у світі з урахуванням війни в Україні, а не дослідження саме економічних питань, структури економіки нашої країни, визначення «вузьких» місць, які мають негативні наслідки на динаміку економічних показників в тій ситуації, що склалась.

Метою нашого дослідження стає визначення особливостей розвитку економіки та продовольчої безпеки України в умовах воєнного стану.

За оцінками уряду, національна економіка за підсумками 2022 року впала приблизно на 30 %, а деякі сектори економіки постраждали значно більше, за відсутності такої ж експортної можливості, яку надала українському АПК зернова угода, досягнута за посередництва ООН та Туреччини, металургійний експорт просів на 62 %. Зерно, соняшникова олія та інша аграрна продукція стали головними статтями українського експорту і генерують значну частину валютних надходжень від експорту товарів. У структурі експорту України в останні роки переважають сільське господарство, металургія та послуги (включно з доходами від транзиту газу). Структура економіки України (2021 р.) демонструє, що серед секторів найбільшу частку української економіки складає оптова та роздрібна торгівля (13,8 %), сільське/лісове/рибне господарство (10,6 %) і переробна промисловість (10,3 %) та 6,7 % добувна промисловість і розроблення кар'єрів, що підтверджує необхідність переходу до економіки з високою

доданою вартістю. Падіння ВВП України на третину не може бути пояснене виключно воєнними факторами, оскільки вищезазначені структурні особливості та сировинний характер економіки є важливим чинником вразливості будь-якої економічної системи.

Під час II світової війни, за 1941–1945 роки, не зафіксовано таких обсягів падіння ВВП (див. Табл. 1) ні у Німеччині (1941 р. +6,3%, 1942 р. +1,3 %, 1944 р. +2,5 %, 1945р. -28,9 %), ні у СРСР (1941 р. -13,9%, 1942 р. -23,7 %, 1944 р. +18,7 %, 1945 р. -5,2 %) і хоча сьогоднішня військова агресія РФ і умови війни кардинально відрізняються, незаперечним є необхідність реформування управління на рівні держави, так як вищезазначене зниження на 30% ВВП в Україні ставить під сумнів, що воно зумовлене виключно воєнними факторами, оскільки структурні дисбаланси економіки та сировинний характер економіки є важливим чинником вразливості будь-якої економічної системи.

Таблиця 1. Динаміка ВВП, 1941-1945 рр., % рік до року⁸

Країни	1941	1942	1944	1945
Німеччина	6,3	1,3	2,5	-28,9
СРСР	-13,9	-23,7	18,7	-5,2
Італія	-1,2	-1,2	-18,8	-21,7
Франція	-20,9	-10,4	-15,5	8,4
Великобританія	9,1	2,5	-3,9	-4,4
США	18,2	20,0	8,4	-4,0

Джерело: Складено авторами на основі Maddison Project Database. URL : <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/?lang=en>

⁸ Maddison Project Database. URL : <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/?lang=en>

За даними ЄБРР, лише 29% економік які вийшли зі збройного конфлікту, досягають довоєнного рівня ВВП на душу населення протягом п'яти років. Щоб Україна відновилася протягом п'яти років, економіка мала б зростати на 14% на рік протягом усього цього періоду. Це підвищить середній ВВП до \$225 млрд з приблизно \$150 млрд у 2022 році в постійних цінах»⁹.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру, глобальні витрати на озброєння у 2022 році виросли на 3,7% та досягли рекордних \$2,24 трлн. В Європі зростання становило 3,6%, чого не було з часів завершення Холодної війни. Дослідники пов'язують це з війною в Україні. На сьогодні витрати на озброєння становлять 2,2% глобального ВВП, очікують зростання цього показника на тлі обіцянок нових закупівель озброєння, інфляції, продовження війни росією та напружених відносин США та Китаю¹⁰. Витрати різних країн світу, в тому числі України та росії на озброєння протягом 1990-2022 рр. наведено на рис. 1.

Як видно з рисунку, найбільші витрати на озброєння протягом аналізованого періоду в США, які значно зростали у 2010 р. Інші країни, які наведені протягом певного періоду часу не відрізнялись скачками та великими показниками, але Китай, починаючи з 2005 р. відображає зростання даного виду витрат.

⁹ ЄБРР оцінив потреби швидкого відновлення України в 250 мільярдів доларів інвестицій. *Економічна правда*. 16 травня 2023 р. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/16/700171/>

¹⁰ World military expenditure reaches new record high as European spending surges. April 2023. Stockholm international peace research institute. URL : <https://sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>

Так, у 2022 р. показник цієї країни зріс у 3,6 разів в порівнянні з 2005 р., що є вагомим індикатором орієнтації китайської економіки. В Україні дана стаття витрат була незначною, але саме з початком повномасштабного вторгнення 2022 р. вона зросла у 7,5 разів в порівнянні з 2021 р. Але для підвищення витрат на озброєння та забезпечення безпеки Україні необхідні взагалі грошові ресурси, яких, з урахуванням вищенаведених даних, наразі не є достатнім.

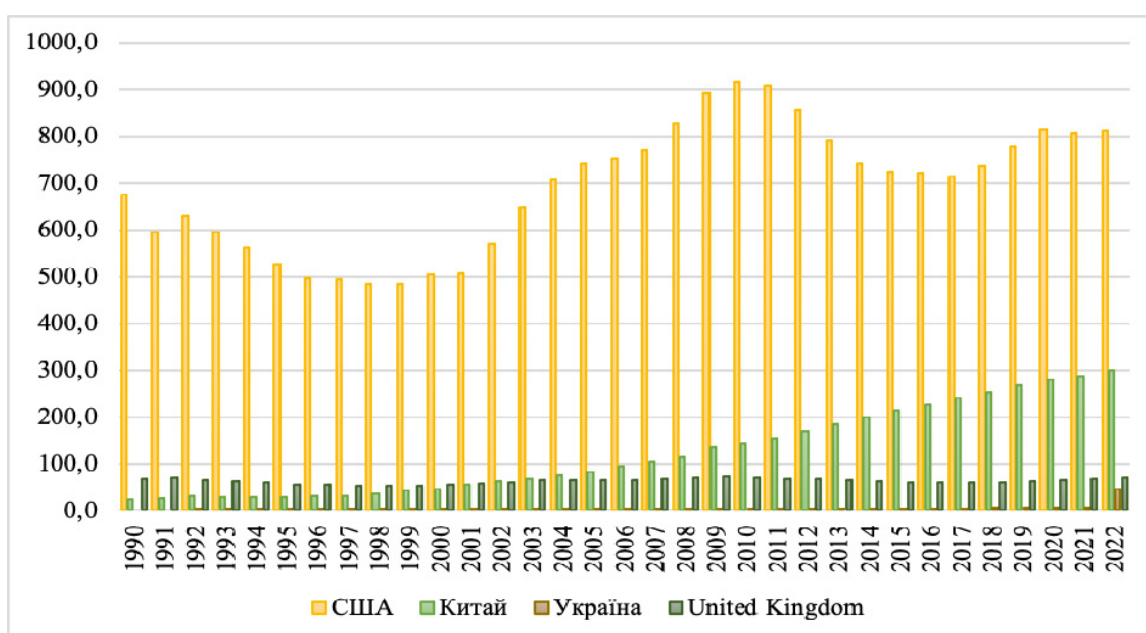

Рисунок 1. Витрати на озброєння різних країн світу, 1990-2022 рр., constant prices, \$bn

Джерело: сформовано авторами на основі SIPRI military expenditure database. URL : <https://sipri.org/databases/milex>

Крім того, серед основних запитів населення, бізнесу, інвесторів, який має гарантувати держава, буде, звичайно, запит на безпеку, який невпинно зростає разом із постійним збільшенням

ціни людського життя, це різні форми безпеки від воєн, пожеж, торнадо, тероризму, кібератак, голоду. Воєнні дії, що ведуться рф на території України, уже вкрай негативно впливають на функціонування продовольчих систем світу та України. Україна, завдяки вітчизняному продовольчому експорту, тривалий час позиціонувалася як гарант продовольчої безпеки в багатьох країнах світу і внесок країни до світового продовольчого ринку у 2021 році був еквівалентним забезпеченню харчуванням близько 400 млн осіб. Україна стабільно входила до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових. Важливість ролі України особливо виявилася під час пандемії COVID-19, коли було зруйновано глобальні ланцюги постачання товарів. Україна продовжила виконувати свої зобов'язання та істотно сприяла продовольчій безпеці своїх партнерів на Близькому Сході, в Європі, Південно-Східній Азії та Північній Африці.

У 2021 році Україна увійшла до складу Комітету зі всесвітньої продовольчої безпеки ООН, який підпорядковується Генеральній Асамблеї ООН через економічну і соціальну Раду ООН і конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО)¹¹. Це є зрозумілим та логічним, адже Україна є однією з тих країн, яка забезпечує продовольчу безпеку у світі, являючись лідером з експорту багатьох сільгосп культур.

Якщо знову звернутися до часів II світової війни, то питання продовольчої безпеки були надзвичайно актуальними, свідченням

¹¹ Україна увійшла до Комітету продовольчої безпеки ООН. AgroPolit.com. URL : <https://agropolit.com/news/19610-ukrayina-uviyshla-do-komitetu-prodovolchoyi-bezpeki-oon>

чого є План голоду (нім. *Der Hungerplan*, також план Бакке нім. *der Backe-Plan*) – назва плану політичного і військового керівництва Третього рейху, метою якого було отримання додаткових харчів для німецьких окупаційних військ і населення Німеччини. План передбачав, що внаслідок його реалізації від голоду загине близько тридцяти мільйонів мешканців окупованих територій СРСР. На думку історика Християна Герлаха, цей план розглядався як офіційна політика влади і послідовно втілювався після нападу на Радянський Союз.

Війна рф черговий раз довела важливість і цінність забезпечення продовольством населення і одним із важливих рішень Організації Об'єднаних Націй (02.03.2022 р.) був екстрений заклик на підтримку України (FLASH APPEAL UKRAINE) та висловлене занепокоєння різким погіршення ситуації з цілісністю продовольчої системи в Україні в умовах військової агресії рф проти України через залишення фермерами та іншими дрібними сільгоспвиробниками вражених війною територій.

Важливим фактом, на який необхідно звернути увагу світовій спільноті є те, що коли Україна вимушено скорочувала експорт пшениці у 2022 році до 13 млн т, проти 20 млн т 2021 року, росія наростила обсяги експорту за цей період відповідно з 33 млн т до 38 млн т (USDA), що порушує питання розширення санкцій щодо експортної діяльності країни-агресора.

NASA Harvest використовує супутникові знімки для моделювання врожаю пшениці і за результатами моделювання щодо України, росія зібрала у 2022р. в окупованій Україні пшениці на 1 мільярд доларів (NASA Says), а це не лише зниження участі України у глобальній продовольчій безпеці, а зниження перспектив розвитку аграрного сектора, зменшення валютної виручки та зниження рівня життя населення і рівня продовольчої безпеки України. Також чверть української пшениці вирощується на землях, захоплених росією, а з непідконтрольних Україні територій зібрано майже 6 мільйонів тонн пшениці та близько 88 % озимих культур, посіяних на окупованих територіях, а незібрані площі були переважно вздовж лінії фронту¹². Вищезазначене дослідження порушує питання про ймовірність експорту рф зерна, вивезеного з окупованих територій, до таких країн як Лівія, Іран та інші країн і хоча важко оцінити обсяги зерна, оскільки вантажовідправники можуть приховувати походження вантажів, але це має стати доказовою базою у судових позовах щодо злочинів рф в Україні.

Важлива на сьогодні тема – заборона на експорт української агропродукції деякими державами ЄС, спричинила значний резонанс, оскільки основний рух експорту відбувається саме через держави ЄС. Європейська Комісія вжила виняткових тимчасових заходів щодо імпорту чотирьох сільськогосподарських продуктів з

¹² Aine Quinn, Agnieszka de Sousa. Russia reaped \$1 billion of wheat in occupied Ukraine, Nasa says. 3 December 2022. Bloomberg. URL : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-03/russia-reaped-1-billion-of-wheat-in-occupied-ukraine-nasa-says>

України – пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшника – до Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії та Словаччини. Імпорт цих товарів заборонено до 5 червня 2023 року. Транзит товарів через ці країни до інших держав Євросоюзу або за межі ЄС може тривати. Водночас Єврокомісія готова знову запровадити ці заходи після 5 червня, поки зберігається виняткова ситуація. «Ці заходи необхідні з огляду на виняткові обставини серйозних вузьких місць у логістиці, з якими зіткнулися п'ять країн-членів ЄС», – заявлено у Брюсселі. Паралельно Болгарія, Угорщина, Польща та Словаччина зобов'язалися скасувати свої односторонні заборони щодо пшениці, кукурудзи, ріпаку та насіння соняшника, а також інших продуктів, що надходять з України, повідомлено в Єврокомісії.

Гравці аграрного ринку Польщі говорять, що попри декларування агропродукції у якості транзиту, значні обсяги зернових все ж «осідають» в країні, а номенклатура постійно розширюється. Та не все так просто. Попри нарікання і страйки, є й досить прагматичний інтерес в цій історії. Українське зерно продається з дисконтом, хоча польські переробники це заперечують і запевняють, що не викручують руки українцям, які опинились в складній ситуації¹³.

Яким зерновий ринок є сьогодні та що прогнозують на завтра – ці теми піднімали світові експерти на міжнародному форумі

¹³ Шалений експорт. Дорога зерна через Польщу. 13 березня 2023. Latifundist.com. Головний сайт про агробізнес. URL : <https://latifundist.com/spetsproekt/1006-shalenij-eksport-doroga-zerna-cherez-polshchu>

EURO GRAIN HUB, що відбувся 26-28 квітня в Бухаресті. Захід проходив за організації компанії «УкрАгроКонсалт» та AgriPortal (Румунія). «Коли ми запитуємо, яким буде ціновий тренд – зростаючим чи низхідним, – відповідь знаходиться в Україні. Якщо Україна експортує 14 млн т зерна, – буде один результат, якщо 5 млн т – картина стане абсолютно іншою. Звичайно, Європа може імпортувати щось в Бразилії чи Аргентині, але вартість доставки разюче відрізняється», – наголошено президентом УЗА Миколою Горбачьовим¹⁴.

Щодо України, то макропрогноз Нацбанку демонструє, що обмеження експорту тимчасово знизять у 2023 році продовольчу інфляцію в Україні за рахунок збільшення пропозиції на внутрішньому ринку, але це ускладнить діяльність аграріїв та може змусити їх зменшувати посіви, що негативно відобразиться в подальшому на економічній активності та підвищить тиск на обмінний курс. Окрім того, Туреччина, РФ, Україна та ООН не дійшли згоди про нові судна, здатні експортувати зерно, під час переговорів, 5 травня.

Представимо особливості АПК України на рисунку 2.

На тлі проблем з експортом зернових важливо акцентувати увагу на тому, що Україна традиційно виробляє зерна набагато більше, ніж споживає сама і споживання зерна в Україні за останні п'ять років перед війною складало не більше 15 % від врожаю, а

¹⁴ Форум Euro Grain HUB : ціни на зерно в Європі залежать від України. 8 травня 2023. Latifundist.com. Головний сайт про агробізнес. URL : <https://latifundist.com/reportazhy/158-forum-euro-grain-hub-tsini-na-zerno-v-yevropi-zalezhat-vid-ukrayini>

під час війни, разом зі скороченням населення та внаслідок низької купівельної спроможності населення, споживання всередині впало ще більше, що призвело до звуження ємності внутрішнього продовольчого ринку.

це спеціалізоване монокультурне експортоорієнтоване сільське господарство сировинного спрямування

у 2022 році частка продукції АПК у загальній структурі експорту зросла до 53% і склав дві третини від довоєнних обсягів (67,7%)

більшість продукції АПК — сировина, частка експорту зернових культур у необробленому вигляді становить близько 60% від вирощеного обсягу

споживання зерна в Україні за останні п'ять років перед війною становило не більше 15% від врожаю

Україна є лідером з поставок до ЄС ріпаку, насіння соняшнику, соняшникового шроту, соняшnikової олії та соєвої олії

частка імпортованих високотехнологічних товарів у структурі споживання становить 68% (комбайни та інша агротехніка або нафтопродукти, пестициди, насіння)

скорочення виробничого потенціалу у тваринництві, насамперед м'ясо-молочного скотарства, призвело до зростання залежності від імпорту (до 30%) і ризиків для національної продовольчої безпеки

Україна нетто-імпортер овочів, плодів та ягід: баланс торгівлі в 2021 році - \$0,5 млрд.

сільське господарство України характеризується подвійною структурою: з великими експортно-орієнтованими виробниками та малими фермами (часто сімейними)

війною знищено значну частку інфраструктури, техніки та логістики

значна частка сільськогосподарських земель заміновано

Рисунок 2. Особливості АПК України

На противагу скороченню внутрішнього ринку зберігалася, навіть зростала, затребуваність основних видів українського аграрно-сировинного експорту на глобальному ринку, що дозволяло крупним виробникам і трейдерам, орієнтуватися переважно на світовий ринок, навіть незважаючи на мінливість його кон'юнктури. Не останнім чинником такої політики крупного агробізнесу було те, що їхня діяльність ніяким чином державою не регламентувалася і збереження подальше такої практики є неприйнятним.

За даними ООН п'ять східноєвропейських країн – Болгарія, Угорщина, Польща, Румунія та Словаччина – разом імпортували 4 млн тонн кукурудзи та 1,3 млн тонн пшениці з України у 2022 році проти лише 23 000 тонн та 3 000 тонн відповідно у 2021 році. У відсотковому співвідношенні ці підвищення складають 17 тис.% і 40 тис.%. Імпорт насіння соняшнику та ріпаку зріс на 3800% і 900% порівняно з минулим роком. Імпорт соняшnikової олії зріс на 600%. Загалом вартість імпорту цих п'яти товарів склала 4,3 мільярда доларів у 2022 році порівняно з лише 260 мільйонами доларів у 2021 році, збільшившись на понад 1500%.

Велика частина продукції, призначеної для Африки та Близького Сходу, накопичилася у Східній Європі, що призвело до перенасичення насінням кукурудзи, пшениці та соняшнику. Це призвело до зниження місцевих цін.

Against the grain

Ukraine, selected food exports to neighbouring countries*, \$m

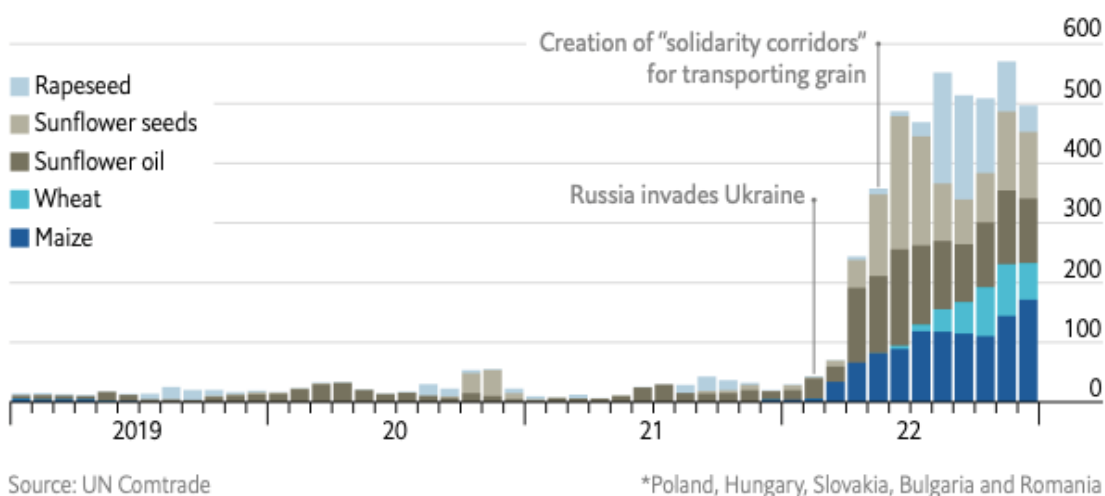

Рисунок 3. Вибрана сільськогосподарська продукція, яка експортується в сусідні країни, 2019 – 2022 рр., млн. дол.

Джерело: ¹⁵

В умовах війни зруйновано усталені зв'язки агропродовольчих ланцюгів, що в черговий раз довело вразливість не лише діючої вітчизняної моделі агропродовольчої спеціалізації, але і сучасної глобальної моделі агропродовольчої системи загалом. Усі кризи породжують умови для трансформації діючих економічних моделей і аграрний сектор України виявився на передовій змін через необхідність негайної, першочергової трансформації моделі експортної спеціалізації, а сьогоднішня ситуація з експортом продовольства до Європи дозволяє припустити, що зміна буде відбуватися під тиском глобальних чинників і який вплив будуть

¹⁵ Charting Ukraine's soaring exports to the EU. The Economist. 27th April 2023. URL : <https://www.economist.com/graphic-detail/2023/04/27/charting-ukraines-soaring-exports-to-the-eu>

мати чинники національного рівня залишається, на сьогодні, не зовсім зрозумілим. У 2019 році Державною службою статистики України розроблено Методологічні положення щодо формування балансів основних продуктів рослинництва та тваринництва, які відображають рух продукції від моменту виробництва до моменту її кінцевого використання, дозволяють представити загальну картину продовольчої і сільськогосподарської ситуації в країні та міститимуть розрахунки споживання населенням основних продуктів харчування, середньодобового споживання однією особою основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування. Методологічні положення насамперед ураховують вимоги та рекомендації Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) щодо формування продовольчих балансів. Саме дані продовольчих балансів повинні стати основою економічних розрахунків формування сучасної та повноцінної системи продовольчої безпеки України у повоєнній економіці та участі у глобальній системі продовольчої безпеки.

Внаслідок проведеного дослідження та вивчення літературних джерел можемо винести наступні дискусійні питання: в своїй основі науковці досліджують питання продовольчої безпеки з точки зору забезпечення світу продуктами харчування в умовах війни в Україні. Це можна пояснити тим, що Україна є важливим постачальником та експортером агропродовольчої продукції по всьому світу, тому військова агресія росії, блокування шляхів транспортування пшениці, зерна та інших видів сільгосппродукції

може призвести до продовольчої кризи та голоду. Але питання саме структури економіки та стан продовольчого забезпечення України відобразив, що окрім питань світової безпеки, перед нашою державою має стояти питання власного забезпечення та економічної незалежності від інших країн світу. Так, наприклад, до певного періоду часу діяла заборона на експорт агропродукції в певні країни ЄС, що свідчить, що, з одного боку, у світі існує реальна продовольча загроза через війну в Україні, але, з іншого, не всі країни ЄС зацікавлені в українській агропродукції. Це все має негативні наслідки для розвитку економіки нашої країни.

Тому й стає дискусійним питання того, що Україна має, в першу чергу, забезпечувати власне економічне зростання та продовольчу безпеку, покриваючи власні потреби. Проведене дослідження показало, що існують певні проблеми в структурі вітчизняної економіки, в той час як науковці не розглядають цю проблему, орієнтуючись лише на забезпечення продовольчої безпеки у світі. Саме переорієнтація економічного курсу нашої країни на формування збалансованої структури економіки, вирівнювання диспропорцій, в т.ч. й в АПК, виробництво продукції з високою доданою вартістю, врахування новітніх екологічних напрямів ЄС при вирощуванні сільськогосподарської продукції й дозволить сформувати стабільну економіку, яка меншим чином залежить від зовнішніх детермінант.

Процес трансформації агросектора в умовах воєнної економіки України і руху до Європейського Союзу є неминучим та

має враховувати можливості і ризики забезпечення продовольчої безпеки в умовах зміни клімату та втрати біорізноманіття, зменшення екологічного та кліматичного її «сліду», зміцнення сталості продовольчої системи ЄС, які декларується Європейським зеленим курсом від 2019 року (The European Green Deal), оскільки це вимагатиме зміни філософії і підходів до вирощування і переробки сільської продукції. Також, у контексті національної продовольчої безпеки важливо забезпечити людям в будь-який час фізичний і економічний доступ до достатньої, нешкідливої і поживної їжі, при цьому не враховується те, чи ця їжа місцевого виробництва, чи імпортована; вироблена за традиційними технологіями чи інноваційними; чи при її виробництві дотримані засади сталості (соціально-економічно-екологічні) тощо.

Формування національної продовольчої безпеки має враховувати Продовольчий суверенітет (Food sovereignty), який передбачає покладатися на місцеве виробництво продовольства з урахуванням культурних традицій місцевого населення, а також на ідеї гуманітарної справедливості, мультикультуралізму, гендерної рівності. Продовольчий суверенітет декларує досягнення цілі забезпечення населення продовольством місцевого виробництва, використовуючи водночас певні методи, насамперед агроекологічні.

Забезпечення національної продовольчої безпеки, на основі відтворення і збереження природних ресурсів агровиробництва, має стати базою для поступового переходу від вузькоспеціалізованої монопродуктової структури агропродовольчого вироб-

ництва та експорту до структури, яка враховує національні економічні інтереси і безпекові чинники у широкому сенсі.

Повоєнна відбудова аграрного сектора України і роль у забезпеченні глобальної і національної продовольчої безпеки повинна здійснюватися згідно з концепцією екологічного ресурсозберігаючого сільського господарства, що відповідає цілям збереження і відтворення природних ресурсів.

Війна довела хибність здійснюваної політики розвитку агросектора України і стимулювання зростання продуктивності за рахунок інтенсифікації та масштабованості через великотоварне виробництво, небажання спрямовувати розвиток агросфери у поглиблення переробки та розвиток фермерських господарств і адаптувати законодавство до норм ЄС.

Помилкова політика розвитку АПК призвела до того, що маємо проблеми не лише через блокування портів росією, але й блокування експорту агросировини нашими друзями та зниження можливостей розвитку АПК в умовах війни.

Історія з аграрним експортом до Європи продемонструвала, що аграріям доведеться навчитися працювати в рамках ЄС так, щоб використовувати його правила не лише собі на користь, а й забезпечувати стабільність економіки України та забезпечувати якість життя українців.

1.2. Роль ФАО у забезпеченні продовольчої безпеки України під час війни

Продовжуючи дослідження авторів в частині наслідків для України воєнних дій, необхідним є з'ясування ролі Продовольчої та Сільськогосподарської організації ООН (ФАО) в забезпеченні збалансованого розвитку сільського господарства та продовольчої безпеки в Україні. Діяльність ФАО спрямована стосовно всього світу, але, з урахуванням того, що з боку ООН та Туреччини були зроблені відповідні кроки для забезпечення виконання Україною контрактів з доставки зерна. Так, був реалізований так званий «Зерновий коридор», який практично реалізовувався протягом липня 2022 – липня 2023 р.р. та дозволив вивозити певну кількість контрактів та реалізувати зерно. Основною метою втручання ООН в цей процес було забезпечити продовольчу безпеку у світі, адже війна показала, що від України в цьому багато чого залежить. Це пояснюється також тим, що у 2021 р. Україна увійшла до трійки найбільших світових експортерів пшениці, кукурудзи, ріпаку, насіння соняшнику та соняшникової олії. Багато країн, які сильно залежать від імпорту продуктів харчування та добрив, у тому числі ті, що належать до груп найменш розвинених країн і країн з низьким доходом і дефіцитом продовольства, покладаються на українські продовольчі постачання для задоволення своїх споживчих потреб. Багато з цих країн уже стикалися з

негативними наслідками високих міжнародних цін на продукти харчування до війни, а також з наслідками пандемії COVID-19¹⁶.

Але для нас важливим є питання забезпечення продовольчої безпеки не тільки у світі, а саме всередині України. Звичайно, що реалізація сільськогосподарської продукції, за якою ми є світовими лідерами, є також важливим для функціонування економіки країни, але на рівні нашої держави також необхідно підтримувати соціально-економічні процеси.

Війна в Україні вже завдала значних людських жертв і збитків у багатьох населених пунктах, поширилася на велику кількість сільської місцевості і спричинила масове переміщення населення. Населення в зонах активних бойових дій стикається з гострою нестачею їжі, води та енергії. Оскільки небезпека зберігається, а місцеві та національні ланцюги постачання порушуються, люди, скоріш за все, ще більше зазнають голоду або недоїдання¹⁷.

Взагалі ФАО виділяє наступні проблеми, які безпосередньо стосуються сільського господарства в Україні в умовах повномасштабного вторгнення. Представимо їх на рис. 4.

Дані проблеми були визначені ФАО станом на червень 2022 року, що може, звичайно, доповнити їх на зрив збирання літніх та осінніх посівів.

¹⁶ FAO Impact of the Ukraine-Russia Conflict on Global Food Security and Related Matters under the Mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). URL : <https://www.fao.org/3/nj164en/nj164en.pdf>

¹⁷ FAO Impact of the Ukraine-Russia Conflict on Global Food Security and Related Matters under the Mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). URL : <https://www.fao.org/3/nj164en/nj164en.pdf>

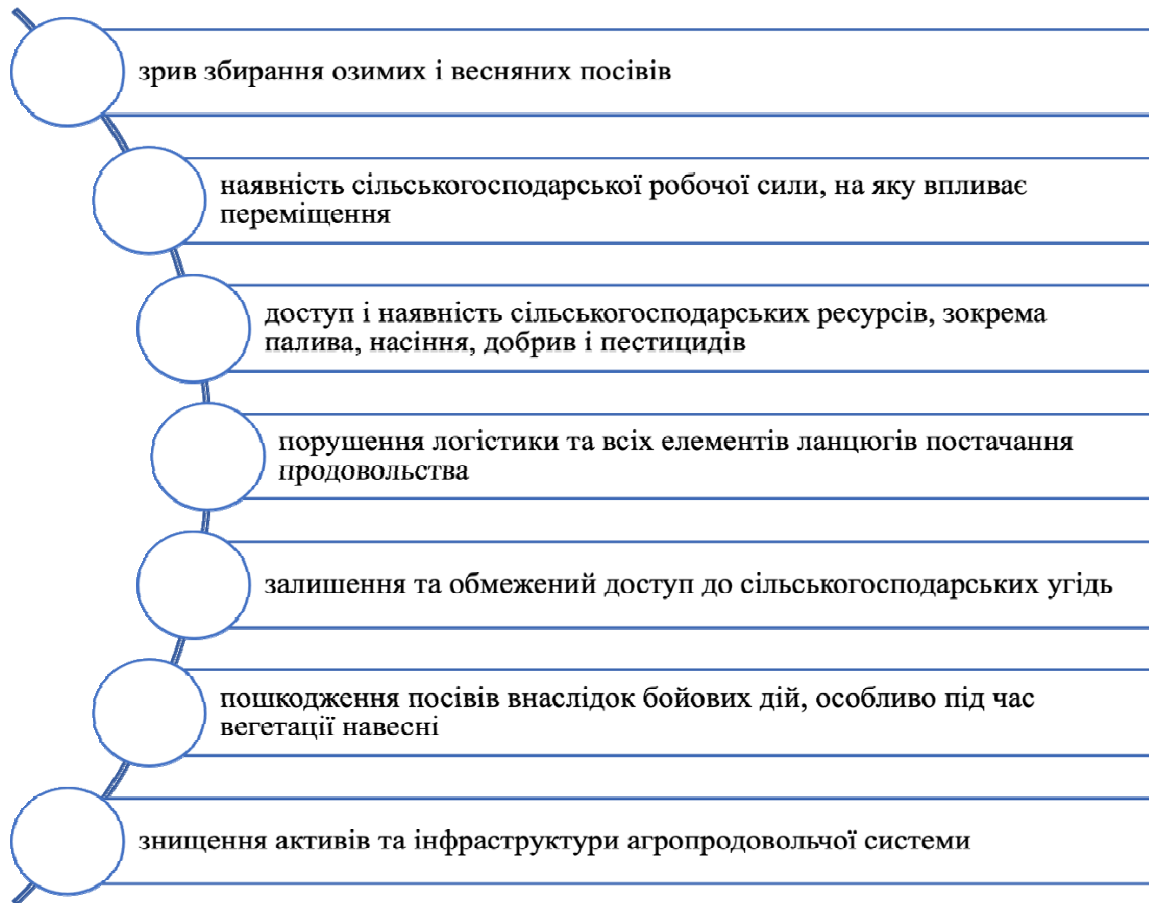

Рисунок 4. Проблеми сільського господарства України, визначені ФАО

Джерело: сформовано авторами на основі [FAO Impact of the Ukraine-Russia Conflict on Global Food Security and Related Matters under the Mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). URL : <https://www.fao.org/3/nj164en/nj164en.pdf>].

З визначеної проблематики бачимо, що наявні проблеми в декількох напрямках й вони мають соціально-економічні наслідки: з точки зору розвитку агропромислового комплексу, зриви в посівах та збиранні врожаю це напряму впливає на можливість отримання грошових надходжень підприємцям та отримання

продуктів харчування мешканцям країни; обмеженість в можливостях залучення робочої сили також має як економічне, так й соціальне підґрунтя. Так, робоча сила менше залучається до ринку праці, отримує заробітну плату, що, відповідно, знижує рівень та якість життя населення. Взагалі, варто відмітити, що функціонування агропромислового комплексу є важливим для забезпечення інклюзивності економіки України, так як він забезпечує, з одного боку, грошові надходження підприємцям, а, відповідно, й державі, та дає можливість насичувати ринок сільськогосподарськими продуктами, тобто знижується рівень продовольчої небезпеки, а, з іншого боку, дають можливість збалансувати ринок праці та якість життя населення.

Так, з боку ФАО є певні кроки в допомозі вирішення проблем агропродовольчого сектору України. ФАО посилює свою присутність в Україні шляхом підписання угоди з Урядом України та Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) про створення Проектного офісу ФАО та надання технічної та гуманітарної допомоги Україні від 4.11.2022 р.¹⁸. Дана допомога спрямовуватиметься найбільш вразливим громадам України. Результати дослідження масштабу впливу війни на сільське населення свідчать про важку ситуацію для нього. Це й обґрунтовує особливу увагу ФАО цій верстві населення. Найбільше зниження доходів фіксується в областях уздовж лінії

¹⁸ Угода між Урядом України та Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) про створення Проектного офісу ФАО та надання технічної та гуманітарної допомоги Україні. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002-22#Text

зіткнення, хоча це також є тенденцією всієї країни. Також варто виділити таку проблему, як зменшення земель, які придатні для вирощування агропродукції. Це пов'язано з окупацією частини території України та неможливістю вирощування на прифронтових територіях¹⁹.

ФАО в рамках допомоги Україні розробило ряд документів, а саме: гуманітарне реагування ФАО, План швидкого реагування, Стратегія щодо підтримки зберігання зерна.

Згідно даних ФАО станом на початок червня 2022 р. площа посіву ярих культур під урожай скоротилась на 20% в порівнянні з попереднім роком²⁰.

Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на кінець 2022 р., згідно ФАО, зменшилась до 6,2 млн осіб з 6,9 млн. Основною проблемою для ВПО є наявність фінансів²¹.

В рамках підтримки України з боку ФАО діє План швидкого реагування та Стратегія щодо підтримки зберігання зерна. В межах їх задіяння передбачається спрямування 180,4 млн. дол. США для надання допомоги майже 1 млн. осіб, забезпечення потреб у зберіганні зерна та зміцнення потенціалу Уряду щодо тестування та сертифікації продовольчих товарів²⁰.

¹⁹ Деліні М.М. Роль ФАО у забезпеченні продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивний розвиток національної економіки: глобальні тенденції, можливості України та роль агропродовольчого сектору» (17-18 листопада 2022 р.). Київ, НУБіП України, 2023. 258 с. С.55-56.

²⁰ FAO. 2022. *Ukraine: Humanitarian response update – 21 July 2022*. Rome. URL : <https://doi.org/10.4060/cc0978en>

²¹ FAO. 2022. *Ukraine: Humanitarian response update – 18 October 2022*. Rome. URL : <https://doi.org/10.4060/cc2505en>

Станом на липень 2022 р. очікувалось, що через військові дії 20-30% площ озимих культур не будуть зібрані. Це означає, що той врожай, який не буде зібрано, не зможе реалізуватись та принести дохід його власникам.

Заходи ФАО спрямовані на допомогу українським фермерам, які постраждали від війни. ФАО надає насіння, а також грошову багатоцільову допомогу, яка може використовуватися для придбання матеріалів та обладнання.

Крім того, ФАО спільно з Міністерством аграрної політики України планувало передати агровиробникам 30 тисяч поліетиленових рукавів для зберігання зерна, машини для навантаження та розвантаження зерна, а також модульні зерносховища. По факту у 2022 році. Було розподілено понад 26 тис. зернових рукавів²². Ця допомога допоможе фермерам зберегти врожай і забезпечити продовольчу безпеку країни.

На початку 2023 р. на заході Глобального форуму з питань продовольства та сільського господарства в Берліні було зазначено три основні напрями, в яких діятиме ФАО в Україні в 2023 р. (рис. 5).

ФАО також планує надати допомогу Національній академії аграрних наук України у збереженні унікальної національної колекції генетичних рослин, яка має світове значення.

²² ФАО назвала три основні напрямки діяльності в Україні для впровадження ініціатив у 2023 р. URL : <https://ukraine.un.org/uk/216506-фао-назвала-три-основні-напрямки-діяльності-в-україні-для-впровадження-ініціатив-у-2023-році>

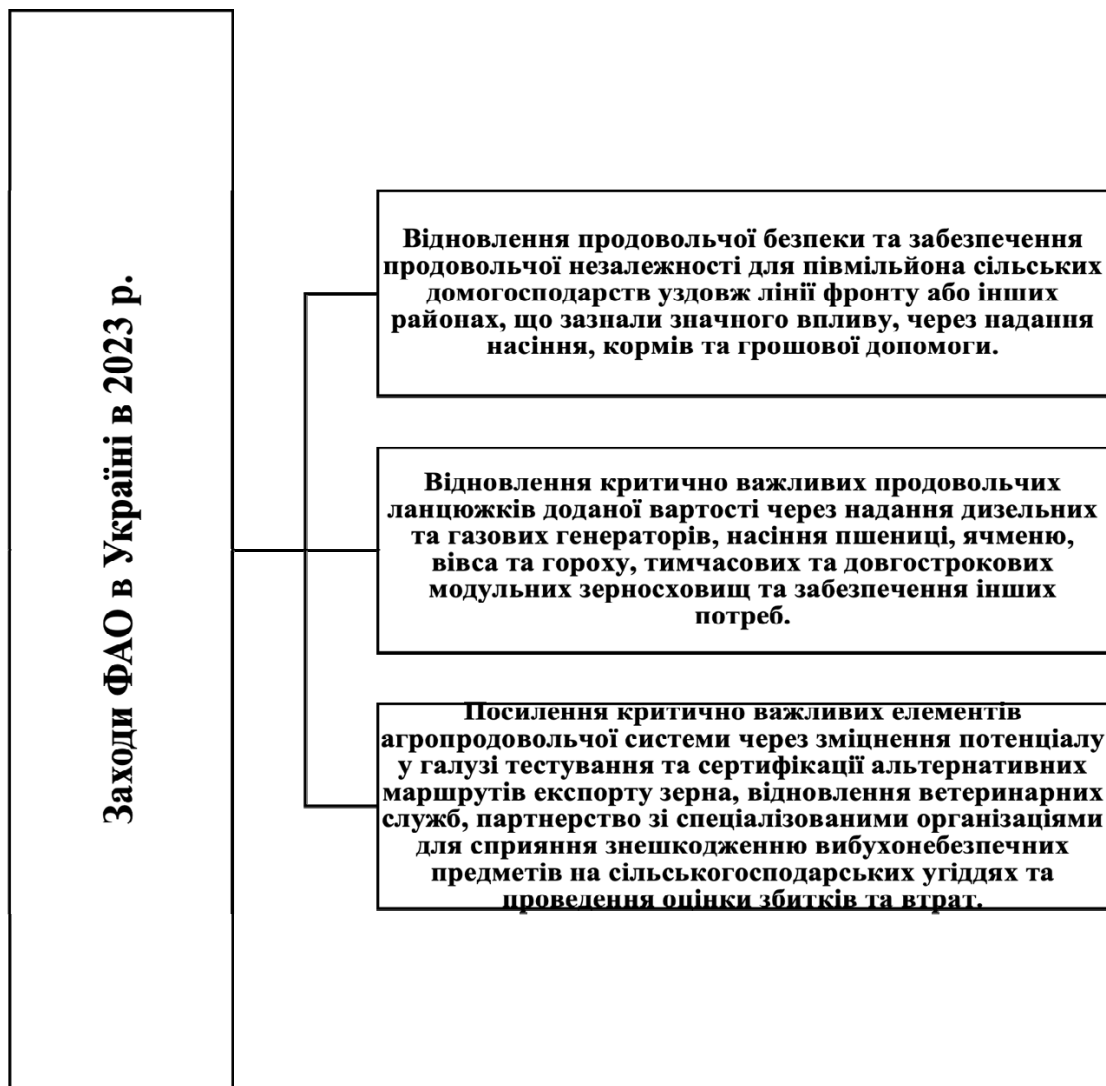

Рисунок 5. Заходи ФАО в Україні в 2023 р.

Джерело: сформовано авторами на основі [ФАО назвала три основні напрямки діяльності в Україні для впровадження ініціатив у 2023 р. URL : <https://ukraine.un.org/uk/216506-фао-назвала-три-основні-напрямки-діяльності-в-україні-для-впровадження-ініціатив-у-2023-році>]

Окрім вищенаведеного, ФАО планує надати інші види допомоги постраждалим внаслідок військових дій. Зокрема, ФАО надасть ваучери на придбання інструментів та будівельних матеріалів, а також корми для тварин. Ця допомога допоможе

фермерам відновити свої господарства та забезпечити продовольчу безпеку населення.

В цілому, як зазначає саме ФАО, вони здійснюють допомогу в 3-х напрямках (рис.6).

Допомога сільським домогосподарствам

- насіння овочів та насіннева картопля
- насіння озимої пшениці
- грошова допомога

Допомога малим та середнім агровиробникам

- рукави для зберігання зерна та допоміжна техніка
- насіння озимої пшениці

Підтримка уряду

- закупівля обладнання для лабораторії у Ізмаїлі
- закупівля ПЛР-обладнання для 6 лабораторій Держпродспоживслужби
- релокація банку генетичних ресурсів

Рисунок 6. Допомога ФАО в Україні

Джерело: сформовано авторами за [Грантова підтримка для мікро- та малих виробників аграрної продукції. URL : <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/state%20support/antonyuk-h-1002-1.pdf>]

Прикладом допомоги з боку ФАО у вигляді насіння є програма, яка провадилась в Україні до липня 2023 р. ФАО за фінансової підтримки Японії та Норвегії реалізувала програму, яка була спрямована на підтримку малих фермерів під час осінньої посівної у 2023 р. Для участі в цій програмі цільова аудиторія мала подати заявку через відповідний Державний аграрний реєстр до 20 липня 2023 р.

Реалізація даної програми передбачена на ті регіони, які найбільш постраждали внаслідок воєнних дій на території України. Відповідно цими областями є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області. За цією програмою кожен фермер, якого буде відібрано, отримає 2 тонни насіння озимих культур, якими можна засіяти 10 га землі. Обирається одна з двох культур: пшениця або ячмінь.

Умовами цієї програми є те, що участь можуть брати лише фізичні особи-підприємці або фізичні особи, які реалізують свою діяльність в цих 9 областях та мають у своєму володінні або орендують сільгосп угіддя від 5 до 100 га ²³.

Дана програма створює важливе підґрунтя для наших сільськогосподарських учасників ринку, які є фізичними особами та надає можливості для вирішення проблеми нестачі зерна в областях, які значно постраждали внаслідок війни. Активні воєнні дії або постійні ворожі обстріли уповільнюють розвиток агропродовольчого сектору цих областей, що матиме значні негативні наслідки як для забезпечення власних потреб у зерні, так й збалансоване за секторами функціонування економіки. Саме тому дані програми з боку ФАО набувають особливої актуальності в цей час.

²³ Насіння зернових для осінньої посівної кампанії. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grantova-pidtrimka-fao-ta-yes/nasinnya-zernovih-dlya-osinnoyi-posivnoyi-kampaniyi>

Оці та інші дії з боку ФАО відображають, що вони дійсно реалізують заходи для покращення ситуації в частині забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Їхні дії стають важливою основою для сільського населення в частині вирощування сільськогосподарських культур. З веденням військових дій в нашій державі виникло багато проблем, але відносно сільського господарства можемо виокремити наступні:

- окупація населених пунктів. Це призвело до того, що продукція АПК не була доставлена на ринок України або навіть не могла бути зібрана фермерами через те, що вони були вимушені покинути свої землі. Певні території були деокуповані, але в цьому випадку врожай був попередньо знищений або вкрадений. Тобто люди не могли забезпечити, в великій мірі, навіть свої власні потреби, не кажучи вже про необхідність продажу продукції для забезпечення себе грошима;

- внутрішньопереміщені особи. Дана верства населення є вагомою в нашому суспільстві ще починаючи з 2014 року, коли був окупований АР Крим та частини Донецької та Луганської областей. З початком повномасштабного вторгнення їхня кількість зросла значно. Станом на 01.09.2023 р. в Україні зареєстровано 4 млн 965 тис. ВПО²⁴. Їхня реальна кількість оцінюється майже в 7 млн осіб²⁵. Міграційні процеси в країні або навіть міграція

²⁴ За рік кількість ВПО збільшилася на 300 тис. осіб. ФАКТИ. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230901-za-rik-kilkist-vpo-zbilshylasya-na-300-tys-osib-vereshhuk/>

²⁵ У Мінреінтеграції розповіли, скільки в Україні зареєстровано переселенців. Слово і Діло. Аналітичний портал. URL :

закордон має негативні соціально-економічні наслідки: перший час після переміщення вони є вилученими з ринку праці, більш вразливі в економічному плані, так як вимушені витратити свої збереження, які можуть закінчуватись та не поповнюватись;

- знаходження сіл та міст на межі зіткнення. Дана проблема виникає внаслідок того, що на територіях, які наближені до лінії зіткнення, вирощування сільськогосподарських культур є майже неможливим через бойові дії або через замінування територій (ця проблема також є притаманною деокупованим територіям). Це не може не впливати на виробничі потужності фермерів або на забезпечення населення самих себе необхідними продуктами;

- перешкоджання в збуті продукції. Це є однією з найбільших проблем для світової спільноти, так як Україна не може забезпечувати інші країни зерном та іншими сільськогосподарськими культурами.

Наслідки цих проблем можна визначити в двох площинах: наслідки для всього світу та наслідки для України (як держави в цілому, так й його населення безпосередньо).

Для держави це створює проблему в забезпеченні своїх потреб в продовольстві. Більш масштабні та важливі для нас, вважаються, наслідки саме для України.

Таким чином, ми бачимо, що заходи ФАО в Україні є доцільними з врахуванням тих потреб та загроз, які виникли перед нашими громадянами. На особливу увагу заслуговує те, що багато

<https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehracziyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenyх-osib>

реальних заходів спрямовується для допомоги сільському населенню, яке є більш вразливим за тих умов, які склались в країні. Допомога в цьому випадку створює підґрунтя для самостійного вирішення потреб в забезпеченні себе продуктами харчування.

Також ФАО презентувало на початку 2023 р. проект «Комплексне, конкурентоспроможне та економічно раціональне створення ланцюжків вартості у сільському, рибному та лісовому господарствах»²⁶, яка діятиме до 31 січня 2025 р. Цей проект включає програму грантової підтримки, програму реагування на надзвичайні ситуації, а також напрям збереження та переміщення банку генетичних рослин. Донором цього проекту виступає Європейський Союз, а бюджет дорівнює 14,3 млн євро. Саме на гранти планується – 4,3 млн євро.

Дана грантова програма спрямована на підтримку агротоваровиробників у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській та окремих районів Чернівецької областей.

Унаочнимо на рис. 7 сектори підтримки за областями, розмір грантів та критерії інвестування.

Як бачимо, грантова підтримка за областями різниться по секторах, це може знайти своє пояснення в певних кліматичних, історичних, інших чинниках. Важливим є те, що ця програма спрямована на стимулювання створення доданої вартості, яка є необхідною для економічного зростання.

²⁶ Грантова підтримка для мікро- та малих виробників аграрної продукції. URL : <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/state%20support/antonyuk-h-1002-1.pdf>

Сектори підтримки	Львівська область: ягоди, овочі, аквакультура
	Закарпатська область: гуцульська овеча бриндзя, гуцульська коров'яча бриндзя, закарпатський мед та закарпатське вино
	Івано-Франківська та окремі райони Чернівецької області: гуцульська овеча бриндзя, гуцульська коров'яча бриндзя
Розмір грантів	10000 дол США для особистих селянських господарств та фізичних осіб
	25000 дол США для малих та мікро виробників аграрної продукції різних організаційно-правових форм, кооперативів та асоціації виробників продукції з ГЗ
Критерії інвестування	Фінансування надається лише на майбутні, додаткові інвестиції (а не минулі чи частково завершені інвестиції).
	Запитувана фінансова підтримка не перевищує встановлених граничних розмірів підтримки.
	Термін реалізації запропонованої інвестиції не перевищує один рік з дати підписання грантової угоди і максимум 3 місяці до закриття проекту.

Рисунок 7. Основні умови грантової програми ФАО для агровиробників України

Джерело: сформовано авторами за [Грантова підтримка для мікро- та малих виробників аграрної продукції. URL : <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/state%20support/antonyuk-h-1002-1.pdf>]

Пріоритети даної грантової програми стосуються наступних тем:

1. Гендерна рівність і справедливість/підтримка господарств очолюваних жінками

2. Сприяння участі молоді (35 років) та інших вразливих верств у сільському господарстві

3. Сприяння впровадженню кліматично орієнтованих методів сільського господарства

4. Сприяння розвитку географічних зазначень/виробництва органічної продукції

З цих напрямів стає зрозумілим, що політика ФАО є інклюзивною з точки зору включення вразливих верств населення в сільськогосподарську діяльність, що відображається у першому та другому пріоритетах даної грантової програми. Це є важливим для збалансованого функціонування економіки країни та якомога швидкого її відновлення в умовах війни та поствоєнний час.

Можемо констатувати, що ФАО відіграє важливу роль в агропромисловому комплексі України в сучасних умовах воєнного стану та це має позитивні наслідки для відновлення нашої економіки та забезпечення продовольчої безпеки в країні.

1.3. Державна інвестиційна підтримка підприємств сільського господарства

На початку 2022 року Україна увійшла в нову, наймасштабнішу кризу цивілізаційного, соціального та економічного характеру, яка виникла внаслідок неспровокованої агресії з боку Російської Федерації. Викликом для української держави стала повномасштабна війна проти України, що призвело до необхідності перегляду не лише історичного минулого, політичних поглядів, економічної політики довоєнного періоду, а й загалом економічного та соціального устрою країни. країни та стратегічні пріоритети економічного розвитку.

Київська школа економіки в своєму аналітичному дослідженні зазначає, що станом на 25 травня 2022 року обсяг прямих збитків економіці України від військових дій інфраструктурі та житловим і нежитловим будівлям перевищив \$105,5 млрд або понад 3,1 трлн грн, що еквівалентно 56,4% ВВП станом на 2021 р. Крім того, враховуючи знищені транспортні засоби, дороги, заводи, торгові точки та втрати бізнесу, загальні втрати економіки України від війни оцінюється в 564-600 мільярдів доларів або 320% ВВП у 2021 р.²⁷. Це свідчить про те, що Україна зазнала таких втрат за три місяці війни, які втричі перевищують ВВП 2021 року. Така ситуація свідчить про необхідність формування

²⁷ Kyiv School of Economics (2022, May 25). Direct damage caused to Ukraine's infrastructure during the war has reached over \$105.5 billion. URL : <https://kse.ua/about-the-school/news/direct-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-during-the-war-has-reached-over-105-5-billion/>

стратегії економічного розвитку України на макро-, мезо- та мікрорівнях, яка базуватиметься на результатах війни та враховуватиме відповідні, так звані пакети фінансової допомоги від країн-партнерів²⁸.

Важливим для поствоєнного відновлення України стануть фінансові механізми, які дозволять державі у вигляді інвестиційних (кредитних чи грантових) коштів стимулювати розвиток підприємств малого та середнього бізнесу (МСБ).

Група науковців, а саме Охріменко О., Чинчик А., Дергач А., Баннікова К. та Нестеренко О. в своєму дослідженні стратегій економічного розвитку для України²⁷ зазначають, що відносно механізмів фінансування заходів щодо реалізації економічної стратегії України, то в першу чергу слід використовувати механізми фіскальної та монетарної політики. В такому випадку у фіскальній площині видатки державного бюджету на розвиток економіки мають базуватися виключно на програмно-цільовому методі фінансування, тобто необхідно розробити державні цільові програми розвитку пріоритетних галузей економіки (наприклад, переробної промисловості, сільське господарство) та інфраструктура («Велике будівництво» тощо). Це здається логічним з точки зору того, що промисловість та сільське господарство постраждало внаслідок військових дій та підтримка виробників є важливою для стабільного функціонування та

²⁸ Okhrimenko, O., Chynchyk, A., Dergach, A., Bannikova, K., & Nesterenko, O. (2022). Strategies for economic development: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*, 11(55), 234-248. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.25>

відновлення економіки України. Зазначені науковці пропонують використання кейнсіанського підходу для фінансування цих програм в цьому випадку. В цілому, вони пропонують такі механізми: збільшення дефіциту державного бюджету (тобто збільшення видатків на фінансування програм підтримки підприємців) або залучення державного боргу виключно для фінансування державних цільових програм²⁷. Варто відмітити, що кейнсіанський метод допоміг США вийти з Великої депресії в 30-х роках 20 ст., який полягав саме в максимальній залученості людей не громадських роботах (відновлення мостів, будівлі, доріг тощо) й це довело свою ефективність. В випадку України варто більше уваги приділяти саме стимулюванню розвитку бізнесу та фінансуванню відповідних програм.

Отримання допомоги на відбудову економіки та інфраструктури України від іноземних партнерів також є суттєвим механізмом фінансування, але в цьому контексті важливо забезпечити максимальну прозорість використання таких коштів та патронат іноземних урядів, організацій, підприємств над програмами. для реконструкції окремих об'єктів необхідна.

У контексті зазначених цілей, умов та фінансових механізмів макроекономічної стратегії України необхідно розробити економічні стратегії мезо- та мікрорівня. Саме на мезорівні (включає рівень регіонів та об'єднаних територіальних громад) післявоєнні економічні стратегії мають базуватися на залученні

міжнародної фінансової допомоги, фінансових ресурсів фонду регіонального розвитку та механізмів самофінансування.

Основними цілями економічної стратегії на мезорівні в Україні можемо представити на рис. 8.

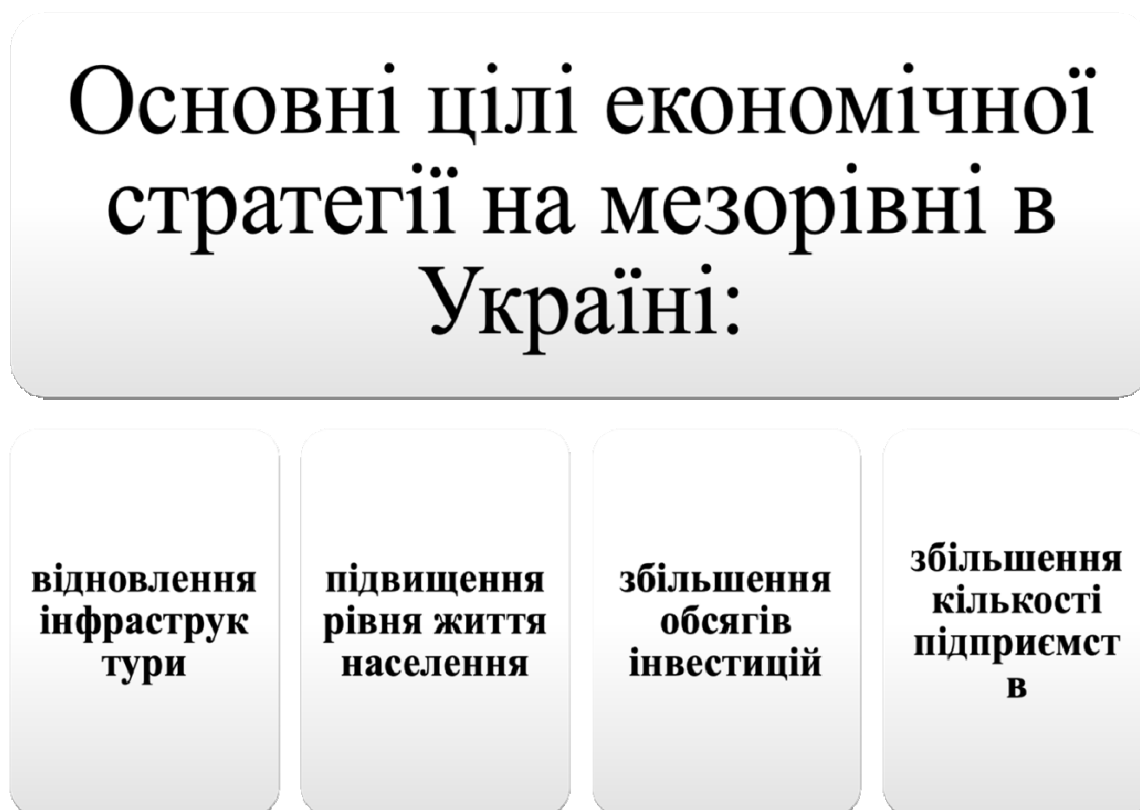

Рисунок 8. Основні цілі економічної стратегії України на мезорівні

Джерело: сформовано авторами на основі [Okhrimenko, O., Chynchyk, A., Dergach, A., Bannikova, K., & Nesterenko, O. (2022). Strategies for economic development: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*, 11(55), 234-248. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.25>]

Що стосується механізмів фінансування заходів щодо реалізації економічної стратегії на мезорівні, то найбільшу увагу слід приділити механізмам самофінансування, які можна поділити на групи, які представлені на рис. 9.

Рисунок 9. Механізми самофінансування для українських підприємств

Джерело: сформовано авторами на основі [Okhrimenko, O., Chynchyk, A., Dergach, A., Bannikova, K., & Nesterenko, O. (2022). Strategies for economic development: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*, 11(55), 234-248. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.25>]

Дані механізми передбачають використання коштів для фінансування власної діяльності підприємствами. Механізм участі у цільових програмах та використання пільг місцевого бюджету

передбачає те, що, в залежності від можливостей кожної громади для фінансування проектів, може бути запроваджено спеціальний пільговий режим оподаткування бізнесу, який передбачатиме звільнення від сплати земельного податку для бізнесу, зареєстрованого в об'єднаній територіальній громаді. Це дає можливість підприємствам акумулювати ці кошти та витратити їх на розвиток власного бізнесу.

Краудфандинг наразі отримує свого розвитку в Україні, його сенс полягає в можливості залучення коштів всіх охочих для фінансування проекту чи бізнесу. Світова практика свідчить, що це є достатньо розвиненим в т.ч. й для бізнесу, але за нашою думкою, в Україні люди більш схильні до участі у фінансуванні соціальних проектів. Але все одно є приклади й успішних практик краудфандингу для бізнесу. Для цього існують краудфандингові платформи, на яких розміщуються ідеї, для яких відбувається збір. Можемо виділити найбільш відомі: Спільнокошт/Велика ідея (<https://biggggidea.com>), Kickstarter (<https://www.kickstarter.com>), Indiegogo (<https://www.indiegogo.com>)²⁹.

Щодо економічних стратегій мікроекономічного рівня в Україні, то Охріменко О., Чинчик А., Дергач А., Баннікова К. та Нестеренко О. зазначають, що станом на середину 2022 р. вони були фактично спрямовані на збереження бізнесу та його переміщення з місць бойових дій та окупації. Однак, ці тенденції

²⁹ Що таке краудфандингова платформа? URL : [https://business.diia.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/so-take-kraudfandingsova-platforma#:~:text=Найбільш%20відомі%20краудфандингові%20платформи.,Kickstarter%20\(kickstarter.com\).](https://business.diia.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/so-take-kraudfandingsova-platforma#:~:text=Найбільш%20відомі%20краудфандингові%20платформи.,Kickstarter%20(kickstarter.com).)

навряд змінилися й на цей час, а той бізнес, що вже перемістився, наразі потребує коштів для продовження своєї діяльності на новому місці. Саме тому вже фірми повинні формувати цілі щодо залучення фінансових ресурсів для модернізації та розширення бізнесу через участь у міжнародних грантових програмах, національних проектах фінансування та програмах пільгового кредитування.

Портал «Дія.Бізнес» наводить наступні види програм фінансової підтримки бізнесу, які представлені на рис.10.

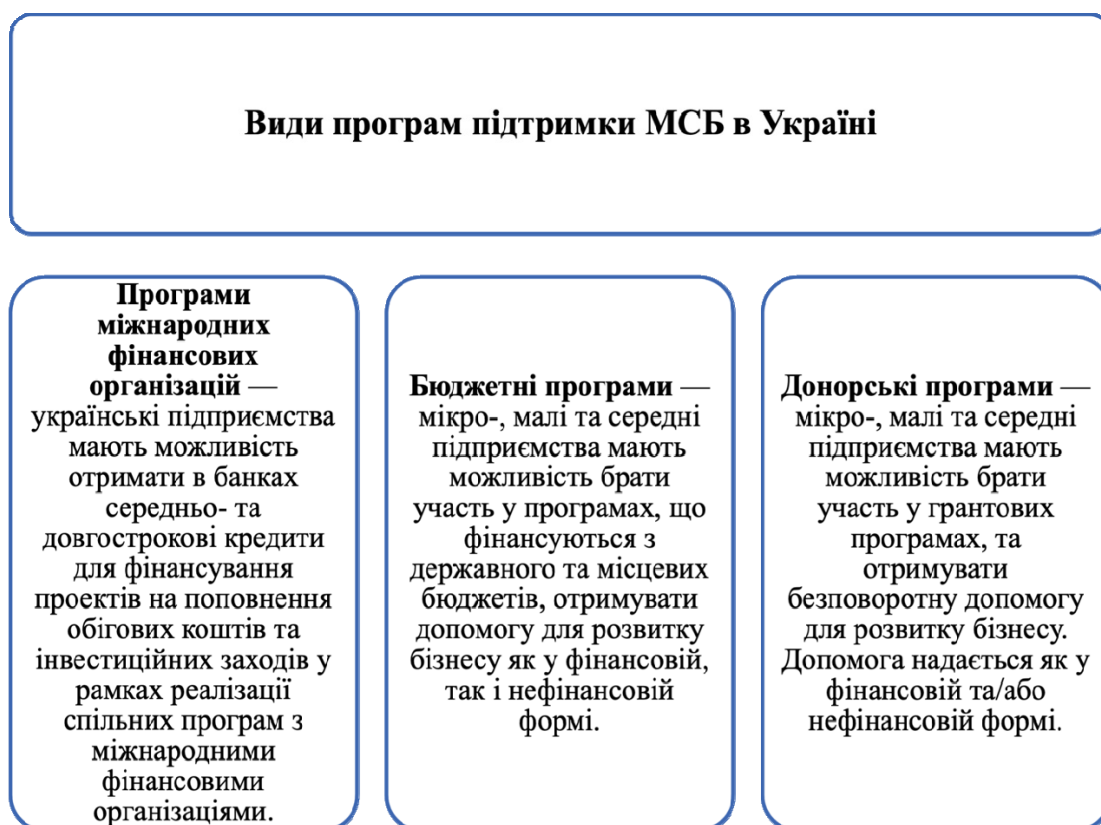

Рисунок 10. Види програм підтримки МСБ в Україні

Джерело: сформовано авторами на основі³⁰

³⁰ Які існують програми фінансової підтримки бізнесу?. URL : <https://business.dii.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/aki-isnuut-programi-finansovoi-pidtrimki-biznesu>

Даний портал зазначає, що наразі налічується понад 60 програм підтримки МСБ, в яких підприємства можуть брати участь.

Це надає можливості бізнесу вирішити потребу в фінансуванні власної діяльності. Особливої важливості це набуває для підприємств агропромислового комплексу, так як власники бізнесу, який переміщається, не завжди можуть перемістити усі свої потужності. Якщо мова йде про дрібних фермерів, то це ще більше загострює проблему.

Отже, з рис. 10 видно, що ці програми поділені на 3 великі частини. В одному випадку це можливість отримати кредити на різні терміни для фінансування проектів з розвитку власного бізнесу як в новому місці перебування, так й для розширенні своїх можливостей в місці своєї постійної дислокації. Бюджетні програми, про одні з форм реалізації яких ми вже згадували вище, дають можливість отримувати безповоротну допомогу, або надають можливість знизити необхідні платежі в бюджет та за рахунок збережених коштів самофінансувати свою діяльність. Окрім того, допомогу можна отримати у нефінансовій формі. Даний вид допомоги може бути представлений в наданні відповідних матеріалів для ведення бізнесу: як-то надання насіння чи інші форми. На кшталт допомоги, яку здійснює ФАО для допомоги сільському населенню

Останній вид програм – донорські – передбачають можливість отримання грантових коштів для ведення бізнесу на безповоротній основі. Наразі ми можемо спостерігати різні

програми з боку іноземних донорів, які спрямовуються на розвиток МСБ. Гранти різняться за розмірами сум, які надаються підприємствам, можуть залежати від розміру самого підприємства (мікропідприємства, малі та середні), географії розташування підприємств тощо³¹. Цілком обґрунтованим здається те, що гранти можуть надаватись в якісь конкретні місцевості, що пояснюється необхідністю розвитку саме там бізнесу, відтік якого можна спостерігати через активні військові дії поблизу чи частина території могла бути окупована раніше, а наразі деокупована й підприємці повертаються до своїх домівок та потужностей.

Особливу роль для відновлення економіки України в сучасних умовах слід приділити також розвитку сільськогосподарського бізнесу, адже він зазнав значних втрат від ведення бойових дій та важко може бути переміщений в інші місцевості. Нами вже було описано основні загрози та втрати, з якими стикнулись підприємці з АПК незалежно від їхнього розміру. Розвиток та відновлення підприємств агропромислового комплексу має стратегічні цілі для нашої країни, так як це забезпечить як економічні позитивні наслідки (отримання доходу, заробітної плати), так й соціальні (вирішення проблем безробіття, вирішення проблеми продовольчої небезпеки). Надання можливостей розвитку бізнесу на нових територіях, куди переміщаються МСБ, дозволяють

³¹ Forbes зібрав базу з грантових програм, доступних для українського малого та середнього бізнесу. URL : <https://forbes.ua/money/groshi-dlya-biznesu-legki-y-korisni-31-grantova-programa-dlya-malogo-ta-serednogo-biznesu-yaki-diyut-prosto-zaraz-13092023-15887>

розвивати ті регіони, де раніше не вирощувалась та чи інша культура, були більші проблеми на ринку праці тощо.

Для розвитку теми нашого дослідження розглянемо деякі програми, які діють в Україні та дають можливість сільгосп підприємствам отримати кредит чи грант.

В Україні з 2020 року функціонує Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%». Дана програма має за мету розвиток МСБ, що дозволить забезпечити стабільний розвиток економіки країни. Розмір кредиту в цій програмі залежить від масштабу діяльності, кількості людей, яких буд працевлаштовано протягом певного періоду тощо.

Станом на кінець листопада 2023 р. підприємці отримали від банків, які уповноважені за цією програмою видавати кредити, 76429 кредитів загальною сумою 253,5 млрд грн. За період дії воєнного стану в рамках цієї програми було укладено 41607 кредитних договорів загальною сумою 163,9 млрд грн³².

На рис. 11 представимо цілі, на які було видано кредити відповідно їх сум, а на рис. 12 частку за цілями. Так, бачимо, що найбільше видано кредитів на антивоєнні цілі (49%) та сільськогосподарським товаровиробникам (31%), а найменше на рефінансування раніше виданих кредитів (3%). Дані цифри свідчать, що кошти спрямовуються на важливі для нашого

³² Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видано 41607 пільгових кредитів на близько 164 млрд грн. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-41-607-pilhovyykh-kredytiv-na-blyzko-164-mlrd-hrn#:~:text=3%20моменту%20старту%20Державної%20програми,27.11.2023%20р.>)

сьогодення цілі, адже друге місце посідають сільськогосподарські товаровиробники. Варто відмітити, що 12 березня 2022 р. була прийнята відповідна постанова Кабінету Міністрів України, якою внеслись зміни до цієї програми саме щодо сільськогосподарських товаровиробників. Основною метою цих змін було забезпечення фінансування посівних робіт ³³.

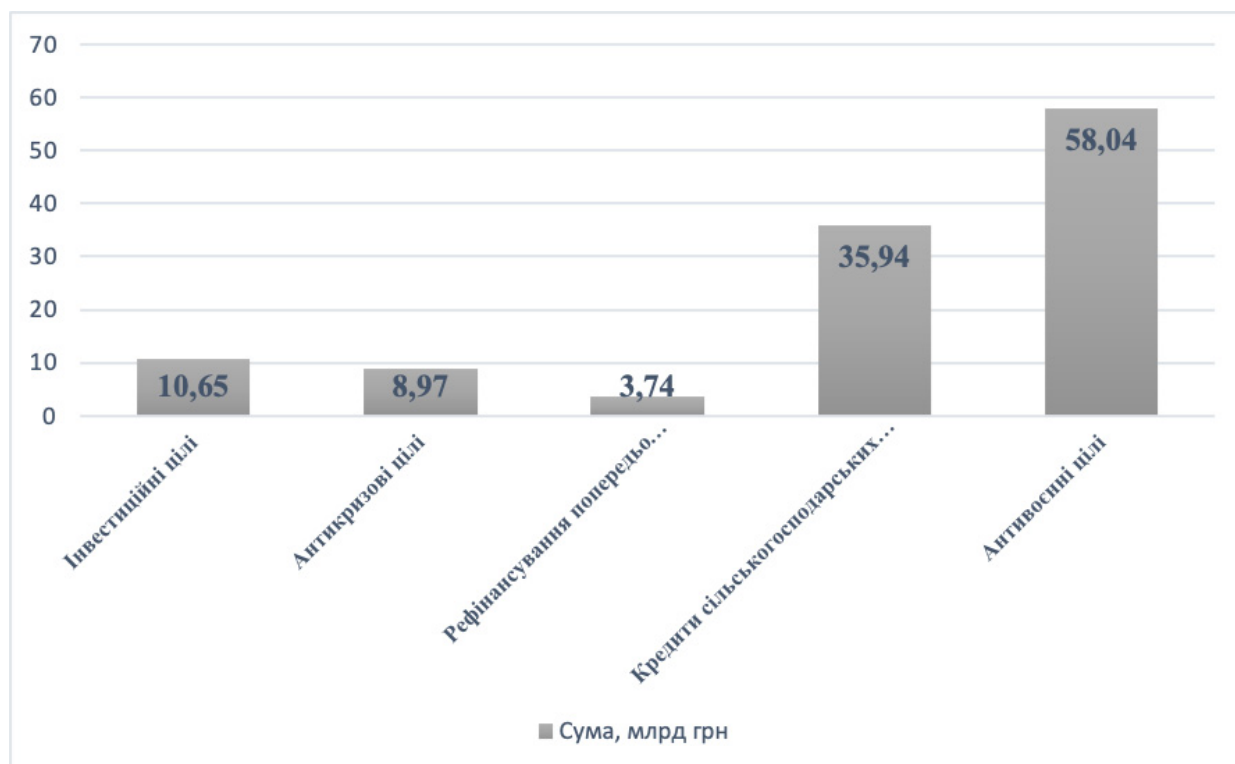

Рисунок 11. Цілі, за якими видано кредити за програмою «Доступні кредити 5-7-9%», за час воєнного стану.

На рис. 13 наведемо основні зміни за програмою відносно сільськогосподарських товаровиробників.

³³ Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%»: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriemnitstva-3374

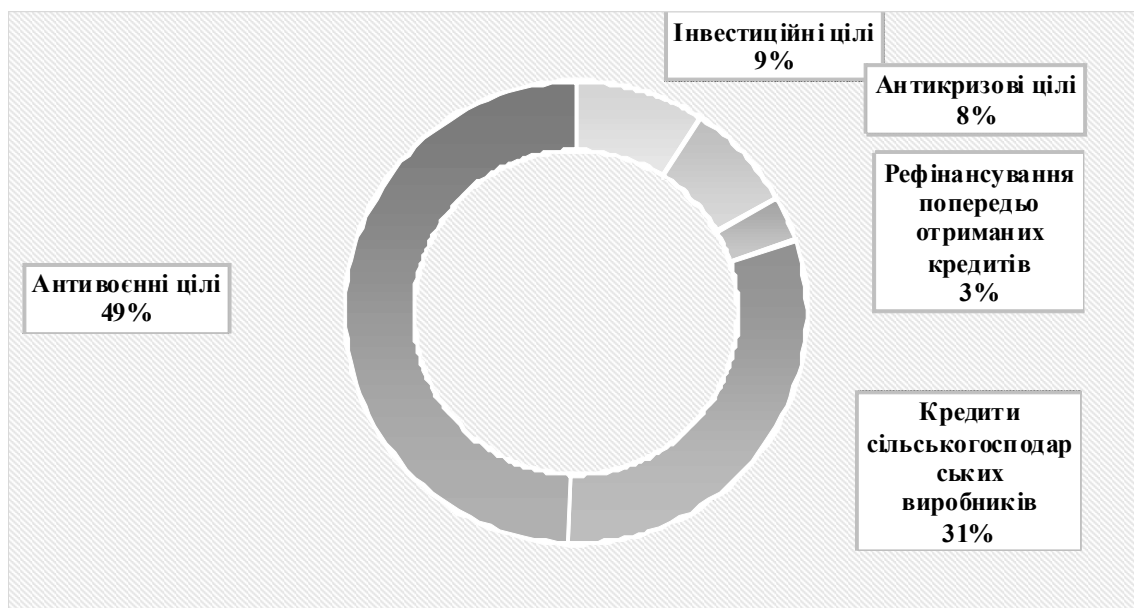

Рисунок 12. Частка виданих кредитів за час воєнного стану в Україні за програмою «Доступні кредити 5-7-9%».

Як бачимо, вносились зміни, які мають сприяти розвитку можливостей для бізнесу, який функціонує в агропромисловому комплексі. Позитивним здається те, що вони спрямовані саме на розвиток МСБ, що набуває особливої актуальності для нашої економіки.

У 2023 р., станом на кінець листопада, 12500 агрогосподарств одержали 66,1 млрд грн кредитів на розвиток. Саме за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» було надано майже 38 млрд грн 9700 агропідприємствам³⁴.

³⁴ 38 млрд гривень отримали цього року сільгосппідприємства за програмою «Доступні кредити 5-7-9%». URL : <https://minagro.gov.ua/news/38-mlrd-griven-otrimali-cogo-roku-silgosppidpriyemstva-za-programoyu-dostupni-krediti-5-7-9>

Представимо на рисунку 14 та 15 обсяг кредитів за різними програмами, які отримали аграрії за областями за всіма програмами та за програмою «Доступні кредити 5-7-9%».

Програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн євро (раніше було 20 млн євро) та на великі підприємства з річним доходом більше 50 млн євро незалежно від кількості працюючих.

Максимальна сума кредиту для всіх суб'єктів підприємництва збільшена з 50 млн грн до 60 млн грн з урахуванням групи пов'язаних компаній.

Процента ставка – 0% річних.

Ціль кредитування:

- інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки;
- кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів.

Строк кредиту - 6 місяців

Розмір кредитної гарантії – 80% від суми кредиту суб'єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва).

Рисунок 13. Зміни програми «Доступні кредити 5-7-9%» відносно сільськогосподарських товаровиробників

Джерело: побудовано авторами на основі [Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%»: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriiemnitstva-3374]

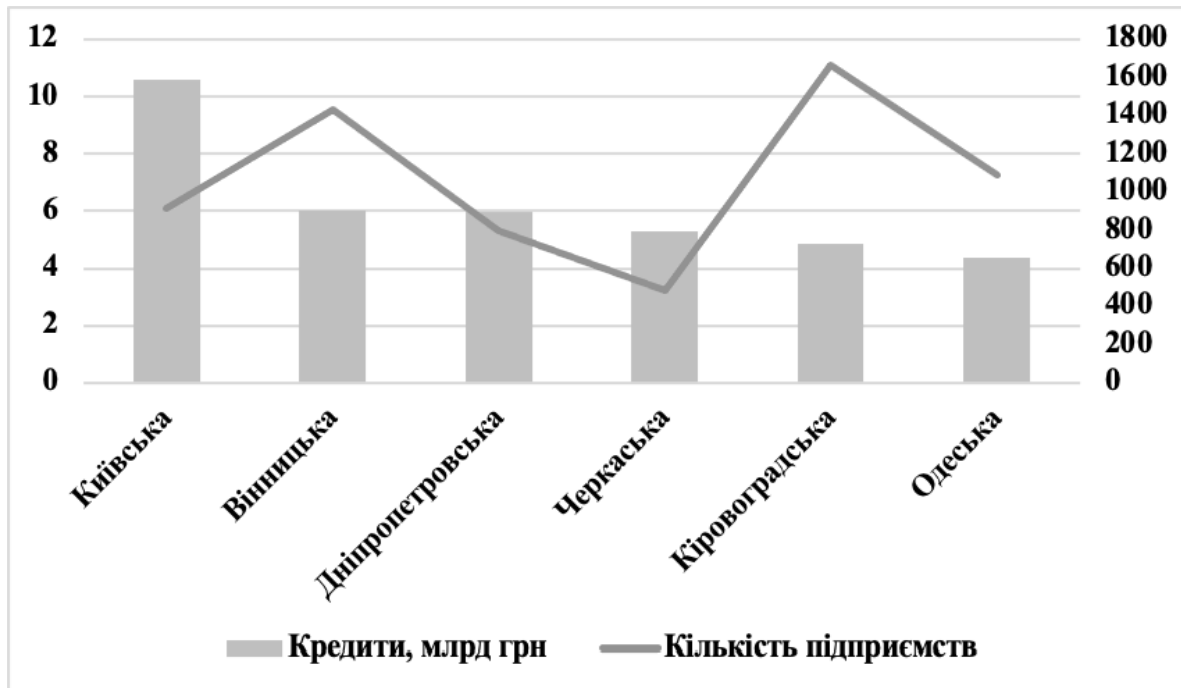

Рисунок 14. Обсяг кредитів аграрних підприємств за областями за всіма програмами

Джерело: сформовано авторами на основі [38 млрд гривень отримали цього року сільгосппідприємства за програмою «Доступні кредити 5-7-9»]. URL : <https://minagro.gov.ua/news/38-mlrd-griven-otrimali-cogo-roku-silgosppidpriyemstva-za-programoyu-dostupni-krediti-5-7-9>

Як бачимо, найбільше отримано кредитів в грошовому еквіваленті агропідприємствами Київської області, хоча кількість самих підприємств, які отримали кредити, найбільша в Кіровоградській області. Варто відмітити, що на рис. 14 та 15 представлені області з найбільшими показниками. Значно менше за Київську область отримали Вінницька, Дніпропетровська та інші області, які зображені на рисунку 14.

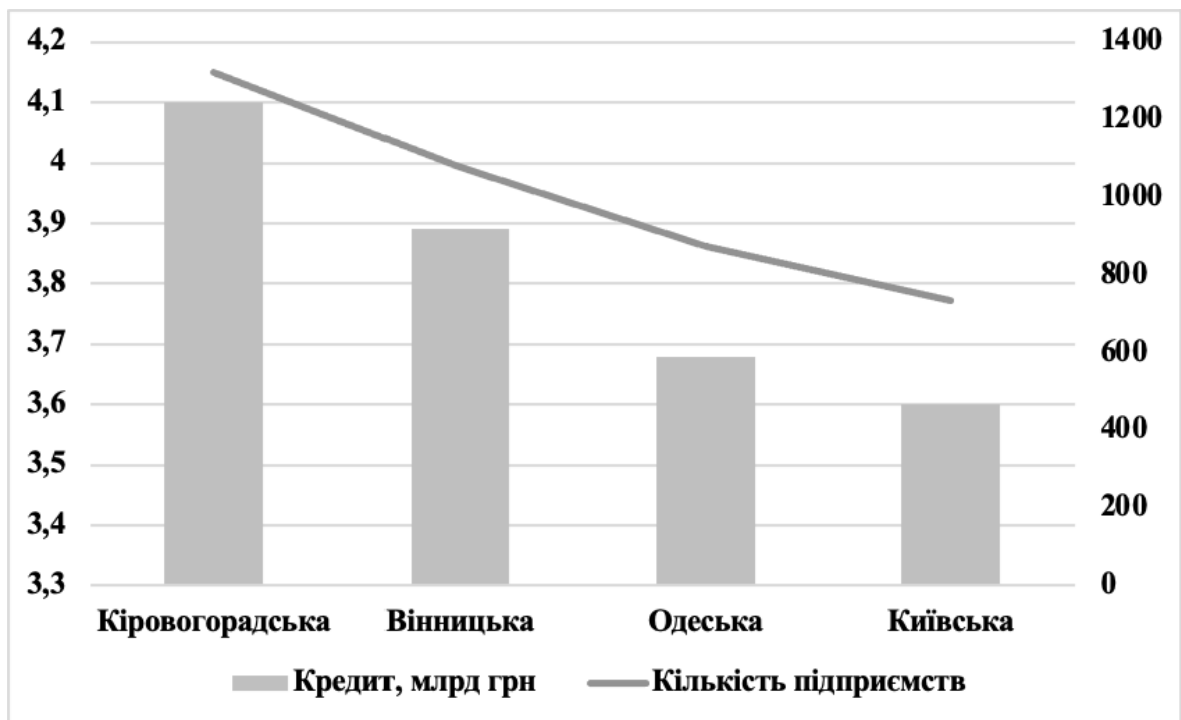

Рисунок 15. Обсяг кредитів аграрних підприємств за областями за програмою «Доступні кредити 5-7-9%»

Джерело: сформовано авторами на основі [38 млрд гривень отримали цього року сільгоспідприємства за програмою «Доступні кредити 5-7-9%».

URL : <https://minagro.gov.ua/news/38-mlrd-griven-otrimali-cogo-roku-silgosppidpriyemstva-za-programoyu-dostupni-krediti-5-7-9>

Рисунок 15 відображає обсяг кредитів, які було отримано найбільше в грошовому еквіваленті, аграріями саме за програмою «Доступні кредити 5-7-9%». Тут відображені ті самі області, які входять й ті, що зазначені на попередньому рисунку, але вони мають інший результат. Так, найбільше отримало агропідприємства Кіровоградської області (4,1 млрд грн), хоча на попередньому рисунку вони не займають першу сходинку (4,85

млрд грн). Як бачимо, кредити отримані підприємствами сільського господарства за цією програмою складають майже 85% всіх отриманих кредитів. А Київська область, навпаки, відрізняється тим, що показник кредитів за цією програмою складає майже 34% від усіх отриманих агровиробниками.

В цілому, варто відмітити, що участь в цій програмі дає можливість нашим сільськогосподарським товаровиробникам розвивати свій бізнес як на новому місці (у разі передислокації), так й на території свого звичного розташування.

Також в Україні з 1 липня 2022 р. діє система грантів для розвитку підприємництва, яка отримала підтримку уряду та спрямована на стимулювання підприємницької діяльності та створення нових робочих місць. Це є важливим за будь-яких умов функціонування економіки держави, але в умовах воєнного часу набуває ще більшої актуальності. Грантові програми, які включає дана система представлено на рис. 16.

Ці програми є важливими для розвитку саме малого та середнього бізнесу та спрямовані на створення максимальних умов для сталого підприємництва в Україні. Вагомою вимогою цих програм є створення робочих місць, що вирішує проблеми ринку праці в Україні та підвищення добробуту населення.

Взагалі, в Україні зараз вже діє Урядовий проект «єРобота», який включає 6 грантових програм для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання.

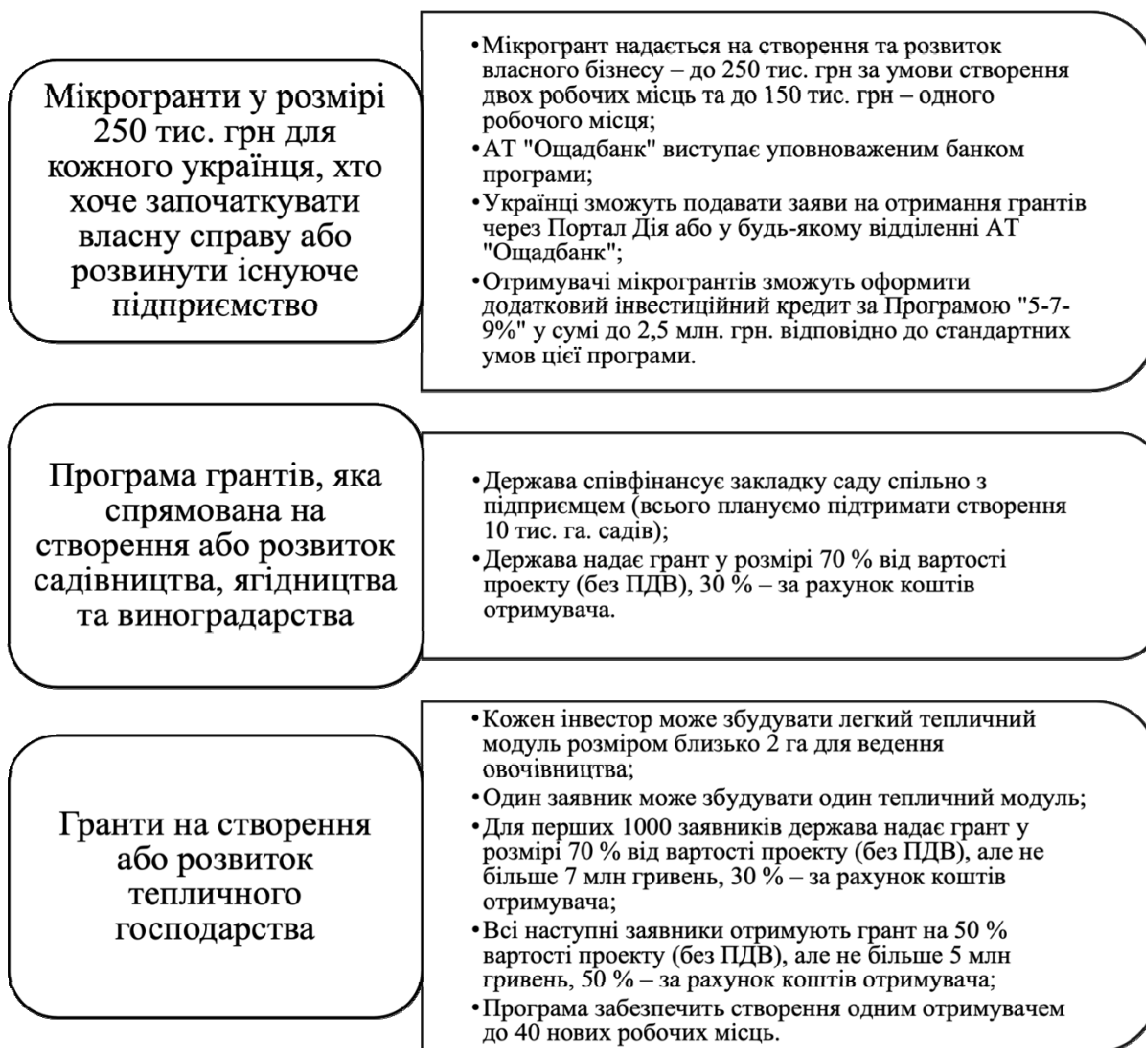

Рисунок 16. Урядова система грантів для розвитку підприємництва в Україні

Джерело: сформовано авторами на основі [Уряд запускає систему грантів для розвитку підприємництва. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d0332905-2142-41eb-b5ce-29e287df3f70&title=UriadZapuskaSistemuGrantivDliaRozvitkuPidprimnitstva>]

Цей проект включає вищезгадані гранти, а також додатково грати для розвитку переробного підприємства, грант на реалізацію

стартапу, у тому числі в сфері ІТ та отримання коштів на навчання ІТ-спеціальностям³⁵.

В рамках грантової підтримки малого та середнього бізнесу проекту «ЄРобота» в 2023 році (станом на 21.11.2023 р.) державну допомогу отримали 126 господарств на загальну суму 524,2 млн грн на розвиток садів та теплиць. Унаочнимо на рис. 17 виплати за цією програмою на сади та теплиці протягом 2023 р. та з початку дії програми.

За умовами гранту розмір внеску за програмою не більше 70% вартості всього проекту й не більше 10 млн грн. Решту – 30% - заявник має дофінансувати власним коштом або кредитними коштами. Обов'язковою умовою гранту є працевлаштування працівників. Для садів, за умовами гранту, це є 5-10 постійних працівників та 125-145 сезонних (в залежності від самих насаджень). Для теплиць це створення не менше 4 постійних робочих місць та 10 сезонних на 1 га³⁶. Причому термін працевлаштування сезонних працівників має становити не менше 8 місяців протягом календарного року³⁷ (це є важливим зауваженням, так зазвичай сприймається, що сезонні працівники мають бути винайняти на 6 місяців. Термін у 8 місяців означає, що вони довше будуть працевлаштовані та отримуватимуть заробітну плату).

³⁵ ЄРобота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu>

³⁶ 20 млн гривень грантів виплачено ще 7 агропідприємствам на розвиток садів і теплиць. URL : <https://minagro.gov.ua/news/20-mln-griven-grantiv-viplacheno-shche-7-agropidpriemstvam-na-rozvitok-sadiv-i-teplic>

³⁷ Як подати заявку. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorennya-biznesu/granti-dlya-teplichnogo-gospodarstva/yak-podati-zayavku?v=640079aa16cc6>

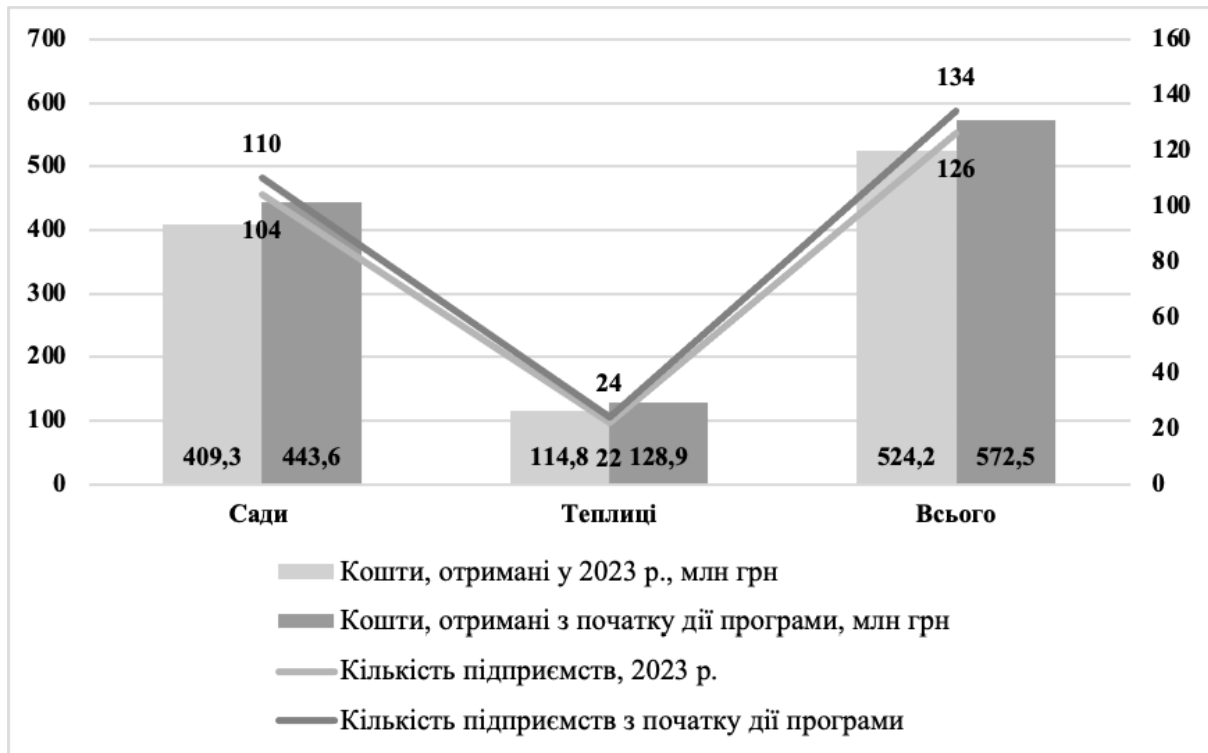

Рисунок 17. Гранти на розвиток садів та теплиць протягом 2022-2023 р.р.

Джерело: сформовано авторами на основі [20 млн гривень грантів виплачено ще 7 агропідприємствам на розвиток садів і теплиць. URL : <https://minagro.gov.ua/news/20-mln-griven-grantiv-viplacheno-shche-7-agropidpriyemstv-am-na-rozvitok-sadiv-i-teplic>]

Як бачимо з рис. 17, то найбільше грантів було отримано на розвиток садівництва як в грошовому еквіваленті, так й кількість підприємств перевищує в значній мірі тих, хто отримав на теплиці. Це може бути пов'язано не з пріоритетністю саме садівництва, а з запитом від суспільства та тим, що заявок на отримання гранту на теплиці подавалось менше.

В додатках А та Б даного дослідження представлено звіти щодо погоджених проектів надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства та

будівництва модульної теплиці з метою надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства. Обидва звіти містять інформацію станом на 23 листопада 2023 р.

Функціонування даної програми створює реальні підвалини для розвитку МСБ, що покращує ситуацію на ринку країни, забезпечує населення продукцією сільського господарства, створює нові робочі місця, а й, відповідно, покращує умови та якість життя населення. Тому політика держави по стимулюванню підприємництва в т.ч. й в АПК здається абсолютно логічною, нагальною та важливою для відновлення економіки України в умовах війни.

Наразі в Міністерстві аграрної політики підготували певні зміни до порядку надання грантів на розвиток садівництва, які планується вводити в дію з січня 2024 р. Відповідно до цих змін, розширюються умови надання цих грантів, а саме вони доповнюються наступними³⁸:

Розширюється пункт 4 Порядку надання грантів на розвиток садівництва:

- гранти надаються для висадки та облаштування насаджень на земельній ділянці або на суміжних земельних ділянках, загальна площа якої/яких становить від 1 до 25 гектарів;

- допускається розташування між земельними ділянками господарських шляхів, прогонів, полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень, рубежів (річок, струмків, каналів, лісосмуг, рослинних смуг, дерев, стежок, рівчаків, ярів, заболочених земель).

³⁸ В Мінагрополітики підготували зміни до порядку надання урядових грантів на розвиток садівництва. URL : <https://minagro.gov.ua/news/v-minagropolitiki-pidgotuvali-zmini-do-poryadku-nadannya-uryadovih-grantiv-na-rozvitok-sadivnictva>

Даними змінами розширюються можливості для наших підприємців в розвитку сільськогосподарського бізнесу в частині використання більшого масштабу земель для облаштування насаджень, а також більшого видів земель, де можуть бути висаджені насадження.

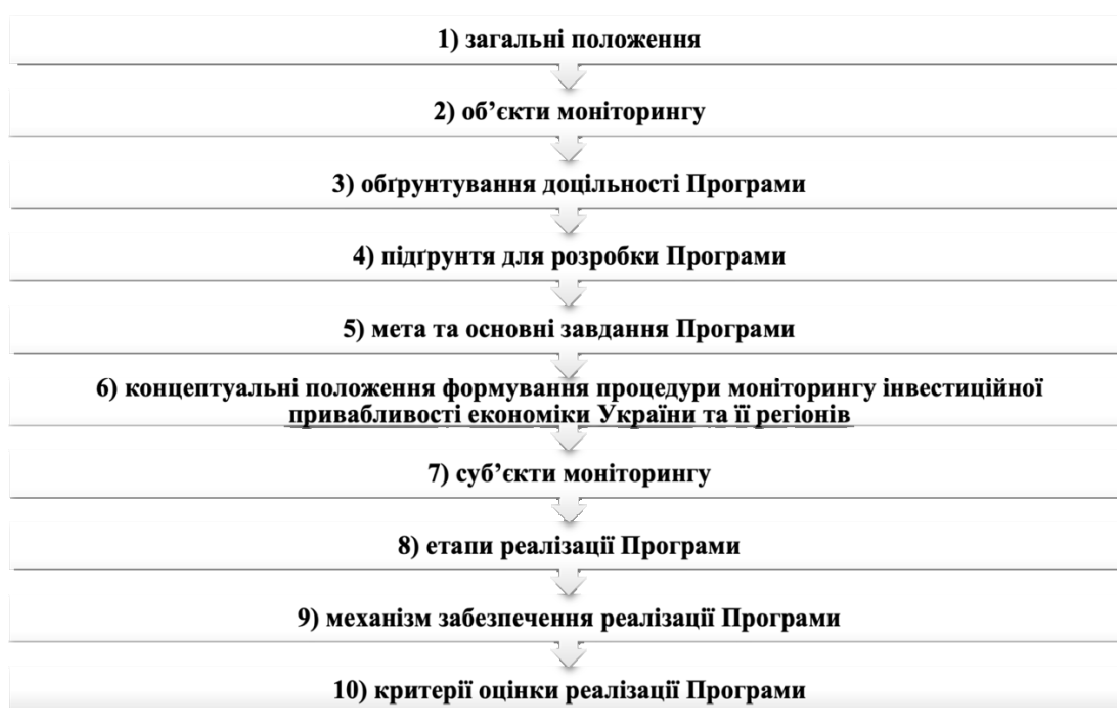
Таким чином, бачимо, що держава приділяє достатньо уваги стимулюванню підприємництва, в т.ч й в аграрній сфері. Реалізація цих грантових програм в значній мірі допомагає вирішити важливі соціально-економічні проблеми, які були в Україні до початку повномасштабного вторгнення й після нього загострилися ще більше. Міграційні процеси як в середині країни, так й за кордон спричинили великі зміни на ринку праці країни, що автоматично передбачає зниження якості та рівня життя населення. Додатково до цього люди, які перемістились всередині країни, можуть мати ті компетенції, які не вимагаються на ринку праці в місці нового перебування. Плюс воєнні дії значно вплинули на результативність ринку сільськогосподарської продукції, що вимагає швидкої відповіді на ті виклики, які постають перед підприємцями, дрібними фермерами, сільським населенням. Саме гранти від держави або участь в інших грантових програмах (як-то гранти від ФАО, які розглядаються в іншій частині даного дослідження) дають реальні можливості для реалізації свого потенціалу в новому місті, розширення своїх потужностей, що вже існують або відкриття абсолютно нового бізнесу, який маємо намір започаткувати.

Але важливим в нашій державі є не тільки надання грантів чи кредитів для розвитку бізнесу, але й контроль цих інвестиційних потоків. В дослідженнях наших науковців, а саме в роботі Дергач А.В. (Dergach A. (2022) Organizational support of state management of investment projects. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. Том 13, №2. DOI : [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.17-27](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.17-27)) які вивчають дану тематику було зауважено, що в сьогоденнішніх реаліях розвинені країни в якості ефективного інструменту реалізації державного управління інвестиційними процесами, програмами та проектами використовують моніторинг. Так, на засадах моніторингу, що здійснюється рядом міжнародних організацій, та оприлюднюється у спеціалізованих періодичних виданнях, таких як, World Bank, Institutional Investor, Euromoney, Business Environment Risk Index (BERI), Moody's Investor Service, «The Economist», «Fortune», «Euromoney», в світі вже сформовано потужну аналітичну базу рейтингу інвестиційної привабливості економік різних країн, галузей, підприємств тощо, де в якості одного з оціночних показників виступає ступінь ефективності державного управління.

Основна мета методичного забезпечення державного управління інвестиційними проектами полягає у створенні та поновленні, на постійній основі, інформаційної бази на засадах моніторингу, яка в свою чергу забезпечить у подальшому акумуляцію та її збереження, що дозволяє швидко корегувати дії у

напрямі формування бажаної для інвестора, інвестиційної привабливості, як на регіональному, так і на державному рівнях³⁹.

Управління інвестиційними проектами на державному (регіональному) рівні повинно здійснюватися за заздалегідь розробленою Програмою моніторингу реалізації інвестиційних проектів, яка складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, кожен з яких спрямований на формування дієвої системи систематичного, неперервного, довгострокового, спостереження за зміною показників та включає наступні розділи:

Кожен із зазначених етапів має забезпечувати виконання однієї комплексної мети Програми.

³⁹ Dergach A. (2022) Organizational support of state management of investment projects. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. Том 13, №2. DOI : [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.17-27](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.17-27)

Розробка Програми моніторингу інвестиційних проектів на засадах поєднання інформаційної, аналітичної та комунікаційної складових, які спрямовані на визначення еталонних показників, ризиків, методів оцінки, що дозволяє сформувати комплексну систему спостережень за змінами.

Дана програма моніторингу дозволить більш ефективно управляти програмою як грантової підтримки підприємців, так й при кредитному інвестуванні. В обох випадках, незалежно від того чи потрібно повертати кошти, чи ні, важливим є контроль їхнього використання, а також відслідковування наслідків застосування цих інвестиційних програм, щоб прийняти рішення про подальші можливі зміни в їхньому механізмі, умовах надання, критеріях відбору або впровадженні нових, більш актуальних та нагальних програм.

З боку держави може бути зроблено багато дій в частині стимулювання підприємницької діяльності, зокрема в аграрній сфері. Важливим при цьому стає врахування потреб всіх верств населення, збалансований розвиток цього сектору та його інклюзивність, що дозволить одночасно вирішити як економічні проблеми, так й соціальні. Хоча аналіз наслідків змін в функціонуванні АПК в Україні в результаті повномасштабного вторгнення відобразив, що виокремити суто економічні проблеми не є можливим, всі вони є в своїй основі соціально-економічними та сільгосппродукції несе не тільки зменшення грошових надходжень, але й зниження якості життя населення.

Саме тому нами вважаються необхідними та обґрунтованими інвестиційні програми, які проводяться Урядом України й дозволяють вирішити нагальні питання в агропромисловому комплексі нашої держави.

РОЗДІЛ 2. ІНКЛЮЗИВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ У СІЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

2.1. Міжнародні орієнтири щодо інклюзивного розвитку

Першим кроком до концептуалізації, аналізу і упровадження соціальної інклюзії була доповідь ООН «Формування інклюзивного суспільства: практичні стратегії сприяння соціальній інтеграції» 2007 р. У ній цитується визначення інклюзивного суспільства – як суспільства для усіх, у якому кожна людина, зі своїми правами і обов’язками, відіграє активну роль (Всесвітня зустріч на вищому рівні в інтересах соціального розвитку, Копенгаген, 1995 р.). Інклюзивне суспільство базується на розумних цінностях справедливості, рівності, людської гідності, прав і свобод, а також принципах всеохоплюючого різноманіття. Суспільство для усіх забезпечує відповідні механізми, які дозволяють своїм громадянам брати участь у процесах прийняття рішень, які впливають на їх життя і у кінцевому рахунку формують спільне майбутнє.

Базові основи концепції інклюзивного сталого зростання (inclusive sustainable growth) були розвинуті Комісією по зростанню і розвитку Світового банку у доповіді «The growth report. Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development» від 2008 р. Як зазначається, акцент на сталому зростанні зроблений не

тому, що воно є кінцевою метою, а тому що зростання необхідне для розв'язання проблем, які хвилюють людей: це зниження бідності, зайнятість, освіта, здоров'я, можливості для творчості. Зростання є необхідною, а можливо й достатньою умовою для надання людям більшого шансу стати продуктивними працівниками і творчими особистостями. Відсторонення деякої частини населення – за ознаками статі, віку, етносу – веде до втрати тих здібностей, які ці люди мають (Р. Солоу).

Європейський документ «Європа 2020. Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» (EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth) орієнтує на сталий розвиток, всеохоплення щодо зайнятості, соціальну і територіальну злагоду.

Засади інклюзивності відображені у програмі ООН «Сталий розвиток: Цілі і Порядок денний 2030», яка є керівництвом дій для урядів і громадян планети і передбачає: подолати бідність в усіх її формах, сприяти добробуту та продуктивній зайнятості для усіх, забезпечити загальний доступ до ресурсів (води, енергії, екосистем тощо) і можливостей для усіх (всеохоплюючої освіти, інновацій, правосуддя, інфраструктури, санітарії), зменшити нерівність всередині країн і між ними.

Європейський зелений курс (European Green Deal) від 2019 р. – нова стратегія сталого та інклюзивного (за принципом – «нікого не залишати позаду») зростання, що забезпечує перехід ЄС до справедливого і процвітаючого суспільства, реагує на виклики

щодо зміни клімату і деградації довкілля, має за мету підвищення якості життя нинішнього і майбутніх поколінь⁴⁰.

Узагальнюючи наукові погляди і міжнародні орієнтири, можна вказати такі ключові засади інклюзивного розвитку:

- широкі суспільні цілі, всебічний розвиток людини;
- скорочення нерівності та бідності, участь у розподілі доходу, саме бідні люди мають отримувати вигоду від розвитку, забезпечення згуртованості (*соціальна інклюзія*);
- участь громадян усіх груп в економічному житті, а не лише у розподілі доходів, економічний розвиток трансформується у підвищення зайнятості, рівність у доступі до ресурсів і ринків (*економічна інклюзія*);
- одержання вигід широкими верствами населення, особливо дітьми, жінками, особами похилого віку (*інклюзія щодо вразливих груп населення*);
- участь громадян у бережливому використанні природних ресурсів і захисті навколишнього середовища, здійсненні контролю (*екологічна інклюзія*);
- формування рівноцінних базових умов і шансів для життєдіяльності населення у містах і сільській місцевості, рівномірний розподіл вигод між територіями, усунення диспропорцій, вирів-

⁴⁰ Комюніке комісії Європейському парламенту, Європейській Раді, Раді, Європейському економічному і соціальному комітету та Комітету регіонів. Європейський зелений курс (неофіц. переклад укр.). Брюссель, 11 грудня 2019 р. <https://www.rac.org.ua/prioritytety/evropeyskyy-zelenyy-kurs/komyunike--com-2019-640-evropeyskyy-zelenyy-kurs-neofitsinyy-pereklad-ukrayinskoyu>

нювання розвитку багатих і бідних країн (*територіальна інклюзія*);

– якщо можливості людей і ресурси планети підвищать здатність задовольняти людські потреби у коротко- і довготерміновій перспективі, то нащадки отримають істотні вигоди для сталого процвітання (*міжпоколінна інклюзія*).

Таким чином, інклюзія – це така організація життєдіяльності у суспільстві, за якої:

✓ усім людям забезпечується можливість брати участь у різних сферах життєдіяльності суспільства, доступ до життєво важливих сфер – ресурсів, місць прикладання праці, освіти, культури, прийняття політичних рішень, які підвищують їхні шанси на добробут, самореалізацію, набуття вищого статусу, і жодна людина (незалежно від зовнішності, походження, стану здоров'я, гендерної ознаки, а також місця її проживання тощо) не відчуває себе виключеною із суспільних процесів;

✓ вигоди економічного зростання відчуває кожен член суспільства.

Не йдеться про «пасивного учасника» інклюзії (коли люди отримують вигоди від економічного зростання, не беручи активної участі у збільшенні доходу, а лише завдяки частковому перерозподілу доходу через різні форми державної підтримки), а позиціонується продуктивна зайнятість в економіці усіх груп населення. Люди, завдяки створенню їм кращих можливостей, доступу, шансів, можуть забезпечити собі й нащадкам процвітання.

2.2. Підходи до оцінки інклюзивності та класифікація країн

Вартим уваги є дослідження методики, за якою може бути оцінена інклюзивність. В розвиток попередніх досліджень науковців можемо також дати визначення інклюзивному зростанню, яке визначимо як «зростання, яке дозволяє залучити більшу частину трудових ресурсів до ефективної економічної діяльності завдяки чому забезпечити більшій частині населення більш високий рівень життя»⁴¹. Для більш глибокого розуміння інклюзивності економіки важливим є розгляд методик, за якими інклюзивність може бути оцінена.

Але перед цим зазначимо, що саме інклюзивне зростання в своїй основі має економічне підґрунтя, як й будь-які соціально-економічні процеси чи явища, так як саме економічна основа передусє можливості збалансованого, всеохоплюючого, орієнтованого на людину розвитку будь-якого рівня. А.В. Уніят та З.І. Юзвін в своїх дослідженнях навели складові інклюзивної економіки, які були ними визначені за розробками Всесвітнього Економічного Форуму. Наведемо ці складові на рис. 18.

⁴¹ Власенко Ю.Г. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24(1). С.70-74. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/15.pdf

Рисунок 18. Складові інклюзивної економіки

Джерело: сформовано авторами на основі [Уніят А.В., Юзвін З.І. Концепція інклюзивної економіки в контексті сучасного сталого розвитку країн. Ефективна економіка. 2019. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6905>]

Як бачимо, складові інклюзивної економіки охоплюють різні соціальні аспекти, як-то освіта, працевлаштування, інфраструктура, та економічні аспекти, до яких відносять й можливість розвитку малого бізнесу, й податкові тарифи, й зарплатні виплати тощо. Тобто, інклюзивна економіка має за своєю сутністю збалансований багатогранний соціально-економічний розвиток. Вона надає можливості повноцінному розкриттю потенціал людей як окремих особистостей, так й груп людей. Розвиток людини сприяє розвитку й країни, в цілому, так як це взаємообумовлений процес, де кожна особистість розвивається на основі благ, які створені державою, та, в свою чергу, створюють нові робочі місця, підвищують власний рівень життя, користуються можливостями ведення бізнесу тощо.

В попередніх наших роботах нами було досліджено та наведено певні методики, а саме методика оцінки інклюзивного зростання ООН та методика оцінки інклюзивного зростання МВФ.

Спочатку розглянемо методику ООН, яку представимо на рис.19.

Дана методика розглядає показники, які є не суто економічними, а соціально-економічними, що дозволяє оцінити не лише рівень доходів та доступ до економічних благ, але й доступ до соціальних, можливість розкриття свого потенціалу тощо. Велика кількість показників за цією методикою є не кількісними, а якісними, що є важким для розрахунку, але відображає той рівень життя в країні, який може відобразити реальну ситуацію.

<i>Пов'язані з доходом:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • частка населення, яке споживає нижче 2 дол. в день (за ПКС в дол. США); • відношення доходу і споживання найбільш багатих 20% населення до 20% найбільш бідних.
<i>Не пов'язані з доходом:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • середня кількість років навчання (для молодого і дорослого населення); • рівень дитячої смертності.
<i>Зростання і розширення економічних можливостей:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • темпи зростання ВВП на душу населення за ПКС (у постійних цінах); • показник зайнятості; • еластичність загальної чисельності зайнятих до ВВП (еластичність зайнятості).
<i>Ключові показники інфраструктури:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • споживання електроенергії на душу населення; • частка асфальтованих доріг в загальній протяжності дорожньої мережі.
<i>Соціальна рівність для забезпечення рівного доступу до економічних можливостей, послугам освіти і охорони здоров'я:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • кількість лікарів, медсестер і акушерського персоналу на 10 000 осіб; • частка державних витрат на освіту і охорону здоров'я від загальних витрат; • співвідношення учнів і вчителів у початковій школі.
<i>Доступ до послуг соціальної інфраструктури:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • частка населення з доступом до електропостачання в загальній чисельності; • частка населення, що користується якісними засобами санітарії.
<i>Гендерна рівність і можливості:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • гендерна сегрегація у початковій, середній і вищій освіті.
<i>Системи соціальних гарантій:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • частка витрат на соціальне забезпечення від державних витрат на охорону здоров'я і соціальне забезпечення.
<i>Ефективне державне правління і громадські інститути:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • якість державного управління; рівень корумпованості.

Рисунок 19. Показники оцінки інклюзивного зростання за методикою ООН

Джерело: розроблено авторами на основі Hoekman B. Trade Policy for Inclusive Growth. Policy Dialogue: Redefining the Role of the Government in Tomorrow's International Trade. Geneva: UNCTAD, 2012. URL:http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ditcdir2012d1a_Hoekman.pdf.

Однією з методик також є методика оцінки, яка розраховує Індекс інклюзивності економічного зростання, який був запропонований у 2017 р. Відмітною рисою даного індексу є те, що він включає 12 різних показників розвитку країни, які поділено за 3-ма групами, а саме «ріст і розвиток», «інклюзивність» та «наслідування поколінь та сталість розвитку». На рис. 20 наведемо показники, які вимірюють індекс інклюзивності економічного зростання. Показники зазначені із одиницями виміру.

Ріст і розвиток

- ВВП на душу населення, долари США
- Зайнятість, %
- Продуктивність праці, долари США
- Очікувана тривалість здорового життя, роки

Інклюзивність

- Медіанний дохід домогосподарства, долари США за день
- Коефіцієнт Джині - розшарування суспільства за доходами, від 0 до 100
- Рівень бідності, %
- Коефіцієнт Джині - розшарування суспільства за рівнем добробуту, від 0 до 100

Наслідування поколінь та сталість розвитку

- Скориговані чисті заощадження, % (від валового національного доходу)
- Інтенсивність парникового забруднення на одиницю ВВП, кг/долар США
- Державний борг, % (від ВВП)
Коефіцієнт демографічного навантаження, %

Рисунок 21. Показники розрахунку індексу інклюзивності економічного зростання

Джерело: сформовано авторами на основі Власенко Ю.Г. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24(1). С.70-74. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/15.pdf

Індекс інклюзивного розвитку (IDI) був щорічним економічним індексом, який був створений як альтернатива ВВП в частині виміру економічного зростання та розвитку країни. Варто відмітити, що в останнє даний звіт з індексу був випущений у 2018 р. Наведемо основні його результати в таблиці 2.

Окремо зауважимо, що у 2017 р. Україна посіла 47 місце, а у 2018 р. 49 місце у даному рейтингу. За оцінкою Всесвітнього Економічного Форуму, Україна відноситься до груп країн, що розвиваються⁴².

Згідно даних таблиці, країни розподіляються на групи країни з розвинутою економікою та країни з економіками, що розвиваються. Так, в розвинених лідером є Норвегія. Ісландія та Люксембург мають трохи нижчий результат. Швейцарія також є серед країн з найвищим показником. Ісландія замикає ТОП 5 країн-лідерів. В країнах, що розвиваються, лідерами є Литва, Угорщина, Азербайджан, Латвія та Польща. Як бачимо, серед 5 країн, які входять до складу лідерів за цим показником, 4 країни – відносно нові члени ЄС, які ввійшли до його складу у 2004 р.

Серед країн з найвищим темпом приросту у 2013-2018 р.р., варто відмітити Ісландію, яка наразі займає другу позицію серед розвинених країн. Так само, як й Данія, яка також входить до 5 лідерів.

⁴² Іртищева І., Крамаренко І., Завгородній К. Оцінка рівня сталого інклюзивного розвитку України. Scientific journal “Modeling the development of the economic systems”. 2023. №2. с. 159-165. DOI : <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-21>

Таблиця 2. Динаміка за індексом інклюзивного розвитку (IDI) та рейтинг лідерів та «аутсайдерів» відповідно до міжнародної класифікації країн у 2013 – 2018 рр.

Країни з розвинутою економікою	Країни з економікою, що розвивається
ТОП 5 країн за рівнем інклюзивного розвитку у 2018 р. та значення IDI (бали)	
1. Норвегія (6,08)	1. Литва (4,86)
2. Ісландія (6,07)	2. Угорщина (4,74)
3. Люксембург (6,07)	3. Азербайджан(4,69)
4. Швейцарія (6,05)	4. Латвія (4,67)
5. Данія (5,81)	5. Польща (4,61)
ТОП 5 країн за темпом приросту рівня інклюзивного розвитку у 2013–2018 рр. (%)	
1. Ісландія (12,58)	1. Македонія (9,24)
2. Ірландія (9,28)	2. Латвія (8,60)
3. Данія (4,76)	3. Таджикистан (8,57)
4. Ізраїль (3,57)	4. Непал (8,53)
5. Чехія (2,88)	5. Угорщина (8,10)
Рейтинг 5 країн з найвищими темпами зниження індексу інклюзивного розвитку та значення IDI у 2018 р. (бали)	
11. Фінляндія (5,33)	74. Мозамбік (2,47)
19. Словенія (4,93)	49. Україна (3,42)
26. Іспанія (4,40)	70. Єгипет (2,84)
27. Італія (4,31)	72. Малаві (2,81)
29. Греція (3,70)	60. Малі (3,10)

Джерело: складено авторами за даними [The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf. (дата звернення: 16.03.2020); The Inclusive Growth and Development Report 2017. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf. (дата звернення: 16.03.2020).]

Також з таблиці бачимо, що до розвинених країн з найвищим темпом приросту відносять Ірландію, Ізраїль та Чехію. Відмітним тут є наявність Чехії, адже країни, які схожі на неї за своїм економічним розвитком, історичною спадщиною у 20 ст. (Польща,

Угорщина тощо) в цій методиці віднесені до країн, що розвиваються.

Серед країн, що розвиваються, можна відмітити наступні за темпами приросту: Македонія, Латвія, Таджикистан, Непал та Угорщина. Тобто, бачимо, що темпи приросту двох країн (Латвії та Угорщини) дозволили стати їм лідерами у своїй групі країн.

Також в таблиці наведено країни, які є лідерами за темпами зниження індексу в період з 2013 р. по 2018 р. Серед розвинених країн тут зазначені Фінляндія, Словенія, Іспанія, Італія та Греція. Їхні темпи зниження дорівнювали – 2,92% у Фінляндії, -2,39% у Словенії, -2,12% в Іспанії, -1,69% в Італії та -1,69% у Греції⁴³. Як бачимо, тут є країни, в яких спостерігався економічний спад в 2000-х роках, а саме Іспанія, Італія та, особливо, Греція. В останній існує велика проблема з безробіттям серед молоді, так само як й в Іспанії.

Серед країн, що розвиваються, найвищими темпами зниження індексу у 2018 р. в порівнянні з 2013 р. відмітились Мозамбік (-12,38%), Україна (-6,80%), Єгипет (-6,52%), Малаві (-6,47%) та Малі (-5,71%)⁶². Як бачимо, Україна знаходиться серед африканських країн. Дані темпи зниження індексу не є позитивною характеристикою для нашої країни, є наслідком різних кризових ситуацій, які мали місце на території України, війни, яка почалась у 2014 р. та ін. Саме побудова інклюзивної

⁴³ Власенко Ю.Г., Власенко Т.О. Класифікація країн на основі показників індексу інклюзивного розвитку. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). №2, 2020. С. 57-61.

економіки може створити ті підвалини, які дозволять розвинути якнайкраще потенціал нашої країни.

Як вже зазначалось, в останнє Індекс інклюзивного розвитку був розрахований в 2018 р. Після чого у 2022 р. ЮНКТАД запропонувало Індекс Інклюзивного Зростання (Inclusive Growth Index, IGI). Ця організація вже зазначала обмеження ВВП як основного індикатора прогресу, в т.ч. й соціального. Вони зазначали, що вищі економічні показники не тотожні більш інклюзивному та сталому зростанню. Саме тому й постає проблема виміру та знаходженню тих складових, які впливають на це зростання та які варто розвивати для формування стабільного, розвиненого суспільства. Даний Індекс Інклюзивного Зростання вимірює не тільки звичні економічні індикатори на кшталт ВВП, але й індикатори умов проживання, рівності та сталого навколишнього середовища. У 2023 р. даний індекс включив в себе й такі великі економіки як Китай та Індія та на даний час покриває 129 економік світу, які представляють 93% світового населення та 96% світового ВВП. Останні розрахунки Індексу відображають значні диспропорції між країнами: розвинені економіки в загальному показнику інклюзивного зростання мають вдвічі кращі показники ніж економіки, що розвиваються⁴⁴. В таблиці 3 наведемо результати даного Індексу для країн Європи, в т.ч. й України, у 2021 р.

⁴⁴ UNCTAD's inclusive growth index underscores need to move beyond GDP. Official site of UNCTAD. URL : <https://unctad.org/news/unctads-inclusive-growth-index-underscores-need-move-beyond-gdp>

Таблиця 3. Індекс інклюзивного зростання країн Європи, 2021

Країна	Заг. Показник	Еконо- міка	Умови прожи- вання	Рівність	Навколишнє середовище
Люксембург	91,8	100,0	89,0	79,9	100,0
Швейцарія, Ліхтенштейн	78,1	66,7	94,4	95,8	61,6
Ірландія	76,9	76,8	90,4	79,4	63,6
Данія	75,9	54,8	97,2	96,0	64,8
Норвегія	74,4	72,5	94,1	98,2	45,8
Швеція	72,5	55,6	98,7	97,0	51,9
Великобританія	68,7	43,1	93,6	88,2	62,6
Нідерланди	68,6	53,5	95,3	92,4	47,0
Фінляндія	67,5	51,9	97,7	100,0	40,8
Бельгія	66,3	49,9	100,0	86,4	44,8
Німеччина	65,7	48,2	94,1	84,7	48,4
Австрія	65,6	49,6	88,5	89,9	46,8
Франція	64,0	40,8	93,8	87,4	50,2
Литва	59,0	36,3	80,5	74,9	55,3
Естонія	58,6	39,2	88,1	77,1	44,1
Словенія	57,9	39,4	85,7	79,3	42,0
Португалія	57,2	30,5	90,4	82,4	47,2
Іспанія	57,0	33,1	93,0	79,0	43,4
Ісландія	56,9	85,5	91,2	95,0	14,2
Кипр	56,4	38,6	83,7	69,7	44,9
Чехія	56,0	37,6	85,7	66,0	46,1
Латвія	55,6	30,3	80,2	72,3	54,3
Італія	55,1	35,1	85,8	63,8	47,8
Словаччина	54,1	34,4	80,9	65,6	47,0
Угорщина	52,8	32,5	82,0	65,6	44,3
Хорватія	52,7	27,4	79,2	76,5	46,5
Польща	52,7	31,5	82,8	70,0	42,3
Греція	49,0	26,4	87,1	56,5	44,2
Румунія	46,7	24,8	71,9	56,3	47,5
Болгарія	46,5	25,1	75,3	64,7	38,1
Україна	32,7	14,2	68,7	57,7	20,3

Джерело: сформовано авторами на основі [Inclusive Growth Index (IGI). UNCTADSTAT. URL : <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.InclusiveGrowth>]

Як бачимо, таблиця представляє загальний показник Індексу інклюзивного зростання, а також його основні складові, які він враховує: економіку, умови проживання, рівність та навколишнє середовище. Як зазначається на офіційному сайті ЮНКТАД, ці складові є 4 стовпами Індексу Інклюзивного Зростання (the 4 pillars of Inclusive Growth Index)⁴⁵. Цей Індекс аналізує можливості країни досягти розвитку з фокусом уваги на гендерну рівність та стале навколишнє середовище й ставить людину та планету в центр уваги.

В дану таблицю нами було включено країни Європи, здебільшого ЄС, та Україну. Згідно даних ЮНКТАД, показник Швейцарії та Ліхтенштейну об'єднаний. Найвищий показник за цим Індексом має Люксембург. Причому ця країна має позиції лідера не тільки в наведеній таблиці, але й взагалі серед 129 країн. Показник Люксембургу 91,8, що більше ніж на 10 пунктів вище Швейцарії та Ліхтенштейну, які також є світовими лідерами. Такий результат Люксембургу обумовлений високим рівнем життя в цій країні та, безумовно, максимальними показниками економіки та навколишнього середовища. Але, якщо ми проаналізуємо результат цієї країни за рівністю, то побачимо, що він нижчий ніж, наприклад, у Швейцарії. Це означає, що будь-яка країна за складовими Індексу може мати зовсім різні результати. Якщо ми візьмемо для прикладу Фінляндію, то побачимо, що за двома показниками (умови проживання та рівність) вона займає дуже

⁴⁵ Inclusive growth remains elusive as inequality persists globally. Official site UNCTAD. URL : <https://unctad.org/news/inclusive-growth-remains-elusive-inequality-persists-globally>

високі позиції, але показники економіки та навколишнього середовища значно знижують її загальний показник.

Так само й Іспанія, яка має не надто високі результати за цим Індексом, але умови проживання в ній є одними з високих. Значно погіршує її ситуацію – економіка та навколишнє середовище.

Якщо аналізувати дану таблицю з точки зору країн ЄС, то бачимо, що серед країн, які знаходяться в лідерах та передують іншим, в основному країни, які стали членами ЄС раніше, а ті, що приєднались у 2004 та пізніше, отримали більш низькі показники. Виключенням є Литва, Естонія та Словенія, які передують іншим більш старим членам ЄС. Хоча Греція має одні з найбільш низьких позицій серед країн, які представлені тут.

Позиція України є найнижчою серед представлених країн, а загальний показник дорівнює – 32,7. Як бачимо із наступних складових, це є результатом економічних процесів та навколишнього середовища. Показник умов проживання також є найнижчим серед інших країн в таблиці. А показник рівності трохи більший ніж у Греції та Румунії. Але це не змінює загального низького показника даного Індeksu, що свідчить про необхідні зміни в побудові економіки країни, її соціальній інфраструктурі, покращанні ситуації з навколишнім середовищем та умовами проживання в країні. Ми розуміємо, що в нашій країні такий невисокий показник інклюзивного зростання віддзеркалює реальність та загострюється ще в умовах повномасштабної війни, саме тому необхідним є розуміння основ інклюзивності при

формуванні політики держави в різних секторах. Це стосується й сільського господарства, яке відіграє важливу роль в функціонуванні економіки в умовах сучасних глобальних викликів, перед якими постала Україна. Інклюзивність означає надання кожному рівні можливості в досягненні ринків, ресурсів, справедливих та рівних умов для бізнесу та індивідуумів. Також зазначається, що основний фокус в інклюзивній економіці має бути не стільки на звичайному розподілі прибутку, а більше на створенні продуктивної зайнятості населення. Головними факторами, які впливають на інклюзивне зростання є:

1. Нерівність.
2. Соціальна відчуженість.
3. Бідність.
4. Диспропорції.
5. Переміщення⁴⁶.

Саме ці фактори ми маємо враховувати при формуванні політики інклюзивного розвитку будь-якої галузі чи економіки взагалі. Й аналізуючи дані фактори, ми розуміємо, що розвиток сільського господарства на цей час знаходиться сам під їх великим впливом, коли великій кількості фермерів довелось покинути їхні домівки та виробничі потужності та переміститись, що спричинило, свою чергу, зміни в добробуті та підвищило ще більше ті диспропорції, які існують в нашому суспільстві.

⁴⁶ Inclusive Growth: Limiting Factors, Policy Measures.URL : <https://www.nextias.com/blog/inclusive-growth/>

2.3. Інклюзія як посилення соціоекономічної компоненти сталого розвитку

Цивілізаційний розвиток з 90-х років минулого століття орієнтується на сталість, згідно з визнаною міжнародною спільнотою доміантною на XXI століття концепцією сталого розвитку. Ця концепція, серед інших засад, передбачала досягнення рівності та соціальної справедливості; забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття, що відповідає принципам інклюзивності. Глобальні Цілі сталого розвитку ООН 2030 розроблялися на засадах інклюзивного підходу. Проте посилення незбалансованостей між економічним і соціальним прогресом та ресурсозабезпеченням призводить до майнового розшарування населення, розривів у соціально-економічному становищі жителів міст і сіл, безробіття, нерівності у доступі до освіти, медицини та інших базових благ.

Окремі учені, порівнюючи засади концепції сталого розвитку і концепції інклюзивного розвитку, стверджують що «інклюзивний розвиток – це вже нова концепція, що має принципові відмінності. Сталий розвиток ... формує основи для інклюзивного розвитку»⁴⁷. Зображаючи логіку трансформації моделей економічної динаміки – економічне зростання → сталий розвиток → інклюзивний розвиток, зазначається, що кожна наступна модель не заперечує, а гармонійно розвиває попередні.

⁴⁷ Манцуrow І.Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. Економіка України. 2018. № 10. С. 64, 67, 73 (71-87 с.).

То чи дійсно «інклюзивний розвиток – це вже нова концепція», яка сформувалась внаслідок трансформації попередніх концепцій, у тому числі сталого розвитку? Слід згадати, що засади інклюзії, зокрема, досягнення рівності та соціальної справедливості, уже були визначені концепцією сталого розвитку. Отже, концепція інклюзивного розвитку гармонійно вписується у контекст концепції сталого розвитку (як частина і ціле), розвиває, оновлює і посилює соціоекономічний аспект сталого розвитку. Інклюзія є зоною компромісу / перетину соціальної і економічної сфер у контексті сталого розвитку (рис.21).

Рисунок 21. Інклюзія як зона компромісу між соціальною і економічною сферами сталого розвитку

Джерело: адаптовано і доповнено автором⁴⁸.

⁴⁸ Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. К., 2009. С. 20.

Виокремлення і сучасний акцент на концепції інклюзивного розвитку ще раз засвідчує масштабність і динамізм концепції сталого розвитку як домінантної для суспільного розвитку. У 1992 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку було зафіксовано на концептуальному рівні основоположні засади сталого розвитку – соціо-економіко-екологічну збалансованість. Процес переходу на модель сталого розвитку є перманентним, здійснюється перехід від однієї до іншої версії цієї моделі, з позиціонуванням тих чи інших складових як пріоритетних у певному часовому періоді. Після схвалення концепції сталого розвитку особлива увага акцентувалася на екологічних аспектах, тому наголошувалося на неправомірності прирівнювати сталість до екологічної безпеки та необхідності зміцнити соціальну компоненту сталого розвитку.

Саме концепція інклюзивного розвитку посилює соціально-економічну компоненту сталого розвитку: люди, причому усі їх групи, особливо вразливі, покладаючись на знання та інновації, мають мати шанси щодо життєдіяльності, у тому числі щодо задіяння в економіці, і мають отримувати вигоди від економічного зростання. Дослідники інклюзивної тематики для підсилення саме цього аспекту часто послуговуються виразом «інклюзивний сталий розвиток». Таким чином, підкреслюється пріоритетність цього аспекту сталого розвитку як важливого на нинішньому етапі.

У контексті інклюзії звертає на себе увагу оновлення тріади сталого розвитку, що слідує з Цілей сталого розвитку 2030, а саме

– «люди, планета, процвітання». Тобто, на перший план висунуті люди (соціальна складова сталого розвитку), потім планетарні проблеми (екологічна) і нарешті – процвітання (економічна складова). Ця тріада за своєю сутністю сформульована у вигляді силогізму (логічного умовиводу, коли з двох суджень виходить третє). Якщо люди (на місцевому, регіональному, планетарному рівні) користуються плодами більш справедливо (доступ до ресурсів і благ, правосуддя; широка участь на всіх рівнях), мають кращу освіту та більше можливостей (інфраструктура, інновації, безпека, життєстійкі поселення) і якщо розпоряджаються природними ресурсами сталим способом (виробництво і споживання), то підсумком цього є і буде у тривалому періоді економічне процвітання. Тим самим нащадкам забезпечуватиметься можливість отримувати вигоди для сталого процвітання, і це інклюзія щодо поколінь.

Під сталим майбутнім для усіх розуміють людську гідність, соціальну інтеграцію і захист навколишнього середовища; це майбутнє, у якому економічне зростання не загострює нерівність, а забезпечує економічне процвітання для усіх, де середовище життя і ринки праці розраховані на втілення усіма своїх прав і можливостей, також економічна діяльність носить екологічно раціональний характер⁴⁹.

⁴⁹ Образование в интересах людей и планеты: построение устойчивого будущего для всех. Всемирный доклад по мониторингу образования. Изд. ЮНЕСКО, 2016.

Отже, концепція інклюзивного розвитку сформувалася у процесі еволюціонування концепції сталого розвитку⁵⁰, яка є домінантною на XXI століття. У Цілях сталого розвитку 2030, як концепті розвитку глобальної цивілізації на наступні роки, декларується завдання забезпечити процвітання і повноцінне життя *для всіх людей*. Справедливість і рівність можливостей є істотним елементом стратегій сталого розвитку. Імплементация інклюзивної моделі розвитку сприятиме зростанню на умовах сталості⁵¹.

Передбачаючи скептицизм щодо практичної досяжності інклюзії у сферах життєдіяльності (Вставка 1), як і цілей сталого розвитку, це не означає, що слід перестати прагнути до їх реалізації. Інклюзивність – це призма, крізь яку влада і громадяни кожної держави мають дивитись на існуючі проблеми і оцінювати дії; це ідеологічні установки для самоорганізації суспільства і його членів, бізнесу тощо.

Вставка 1

Посилення нерівності: є така думка.

Давно помічено, що певне явище, у тому числі інклюзія, виникає як симптом хвороби (неінклюзії), але за час, коли не звертали уваги на ту хворобу, вона швидко прогресувала. Тобто, глобальні дисбаланси, нерівність розвитку (країн, громадян у різних країнах і усередині країн), розшарування суспільства стали разючими настільки, що міжнародна спільнота на протидію цим процесам сформувала стратегію інклюзивного розвитку. Ефекти еко-

⁵⁰ Попова О.Л. Інклюзія – нова концепція чи оновлена концепція сталого розвитку? Економіка і прогнозування. 2020. № 1. С. 128-141.

⁵¹ Зінчук Т.О. Інклюзивна складова розвитку сільських громад. Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій: перспективи публічно-приватного партнерства. 2017. С. 19.

номічного зростання виявилися недостатніми для скорочення бідності та безробіття, зростання не трансформувалося у зростання зайнятості, хоча зазвичай ці процеси вважалися співвідносними. Дослідниками встановлено, що якщо у 80-х роках минулого століття 3% зростання ВВП давало 1% збільшення зайнятості, то у 90-х роках уже 8% зростання ВВП давало такий результат щодо зайнятості⁵². Хоча з 1990 р. майже наполовину вдалося скоротити бідність, все таки ще залишається велика кількість людей, які у ній живуть.

Посилилася нерівність між багатими та бідними і розрив, тим самим ускладнюючи вирішення завдання подолання бідності: якщо 1% збільшення доходів зменшує бідність на 4,3% у країнах із меншою нерівністю за доходами, то у країнах з більшою нерівністю – лише на 0,6%⁵³ (за дослідженнями Світового банку). За останнє десятиліття кількість мільярдів у світі подвоїлася; при цьому фінансове становище найбідніших людей (3,8 млрд) не покращилось. Великий стратег Рузвельт ще у 30-х роках минулого століття зазначав, що «наш прогрес перевіряється не збільшенням достатку у тих, хто вже має багато, а тим, чи спроможні ми достатньо забезпечити тих, хто має надто мало».

Метафоричне висловлювання, «економічне зростання як приплив – піднімає усі човни» (Ден Сяопін) не виправдовується; останнім часом виходить більшою мірою, що зростання піднімає лише яхти. XXI століття стане періодом грандіозного розшарування, як стверджує французький економіст; вартість праці буде все менше, а капітали багатих людей зростатимуть самі собою, вони переходитимуть у спадок, підвищуючи рівень концентрації багатства у частини людей і країн⁵⁴.

⁵² Felipe, Jesus and Hasan, Rana (2006, April). The challenge of job creation in Asia. ERD Policy Brief. Economic and Research Department Series, 44. Asian Development Bank. URL : <https://www.adb.org/publications/challenge-job-creation-asia>

⁵³ Ravallion, Martin (2013). How long will it take to lift one billion people out of poverty? Policy Research Working Paper, WPS6325. World Bank. Washington DC. URL : <http://documents.worldbank.org/curated/en/248361468025472051/How-long-will-it-take-to-lift-one-billion-people-out-of-poverty>

⁵⁴ Пікетті Т. Капітал у XXI столітті. Вид-во «Наш Формат». 2016.

Демонстрацією інклюзії як зони перетину соціальної і економічної сфер у контексті сталого розвитку є інклюзія у бізнесовій діяльності. При цьому поки що частіше всього ведуть мову про соціальний бізнес, що не виправдано, оскільки інклюзивними можуть бути й інші види бізнесу. Припустимо, якщо діяльність побудована на принципі солідарності, наприклад – коли вразлива категорія виробників агропродовольства – малі фермери забезпечують ним вразливі групи населення (школярів, малозабезпечені сім'ї тощо); коли сільські домогосподарства як малі туроператори надають туристичні продукти і послуги туристам з особливими потребами (як щодо фізичного стану осіб, так і їх уподобань – гастрономічний, екологічний, культурний туризм).

Разом з тим, потрібно усвідомлювати, що інклюзія – високовартісна справа і подеколи неоднозначна. Логіка ринкової системи великою мірою підпорядкована необхідності урахувати індивідуальні інтереси людей у тій мірі, в якій вони служать цілям цієї економічної системи – вилученню прибутку. При цьому, як показує досвід, із системи ринку випадає не лише значна частина суспільства (і це не тільки безробітні), а й значною мірою обмежуються інтереси працюючих осіб (щодо рівня зарплати, винагород, належних умов праці тощо).

Поряд з задоволенням базових потреб із забезпечення умов отримання освіти, доступу до ресурсів і громадського транспорту тощо у контексті інклюзії важливо надавати можливості усім

людям для зайнятості, розкриття своїх індивідуальних здібностей. Інклюзивність пов'язується з гнучкими ринками праці (з незначними обмеженнями найму і звільнення працівників), низькими податками на підприємництво, стимулами для інновацій, високими витратами держави, бізнесу, а також громадян (на освіту, професійну підготовку допомогу по безробіттю, охорону здоров'я) і вирівнювальною соціальною політикою. Витрати на створення, припустимо, робочого місця для працівника з особливими потребами подеколи можуть бути значно вищими, ніж для звичайного працівника. Зусилля, які доведеться прикласти для залучення до економічної діяльності певних вразливих осіб, теж можуть виявитися незрівняними.

У доповіді ООН «Формування інклюзивного суспільства: практичні стратегії сприяння соціальній інтеграції» від 2007 р. зазначається такий економічний аспект інклюзії, а саме – *вартість інклюзії є високою, але вартість виключення і упущених можливостей ще вища* (йдеться про соціальні конфлікти, насилля, розділення суспільства тощо)⁵⁵.

Почасти позитивні ефекти інклюзії цілком очевидні, як наприклад щодо соціальної, фінансової інклюзії. Проте є і негативні наслідки інклюзії, зокрема, підвищення шахрайства щодо коштів на картках; нав'язування гендерної ідеології, що подеколи має наслідком заниження традиційних сімейних

⁵⁵ Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration. Final Report of the Expert Group Meeting / Division for Social Policy and Development, United Nations Department of Economic and Social Affairs – Paris, 65 p.

цінностей; камери фіксації / розпізнання обличь забезпечували кращий моніторинг поширення COVID-19, разом з тим – тотальне стеження; сучасні технології комунікації з використанням Інтернет подеколи призводять до розповсюдження індивідуальних даних осіб. Таким чином, в інклюзії, як і у будь-чого явища, є «два боки однієї медалі» – позитивна і негативна; для прикладу, інклюзія як розпізнання облич (Китай, Сінгапур та інші країни), з одного боку, гарантує безпечність для людей, збереженість речей, зменшення крадіжок тощо, з іншого – сприймається як посягання на свободу людини, втручання у життя.

Людьми добре сприймається інклюзія як створення умов і наявність шансів, коли кожна особа відчуває себе залученою, цінною, шанованою, солідарною, включеною у загальну культуру, з відчуттям приналежності (визнання, відзнаки, повага). Та важливо кожній особі формувати, «вирощувати у собі» готовність бути інклюзивною людиною – толерантність, гуманне ставлення, співучасність, допомога, лідерство, активне включення у життєдіяльність. Безперечно, готовність кожного бути інклюзивним підвищує обізнаність, освіта, формування волі до включеного життя.

2.4. Інституційне забезпечення інклюзивного сільського розвитку

В Указі Президента «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 2019 р. №722 задекларовані цілі базуються на підході інклюзивності (благополуччя для усіх, освіта для усіх, гідна праця для усіх тощо і це відповідає Цілям Сталого Розвитку ООН). Щодо аграрних цілей передбачено досягнення продовольчої безпеки і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Про сільський розвиток окремо не йдеться. Хоча в Цілях Сталого розвитку ООН ціль 10 декларує зменшення нерівності всередині країни (і, очевидно, що йдеться про нерівності між умовами проживання у місті і селі).

Інклюзивним вважається сільський розвиток, результатом якого є гарантування та створення сільським жителям умов для використання у господарській діяльності землі та інших місцевих природних ресурсів; адекватного розподілу результатів економічного зростання в сільському господарстві та інших галузях сільської економіки; участі у суспільному та громадському житті для згуртування громад і відстоювання прав людини. Результатом інклюзивного сільського розвитку є скорочення бідності, подолання економічного, соціального та політичного вилучення людей, які мешкають у сільській місцевості⁵⁶. Дослідники стверджують, що попри декларування намірів захищати

⁵⁶ Інклюзивний сільський розвиток в Україні: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Електрон. дані. К., 2020. 257 с. URL : <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>

інтереси сільських жителів і виробників сільськогосподарської продукції, перевагу отримував екстрактивний розвиток сільського господарства і села. Важливим чинником переходу до інклюзивного сільського розвитку має стати реалізація Україною заходів з досягнення глобальних Цілей сталого розвитку.

З метою реалізації сільського розвитку⁵⁷ у рамках загальної політики соціально-економічного розвитку у європейських країнах упроваджується розроблена концепція і процедура адаптації політики до потреб сільських спільнот – *rural proofing policy* (започаткувала Велика Британія; поч. 2000-х років). Основна сутність цієї концепції – селоцентризм, позиціонування і забезпечення сільського способу життя у масштабах країни, що є практичним проявом інклюзивного підходу. Інклюзія сільського розвитку досягається через задоволення потреб сільських жителів, захист їх сільського бізнесу у рамках державних політик у різних сферах, урахування специфіки соціально-економічних умов села, віддаленості послуг від споживачів, розпорошеності населення та його соціальної ізоляції⁵⁸ у всіх політика держави. Уряд зобов'язаний формувати та оцінювати політику розвитку з позиції селоцентризму, щоб гарантувати, що її реалізація не посилювала нерівність, диспропорції щодо позицій сільського населення і сільських територій.

⁵⁷ Мантіно Франческо. Сельское развитие в Европе: политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней. Совместное издание Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН и Business Media of the Sole 24 Ore, 2010.

⁵⁸ Rural proofing: Practical guidance to assess impacts of policies on rural areas, March 2017. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/600450/rural-proofing-guidance.pdf

Інституційна складова інклюзивного сільського розвитку стосується правил і механізмів, які впорядковують дії агентів, причетних до цього розвитку. При цьому інститути, з одного боку, як правила поведінки задаються ззовні, зокрема це закріплені у законодавчо-нормативних актах засади національної політики, функції органів влади тощо; з другого – це неформальні інститути, які формуються зсередини (рівень свідомості, культури, самоорганізації громадян) і спрямовуються на активізацію місцевого соціально-економічного розвитку.

Якщо оцінювати ситуацію в Україні перед війною щодо сільського сектору (відповідно – сільських жителів, сільських громад, сільських територій) за ключовим критерієм інклюзії / включеності у державну політику і сферу діяльності органів влади (виконавчої, органів місцевого самоврядування), то висновки подеколи невтішні. Мало місце відмежування аграрної політики від проблем сільського розвитку, така політика завдає шкоди селу і згубна для самого сільського господарства, тож потребує перегляду і коригування⁵⁹. Сільський сектор «випадав» із поля зору владних структур, був період, коли ліквідували відомче міністерство. І це виключне явище, бо небагато у світі країн, які не мають центрального органу влади з питань сільського господарства (Вставка 1).

Позиціонуючи розвиток сільських територій як складову регіональної політики, у Державній стратегії регіонального

⁵⁹Бородіна О.М., Прокопа І.В. Майбутнє сільського сектору України – від екстрактивного використання до інклюзивного розвитку. Економіка України. 2018. № 11-12. С. 104-121.

Оновлення функцій профільних міністерств з аграрного і сільського розвитку.

Новими функціями відомчих міністерств щодо сільського господарства у різних країнах є проведення політики суспільних інтересів, йдеться не лише про економічно-фінансовий розвиток аграрних підприємств, агробізнесу, але й про якість продовольства споживачів і розвиток сільських територій. У відповідності до нових завдань аграрного і сільського розвитку оновлені функції профільних міністерств і відповідно уточнено їх назви:

- сільського господарства Франції відповідає також за питання сільських справ;

- сільського господарства, лісових ресурсів і сільського розвитку Португалії;

- продовольства і сільського господарства Німеччини реформується з посиленням акценту на сільському розвитку;

- сільського господарства і аграрного розвитку Ізраїлю;

- навколишнього середовища, продовольства і сільського господарства Великобританії;

- у справах сільського життя Естонії;

- сільського господарства і розвитку села Польщі;

- аграрне відомство Швеції координує не лише аграрну політику, але й розвиток сільських регіонів;

- сільського господарства США визнано провідним у сфері розвитку сільських територій, діяльність спрямована на створення робочих місць у сільській місцевості, розвиток бізнесу, забезпечення необхідними комунікаціями і житлом, збереження природних ресурсів. Управління сільського розвитку створено у 1935 р., має мережу офісів по країні у вигляді сервісних центрів.

У Нідерландах донедавна питання сільського господарства і аграрної політики координувались Міністерством економіки, сільського господарства і інновацій та після реорганізації Міністерство сільського господарства, природи і якості харчових продуктів виділене окремо. Для порівняння, ця країна за площею у 1,5 раза більша лише однієї Херсонської області України, а загалом площа сільськогосподарських угідь Нідерландів у 23 рази менша порівняно з Україною.

розвитку на 2021-2027 роки (від 2020 р.) передбачено завдання за напрямом «Розвиток сільських територій» з низкою відповідних

заходів, у тому числі щодо розвитку фермерства, кооперації, забезпечення доступності ринків збуту для малих та середніх сільгоспвиробників, інфраструктури для зберігання продукції; запровадження нових технологій та обладнання для переробки сільськогосподарської сировини. Відтак реалізацією зазначеного завдання займається Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Хоча з досвіду, міністерство з регіональної політики підтримувало переважно інфраструктурні проекти у сільській місцевості, однак очевидно, що інфраструктура в селі може бути гарною, та люди виїжджають із села, бо немає роботи. Серед пріоритетів регіонального розвитку до 2027 р. у стратегії задекларований пріоритет територіальної інклюзії – підвищення якості та доступності для населення послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування, *незалежно від місця проживання*.

Таким чином, очевидно, що перед війною і наразі в умовах війни питання сільського розвитку, щодо селян і сільського населення не винесені на належний рівень, немає чіткого розподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади, є прогалини щодо комплексного управління сільським розвитком.

Неналежний рівень відстоювання прав селян і сільських жителів, як професійної групи і територіальної спільноти, що не відповідає інклюзивності, призвів до прийняття ООН Декларації про права селян та інших людей, що працюють у сільській місцевості (схвалена Радою по правах людини ООН; резолюція від

2018 р.)⁶⁰. Зазначається, що поряд з визнаними вразливими соціальними групами, важливо виділяти і реалізувати колективні права селян і сільського населення як специфічних соціальних груп з особливими інтересами і позицією у суспільстві. Україна підтримала (при голосуванні) цю Декларацію ООН, потрібні подальші кроки з реалізації її положень щодо захисту прав селян і сільського населення у контексті всеохоплюючої їх інклюзії у процеси розвитку.

З одного боку, права селян є елементом інклюзивності, а з другого – це інструмент, який дозволяє обмежити правління владних структур, виступає гарантом проти зловживання владою. Як щодо прав людини є ряд процесуальних прав (доступні людині способи дії та інститути, що дозволяють добиватися реалізації прав людини), так й потрібні механізми захисту колективних прав селян і сільського населення, а саме – права на розвиток, на мир, здорове навколишнє середовище, комунікацію. Віденська декларація ООН «Декларація про право на розвиток» 1990 р. визнає, що розвиток сприяє здійсненню усіх прав людини і людина є основним суб'єктом процесу розвитку.

*Пропозиції щодо інституційного забезпечення інклюзивного сільського розвитку стосуються такого*⁶¹.

⁶⁰ Декларація Організації Об'єднаних Націй о правах крестьян и других лиц, работающих в сельских районах. URL : https://digitallibrary.un.org/record/1650694/files/A_HRC_RES_39_12-RU.pdf

⁶¹ Попова О.Л. Інституційні аспекти інклюзивного сільського розвитку. Інклюзивний сільський розвиток в Україні : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. ресурс. К., 2020. 257 с.; табл., рис. URL : <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>

По-перше, на національному рівні доцільно визнати як ключове завдання держави – формування рівноцінних умов життя у містах і селах. Очевидними є значні відмінності у рівнях і якості проживання нині у цих підсистемах суспільства. Необхідні ефективні програми сільського розвитку на національному рівні, справедливі економічні відносини, солідарність суспільства щодо підтримки сільського сегменту. Сільські жителі повинні бути активними учасниками суспільного розвитку і вигодонабувачами плодів цього розвитку.

Прикладом поступального руху по шляху інклюзії сільського сектору у суспільні процеси може слугувати Німеччина, і перш за все її національна політика у контексті інклюзивності – «рівноцінність умов проживання» як засада «генеральної стратегії» (Вставка 2).

Вставка 2

**«Рівноцінність умов проживання» у містах і селах –
стратегічний вектор розвитку у Німеччині**

У переліку цілей, які переслідує уряд з 2018 р., – створення рівноцінних умов життя у дієздатних громадах у міських та сільських територіях, на Сході та Заході (умови життя не повинні сильно відрізнятися у містах і селах). Ціль буде представлена в Основному законі як фундамент для суспільної єдності. Законодавча компетенція щодо цієї цілі визначена на рівні Федерації, створена Комісія «Рівноцінні умови життя» Федерального уряду, федеральних земель та муніципальних об'єднань; проводилися консультації у профільних робочих групах; засновано Німецький фонд волонтерства і суспільної діяльності. Таким чином, формується нова система підтримки сільського сегменту, спрямована на подолання зростаючої нерівності між містами та сільськими районами.

Для реалізації цієї цілі посилюється увага до сільського розвитку, хоча і до цього часу цей розвиток був інтегральною складовою підтримки. Передбачено розробку Спеціального рамкового плану

«Сільський розвиток», перехресні завдання стосуються різних відомств. І це відбувається у розвиток напряму аграрної політики «зберегти вітальність сільських територій» (вітальність означає життєздатність, життєвість, живучість). Йдеться про те, щоб при всьому різноманітті вихідних умов у сільських районах закласти основи їх процвітання і забезпечити достойний рівень життя для сільських жителів⁶².

По-друге, потрібно посилювати згуртованість громад у рамках ОТГ, що сприятиме їх інтеграції і інклюзії. У об'єднаних громадах, які нині є мультигромадами, без належної політики згуртованості існує небезпека того, що вони можуть залишитися скупченням відособлених внутрішніх громад, з вираженою дихотомією «центр – периферія», мати мало спільних інтересів.

Статистично підтверджено дивергенційний характер розвитку у ОТГ (за допомогою засобів економетричного аналізу соціально-економічного стану 36 ОТГ; 2018-2019 рр.)⁶³. Тоді як бажанішою була б конвергенція (зближення) громад і експерти покладають надії на запровадження е-демократії, розвиток конвергенції. Інтеграційний процес є необхідною передумовою формування цілісної і інклюзивної ОТГ. При цьому йдеться про інтеграцію в об'єднаній громаді як двосторонній процес, а не про інтеграцію сільських громад у міську об'єднану громаду, як частіше всього говорять зараз, покладаючи завдання інтеграції лише на сільські громади.

⁶² Сельское хозяйство в центре общества. Определение направлений аграрной политики и некоторые данные о современном состоянии сельского хозяйства. Берлин, BMEL, 2015; Политика Германии в области развития сельских территорий: презентация. Слайд 9-12.

⁶³ Ефективне модельне рішення для ОТГ. Економіст. 30.01.2020 р. URL : <http://ua-ekonomist.com/18874-efektivne-modelne-rshennya-dlya-otg.html>

Згуртованість громад доцільно посилювати в усіх сферах суспільного життя (не лише соціальній та екологічній, що мало місце у ряді ОТГ), особливо в економічній сфері (започатковані одиничні практики). Більше половини українців готові займатися прибиранням та впорядкуванням території за місцем свого проживання⁶⁴, та багато громадян не обізнані щодо громадських активностей у інших сферах (зокрема, не згодні брати участь у забезпеченні правопорядку за місцем проживання). А отже, потрібна просвітницька робота щодо форм згуртованості сільських жителів у незвичних для них сферах, у тому числі економічній. Безперечно, згуртованість громад в економічній сфері великою мірою залежить від виваженої діяльності органів місцевого самоврядування. Щонайперше – важливе залучення мешканців до розроблення стратегій розвитку ОТГ; відділи економічного розвитку, доходів і інвестицій, які виокремлені у структурі виконавчих комітетів ОТГ, повинні забезпечувати інклюзивну розробку місцевих проєктів розвитку локальної економіки тощо.

По-третє, доцільно впроваджувати інструменти партисипативної демократії. З одного боку, йдеться про становлення сільських жителів як свідомих соціально-активних громадян з чіткою громадянською позицією, і з другого – органи місцевого самоврядування створюють умови, щоб вони у повній мірі могли

⁶⁴Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навч. пос. для посадових осіб місцевого самоврядування. Карий О.І., Панас Я.В. К.: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. С. 7.

використовувати надані канали і легітимні інструменти для спрямування своїх домагань, щоб при розробці і реалізації заходів (що впливають на їх життя і формують спільне майбутнє) їх голоси були почуті. І це одна з характеристик інклюзивного місцевого самоврядування. У європейських стратегічних документах пропонуються дванадцять принципів належного / доброго врядування на місцевому рівні, і вони відповідають контексту інклюзії⁶⁵.

Критерії виміру інклюзії щодо селян і сільського населення можуть бути такими (починаючи з низького до вищого рівня):

1. *видимість*: потреби і проблеми розвитку признані на національному і місцевому рівнях, зокрема, створення рівноцінних умов життєдіяльності у селі і у місті;

2. *розгляд*: вони враховані владою при розробці політики і механізмів її реалізації, у тому числі за підходом селоцентризму (європейський підхід *ruralproofing*);

3. *взаємодія*: забезпечуються взаємодії на рівнях державної і місцевої влади при реалізації відповідної політики;

4. *права – індивідуальні та колективні*: діяти і вимагати, доступність до ключових ресурсів для життя (земельних, водних, лісових тощо) і послуг (житло, освіта, транспорт, охорона здоров'я тощо), реалізація права на працю і розвиток.

⁶⁵ Європейська Стратегія інновацій та належного врядування на місцевому рівні. URL : http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Strategy_for_Innovation.pdf

Думка голови ОТГ як передмова щодо інклюзії у сфері сільського розвитку

Для того щоб громада була спроможною, потрібні насамперед – злагода і однодумство.

Нещодавно я побував у Німеччині, де почув наступну історію. Чоловік, який жив на віддаленому хуторі і робив там крафтовий шнапс зажадав, щоб до його оселі громада провела оптоволоконний кабель інтернету. Мовляв, я сплачую податки, будь-ласка, зробіть те, що мені потрібно для роботи та комфортного життя. І громада провела цей кабель, витративши на це чималі гроші, бо не вважає хутір цього чоловіка безперспективним⁶⁶.

Залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні розрізняють за такими рівнями: від низького – надання інформації до високого – партнерство і громадське управління (рис. 22).

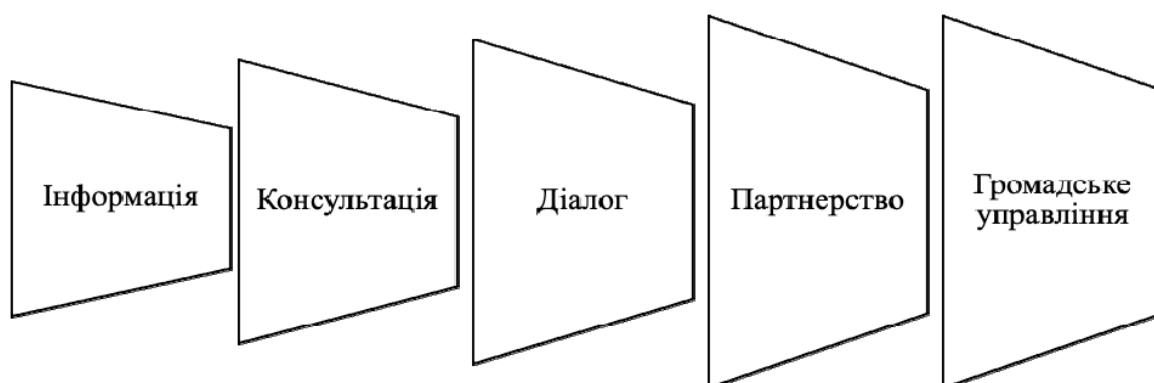

Рисунок 22. Рівні залучення громадськості до місцевих справ органами самоврядування

Однак, хоча законодавчо визначені форми залучення громадян (місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, органи самоорганізації

⁶⁶ Як маленька громада демографічну кризу долає. Репортаж. 23.12.2019. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/12016>.

населення, інститут старост тощо) застосовуються на практиці, їх ефекти подеколи досить низькі через формальний характер. Розвиток е-демократії на основі інформаційних технологій (найпоширенішими нині є електронні петиції та бюджети участі) розширює можливості участі громадськості у самоврядуванні, надає більше можливостей громадянам самоорганізуватися як для розв'язання назрілих проблем сільської громади, так і спільної реалізації місцевих активів.

Разом з тим, варто звернути увагу на те, що експериментальним шляхом і у результаті аналізу практики місцевого самоврядування в Україні встановлено, що чим менша громада, тим перейти на вищий рівень залучення її членів до громадських справ легше. У великих містах вдавалося досягати 3-го рівня співпраці – діалогу з громадянами, тоді як у малих і середніх поселеннях подеколи досягали 4-го рівня співпраці – і це вже партнерство з громадою)⁶⁷.

Таким чином, стратегічним завданням інституціалізації у контексті інклюзивного сільського розвитку є формування відповідного середовища, у якому сільські жителі мають можливість брати активну участь у суспільних процесах, інтегруватись, самоорганізовуватись з метою розвитку своїх громад. І це залежить як від формування національної політики щодо інклюзивного сільського розвитку, так і відповідної політики

⁶⁷ Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування. Навч. пос. для посадових осіб місцевого самоврядування. Карий О.І., Панас Я.В. К.: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. С. 16.

та інструментів на місцевому рівні органами самоврядування. Спільне життєве середовище є предметом колективної творчості мешканців, у партнерстві з ОМС, підприємцями.

2.5. Ефекти інклюзивної сільської гостинності для туристів, сільських домогосподарств і розвитку села.

Розвиток сільського туризму / сільської гостинності є важливим сегментом сільського розвитку, а за нинішніх умов війни виконує важливу місію психологічної та фізичної підтримки українців, значення якої посилиться й у повоєнний період для реабілітації військових і інших категорій громадян.

Китайський дослідник Jing Gao підкреслює, що сільські райони та сільський спосіб життя останніми роками пережили глобальну кризу, особливо в країнах, що розвиваються; традиційне землеробство та сільська культура зникають або зазнають асиміляції через урбанізацію та модернізацію. Тематичне дослідження села Юаньцзя показує, що три рівні моделі (матеріальний, соціальний та духовний) є ефективними шляхами успішної **ревіталізації села**. Розвиток під керівництвом сільських лідерів чи еліти реалізує ендогенний розвиток та розвиток знизу вгору⁶⁸ (Gao J. et al., 2017).

Всесвітня туристична організація ООН (ЮНВТО) визначає інклюзивний туризм як процес співробітництва між різними

⁶⁸ Gao, J., & Wu, B. (2017). Revitalizing traditional villages through rural tourism: A case study of Yuanjia Village, Shaanxi Province, China. *Tourism Management*, 63, P. 223-233.

учасниками туризму і конкретизує інклюзію (включеність, доступність) лише щодо однієї категорії учасників такого туризму – людей з особливими потребами як споживачів продуктів і послуг туризму. Інклюзивний туризм становить 11% світових туристичних потоків і 22% всіх витрат на туризм у світі (за даними ЮНВТО; 2020 р. прогноз).

З розвитком транспортної та іншої інфраструктури у світі збільшується мобільність населення як туристів, обіг і міграція капіталу у цій сфері; туризм здатен акумулювати кошти і збільшувати ВВП країн, у яких створено привабливий для туристів клімат. В Україні схвалена і реалізується Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (розпорядження Кабінету Міністрів від 2017 р.). Фінансування програми розвитку туризму з держбюджету у довоєнний період зростало, а з місцевих бюджетів найбільше фінансувалися програми розвитку туризму в Івано-Франківській, Донецькій, Закарпатській, Одеській областях. Відбувалася децентралізація повноважень у сфері туризму, зокрема, передача повноважень державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства суб'єктами туристичної діяльності органам виконавчої влади АР Крим і місцевим державним адміністраціям.

В Україні інклюзивність туризму у довоєнний період реалізувалася як щодо забезпечення доступності туристичних послуг для осіб з особливими інтересами і потребами (гастрономічними, екологічними, культурними), зокрема з

обмеженими фізичними можливостями, так і більшою мірою щодо включення у сферу туристичної діяльності ширшого кола сільських домогосподарств. Інституціональний сектор домашніх господарств за обсягами надання послуг з тимчасового розміщування й організації харчування зрівнявся і перевершив сектор нефінансових корпорацій. Набув поширення сільський туризм як вид економічної діяльності домогосподарств, що знаходяться здебільшого в екологічно чистих регіонах. Однак, через не достатньо сприятливий туристичний клімат, недосконалість законодавства, недостатнє вкладання коштів у розвиток туристичного потенціалу Україна була одним з аутсайдерів щодо туризму. Потрібен аналіз макроекономічних показників діяльності у сфері сільського туризму в країні, оцінювання точок рекреації за інвестиційною привабливістю для туризму, а також рівня заінтересованості громад та громадян у створенні сприятливої туристичної атмосфери з розробленням відповідних пропозицій.

В Україні до війни спостерігалось екологічне виснаження використовуваних природних ресурсів, не вкладалися належні кошти у їх відновлення, що створювало загрози екосистемі, збереженню етнокультурних цінностей та розвитку туристичного потенціалу. Відсутня підтримка з боку держави екологічно чистого туризму, а сільські домогосподарства розвивавали сферу послуг сільської гостинності за рахунок вкладення власних коштів. Уже тривалий час і зі складнощами проходить урегулювання питань

діяльності у сфері сільської гостинності на базі особистих селянських господарств.

Оскільки інклюзію туризму визначають включеністю, доступністю до послуг більшою мірою таких його учасників, як люди з особливими потребами, то інклюзивність частіше оцінюють щодо цієї категорії споживачів послуг туризму. Однак вважаємо, що категорію людей з особливими потребами слід розглядати значно ширше, не обмежуючись лише особами з фізичними вадами (безперечно, для них у туристичній сфері необхідно формувати відповідну інфраструктуру). Потрібно позиціонувати клієнтоорієнтованість із забезпеченням різних особливих потреб туристів – з гастрономічними уподобаннями (наприклад, дегустація вина, споживання традиційних місцевих продуктів / делікатесів у різних регіонах тощо), туризм екологічними стежками, споглядання культурних принад тощо.

Слід зазначити, що є й інша сторона інклюзивного туризму – *надавачі туристичних продуктів і послуг*, для яких теж має бути забезпечений підхід інклюзивності. При цьому йде мова більшою мірою про *домогосподарства як оператори у сфері туризму*. Потенціал інклюзивного сільського туризму (у частині надавачів послуг туризму) становлять обладнані відповідним чином сільські садиби, що пропонують доступні послуги, та інші варіанти інклюзивного відпочинку. Саме для домогосподарств і особливо у сільській місцевості важливо сформувати сприятливий клімат для діяльності у сфері туризму (на відміну від більших операторів, які

мають відповідно і більші економічні можливості, ефекти економії на масштабах). І це є важливий аспект інклюзивного туризму; йдеться про інклюзію (включеність) з обох сторін – як надавачів туристичних продуктів і послуг, так і різних груп їх споживачів.

Доступність як неодмінна умова дотримання прав людини (у тому числі прав людей з особливими потребами) і виключна можливість для малого бізнесу (зокрема, діяльності сільських домогосподарств) лежить у площині формування солідарного туризму. *Солідарний туризм* – це коли недостатньо включені нині сільські домогосподарства (надавачі туристичних продуктів і послуг, туроператори) отримують можливості активізації дій у сфері туризму, орієнтуючи свої туристичні послуги саме на людей з особливими потребами. При цьому досягається *потрійний вииграш* – вигоди для обох учасників у сфері туризму – для сільських домогосподарств (диверсифікація і збільшення доходів, надходження коштів для підтримання садиб у привабливому стані та утримання атракцій) і туристів з особливими потребами (отримання різноманітних та якісних туристичних послуг), а також загальні ефекти для сільського розвитку (підвищення платоспроможності сільського населення, розвиток сільської інфраструктури, підтримання у належному стані екосистем, збереження культурної спадщини села тощо).

Примітно, що інституціональний сектор – домашні господарства після 2015 р. зрівнявся за обсягами надання послуг з тимчасового розміщування й організації харчування і став значно

переважати сектор нефінансових корпорацій – у 2,3 раза у 2021 р. Набуло поширення надання послуг гостинності домогосподарствами / сім'ями, особливо у сільській місцевості. Обсяг надання цих послуг досить стрімко зростав і у 2021 р. становив 65,1 млрд. грн. (табл. 4), очевидно ще більше активізувавшись за пандемії COVID- 9 через обмеження виїзду за межі країни і відповідне розширення внутрікrajнного туризму. Загалом частка виду економічної діяльності «тимчасове розміщування й організація харчування» (йдеться про внутрішніх туристів) у валовому внутрішньому продукті (ВВП) України була у 2021 р. на рівні 0,9%.

Таблиця 4. Динаміка показників економічної діяльності за видом «тимчасове розміщування й організація харчування» за інституціональними секторами, 2010-2021 рр.

Показник	2010	2015	2020	2021
Частка виду діяльності (у постійних цінах 2016 р.) у валовому внутрішньому продукті (ВВП), %	0,8	0,6	0,7	0,9
Випуск в основних цінах, млн. грн.:				
- нефінансові корпорації,	12382	13252	19210	27836
- домашні господарства	7528	12206	39853	65149
Секторна структура випуску, у %				
- нефінансові корпорації,	62,2	52,1	32,5	29,9
- домашні господарства	37,8	47,9	67,5	70,1
Секторна структура проміжного споживання, у %				
- нефінансові корпорації,	73,7	63,7	43,5	40,5
- домашні господарства	26,3	36,3	56,5	59,5
Частка проміжного споживання у випуску, у %				
- нефінансові корпорації,	65,3	64,9	63,9	63,8
- домашні господарства	38,4	40,2	40,0	40,0

Валова додана вартість, млн. грн.				
- нефінансові корпорації,	4292	4646	6932	10088
- домашні господарства	4640	7300	23902	39078
Секторна структура ВДВ за видом діяльності, у %	48,1	38,9	22,5	20,5
- нефінансові корпорації,	51,9	61,1	77,5	79,5
- домашні господарства				
Оплата праці найманих працівників, млн. грн.	4159	4867	10119	12342
- нефінансові корпорації,	211	991	1578	2011
- домашні господарства				
Валовий прибуток, млн. грн.				
- нефінансові корпорації,	27	-294	-3215	-2292
- домашні господарства	4348	6072	21578	35936

Джерело: Національні рахунки України 2021. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. К., 2023.

Домашні господарства за видом економічної діяльності «тимчасове розміщування й організація харчування» характеризуються значно вищою часткою ВДВ (79,5%) порівняно з нефінансовими корпораціями, зважаючи на те, що у них частка проміжного споживання менша (40%). Вони мають вищі валові прибутки від цієї діяльності, бо прикладають власну працю і оплата праці найманих працівників у них у 6 разів нижча, ніж у нефінансових корпорацій.

Нефінансові корпорації з 2015 р. звітують про валовий збиток. Цей вид економічної діяльності «тимчасове розміщування й організація харчування» забезпечує чималу частку (6,5%) обсягу оплати праці членів домашніх господарств. Слід звернути увагу, що самостійно зайняті працівники, які переважають у секторі

домашніх господарств, забезпечили половину обсягу випуску за цим видом економічної діяльності.

Нормативно-правова неврегульованість розвитку сільського туризму.

Сільський зелений туризм (СЗТ) став активно легально розвиватися після унормування його у Законі «Про особисте селянське господарство» від 2003 р. як непідприємницької діяльності. Стаття 1 цього Закону визначає особисте селянське господарство (ОСГ) як господарську діяльність, крім іншого, з надання послуг з використанням майна цього господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Отже, послуги у сфері СЗТ не обкладаються податком, фізичні особи – власники ОСГ, які працюють у цій сфері, оподатковуються податком з доходів фізичних осіб, вони є також платниками земельного податку.

Постановою Кабінету Міністрів України від 2006 р. №297 «Про затвердження порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» (у редакції від 22.06.2023 р.) п. 2 регламентовано, що індивідуальне розміщення без оплати обмежується кількістю місць – 30, одиниці розміщення (кімнати, житло) повинні бути відокремлені одна від одної. У п.7 цієї постанови вказано, що фізичні особи – власники або орендарі індивідуальних засобів розміщення надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) без державної реєстрації їх як суб'єктів підприємницької діяльності.

Перешкодою на шляху активного розвитку сільського зеленого туризму є те, що не унормовано у законодавстві його принципової відмінності від комерційної туристичної (курортно-туристичної) діяльності. Відтак сільський туризм розглядається за загальним підходом, ототожнюється з високо прибутковим туристичним бізнесом на урбанізованих територіях. Неодноразові спроби щодо прийняття окремого закону з назвою, скажімо, «Про сільський зелений туризм» залишаються безуспішними.

Були пропозиції внести зміни до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо уточнення змісту поняття «послуги у сфері сільського зеленого туризму». Уточнення цього поняття важливе для унормування питання щодо його оподаткування. Закономірно пропонувалося внести відповідні зміни до Податкового кодексу України, а саме – оподатковувати дохід від надання послуг у сфері сільського зеленого туризму згідно з правилами щодо оподаткування доходів від продажу особистими селянськими господарствами (ОСГ) власної продукції, оскільки надання послуг сільського зеленого туризму є продуктом діяльності ОСГ. Зокрема, передбачалося, що доходи, отримані від надання послуг з розміщення (проживання) і харчування у сфері сільського зеленого туризму, оподатковуються згідно з правилами (п. 165.1 статті 165 Податкового кодексу України) щодо оподаткування доходів від продажу власної продукції тваринництва.

У законопроектах конкретизувалося, що під послугами з розміщення (проживання) у сфері сільського зеленого туризму розуміють послуги, які надаються виключно на базі майна особистих селянських господарств. При цьому розміщення відпочиваючих здійснюється у житлових будинках, у яких проживають господарі; кількість ліжок – місць для відпочиваючих обмежується 10. До речі, якщо співвіднести кількість місць розміщення (82,7 тис. од.) і кількість існуючих агротуристичних господарств у Польщі (7,7 тис. од.) у розрахунку на одне господарство припадає близько 10 місць розміщення агротуристів. Якщо сільське домогосподарство, надаючи послуги у сфері СЗТ виключно на базі майна ОСГ, дотримується зазначених умов щодо розміщення відпочиваючих у будинках і кількості ліжок-місць, то такі ОСГ сплачують податок з доходів фізичних осіб (це їх пільга, і вони мають можливість не сплачувати податок у розмірі 50 мінімальних заробітних плат на рік).

На офіційних сайтах також розміщувалися для обговорення законопроекти, у яких «сільський туризм» виділявся як вид туризму за географічною ознакою, а не у класифікації «за цілями подорожі та потребами туристів»; у різновиді сільського туризму виокремлювався агротуризм, етнографічний туризм, але не було сільського зеленого туризму; метою виділеного екологічного туризму було записано отримання природничих чи практичних екологічних знань і досвіду, що не завдає шкоди навколишньому природному середовищу, однак не був конкретизований зв'язок

екологічного туризму з сільським туризмом. Законодавчі пропозиції щодо учасників відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, стосувалися заміни «юридичні та фізичні особи» на «юридичні особи та фізичні особи – підприємці», що призвело б до того, що фізичні особи, якими є члени ОСГ, не мали б правових підстав займатися сільським туризмом. Вимагалася також подача декларації про провадження туристичної діяльності, замість ліцензування.

Отже, затягувалося схвалення важливих для розвитку сільського зеленого туризму нормативно-правових актів і просувалося прагнення, щоб члени ОСГ, які надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, реєструвалися як фізичні особи – підприємці, що тягне за собою необхідність реєстрації підприємництва (щодо житлового будинку і земельної ділянки). Важливо визнати діяльність у сфері СЗТ суто на базі ОСГ непідприємницькою. Щоб відійти від загального ставлення до туризму як підприємницької діяльності пропонувалося називати надавані послуги в рамках ОСГ – «надання послуг сільської гостинності». Потребується офіційне визнання того, що надання послуг у сфері сільського зеленого туризму сільськими домогосподарствами, які ведуть особисте селянське господарство – це диверсифікація зайнятості членів ОСГ. Вона дає змогу та шанс зберегти традиційні цінності сільських громад і відродити село. З розвитком сільського зеленого туризму зростає попит на локально вироблені в ОСГ продукти; підвищується дохід від

агротуристички для сільських громад. Завдяки наявності привабливої роботи у сфері туризму молодь залишається у селі; відроджується і розвивається сільська економіка, інфраструктура, ремесла і культура, розбудовуються сучасні соціальні мережі.

У Білорусі для надання послуг агроекотуризму потрібно мати житловий будинок у селі, письмово поінформувати сільську раду про свої наміри, подати у податкову службу заяву про взяття на облік, сплатити збір у розмірі встановленої базової величини на рік. Податковий тиск на агросадиби не посилюється (хоча почастишали випадки, коли під вивіскою агроекотуризму власники заміських котеджів здають їх для проведення весіль, корпоративів і вечірок); податкові органи відслідковують оголошення на сайтах і у газетах, щоб виявити випадки ведення туристичного бізнесу, а не агротуристички.

Останнім часом є випадки в Україні, коли податкова наклала штраф на сільську садибу за діяльність без оформлення фізичної особи – підприємця (ФОП). ГО Спілка сільського зеленого туризму України з адвокатом у суді відстояли право садиби вести діяльність без реєстрації ФОП⁶⁹. Однією з основних ознак розбудови сільського зеленого туризму на цивілізованих європейських засадах є єдина система стандартів та класифікації. Тож Спілка сільського зеленого туризму України у жовтні 2023 р. презентувала Кодекс нових стандартів проживання відпочиваючих

⁶⁹ Як садиба сільського зеленого туризму виграла суд з податковою? Розбір кейсу. 07.10.2023 р. URL : <https://meet.google.com/trv-vyep-jdi>

у сільській місцевості, який упроваджуватиметься на ринку сільського туризму.

ГО Спільною сільського зеленого туризму у рамках грантової програми розроблено проект Закону про сільську гостинність (2023 р.), що врегульовує непідприємницьку складову сільського туризму. Цільове призначення закону – масштабний розвиток сфери послуг сільської гостинності як діяльності, що

базується на солідарній взаємодії незаможного селянина із малозабезпеченим

громадянином, які збідніли в умовах війни. Така взаємодія може забезпечити одночасно розширення сфери зайнятості на селі, диверсифікацію доходів сільських домогосподарств та їх залучення до процесів оздоровлення містян після вимушеної самоізоляції у період карантину через COVID-19 і фізичних та психологічних навантажень через війну. Мають бути окреслені засади раціонального використання природних та рекреаційних ресурсів сільських територій, які значною мірою пошкоджені та деградували за проведення бойових дій.

Новаційні підходи щодо розвитку сільського туризму за децентралізації.

Кращі практики розвитку туристичного потенціалу у громадах України, що обрали туризм одним з напрямів свого стратегічного розвитку, засвідчують важливість навчитися вибудовувати комунікації, взаємодію місцевої влади, громади і бізнесу. Місцева влада, як правило, займається розвитком інфраструк-

тури (пішохідні зони, дороги, аеропорти, туристичні інформаційні центри тощо), а бізнес та громада пропонують комфортні умови перебування, харчування і розважання туристів, а також нові туристичні продукти й послуги, унікальні заклади, виставки і події.

Громадам і їх членам важливо розуміти значення туриста для кожного з них, бо туристичні кошти потрапляють не лише у кишені власників сільських садиб, готелів, ресторанів і барів, а надходять і у сфери сільської економіки – транспорту, соціальної інфраструктури та зрештою у вигляді податків потрапляють у місцевий бюджет. А вже звідти надходять у вигляді заробітної плати лікарям й учителям. Топовими за часткою надходження туристичного збору до місцевих бюджетів до війни були Львівська і Одеська (13-15%), Івано-Франківська і Закарпатська (4%) області.

При визначенні заходів щодо інклюзивного сільського туризму у стратегіях розвитку ОТГ важливо мати на увазі інноваційні його напрями, що на практиці довели свою ефективність (досвід Польщі, Словаччини та інших країн) і активізували сільський розвиток.

По-перше, це стосується надання агроекологічних туристичних послуг у селянських господарствах, які займаються виробництвом органічної продукції.

По-друге, це створення навчальних господарств, які приймають на відпочинок дітей і молодь шкільного віку на час

шкільних канікул (маркетинговий підхід ОТГ, використання ринкових ніш).

По-третє, розвиток інклюзивного туризму для людей з особливими потребами завдяки наданню їм універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища. Зокрема, розвиток особистими селянськими господарствами гастрономічного туризму (ознайомлення і дегустація традиційних кулінарних продуктів), синтезу сільської екології, культури і виробництва агропродовольства. При цьому доцільно сертифікувати традиційні вироблювані в ОСГ харчові продукти за знаками географічного походження.

По-четверте, упровадження інноваційного підходу розвитку тематичних сіл (як «Зерноленд» – просвітницько-розважальний комплекс у с. Івківці; «Мамотландія» с. Межиріч; «Картопляні розваги у Головківці», «Пригоди на воді, з водою та води» с. Сорокотяга та інші у Чернігівській області). Можна реалізувати різноманітні тематичні ідеї, як це є у Польщі: «село НЛО», «село здорового способу життя», «село кінця світу», «село лабіринтів і джерел», «країна казкових героїв». Ідея упровадження тематичного села активізує жителів до спільних справ і приваблює туристів.

По-п'яте, на основі міжмуніципального співробітництва можна формувати туристичні кластери, у яких створюються сприятливі умови для підприємництва, особливо малого. У Польщі туристичні кластери набули розвитку з 2005 р., («Бескидська 5», куди увійшло 5 гмін з містом, «Культура

Любельщизни», «Сонце регіону», «Кристал Європи» та інші). Реалізувати кластерний підхід у сфері туризму в Україні можна за співробітництва ОТГ. Моделі міжмуніципального співробітництва громад реалізуються переважно у сферах управління твердими побутовими відходами, розвитку місцевої пожежної охорони, інтернет-технологій та надання адміністративних послуг.

По-шосте, доцільно перетворити Чорнобильську зону відчуження на територію активного розвитку туризму, як специфічного місця, де вирішальним аспектом вибору туристів є навпаки погіршена екологічна ситуація та непридатність для проживання людей. За офіційними даними країна заробила 39 млн грн. на туризмі (2018 р.) до зони відчуження навколо Чорнобильської АЕС, а кількість туристів постійно зростала (2014 р. понад 8 тис., 2016 р. близько 36 тис., 2018 р. 63 тис.) і за п'ять довоєнних років цю зону відвідало понад 250 тис. туристів. Хоча перебування відвідувачів на цій території обмежується невеликим проміжком часу порівняно з екологічно чистими місцями. Уряд підтримав законопроект щодо перетворення Чорнобильської зони відчуження на територію безпечного відродження та розвитку (законопроект від 3 листопада 2023 р. вносить зміни до низки законів України щодо регулювання питань функціонування територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи). Зокрема, йдеться про розвиток туризму і відновлювальної енергетики, високотехнологічних виробництв у зоні відчуження у поєднанні із заходами захисту довкілля, передбачено механізми

фінансування для розвитку Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника⁷⁰ з метою збереження унікальних екосистем (формування екологічного хабу) і принад для туристів з усього світу. Російські війська окупували територію ЧАЕС спочатку повномасштабного вторгнення в Україну, рухались колонами, рили траншеї у Рудому лісі. Планується створити нову історію Чорнобильської зони відчуження, що символізуватиме відродження, як після страшних подій 1986 р., так і варварської окупації 2022 р.

За індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму (ІКПТ; базується на 80 показниках, що зведені у 3 субіндекси: регуляторне середовище у туристичному секторі; середовище та інфраструктура для бізнесу; людські, культурні та природні ресурси у секторі) Україна займала 88-е місце (2017 р.) із 136 країн. Щодо безпеки Україна ввійшла у топ-10 країн-аутсайдерів (127 місце у 2018 р.; урахувалась наявність військових конфліктів у державі, рівень злочинності і терористична загроза). За іншими позиціями Україна теж була на низьких рівнях: за сприятливістю бізнес-середовища та інвестицій у туристичний бізнес – 124 місце, рівнем міжнародної відкритості – 78, 71 місце щодо туристичного сервісу.

Варто акцентувати увагу й на тому, що обмежувальними чинниками розвитку туризму в Україні (за ІКПТ, окрім низького

⁷⁰ Перетворити Зону відчуження на територію безпечного відродження та розвитку: Уряд схвалив законопроект. 03 листопада 2023 р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/peretvoryty-zonu-vidchuzhennia-na-terytoriiu-bezpechnoho-vidrodzhennia-ta-rozvytku-uriad-skhvalyv-zakonoproekt>

рівня безпеки і несприятливого бізнес-середовища) є низькі рейтинги за:

- наявними природними ресурсами – 115 місце,
- несприятливим станом екології, екологічної стабільності (97 місце, що зумовлено Чорнобильською катастрофою),
- рівнем орієнтації на туризм (90 місце)⁷¹.

З іншого боку, експерти відмічали високий рівень українських санітарних стандартів, за якими країна ввійшла до десятки країн-лідерів; щодо цінового аспекту для туристів країна не була високовартісною, зайнявши 45, а за культурними ресурсами 51 місце, що засвідчувало достатню «дружелюбність» до туристів.

Необхідно ширше популяризувати наявні багаті природні ресурси і підвищувати екологічний, у тому числі агроекологічний імідж України.

Отже, сільський туризм є важливим напрямом, який здатен каталізувати процес комплексного розвитку громад. Природні принади, історичні чи унікальні об'єкти приваблюють туристів, попит подеколи може випереджати пропозицію, і тоді розбудовується інфраструктура, залучаються інвестиції, зрештою покращується пропозиція туристичних послуг у сільській місцевості і прогресує село. Держава має сприяти розвитку інклюзивного сільського туризму, особливо на засадах солідарності – коли сільські домогосподарства, як малі туроператори, надають туристичні продукти і послуги туристам з особливими потребами.

⁷¹ Gorina G.O. (2017). Modeliuvannya autentichnogo upravlinniya rozvitkom turistichnih poslug [Modeling of authentic management of tourism services development]. *Economic space*, 111, 66-74.

За 10 років перед війною в Україні істотно збільшилась кількість домашніх господарств, що надавали послуги сільської гостинності, а загальний внесок у ВВП від домогосподарств та комерційних підприємств з розміщення та харчування туристів зріс у 2 рази порівняно з 2010 р. Більша частина сільського населення, що працює у цій сфері, є самозайнятою та не є суб'єктом підприємницької діяльності.

Інклюзивний туризм доцільно реалізувати за підходом «солідарного туризму», створюючи умови для ще не включених нині сільських домогосподарств з метою активізації їх діяльності у сфері надання послуг сільської гостинності, туризму і щоб вони орієнтувались на надання послуг саме для туристів з особливими потребами. Слід прагнути забезпечити вищу частку участі інституціонального сектору домогосподарств як малих туроператорів у туристичних потоках, щоб вони ще більше перевершили сектор нефінансових корпорацій (становили 70 і 30% (2021р.).

Важливо реалізувати системний підхід за участю населення, бізнесу та держави для побудови інфраструктури у зонах рекреації, створення сприятливого клімату для туристів і загалом для підвищення туристичного іміджу України.

2.6. Місце та роль підприємств агропромислового сектору в економіці країни

Для повноцінного аналізу інклюзивного розвитку агропромислового сектору України, визначення можливостей та ризиків, необхідним є всебічний статистичний аналіз розвитку різних аспектів цього сектору. Важливим є вивчення, що саме виробляється сільським господарством за його видами, а також за видами господарств. Доцільним є аналіз розвитку сільського господарства за регіонами, щоб побачити, які області більше виробляють якої продукції. Особливої актуальності це набуває в умовах війни, коли велика кількість підприємств чи дрібних фермерів, фермерських господарств була вимушена залишити свої домівки та переселитись в іншу частину України. Вивчення можливостей вирощування тих чи інших культур створює підвалини для налагодження нового виробництва чи розвитку існуючого в умовах воєнного стану. Більш повноцінним даний аналіз зробить також дослідження індексу сільськогосподарської продукції, обсягу реалізованої продукції, а також динаміки середніх цін на даний вид продукції. Щоб доповнити дослідження з інклюзивності необхідним є також вивчення статистики з кількості найманих працівників на підприємствах сільського господарства. Це надасть можливість зробити висновки щодо важливості розвитку даного сектору для соціальної складової економіки країни.

У таблиці 5 наведемо значення продукції сільського господарства за видами у % до загального підсумку протягом 2010-2022 років. Наведені дані дають можливість побачити, яка продукція сільського господарства найбільше чи найменше представлена в загальному підсумку.

Таблиця 5. Продукція сільського господарства за видами
(у відсотках до підсумку)

	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Продукція сільського господарства	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
продукція рослинництва	70,5	75,9	79,1	77,3	81,4	78,2
культури зернові та зернобобові	27,1	32,4	35,2	33,9	38,5	32,3
культури технічні	21,0	25,0	28,6	26,5	28,0	30,0
картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	14,5	13,0	11,4	12,9	11,3	13,0
культури плодові та ягідні, виноград	2,7	2,5	2,1	2,2	2,0	2,4
культури кормові	2,4	1,7	1,3	1,3	1,1	1,3
інша продукція рослинництва	2,8	1,3	0,5	0,5	0,5	-0,8
продукція тваринництва	29,5	24,1	20,9	22,7	18,6	21,8
сільськогосподарські тварини (вирощування)	13,8	11,8	10,9	12,0	10,1	11,9
молоко	10,7	7,9	6,3	6,7	5,4	6,5
яйця	4,2	3,3	2,8	3,1	2,3	2,6
вовна	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
інша продукція тваринництва	0,8	1,1	0,9	0,9	0,8	0,8

Джерело: Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022.
URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

З даної таблиці ми бачимо, що дані наводяться за двома групами: продукція рослинництва та продукція тваринництва. Найбільшу вагу в загальній кількості продукції сільського господарства складає продукція рослинництва протягом аналізованого періоду. Можна побачити, що частка рослинництва змінювалась у 2010-2022 р.р., з найвищим показником у 2021 р. – 81,4 %. Це значно перевищує результат 2010 р., коли вона дорівнювала 70,5%. У 2022 р. частка рослинництва у загальному підсумку незначно зменшилась й дорівнювала 78,2%.

Динаміка тваринництва в загальному підсумку також розвивалась нерівномірно: коливання відбувались протягом всього аналізованого періоду як в бік збільшення, так й зменшення. Вартим уваги є те, що наразі показник тваринництва у загальній продукції сільського господарства є меншим за показник 2010 р. Зменшення складає 7,7% з 2022 р. по 2010 р.

Аналіз за самими культурами відображає, що найбільш вагому частину у рослинництві складають культури зернові та зернобобові (27,1% у 2010 р. та 32,2% у 2022 р.). Але у 2021 р. показник цієї культури був найбільшим за аналізований період – 38,5%. Дана категорія культури відіграє найбільш значущу роль для українського сільського господарства.

Друге місце за часткою в посідають культури технічні, показники яких так само коливаються протягом аналізованого періоду, але результати є вагомими для всього вітчизняного сільського господарства.

Найменшу частку складають у рослинництві культури кормові (2,4% у 2010 р., 1,3% у 2022 р.) та інша продукція рослинництва (2,8% - 2010 р., - 0,8% у 2022 р.). Варто відмітити, що ці дві категорії культур зазнали вагомого зменшення протягом 2010-2022 р.р. на противагу «культурам плодовим та ягідним, винограду», показники якої коливались протягом періоду, але зміни були незначними. Так, у 2010 р. частка даної категорії дорівнювала 2,7%, у 2021 р. – 2,0% (найменший показник за весь аналізований період), 2022 р. – 2,4%. Тобто коливання не вплинули на загальну вагомість даної категорії.

До продукції тваринництва Державною службою статистики відносять наступні категорії: сільськогосподарські тварини (вирощування), молоко, яйця, вовна, інша продукція тваринництва. Найбільшу частку займає категорія «сільськогосподарські тварини (вирощування)» (13,8% у 2010 р., 10,1% - 2021 р. (найменше значення показника), 11,9% - 2022 р.). Важливу частку займає молоко у сільськогосподарській продукції України. Так у 2010 р. вона дорівнювала 10,7% з подальшим зменшенням (доволі значним) до 5,4% у 2021 р. та показником 6,5% у 2022 р. Найменшу частку складає вовна, показник, який у розрахунку за методикою Державної служби статистики, дорівнює 0,0%, хоча в грошовому вираженні є певні цифри.

Одну з найменших часток у продукції тваринництва та всієї сільськогосподарської продукції відповідно займає категорія «інша

продукція тваринництва». Показник якої коливався незначно протягом періоду 2010-2022 р.

Вартим уваги є показник категорії «яйця», який станом на 2010 р. дорівнював 4,2%, але в подальшому зазнав значного для даної категорії зменшення до 2,3% у 2021 р. (найменший показник) та 2,6% у 2022 р.

Для більш обґрунтованого аналізу наведемо таблицю 6, яка наводить дані за цим показником, але у грошовому еквіваленті.

Наведення даної таблиці дозволяє зробити висновки щодо змін обсягу сільськогосподарської продукції в грошовому еквіваленті, що є більш уточнюючим для нашого дослідження з точки зору змін виробництва. Так, загальний показник сільського господарства відображає доволі значні зміни протягом аналізованого періоду. Спостерігалось зростання в періоді до 2020 р., де даний показник зменшився до 612121,5 млн грн з 680982,4 млн грн у 2019 р. Дане зменшення можна пояснити кризовими станами в суспільстві, а саме пандемією COVID-19, яка поширилась в Україні у 2020 р. В наступному році, 2021 р., показник сільського господарства значно зріс до 712566,3 млн грн, який є свідченням про вихід на рівень вище допандемічного, але результат 2022 р. є одним з найменшим протягом періоду, що аналізується, й дорівнює 534380,3 млн грн. Це свідчить, що повномасштабна війна значно вплинула на всі сектори економіки країни та сільське господарство зокрема.

Таблиця 6. Продукція сільського господарства за видами, млн грн

	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Продукція сільського господарства	467474,7	596832,8	680982,4	612121,5	712566,3	534380,3
продукція рослинництва	329646,3	453016,9	538705,6	473377,0	580267,7	417907,6
культури зернові та зернобобові	126803,3	193390,3	239728,2	207778,6	274271,9	172463,5
культури технічні	98164,6	149263,1	194847,6	162374,8	199836,0	160400,4
картопля, культури овочеві та баштанні	67679,7	77346,2	77753,1	78861,4	80747,7	69413,6
культури плодові та ягідні, виноград	12757,9	14799,3	14564,1	13410,0	14366,9	13011,5
культури кормові	11048,0	10103,6	8618,2	8128,9	8064,4	7045,0
інша продукція рослинництва	13192,8	8114,4	3194,4	2823,3	2980,8	-4426,4
продукція тваринництва	137828,4	143815,9	142276,8	138744,5	132298,6	116472,7
сільськогосподарські тварини (вирощування)	64717,5	70153,8	74165,4	73409,7	71663,4	63767,1
молоко	50104,2	47320,7	42978,0	41199,6	38766,3	34543,9
яйця	19797,5	19498,0	19362,7	18770,2	16337,0	13841,3
вовна	103,0	55,0	42,6	38,8	36,7	30,4
інша продукція тваринництва	3106,2	6788,4	5728,1	5326,2	5495,2	4290,0

Джерело: Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL

https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

Аналіз таблиці за продукцією рослинництва та тваринництва відображають ті самі тенденції, хоча зниження продукції тваринництва було меншим, ніж у рослинництві. Хоча, варто відмітити, що після пандемії COVID-19 та зростанні показника всього сільського господарства та рослинництва, повернення показника тваринництва на допандемічні цифри не відбулось. Це можна також побачити за всіма категоріями цієї підгрупи окрім категорія «інша продукція тваринництва».

Аналіз за категоріями виробництва дає можливість побачити, що, наприклад, культури зернові та зернобобові, хоча й є найбільш вагомими у сільському господарстві України за надходженнями, але так само зазнали зменшення у 2020 р. та значного зменшення у 2022 р., що знаходить логічного пояснення у вже згаданих причинах.

Усі категорії рослинництва змінювали свої показники тотожно самій підгрупі: зменшення у 2020 р. з подальшим зростанням у 2021 р. та вагомим зменшенням у 2022 р. Але є певні винятки для категорії «картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі», яка у 2020 р., на противагу загальній тенденції, зросла на 1108,3 млн грн. Хоча у 2022 р. вирощування цієї продукції зазнало зменшення. Вартим уваги є культури кормові, які не відновили допандемічні показники й у 2021 р. були нижчими за 2020 р.

Результати продукції тваринництва відображають зростання показника у 2015 р. в порівнянні з 2010 р., але з подальшим,

починаючи з 2019 р. зменшенням. Що може свідчити про переорієнтацію сільськогосподарських підприємств на продукцію рослинництва. Дана тенденція притаманна всій продукції тваринництва (окрім вищезгаданого випадку у 2021 р.). Майже всі категорії даної підгрупи мають результати у 2022 р. менші ніж показники 2010 р., що є вагомим показником зниження загального обсягу продукції тваринництва в сільському господарстві України. Показник вовни в даній таблиці має певні значення, які також зменшуються протягом періоду 2010-2022 р.р. (результат зменшився більше ніж в 3 рази, що є найбільшим зменшенням серед категорій тваринництва).

В подальшому проаналізуємо продукцію сільського господарства за категоріями господарств, де вона була вироблена (табл. 7).

Дана таблиця наводить обсяги виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств, оцінені у мільйонах гривень. Окрім загального показника дана таблиця наводить поділ на продукцію вироблену підприємствами, до яких відносять юридичні особи, які здійснюють діяльність у галузі сільського господарства. До них також відносять й фермерські господарства. До господарств населення Державна служба статистики відносить домогосподарства, які здійснюють сільськогосподарську діяльність з метою забезпечення себе харчовими продуктами, а також з метою виробництва продукції та подальшого збуту. До даного виду господарств відносять також фізичних осіб-підприємців, які здійснюють свою діяльність у відповідних галузях.

Таблиця 7. Продукція сільського господарства за категоріями господарств, млн грн

	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Господарства усіх категорій						
Продукція сільського господарства	467474,7	596832,8	680982,4	612121,5	712566,3	534380,3
	у тому числі					
продукція рослинництва	329646,3	453016,9	538705,6	473377,0	580267,7	417907,6
продукція тваринництва	137828,4	143815,9	142276,8	138744,5	132298,6	116472,7
Підприємства						
Продукція сільського господарства	256806,0	367738,8	449806,3	395717,7	484101,0	348361,3
	у тому числі					
продукція рослинництва	200914,6	299369,3	376789,7	323198,2	413004,6	283061,5
продукція тваринництва	55891,4	68369,5	73016,6	72519,5	71096,4	65299,8
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	210668,7	229094,0	231176,1	216403,8	228465,3	186019,0
	у тому числі					
продукція рослинництва	128731,7	153647,6	161915,9	150178,8	167263,1	134846,1
продукція тваринництва	81937,0	75446,4	69260,2	66225,0	61202,2	51172,9

Джерело: Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL

https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

Дана таблиця відображає, що в грошовому еквіваленті продукції виробляється підприємствами (65%), найбільше вони виробляють продукцію рослинництва (81%), аніж тваринництва.

Домашні господарства виробляють меншу частку сільськогосподарської продукції (35%), серед якої продукція рослинництва також посідає більш вагомого значення у виробництві (72,5%). Що дає можливість зробити висновки щодо важливої ролі підприємств у сільському господарстві України, але також й немаловажному значенні господарств населення (1/3 від виробництва всього сільського господарства), так як вони, як мінімум, забезпечують себе необхідною продукцією харчування.

Проаналізуємо в табл. 8 виробництво культур за регіонами.

В табл. 8 представлено виробництво культур рослинництва підприємствами у 2022 р. Серед наведених даних бачимо, що культури зернові та зернобобові вирощуються найбільше у Полтавській, Чернігівській та Сумській областях. Трохи менше за Сумську показники Хмельницької та Черкаської областей. Серед важливих для даної категорії областей можна також зазначити Вінницьку, Кіровоградську та Київські області. Найменше у 2022 р. зернових та зернобобових вирощувалось у Луганській, Закарпатській, Херсонській та Чернівецькій областях. Показники Луганської області в 2022 р. є або замалими, або взагалі не наведені, що можна пояснити окупацією даної області.

Таблиця 8. Виробництво культур рослинництва за категоріями господарств та регіонами у 2022 році
(Тисяч тонн)

	Підприємства							
	Культури зернові та зерно-бобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні		
Україна/ області	42315,2	9508,0	9988,8	433,5	444,5	352,6		
Вінницька	2930,0	2164,5	717,6	3,5	6,9	95,9		
Волинська	911,0	282,2	85,9	7,0	14,9	7,9		
Дніпропетровська	2286,5	–	916,5	41,8	75,6	26,3		
Донецька	419,4	–	186,5	к	к	1,0		
Житомирська	1629,5	148,1	354,4	43,3	4,6	3,0		
Закарпатська	79,6	–	7,2	0,4	к	15,0		
Запорізька	376,4	–	150,7	к	0,5	0,1		
Івано-Франківська	544,0	к	113,6	2,7	5,2	4,2		
Київська	2633,0	196,8	463,1	31,3	25,2	19,4		
Кіровоградська	2948,1	502,0	968,8	0,2	3,9	1,2		
Луганська	8,2	–	0,7	–	–	–		
Львівська	1426,4	1109,2	108,8	115,9	35,6	25,6		
Миколаївська	1532,6	–	455,8	0,4	21,2	2,4		
Одеська	2155,5	–	481,3	3,1	106,2	5,8		
Полтавська	4105,8	1019,5	1127,4	9,1	3,2	5,2		
Рівненська	948,2	973,6	123,2	3,3	11,0	0,3		
Сумська	3198,2	–	857,7	10,4	2,1	1,0		
Тернопільська	2047,9	1188,1	335,3	21,2	17,3	42,8		
Харківська	1872,5	–	628,0	1,8	7,4	1,8		
Херсонська	145,4	–	16,1	к	к	к		
Хмельницька	3044,3	1259,7	574,9	6,8	14,5	23,2		
Черкаська	3078,3	455,3	609,5	25,3	78,4	9,6		
Чернівецька	237,3	к	37,9	1,4	1,0	59,6		
Чернігівська	3757,1	99,1	667,9	100,3	3,3	1,3		

Джерело: Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

Дані по цукровому буряку наведені не за всіма областями, але серед даних табл. 8 можемо побачити, що найбільше його вироблено у Вінницькій, Хмельницькій та Тернопільській областях. Найменше буряка вироблялось у Чернігівській, Житомирській та Волинській областях.

Соняшнику найбільше вирощувалось у Полтавській, Кіровоградській та Дніпропетровській областях. Найменше у виробництві соняшнику представлені Луганська, Закарпатська, Херсонська та Чернівецька області. Показники Луганську та Херсонської області можуть бути обґрунтовані військовими діями та окупацією територій.

Виробництво картоплі відмічається меншими показниками виробництва у натуральному вираженні, де серед найбільших виробників варто відмітити Львівську та Чернігівську області. Житомирська та Дніпропетровська області мають значно менші показники за двох попередніх лідерів, але більші за інші області. Найменше виробляється картоплі за даними, які наведені, у Кіровоградській, Закарпатській та Миколаївських областях.

Овочеві культури найбільше вирощуються в Одеській області, Черкаській та Дніпропетровській областях. Результати інших областей набагато нижчі за ці 3 області. Найменше виробили овочевих культур в Запорізькій, Сумській та Чернівецькій областях. Таки показники перших двох областей можуть бути пояснені окупацією частини територій та воєнними діями, які унеможливають сільськогосподарські роботи.

Культури плодови та ягідні найбільше вирощувались у Вінницькій, Чернівецькій та Тернопільській областях. А найменше у Запорізькій, Рівненській та Сумській областях.

Варто зауважити, що не у всіх областях наведені дані у 2022 р., якщо проаналізувати уважно, то здебільшого це області, на території яких велись або продовжують вестись активні бойові дії, або це області, які знаходились під окупацією або продовжують бути окупованими. Серед таких, зокрема, можна визначити Донецьку, Луганську, Херсонську області.

Для аналізу виробництва даних культур господарствами населення можна скористатись додатком В.

Взагалі, можна відмітити, що виробництво рослинництва за регіонами відрізняється, що можна пояснити різними причинами: як-то кліматичне розташування, особливості ґрунту, наявність лісів, ведення військових дій та окупація територій тощо.

Надалі наведемо рисунки, на яких зображено частку за кількістю підприємств або врожаєм в залежності від розмірів зібраної площі у 2021 р. та 2022 р. за різними видами рослинницьких культур.

За наведеними рисунками 23-24 бачимо, що найбільше підприємств, які виробляють зернові та зернобобові у 2021 р., площею до 100,00 га, а саме 57%, а найменше – 2% у підприємств від 2000,01 до 3000,00 га та більше 3000,00 га. Порівняння цих двох рисунків відображає, що виробництво цих культур найбільше якраз у підприємств, які мають площу більше 3000,00 га. А саме

підприємства з найменшою площею виробляють найменше валового збору цієї культури – до 4%. Так само невелику частину виробляють підприємства із площею 100,01-200,00 га (4%). Великий внесок у валовий збір зернових та зернобобових роблять також виробники із 1000,01-2000,00 га угіддями, хоча частка їх у кількості підприємств й є не великою, а саме 6%.

На рис. 25 – 26 проаналізуємо ці самі показники у 2022 році, щоб побачити динаміку.

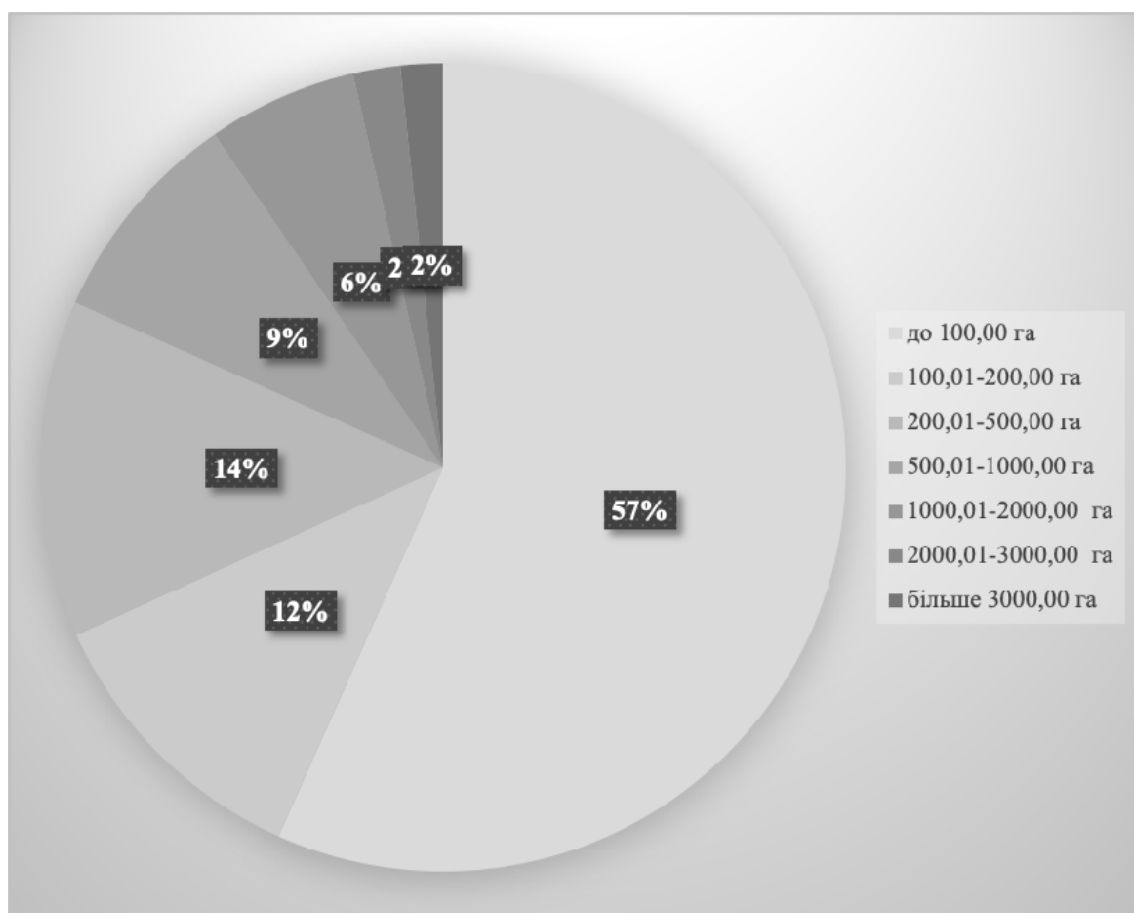

Рисунок 23. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників зернових та зернобобових культур у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

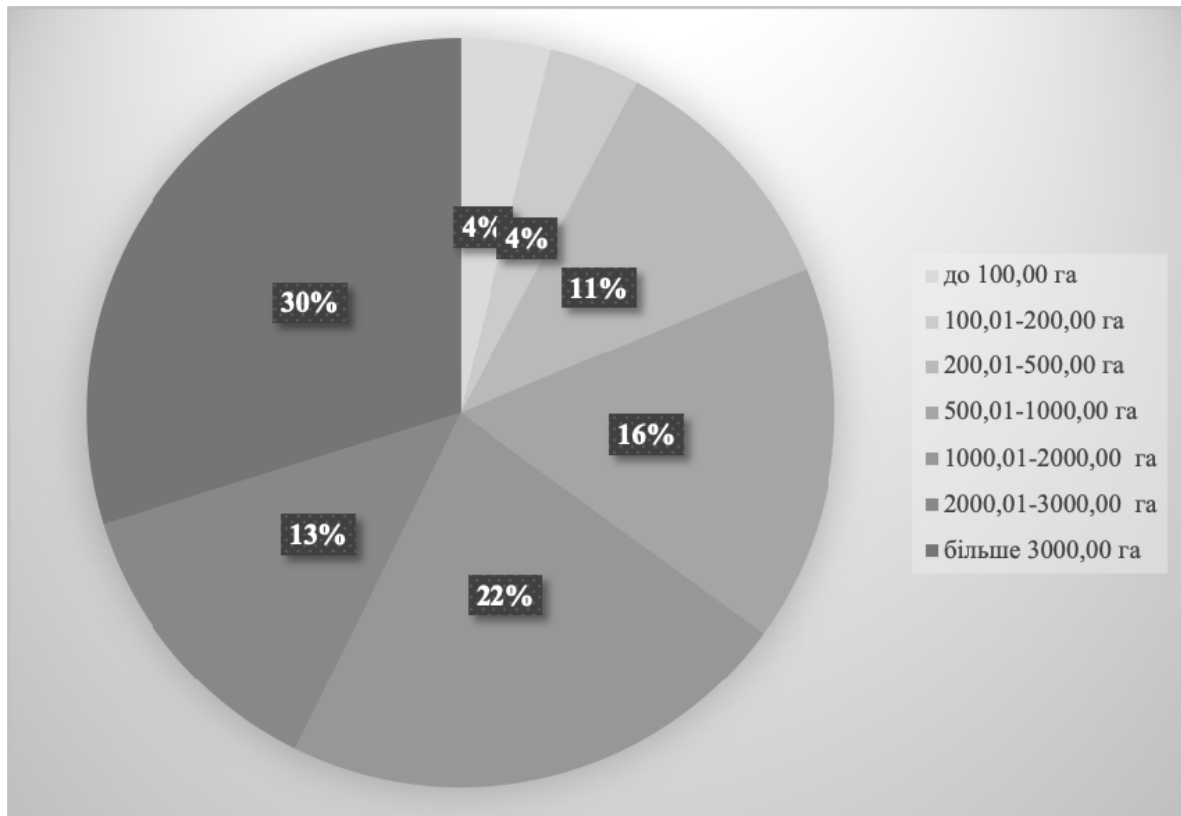

Рисунок 24. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників зернових та зернобобових культур у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Рисунки 25-26 свідчать, що відбулись невеликі зміни в кількості підприємств та обсязі виробництва даної культури. Так, зросла частка підприємств з площею 100,01-200,00 га.

В цілому, частки змінились незначно, що не впливає на загальну ситуацію за цим виробництвом.

За значенням валового збору даної культури бачимо, що зміни, які відбулись, також незначні. Так, зросла частка підприємств з площею 500,01 – 1000,00 га до 17 %; підприємств з площею 200,01-500,00 га до 12%. А частки підприємств з площею

2000,01-3000,00 га та більше 3000,00 га відміtilись зменшенням (до 12% та 28% відповідно).

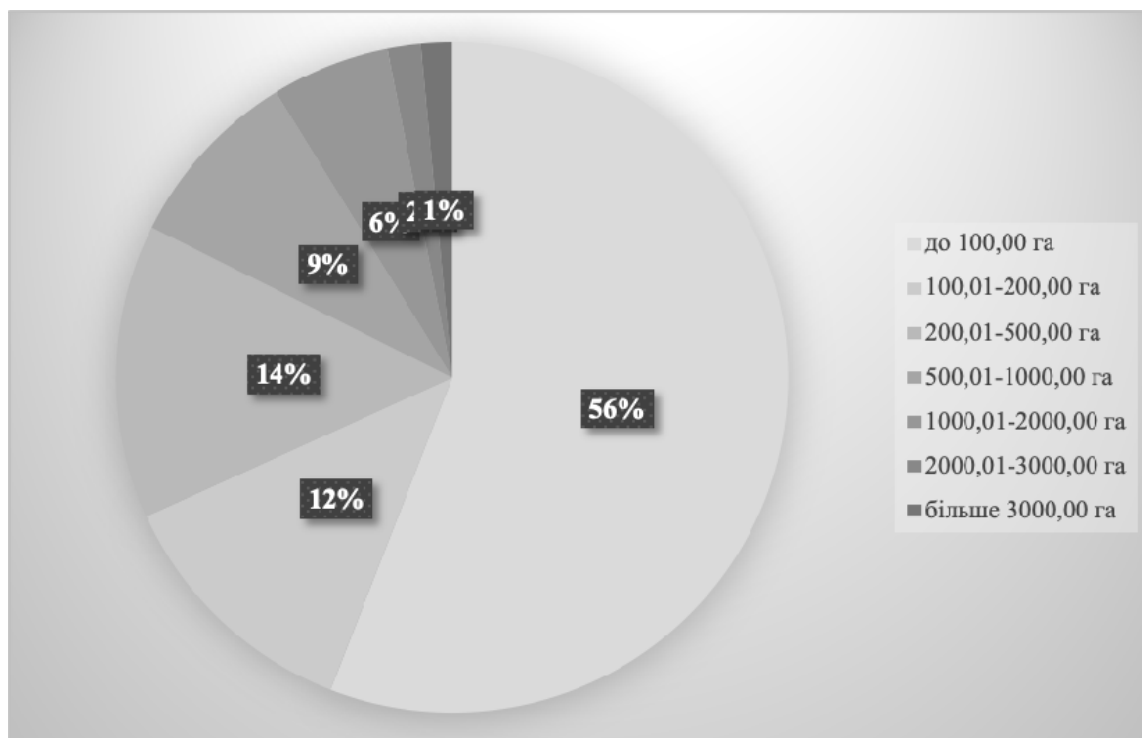

Рисунок 25. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників зернових та зернобобових культур у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Можемо припустити, що дане зменшення пов'язано з тим, що частини Чернігівської та Сумської областей (які є одними з лідерів по виробництву даної культури) були окуповані та великі площі не всіх підприємств могли бути задіяні у виробництві.

Далі проаналізуємо групування тих самих показників для пшениці (рис. 27-28).

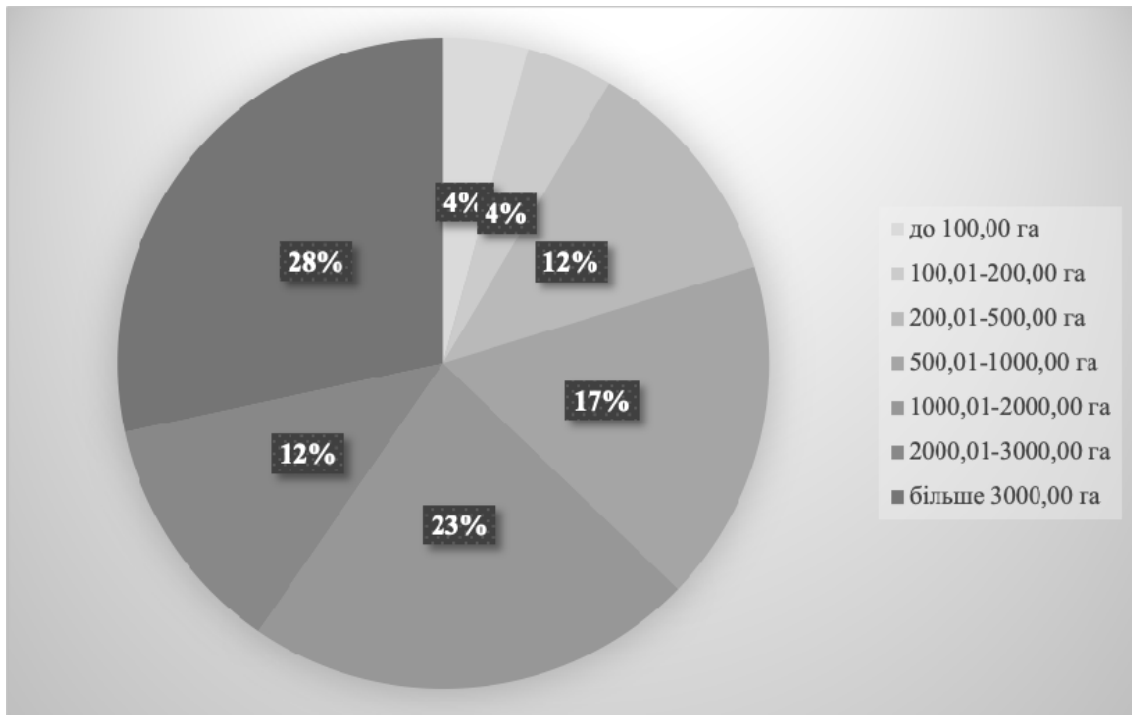

Рисунок 26. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників зернових та зернобобових культур у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Серед виробників пшениці у 2021 р. найбільше складає частка підприємств із площею до 100,00 га, які виробляють до 8% всього врожаю цієї культури. Набагато менші частки складають підприємства з площею у 100,01-200,00 га (12%) та 200,01-500,00 га (14%). А найменші частки (до 1 %) складають підприємства з найбільшою площею.

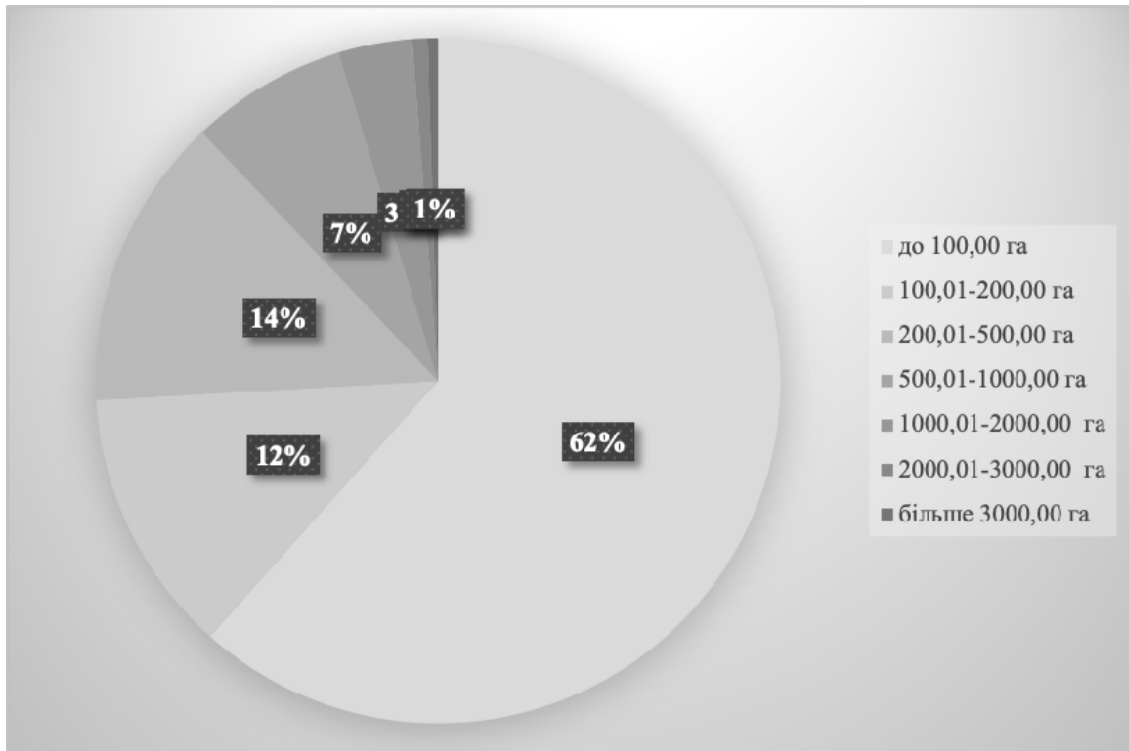

Рисунок 27. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників пшениці у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

З рис. 28 бачимо, що найбільше продукції (пшениці) виробляється підприємствами 500,01-1000,00 га (23%), 1000,01-2000,00 га (23%) та 200,01-500,00 га (19%). Відмітним є те, що частка підприємств з 500,01-1000,00 га дорівнює 7%, а частка підприємств з 1000,01-2000,00 га вдвічі менша, а виробляються вони приблизно однакову кількість врожаю даної культури. А підприємства з найменшою часткою за кількістю підприємств (більше 3000,00 га) виробляють більшу частку пшениці, ніж ті, частка яких найбільша – до 100,00 га.

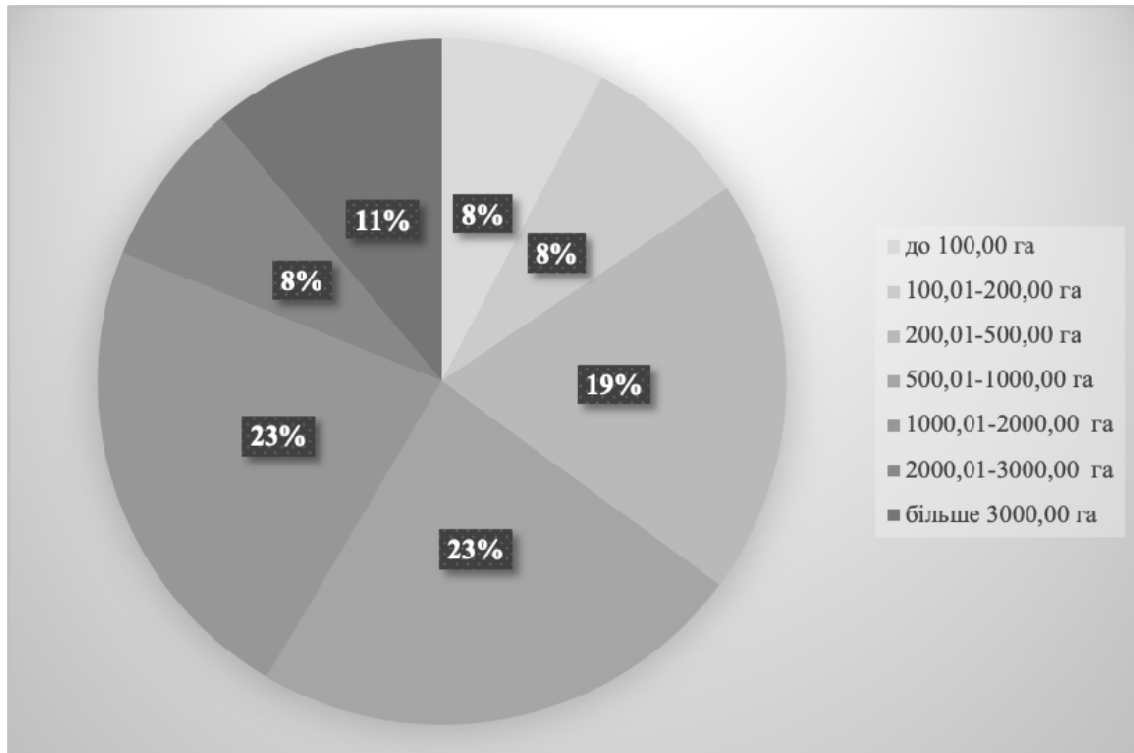

Рисунок 28. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників пшениці у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

На рисунках 29-30 наведемо ці показники у 2022 році.

Як бачимо з рис. 30, найбільша кількість підприємств тих самих, що й у 2021 р. Взагалі, у 2022 р. частка підприємств майже не змінилась в порівнянні з попереднім роком. Цікавим є аналіз кількості підприємств за обсягом (дані наведені у додатку В), звідки ми можемо побачити, що кількість підприємств самих підприємств значно зменшилась саме за кількістю. Так, у 2021 р. підприємств з площею до 100,00 га налічувалось 14789, а у 2022 р. дорівнювало – 11482. Хоча частка саме за збором врожаю в загальній кількості незначно зросла. А частка найбільших за площею

підприємств знизилась на 1%. Сама кількість підприємств з найбільшою (більше 3000,00 га) зменшилась до 82 з 123 (у 2021 р.).

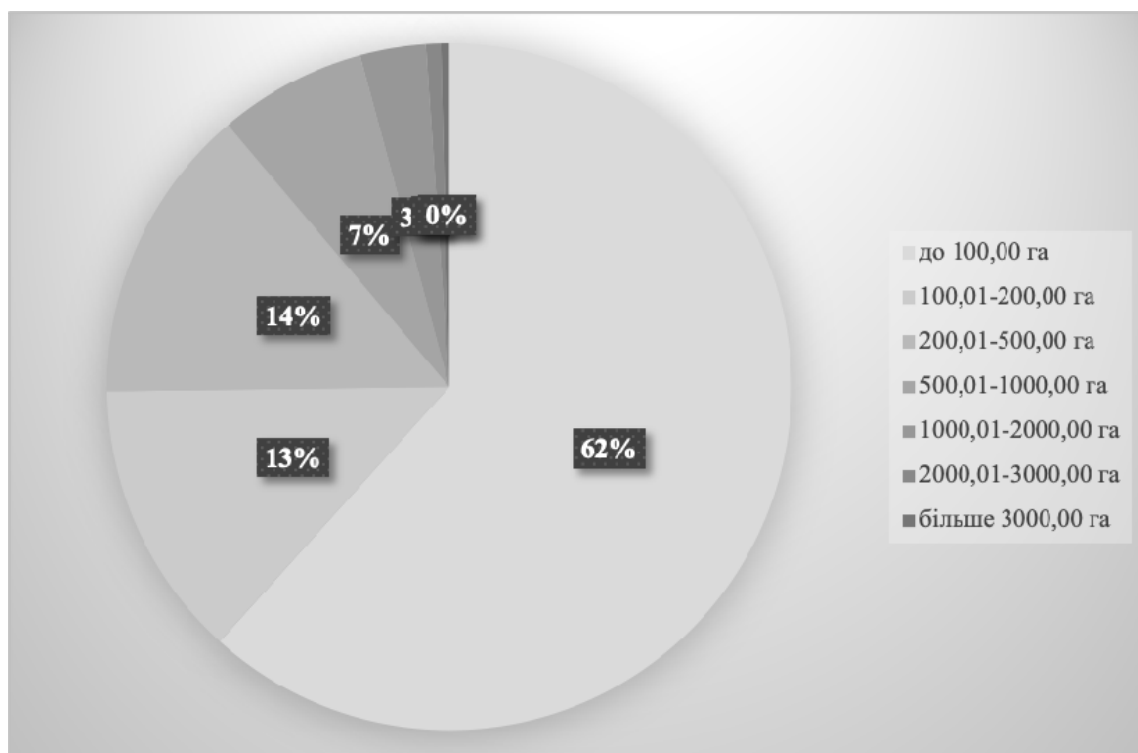

Рисунок 29. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників пшениці у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

У 2022 р. частка у валовому зборі пшениці не зазнала значних змін, але варто відмітити що частка виробництва підприємств площею 200,01-500,00 га зросла до 21%, а підприємств площею 1000,01-2000,00 га зменшилась до 21%. Сам обсяг виробництва зазнав вагомого зниження за всіма групами підприємств, серед яких найбільше зменшення виробництва зазнали підприємства з площею 500,01-1000,00 га з 6000,8 тис. т до 3763,4 тис. т; 1000,01-2000,00 га з 5806,4 тис. т до 3459,2 тис. т; 200,01-500,00 га з 5044,5

тис. т до 3325,2 тис т. Підприємства з іншою площею також менше зібрали пшениці, але різниця не є такою значущою за обсягом.

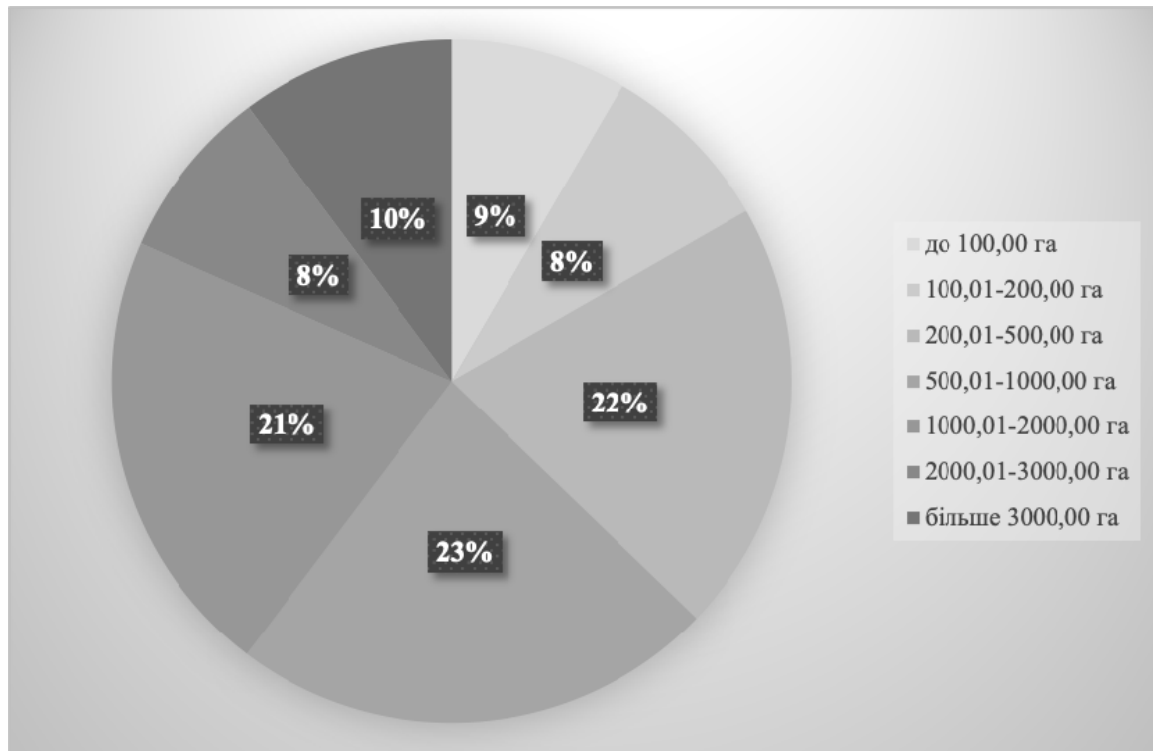

Рисунок 30. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників пшениці у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

За цим показником даної культури найбільшу частку складають підприємства до 100,00 га, хоча вони й виробляють найменшу долю продукції – 6% (рис. 34). Набагато меншу частку складають всі інші групи підприємств, поділені за площею. Саму найменшу долю підприємств складають підприємства площею 2000,01-3000,00 га та більше 3000,00 га по 1% обидва. Хоча й доля виробництва підприємств із площею більше 3000,00 га найбільша – 29% (рис. 32).

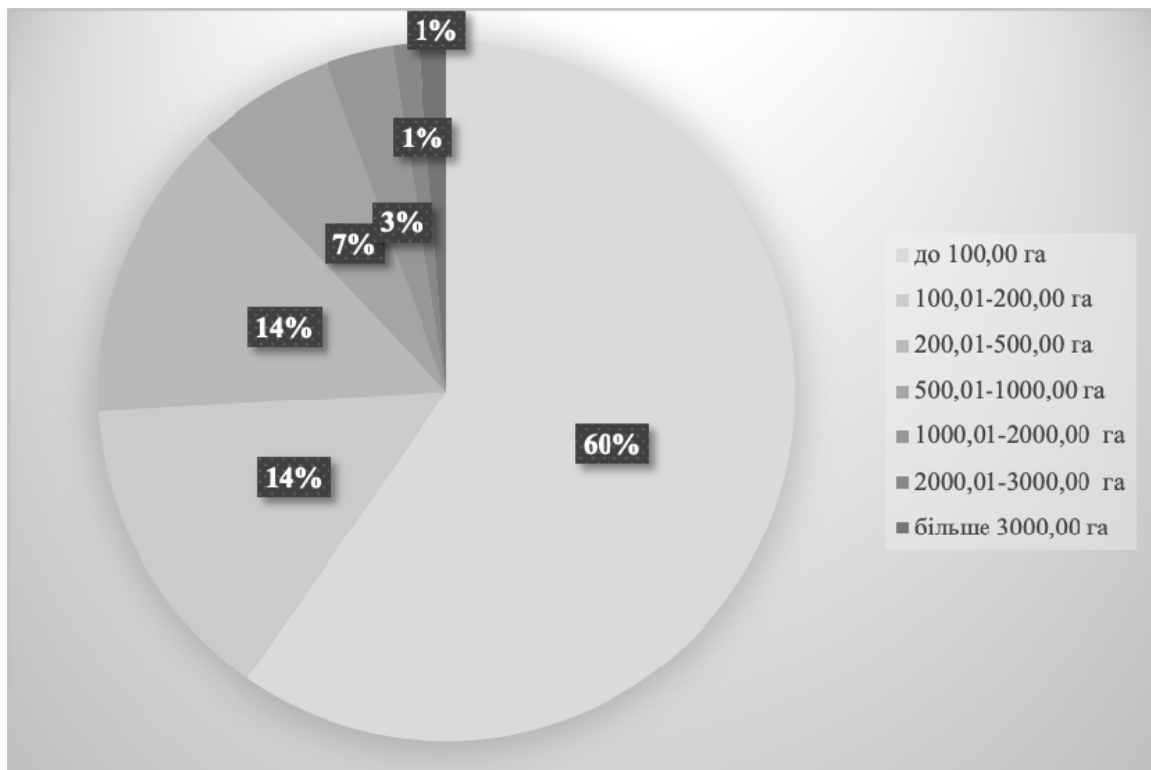

Рисунок 31. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників кукурудзи у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Приблизно однакову частку врожаю (від 15% до 16%) створюють підприємства площею 200,01 га-500,00 га, 500,01-1000,00 га та 1000,01-2000,00 га. Але виробництво кожної окремої цієї групи підприємств майже вдвічі менше за підприємства, які більше 3000,00 га. Найменше виробляють підприємства до 100,00 га та 100,01-200,00 га (6% та 7% відповідно).

Таким чином, бачимо, що при виробництві кукурудзи найбільшу роль відіграють підприємства із найбільшою площею. Порівняємо результати 2021 р. з 2022 р. Для цього сформуємо рисунки 33-34.

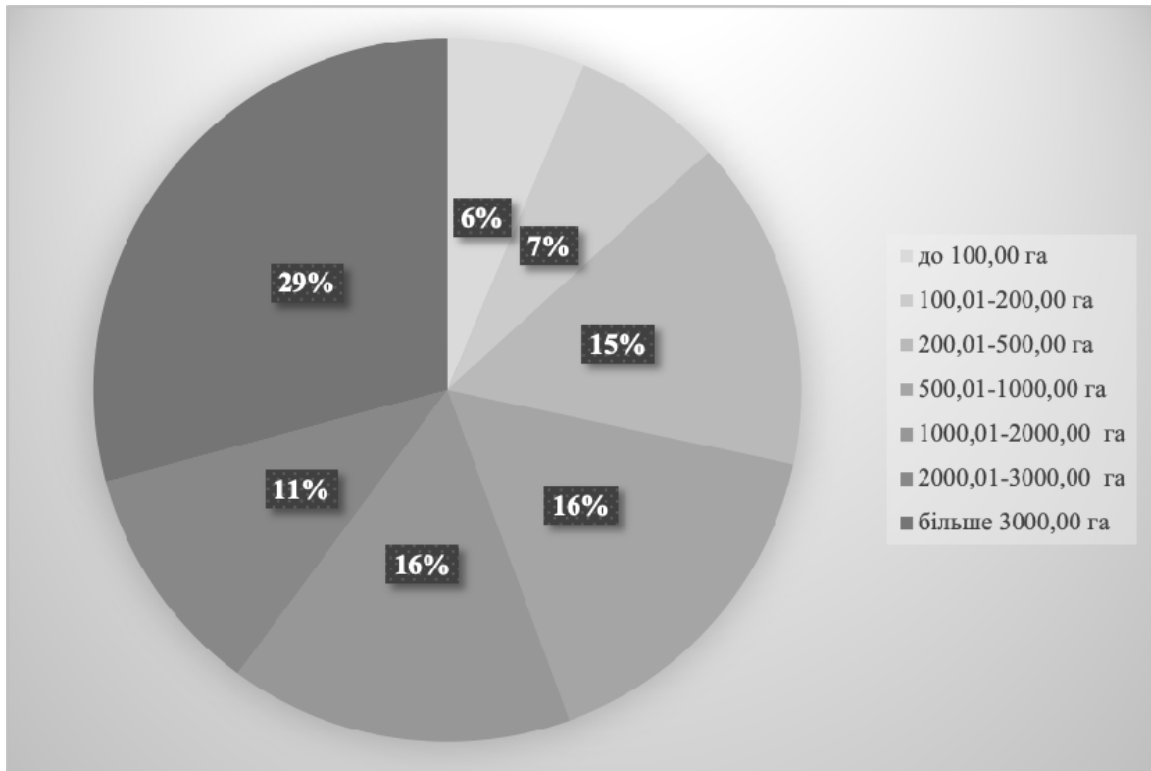

Рисунок 32. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників кукурудзи у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Показники кількості підприємств-виробників кукурудзи у 2022 р. за часткою до загальної кількості підприємств зазнали не сильно значних змін (в межах 1-2%). Але якщо порівнювати саме за кількістю в одиницях, то побачимо, що зниження доволі вагоме: з 9357 у 2021 р. до 7856 у 2022 р. у підприємств з площею до 100,00 га; у підприємств з іншою площею також відбулось зниження за кількістю підприємств в одиницях, що є зрозумілим в умовах воєнних дій в Україні. Загальна кількість підприємств-виробників кукурудзи знизилась майже на 3000 підприємств, а точніше на 2907.

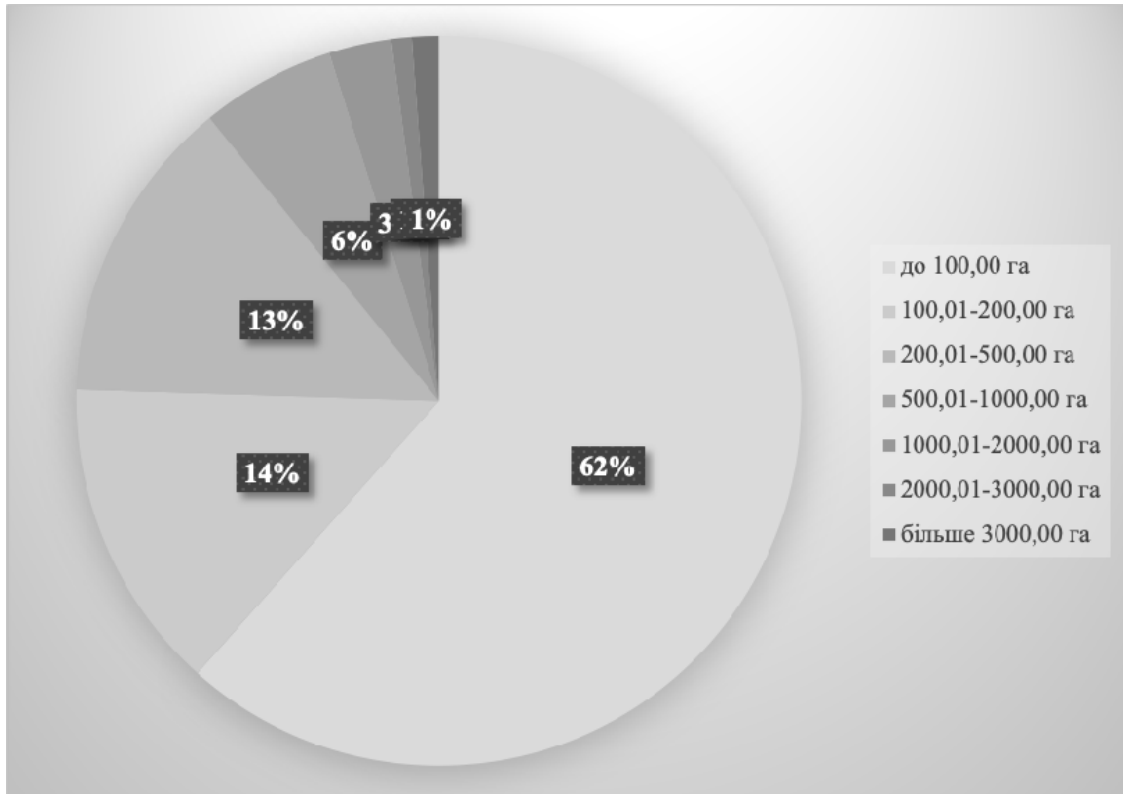

Рисунок 33. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників кукурудзи у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Валовий збір у 2022 р. характеризувався зниженням частки великих підприємств у загальному підсумку, що у відсотках дорівнює зниження на 2%, а в обсягах збору складає 4719,2 тис. т. Інші частки змінились незначним чином або залишились без змін. Хоча у натуральному вираженні всі підприємства виробили меншу кількість продукції. На фоні зниження виробництва підприємств з найбільшою площею, зросла частка найменших на 1%. Варто також відмітити зниження долі підприємств з площею 2000,01-3000,00 га на 1% із зниженням обсягу виробництва на 1815,7 тис. т.

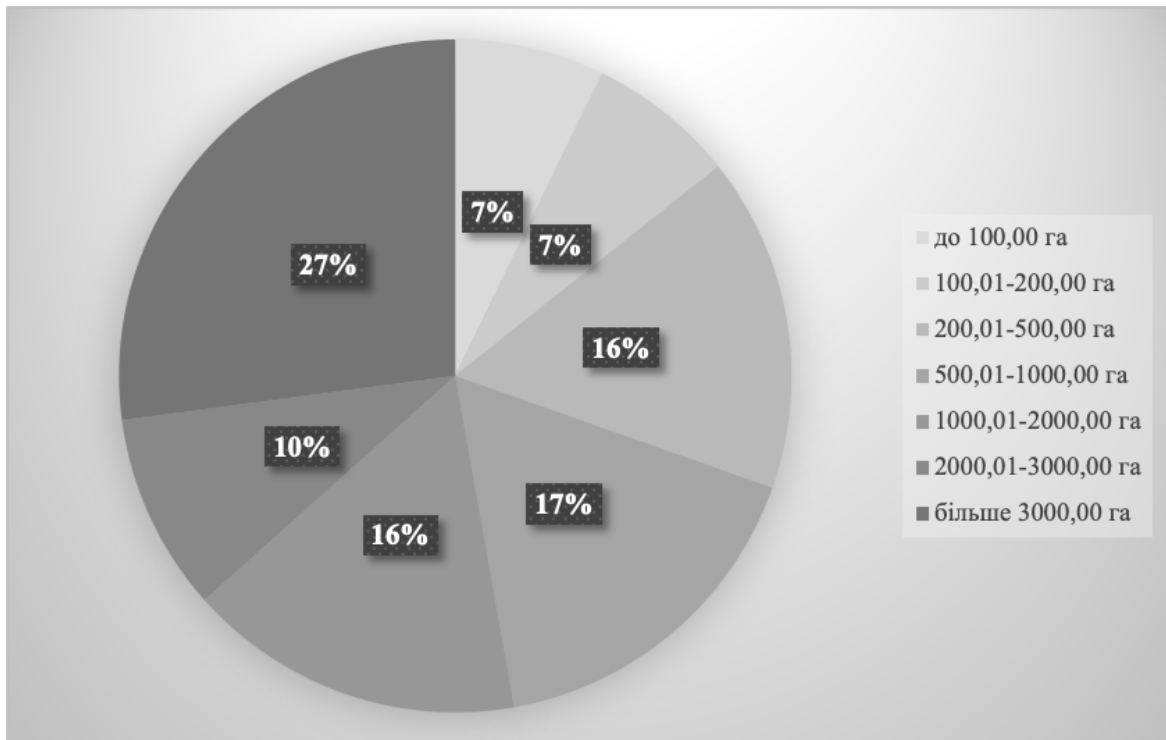

Рисунок 34. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників кукурудзи у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Далі проаналізуємо виробництво ячменю, дані за яким наведемо на рис. 35-38.

Згідно з рис. 35 найбільша частка підприємств, які виробляють ячмінь припадає на підприємства з площею до 100,00 га у 2021 р. – 76%. Їхня частка є найбільшою в виробництві продуктів рослинництва з усіх досліджуваних раніше. Значно меншу частку складають підприємства з площею 100,01-200,00 га та 200,01-500,00 га (12% та 9% відповідно). Найменшу частку складають підприємства площею 500,01-1000,00 га (2%) та більше 1000,00 га – 1%. Якщо порівнювати із валовим збором, який наведений на наступному рисунку, то бачимо, що частка

найменших за площею підприємств в ньому є другою за обсягом – 21%. Що також є найбільшою часткою для підприємств з такою площею в порівнянні з попередніми продуктами рослинництва.

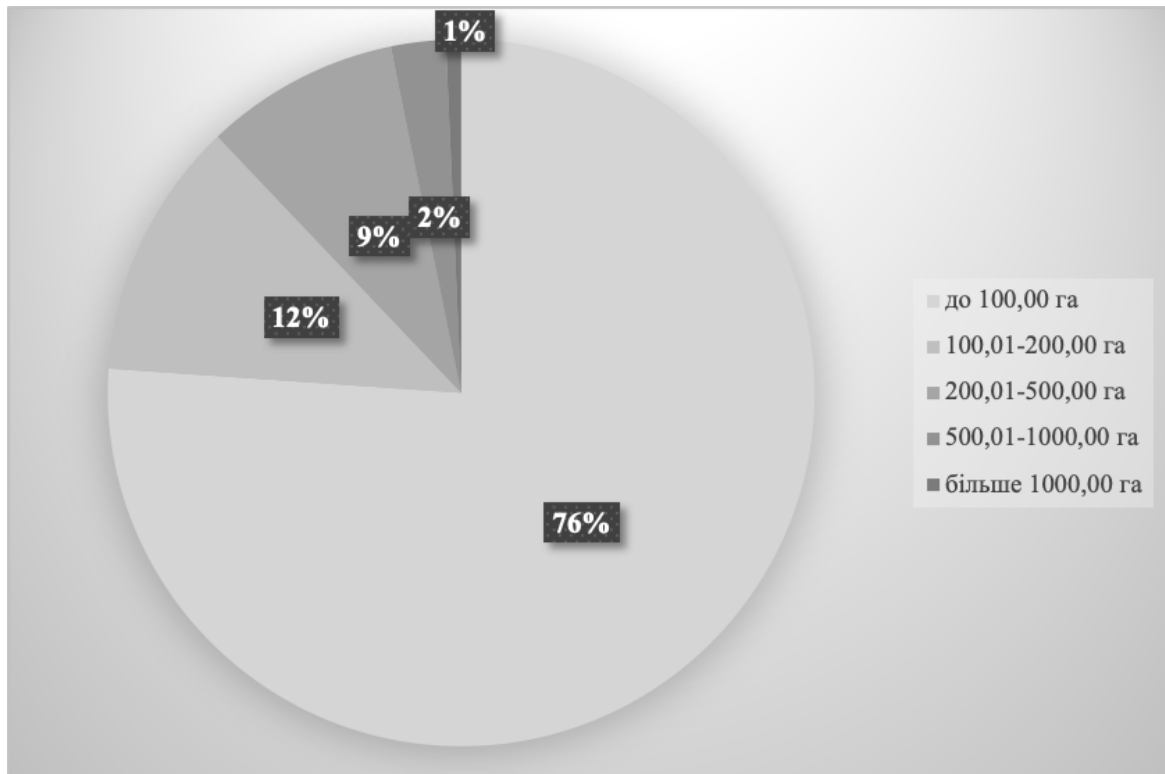

Рисунок 35. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників ячменю у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Рисунок 36 дає можливість унаочнити досліджуваний показник та побачити, що найбільша роль (30%) у виробництві ячменю у 2021 р. належить підприємствам із площею 200,01-500,00 га. Найнижчий показник участі у валовому зборі ячменю належить підприємствам з площею більше 1000,00 га (12%). Взагалі, варто відмітити, що частки не відрізняються великою

розбіжністю в порівнянні з іншими культурами, які вже аналізувались. На рис. 37-38 проаналізуємо результати у 2022 р.

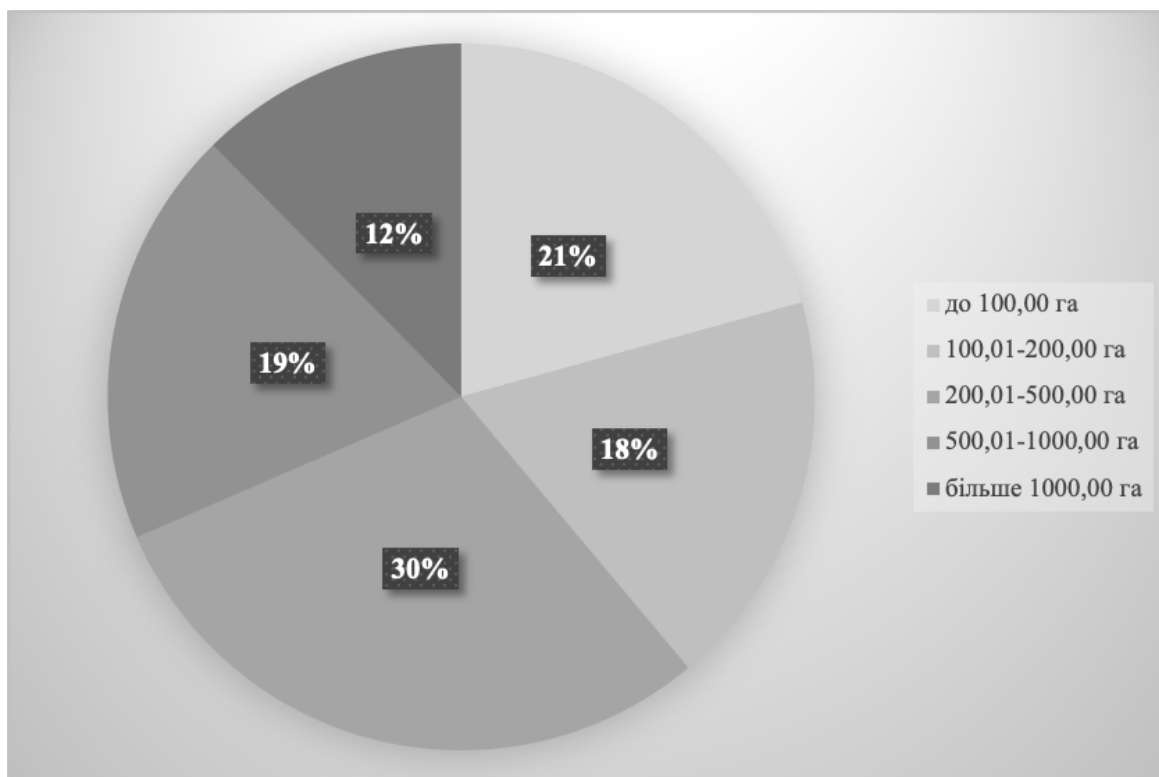

Рисунок 36. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників ячменю у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

У 2022 р. частка підприємств не зазнала великих змін, а залишилась майже однаковою в порівнянні з 2021 р. Але кількість самих підприємств знизилась доволі значно в самих одиницях – на 4817. Кількість підприємств з найменшою площею (до 100,00 га) знизилась на 3579 підприємств. А частка підприємств в обсягах валового збору також змінилась, хоча розбіжності не є високими: зросла частка підприємств з найменшою площею – до 22% та частка підприємств з найвищою (більше 1000,00 га) – 14%.

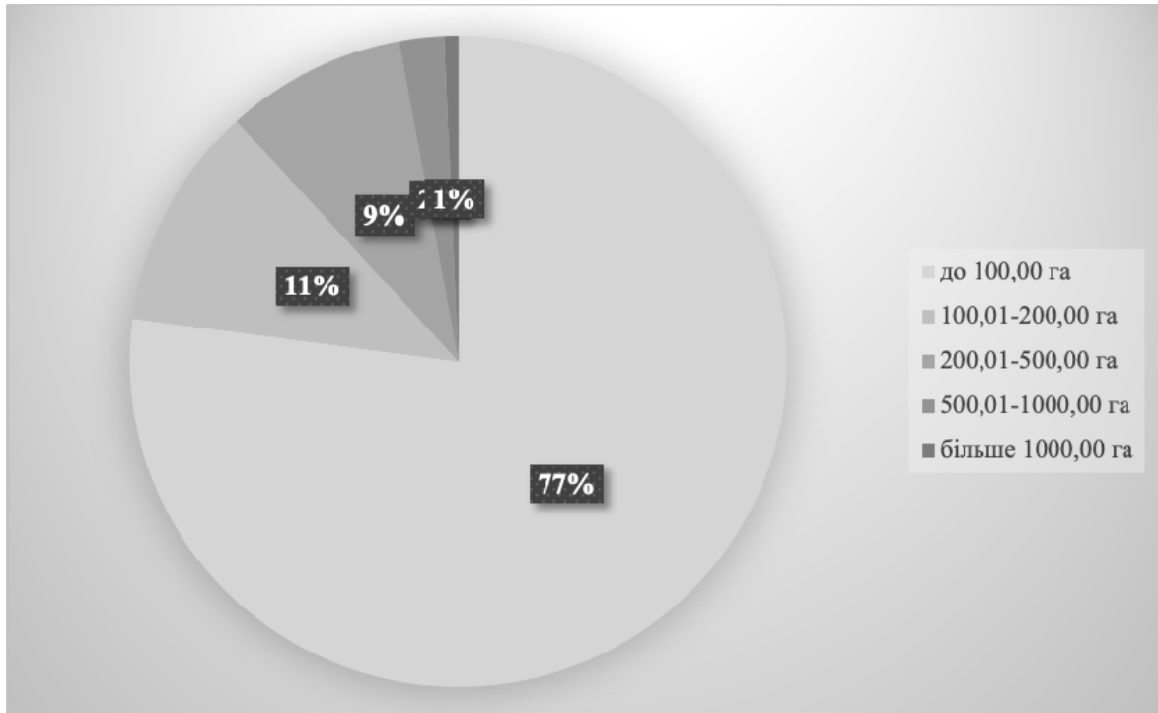

Рисунок 37. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників ячменю у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Основне зниження відбулось у підприємств з площею 500,01-1000,00 га – до 16%, що без округлення майже на 3% нижче показника 2021 р.

Якщо порівнювати за обсягами виробництва (див. у додатку В), то зниження спостерігається достатньо значне – майже у 1,89 раз за всім обсягом виробництва. Показники за всіма підприємствами зазнали зниження майже в таку саму кількість раз (за деякими виключеннями), окрім показника підприємств із площею 500,01-1000,00 га – більше ніж у 2 рази, що й спричинило зниження долі цих підприємств в загальному обсязі виробництва.

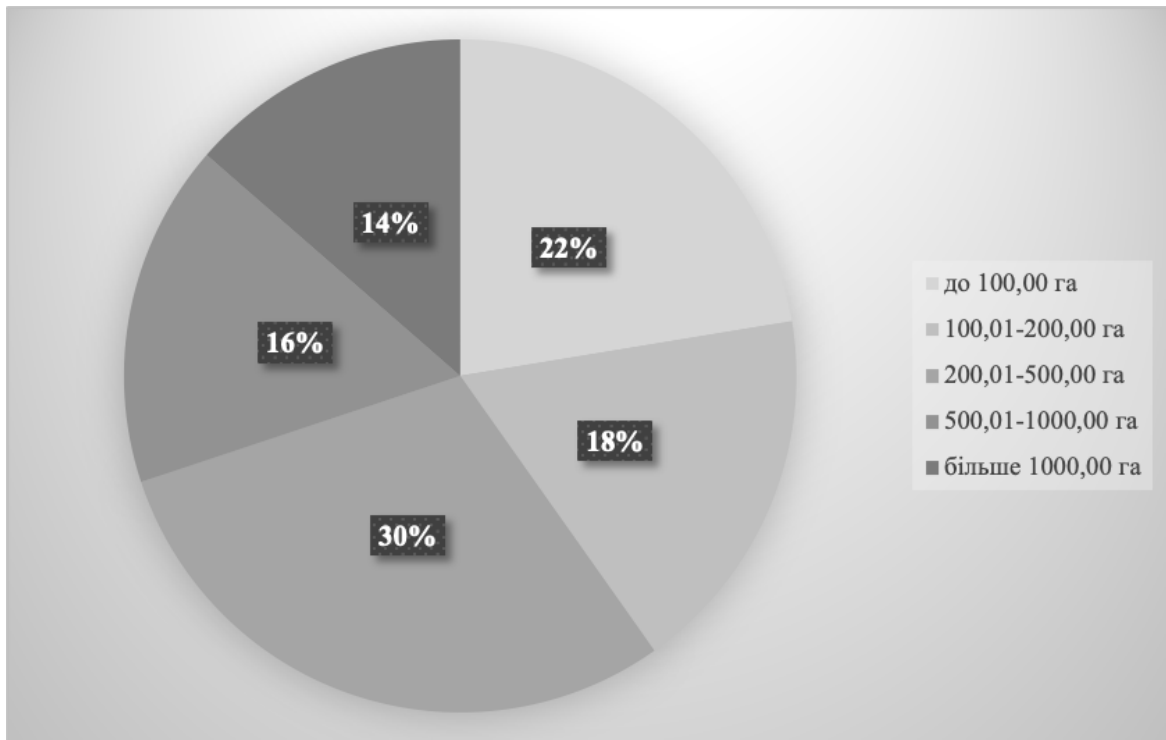

Рисунок 38. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників ячменю у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

В цілому, можемо зробити висновок, що зниження виробництва ячменю у 2022 р. відбулось в значному обсязі, але кожна група підприємства за площею відіграє важливу роль у вирощуванні цієї культури.

Перейдемо до аналізу виробництва сої у 2021-2022 р.р. (рис.39-42).

З рис. 39 бачимо, що серед виробників сої найбільше представлені підприємств з площею до 100,00 га (74%), що є також достатньо великим показником. Найнижчу частку складають підприємства з найбільшою площею – більше 2000,00 га – 0,6% (див. додаток В).

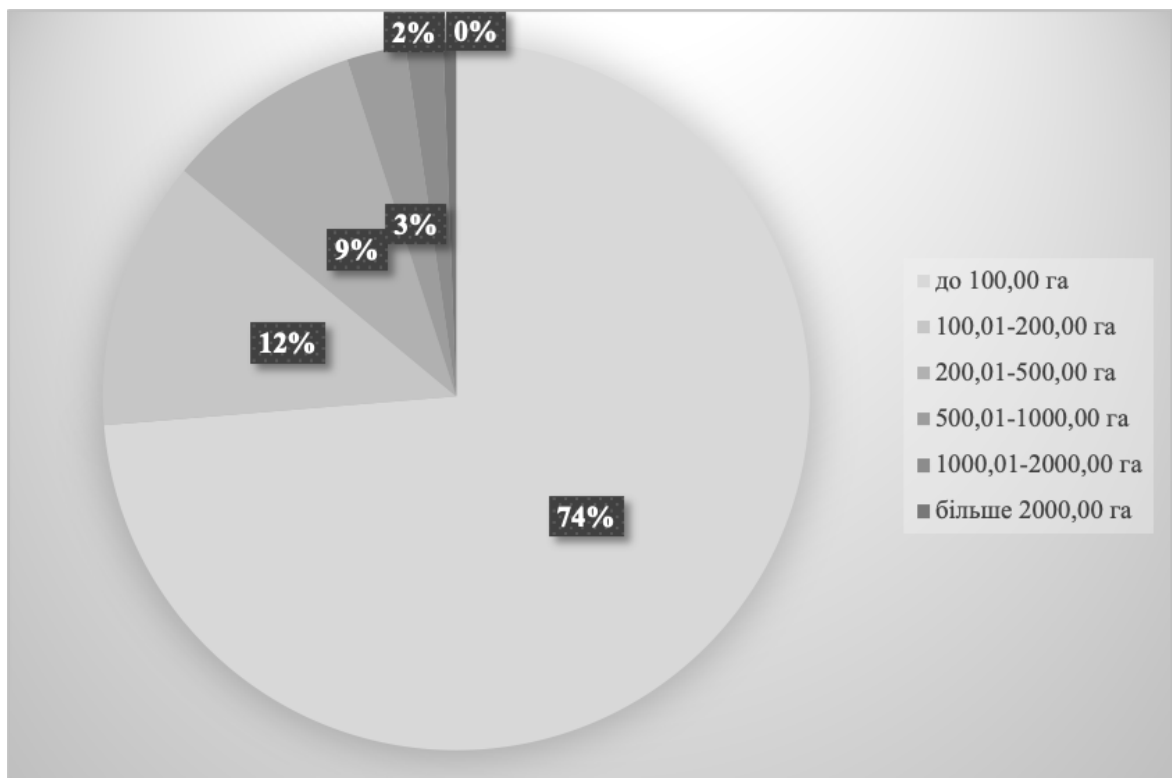

Рисунок 39. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників сої у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Інші підприємства складають частки значно менші за лідера за кількістю, але більші підприємств з площею більше 2000,00 га. Сумарно частки підприємств площею до 500,00 га представляють 95% від усього обсягу підприємств. На це варто звернути увагу з огляду на рисунок 40.

Дані цього рисунку свідчать, що внесок всіх підприємств у виробництво сої в Україні в 2021 р. не мав великих розбіжностей: від мінімального 13% у підприємств 100,01-200,00 га до 21% у підприємств 200,01-500,00 га.

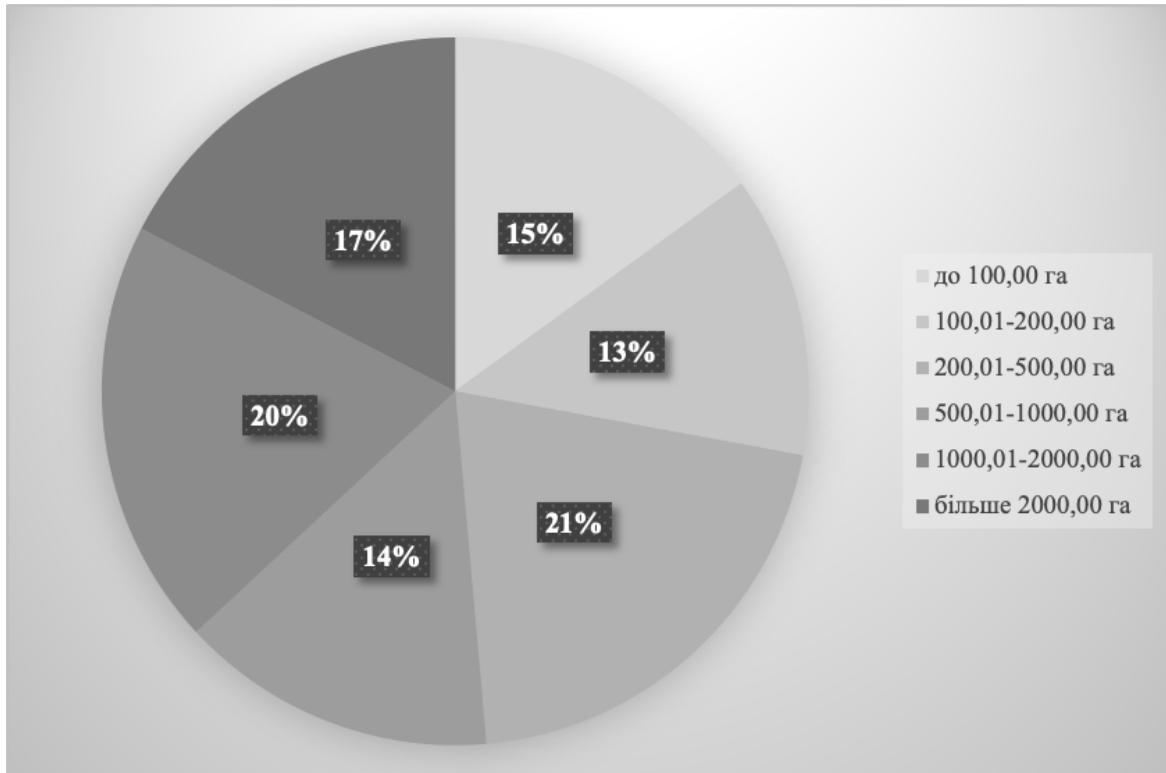

Рисунок 40. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників сої у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Підприємства з найбільшою часткою за кількістю (до 100,00 га) виробляють сої 15%, в той час як найбільші за площею (більше 2000,00 га) та найменші за часткою за кількістю виробляють сої більше попередньої групи підприємств (17%). Що свідчить про важливість кожної групи підприємств у валовому зборі даної культури.

Порівняємо показники 2021 р. з показниками 2022 р.

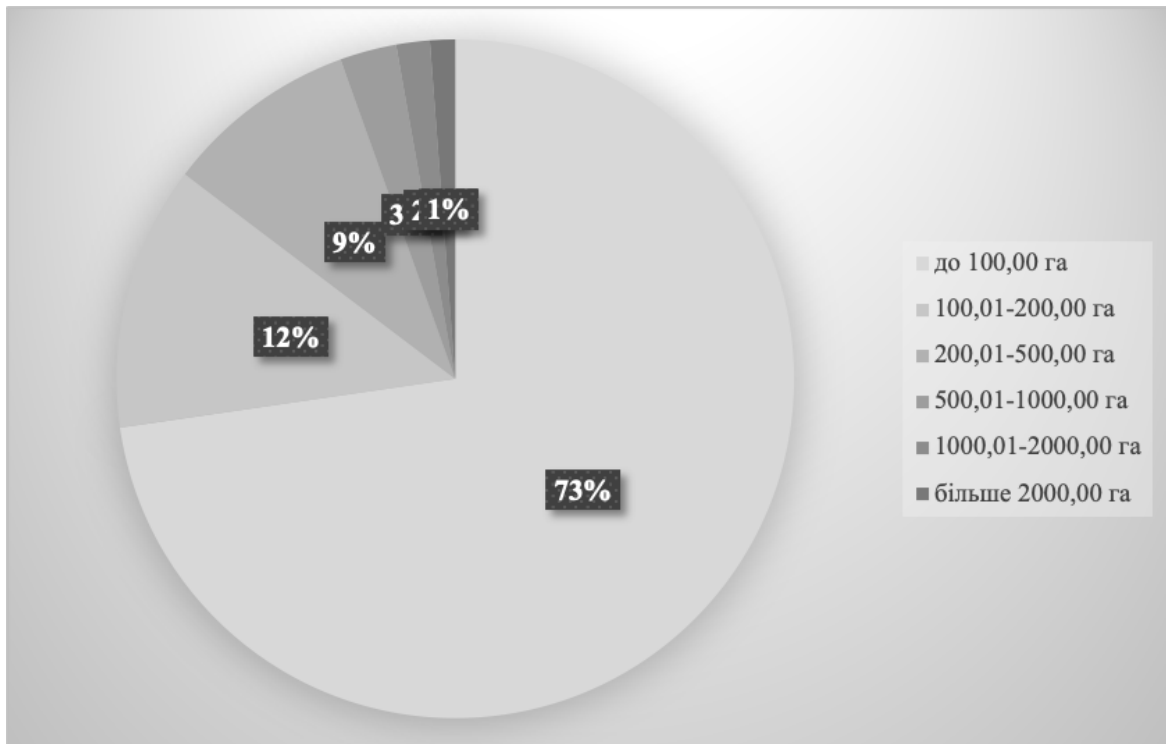

Рисунок 41. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників сої у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Згідно рис. 41 великих змін не відбулось окрім зменшення на 1% частки підприємств з найменшою площею та зростання долі підприємств з найбільшою площею. Якщо саме проаналізувати кількість підприємств, то вартим уваги є той факт, що не відбулось кількісного зменшення підприємств, а, навпаки, спостерігається зростання (див. додаток В). За всіма групами підприємств за площею відбулось зростання кількості окрім групи 1000,01-2000,00 га – кількість підприємств зменшилась на 6 одиниць. Найбільше зростання кількості спостерігається якраз у підприємств з площею більше 2000,00 га – 1,85 рази (54 у 2021 р. та 100 у 2022 р.). Саме це й обґрунтовує незначні зміни в частках.

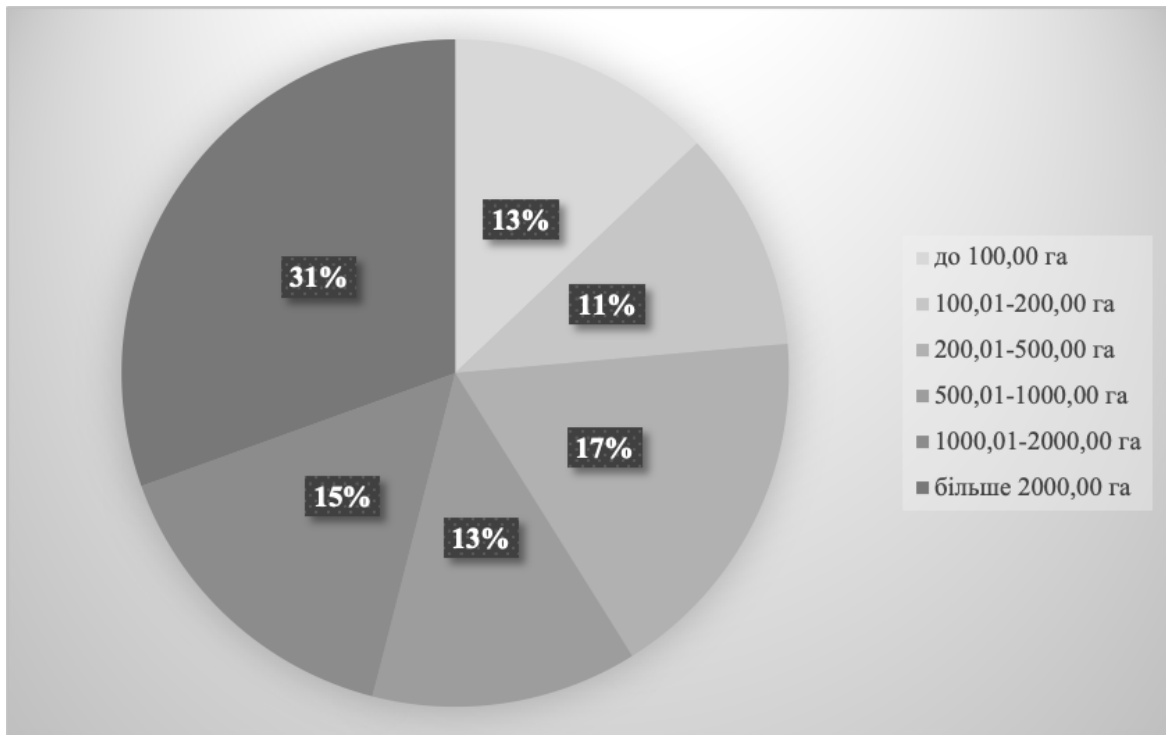

Рисунок 42. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників сої у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Аналіз зміни частки вкладу кожної групи підприємств в збір продукції відображає наступне: не зважаючи на зростання кількості підприємств, виробництво сої залишилось майже на тому самому рівні – зафіксовано зменшення на 1,2 тис. тонн, тобто наявне зниження врожайності по групі найменших за площею підприємств та інших підприємств так само. Всі інші підприємства також показали зниження виробництва сої й, відповідно, зменшення частки в валовому зборі по Україні, окрім підприємств з площею більше 2000,00 га. Зростання виробництва останніх у натуральній величині склала 409,5 тис. тонн. Саме

виробництва цієї групи підприємств дозволило майже зберегти минулорічний результат.

В розвиток нашого аналізу розглянемо культуру «ріпак озимий та ріпак ярий». Результати виробництва цієї культури у 2021-2022 р.р. наведено на рис. 43-46.

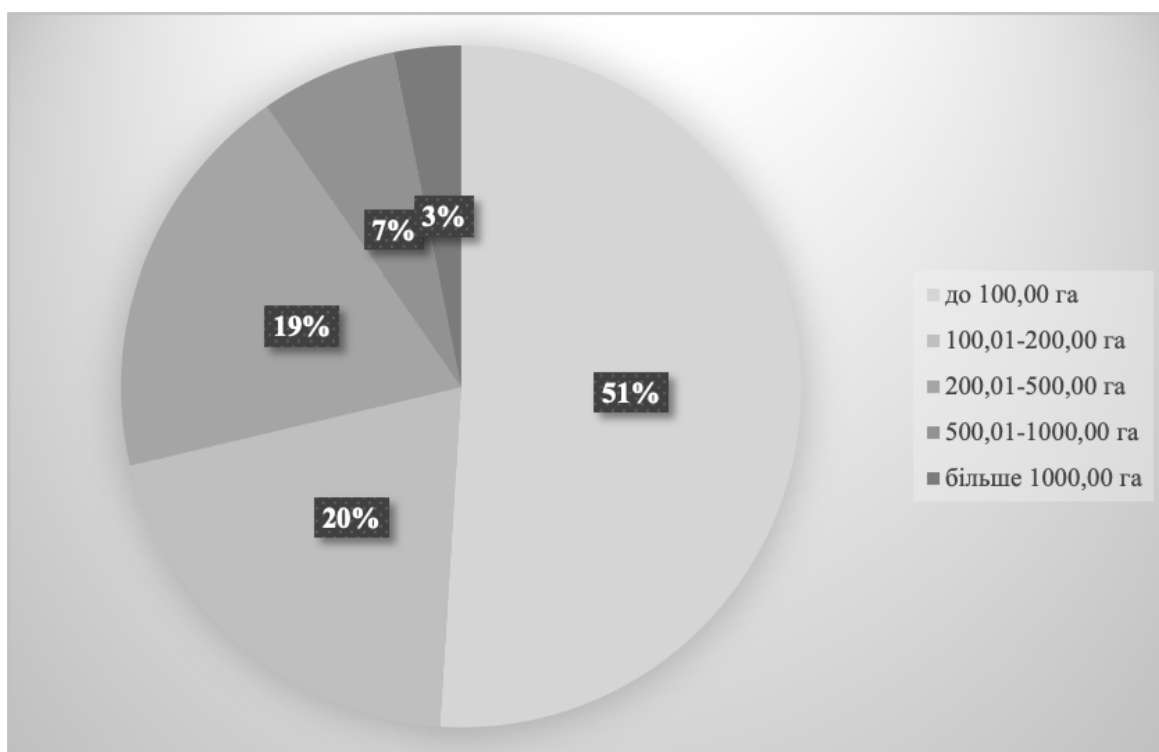

Рисунок 43. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників ріпаку озимого та ріпаку ярого у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Згідно даних 2021 р. найбільша частка підприємств припадає на підприємства з площею до 100,00 га – 51%. Але вагомими частками й підприємств з площею 100,01-200,00 га (20%) та 200,01-500,00 га (19%). Меншу частку складають підприємства з площею 500,01-1000,00 га (майже 7%) та площею більше 1000,00

га (3%). Частка підприємств з найбільшою площею в цій культурі є найбільшою, ніж в попередньо проаналізованих.

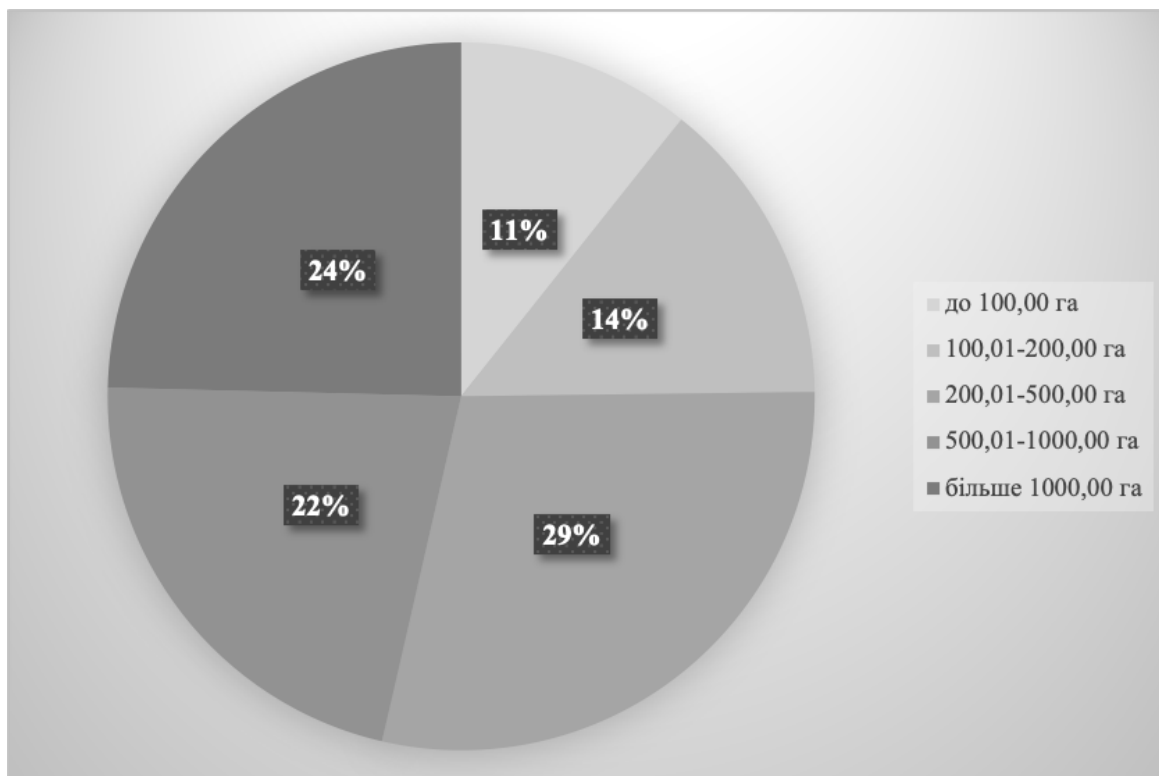

Рисунок 44. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників ріпаку озимого та ріпаку ярого у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Рисунок 44 дозволяє побачити не надто великі розбіності у вкладу кожної групи підприємств у валовий збір. Але варто відмітити, що підприємства, які за кількістю складаються сумарно частку 90% виробляють трохи більше 50% ріпаку, в той час як підприємства, сумарна частка яких дорівнює до 10% вирощують майже половину врожаю даної культури в Україні.

Найбільше виробляють ріпаку підприємства з площею 200,01-500,00 га – 29%.

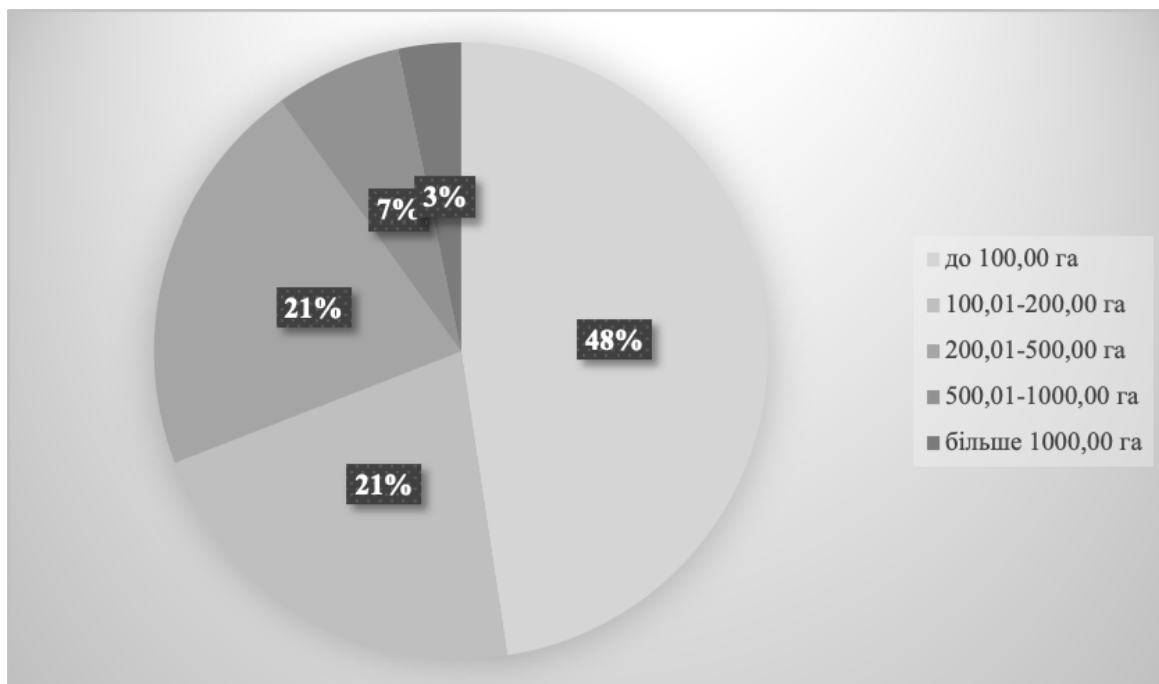

Рисунок 45. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників ріпаку озимого та ріпаку ярого у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Аналіз даних за 2022 р. відобразив, що частка підприємств з найменшою площею – до 100,00 га зазнала зниження на 3% до 48%. Трохи зросли частки підприємств з площею 100,01-200,00 га та 200,01-500,00 га. Але саме кількість підприємств, тотожно сої, зросла, що не відповідає попередній тенденції. Так, кількість підприємств склала у 2022 р. 5178, що на 438 більше показника 2021 р. Зростання кількості підприємств відбулось за всіма групами за площею. Найбільший приріст спостерігається в групі підприємств з площею 200,01-500,00 га – на 184 підприємства.

На наступному рис. наведені дані щодо частки підприємств у валовому зборі у 2022 р.

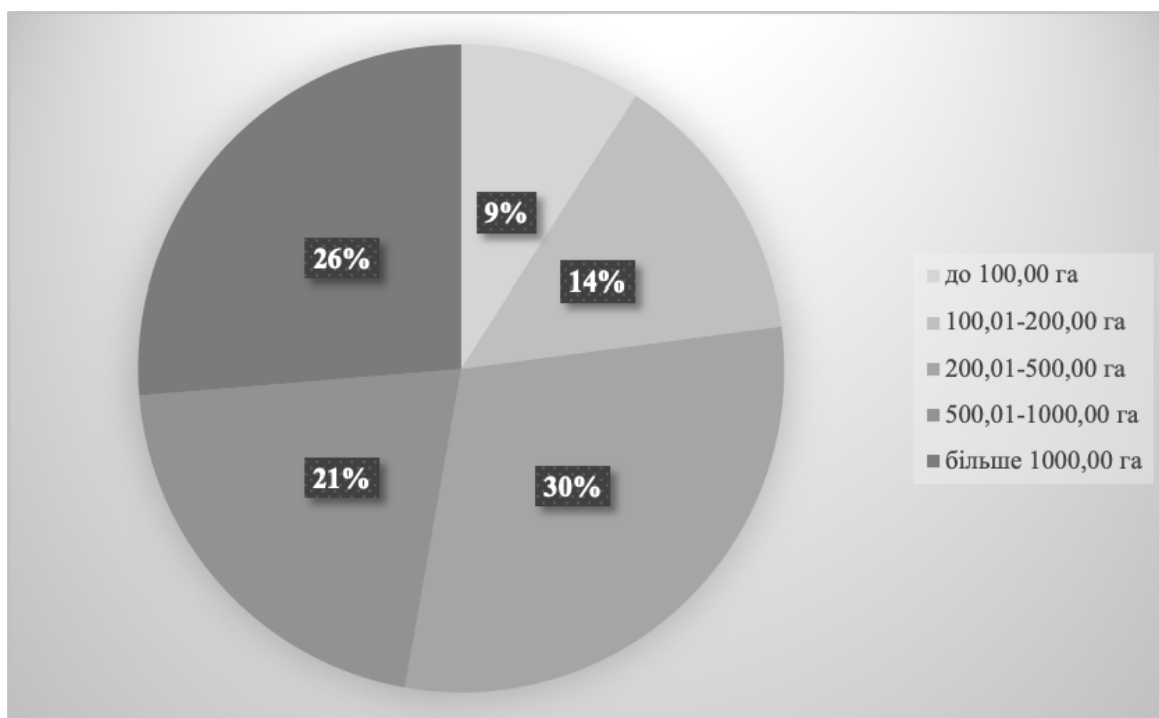

Рисунок 46. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників ріпаку озимого та ріпаку ярого у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Виробництво ріпаку озимого та ярого зросло у 2022 р. на 393,8 тис. тонн, що відрізняється від загальної тенденції по рослинництву (окрім сої). Аналіз за групами підприємств з'ясував, що за всіма групами збільшилось виробництво ріпаку, окрім групи з найменшою площею, що відобразилось на частці внеску цієї групи підприємств у валовий збір – зменшення більше 1%. Корелює зі зростанням кількості підприємств й зростання виробництва та частки: підприємства з площею 200,01-500,00 га мають найвищий результат за часткою у валовому зборі – 30%.

Таким чином, соя та ріпак єдині з наведених культур, які за кількістю підприємств не зменшились у 2022 р.

Наступною культурою, яку ми проаналізуємо, буде виробництво соняшнику у 2021-2022 р.р. На рисунках 47-50 наведемо результати обробки статистичних даних.

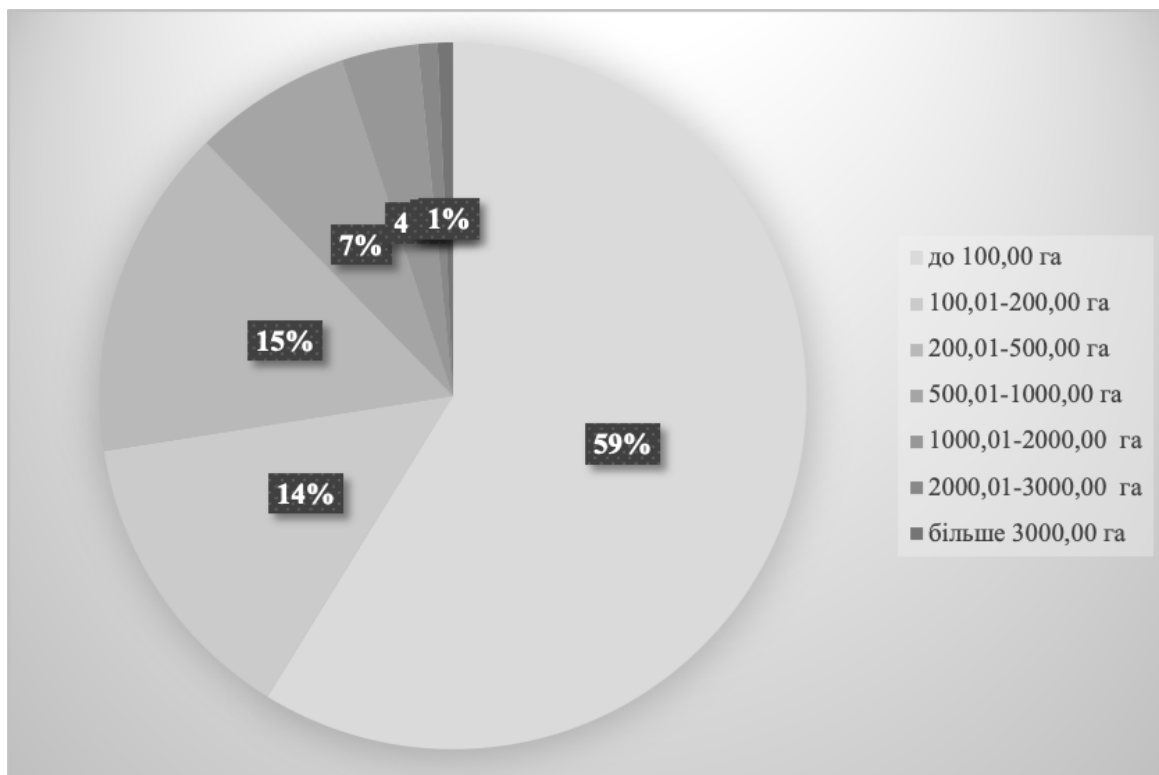

Рисунок 47. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників соняшнику у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

У виробництві даної культури у 2021 р. найбільше представлені підприємства з найменшою площею (59%). Трохи мені частки підприємств з площею 100,01-200,00 га (14%) та 200,01-500,00 га (15%).

Найменше представлені підприємства з площею 2000,01-3000,00 га та більше 3000,00 га (по 1% відповідно). Також

невелика роль за кількістю й підприємств з площею 1000,01-2000,00 га – майже 4%

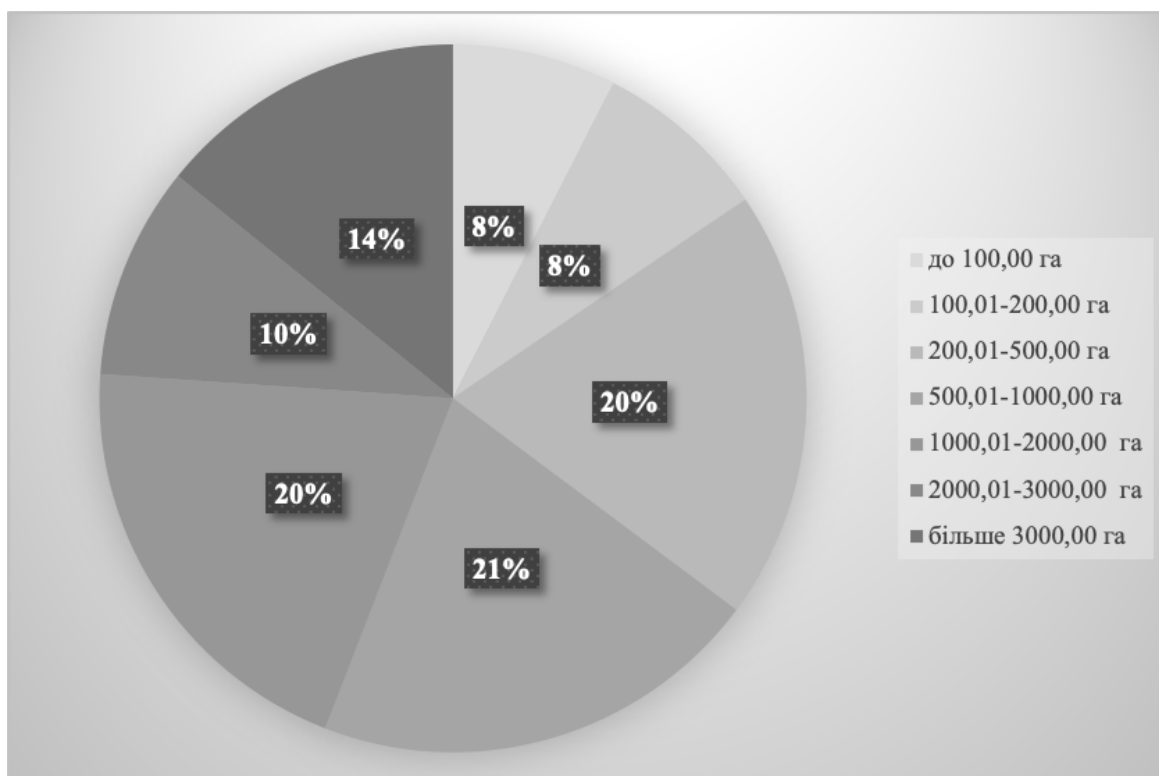

Рисунок 48. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників соняшнику у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Як бачимо з рисунку, внесок кожної групи підприємств у валовий збір соняшнику є вагомим, де найбільшою є частка підприємств з площею 500,01-1000,00 га (майже 21%), 200,01-500,00 га (20%) та 1000,01-2000,00 га (20%). Найменший внесок підприємств з площею до 100,00 га (майже 8%) та 100,01-200,00 га (8%). Варто зауважити, що більше 60% валового збору забезпечують підприємства, які складають 12% за кількістю підприємств. Підприємства з найменшою долею в кількості

підприємств виробляють соняшнику майже у 2 рази більше, ніж підприємства до 100,00 га.

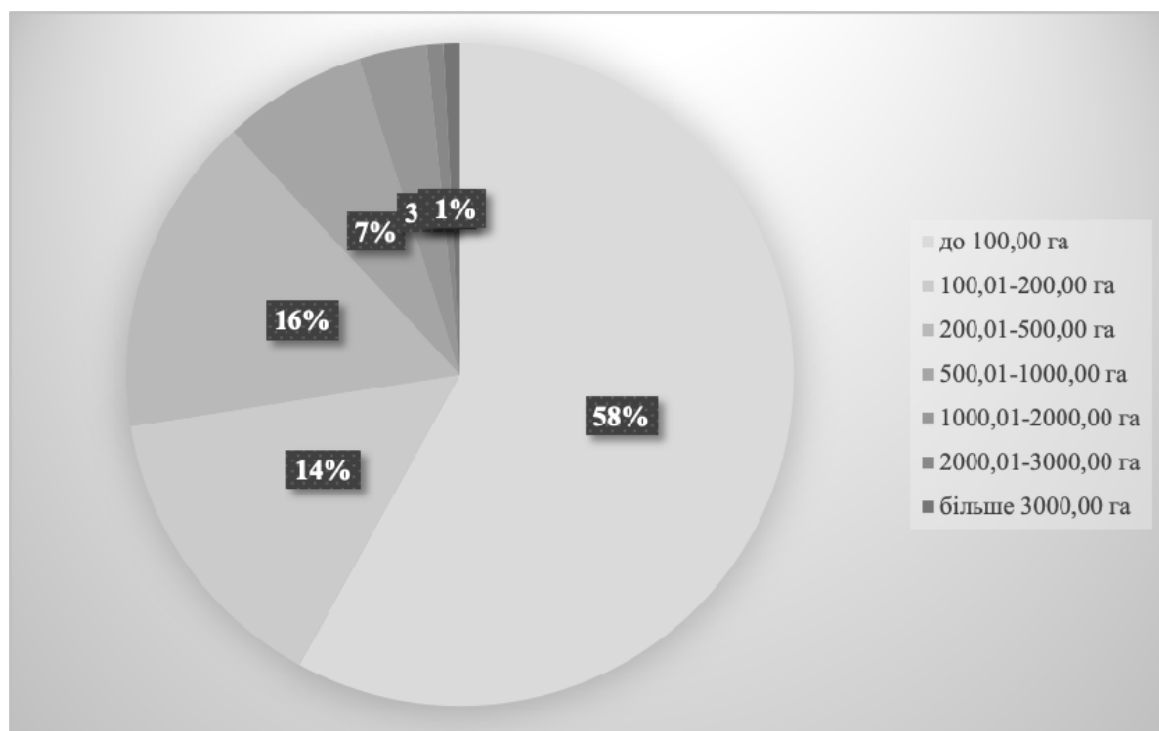

Рисунок 49. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників соняшника у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

У 2022 р. серед частки виробників соняшнику, які згруповані за площею, не відбулось значних змін: доля підприємств з найменшою площею знизилась до 58% (тобто на 1%), за іншими підприємствами зміни відбулись також незначні (в межах до 1%). В кількості самих підприємств спостерігаємо зниження на 4518 одиниць, що є доволі помітним. Зменшення кількості підприємств спостерігаємо за всіма групами, але найбільше це підприємства з площею до 100,00 га, 500,01-1000,00 га, 1000,01-2000,00 га та 2000,01-3000,00 га. Найменше зниження відбулось в групі

підприємств з площею більше 3000,00 га. Дану ситуацію можна пояснити значними воєнними діями на територіях тих областей, які спеціалізуються на виробництві соняшника. Зміни у виробництві цієї культури наведемо на рис. 50.

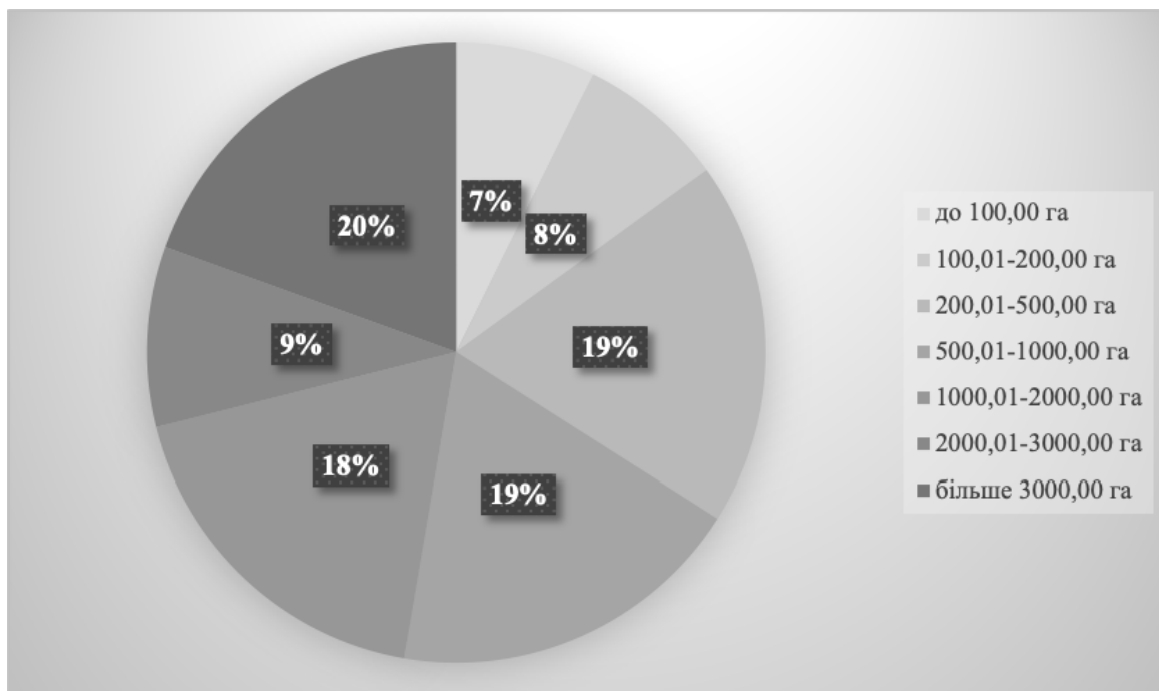

Рисунок 50. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників соняшника у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Щодо валового збору соняшнику у 2022 р., то спостерігаємо певні зміни, які є незначними саме у частці груп підприємств. Найбільш помітним є зростання ролі найбільших підприємств у валовому зборі соняшнику: з 14% у 2021 р. до майже 20% у 2022 р. Також варто відмітити зменшення часток підприємств з площею 500,01-1000,00 га та 1000,01-2000,00 га в межах до 2%.

Якщо порівнювати зміни в натуральному вимірі (див. додаток В), то побачимо що зменшення виробництва соняшнику є вагомим: на 4226 тис. тонн. Зменшення обсягів виробництва відбулось за всіма групами підприємств, але найменше за підприємствами з площею більше 3000,00 га (на 69 тис. тонн), що й пояснює зростання частки цих підприємств у виробництві даної культури.

Далі проаналізуємо статистичний матеріал по виробництву цукрового буряку фабричного у 2021-2022 р.р. (рис.51-54).

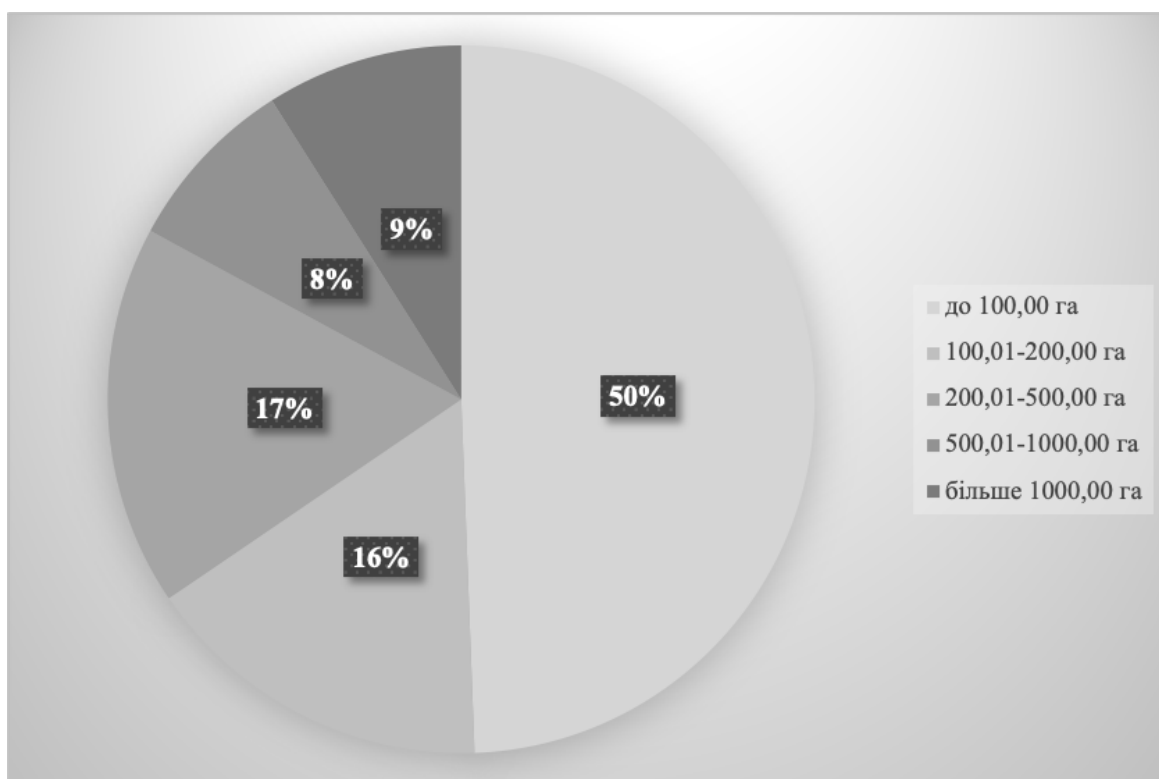

Рисунок 51. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників цукрового буряку у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Даний рисунок відображає частки підприємств, які згруповані за площею в загальній кількості підприємств-виробників цукрового буряку фабричного. Найбільша частка – підприємства з

площею до 100,00 га (майже 50%), що є найменшим показником серед всіх аналізованих культур. Помітним є достатньо висока питома вага підприємств з найбільшою площею (більше 1000,00 га) – 9%. Також відмітним є те, що підприємства з площею 500,01-1000,00 га налічують меншу кількість підприємств ніж підприємства з більшою площею (45 та 50 відповідно), що є нетиповим для всіх попередніх культур.

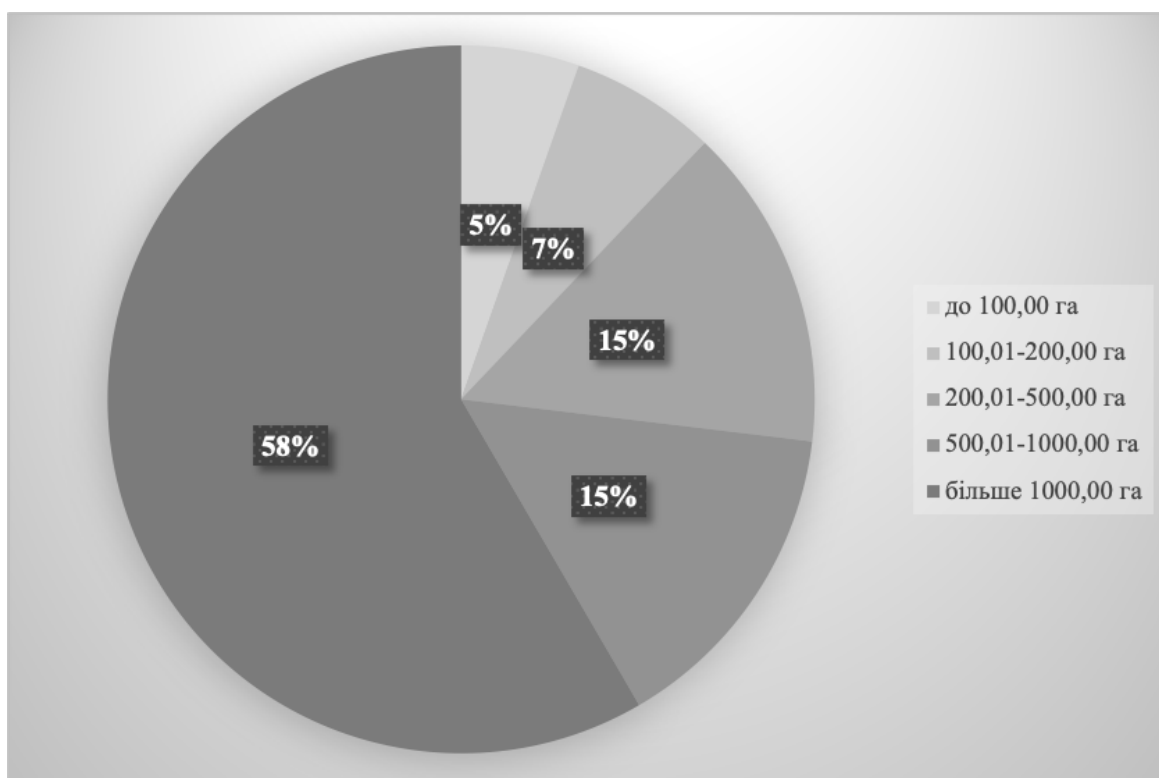

Рисунок 52. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників цукрового буряку у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

У виробництві цукрового буряку у 2021 р. найбільша частка за валовим збором належить саме підприємствам з найбільшою площею (більше 1000,00 га) – 58%. Що є також найбільшим

результатом з усіх вище наведених. Натомість, підприємства з площею до 100,00 га виробляють буряку трохи більше 5%. 16% підприємств з площею 100,01-200,00 га виробляють 7% всього валового збору соняшнику, що також є невисоким показником.

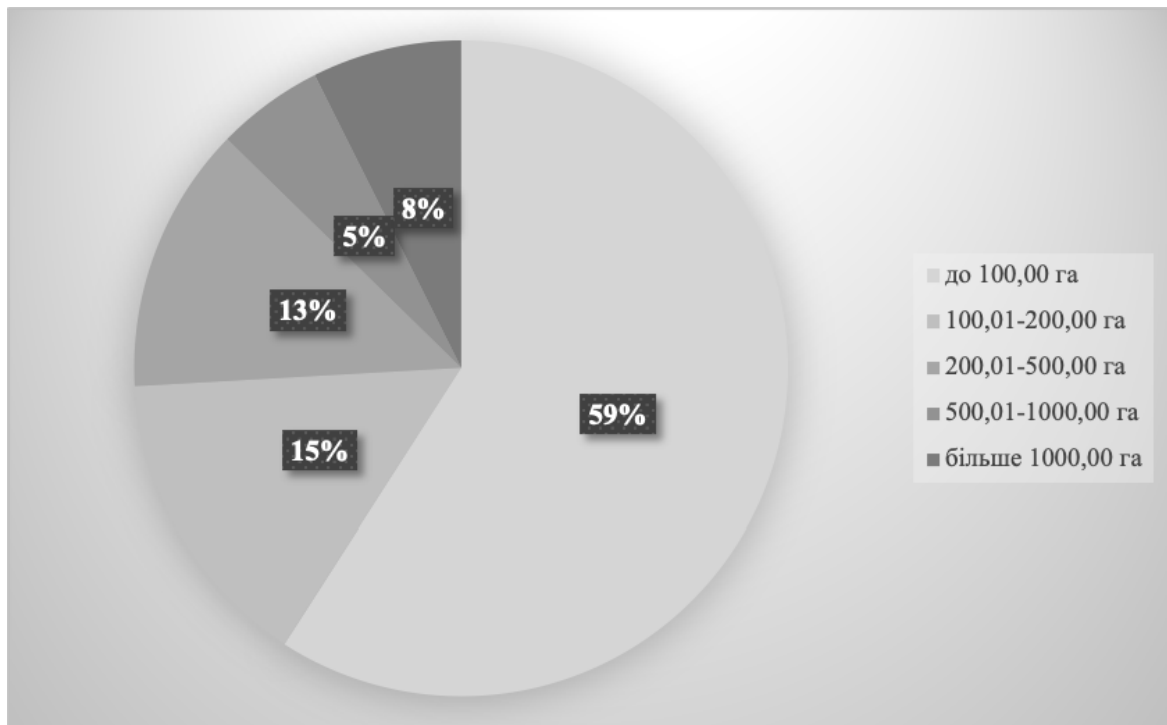

Рисунок 53. Групування підприємств за розмірами площі за кількістю підприємств виробників цукрового буряку у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

За результатами 2022 р. маємо наступне: значно зросла частка підприємств з найменшою площею (до 100,00 га) – до 59%, що майже на 10% вище показника 2021 р. За іншими групами спостерігається доволі значне зменшення, яке відбувається за рахунок зменшення кількості підприємств-виробників цукрового буряку фабричного. Так, загальна кількість підприємств знизилась на 67 одиниць, що здається невеликою цифрою, але з урахуванням

самої кількості підприємств, зниження відбулось у 1,14 рази. Однак, саме кількість підприємств з найменшою площею (до 100,00 га) зросла на 14, на противагу до інших груп підприємств. Саме це й обґрунтовує такі зміни в частках груп підприємств на рис. 53.

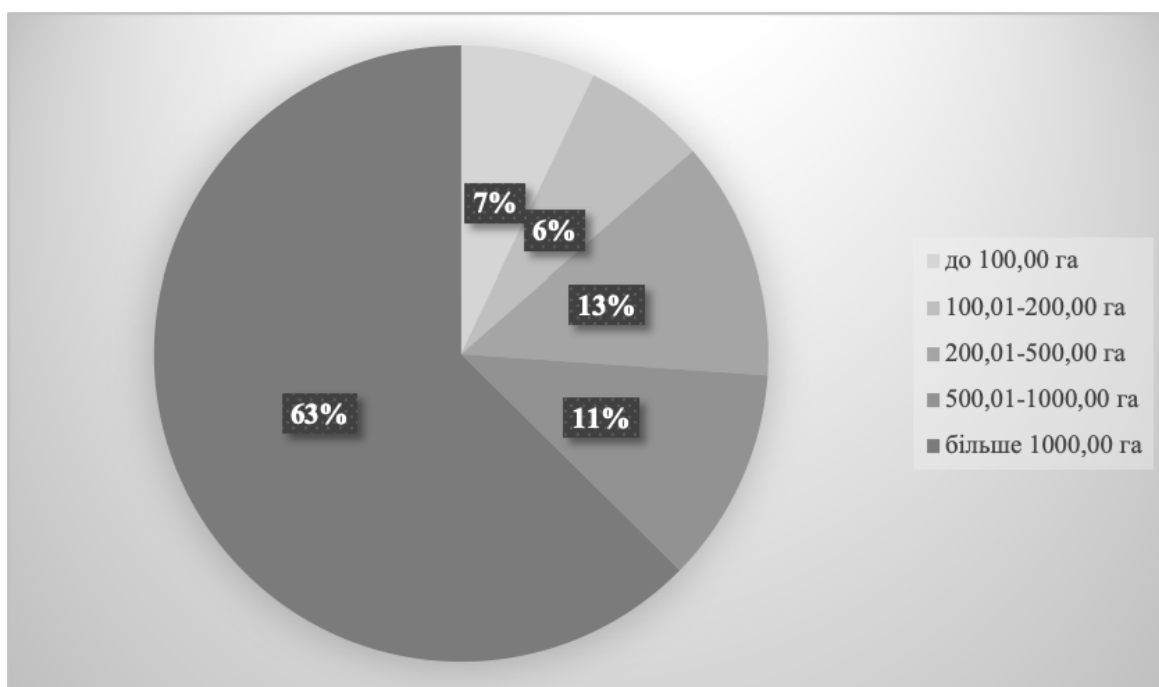

Рисунок 54. Групування підприємств за розмірами площі за валовим збором виробників цукрового буряку у 2022 р.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

За валовим збором у 2022 р. також відбулись зміни в розподілі за частками, а саме: зросла доля підприємств з найменшою площею (на 2%), помітно зменшились долі підприємств з площею 200,01-500,00 га та 500,01-1000,00 га (зниження в межах 2-3%). Але зросла також частка підприємств з площею більше 1000,00 га (на 5%).

Аналіз валового збору в натуральних одиницях відображає зменшення на 845,7 тис. тонн. Взагалі, зменшення у валовому зборі спостерігається не за всіма групами підприємств, наприклад, підприємства з площею до 100,00 га наростили обсяг виробленої продукції, а саме зібрали більше на 113,3 тис. тонн цукрового буряку. Інші групи підприємств зменшили виробництво даної культури, але саме різниця між минулим та 2022 р. залежить від кожної окремої групи. Наприклад, підприємства з площею понад 1000,00 га зібрали на 90,7 тис. тонн буряку менше. А підприємство з площею 200,01-500,00 га виробили цукрового буряку на майже 350 тис. тонн менше. Що й пояснює зміни участі у загальному валовому зборі цукрових буряків.

З проведеного аналізу можемо зробити висновок, що виробництво наведених культур рослинництва зазнало певних змін у 2022 р. в порівнянні з 2021 р.: здебільшого воно зменшилось за розглянутими культурами (окрім сої та ріпаку). Дане зменшення обґрунтовується тими факторами, які наразі впливають на безпеку життєдіяльності в нашій країні, а саме повномасштабною війною, яка почалась 24.02.2022 р. Внаслідок цього велика кількість земель опинилась або під окупацією, або є непридатною для ведення сільськогосподарських робіт через військові дії або замінування територій.

Варто відмітити, що аналіз відобразив майже за всіма культурами найбільшу частку підприємств з площею до 100,00 га, хоча не завжди це корелює із відповідною за розміром часткою у

валовому зборі тієї чи іншої культури. Натомість, підприємства з найбільшою площею (яка різниться в залежності від культури) мають невеликі частки за кількістю підприємств, але достатньо вагомі за валовим збором різних культур.

Надалі перейдемо до аналізу показника індексу сільськогосподарської продукції, який відображає рівень змін фізичного обсягу виробництва продукції сільського господарства, який був обраний для порівняння⁷².

На рис. 55 наведемо динаміку індексу сільськогосподарської продукції за місяцями у 2021 р.

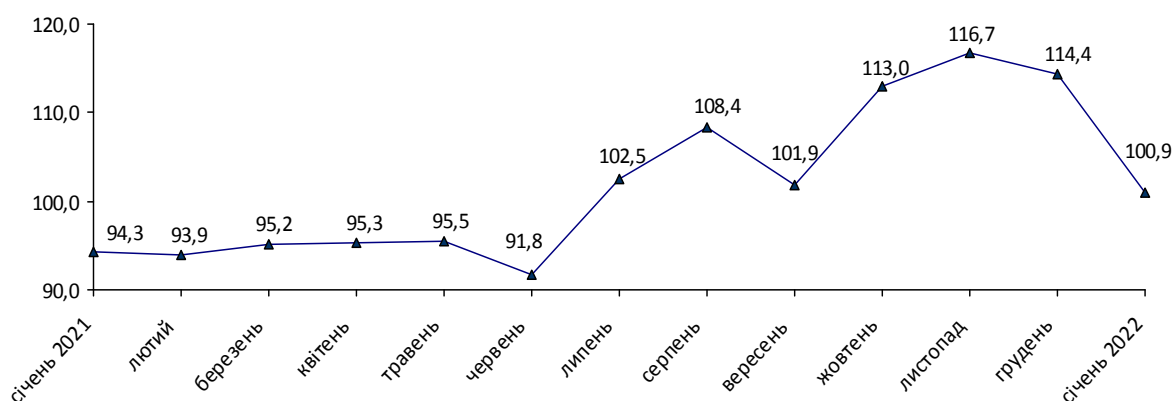

Рисунок 55. Індеси сільськогосподарської продукції в Україні, січень 2021-січень 2022 р.р. (у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

⁷² Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

Аналіз даного рисунку дозволяє побачити наочно динаміку індексу. Як бачимо, до червня місяця показник індексу не зазнав великих коливань й був в межах 93,9-96,3%, але у червні місяці він значно зменшився – до 91,8% попереднього року, що показує зниження обсягу виробництва сільськогосподарської продукції протягом першої половини 2021 р. в порівнянні з 2020 р. Але подальші тенденції другої половини 2021 р. характеризуються зростанням даного індексу, причому достатньо помітним. Так, у листопаді місяці індекс дорівнював 116,7%. У жовтні-грудні 2021 р. індекси перевищували показник у 110%, що є позитивною динамікою. Показник січня 2022 р. перевищував індекс січня 2021 р., що відображає зростання фізичного обсягу виробництва на початок 2022 р.

На рис. 56 наведемо динаміку індексу сільськогосподарської продукції у 2010-2022 р. в розрізі усього сільського господарства, продукції рослинництва та продукції тваринництва.

Даний рисунок відображає динаміку показника індексу сільськогосподарської продукції протягом 12 років (з 2010 р. по 2022 р. включно). Як бачимо, загальний індекс сільського господарства має достатньо великі коливання по роках. Так, у 2011 р. показник сягав 120% показника попереднього року, що є дуже позитивним, але в наступному 2012 р. він знизився достатньо сильно й його результат був меншим за 100% від попереднього року та нижче результату 2010 р. зростання індексу

Рисунок 56. Індекс сільськогосподарської продукції у 2010-2022 р. (у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

у 2013 р. знівелювалось початком війни в Україні в 2014 р. та подальшим зниженням у 2015 р. Значне зниження цього показника у 2020 р. пояснюється пандемією, яка була в Україні, що вплинуло й на сільське господарство. Після 2020 р. відбулось помітне зростання виробництва сільськогосподарської продукції у 2021 р., яке значно знизилось у 2022 р. через об'єктивні причини та активні воєнні дії на території нашої держави.

Також на рис. 56 наведена динаміка індексу продукції рослинництва та продукції тваринництва. Якщо порівнювати зміни цих двох підгруп, то бачимо, що вони також мають як

позитивні та й негативні зміни, але розбіжність в результатах по роках більша у продукції рослинництва. Саме індекс рослинництва має найвищі позитивні та негативні результати протягом аналізованого періоду. Так, найвище зростання індексу за рослинництвом було у 2011 р., коли індекс дорівнював 130%, так само як й найбільше зменшення у 2020 р. (менше 90%) та 2022 р. (трохи вище за 70% попереднього року).

Динаміка індексу продукції тваринництва має також позитивні та негативні зміни, але тенденція більш рівномірна, якщо порівнювати з продукцією рослинництва. Індекс свідчить про те, що зростання обсягу виробництва продукції у фізичному вигляді, якщо й було, то воно було незначне. Так, показники 2017-2019 р.р. мають значення, які майже дорівнюють 100%, після чого спостерігаємо постійне зменшення обсягів виробництва тваринництва в порівнянні з попереднім роком. Найбільше зменшення зафіксовано у 2022 р., але воно не є таким радикальним, ніж в продукції рослинництва. Це можна спробувати пояснити тим, що підприємства, які виробляють продукцію тваринництва не настільки близько розташовані до військових дій.

У висновок можемо сказати, що найбільший вклад в зміну індексу сільськогосподарської продукції робить саме продукція рослинництва, що обґрунтовується обсягом виробництва даної продукції в Україні та поступовим зменшенням долі тваринництва в сільському господарстві країни, про що ми вже писали вище.

Динаміка індексу відображає залежність від кризових станів в суспільстві: як-то початок війни у 2014 р., пандемія COVID-19, повномасштабна військова агресія росії проти України. Дані чинники в значній мірі впливають на розвиток сільського господарства в нашій країні. Попередній аналіз відобразив зниження валового збору більшої кількості сільськогосподарських культур.

Далі проаналізуємо зміну індексу у 2020-2022 р.р. за регіонами України.

Таблиця 9 наводить дані щодо індексу сільськогосподарської продукції за регіонами України як за загальним індексом сільського господарства України, так й в розрізі продукції рослинництва та тваринництва. Період, який аналізується – 2020-2022 р.р., два з яких відрізняються кризовими станами для нашої країни.

Згідно даної таблиці бачимо, що тенденції зміни індексу є різними за регіонами та різняться в залежності від року. Так, наприклад, у 2020 р. найвищий індекс у Львівській області (104,4%), який зріс у 2021 р. до 107,6% (тут Львівська область не займає позиції лідера вже), а у 2022 р. дорівнював 103,4%, що знов-таки робить цю область лідером з найвищим показником індексу. Області з найвищим показником індексу у 2020 р. (окрім Львівської) це Сумська (103,7%) та Івано-Франківська (103,5%), а найнижчі показники у Одеській (61,0%), Миколаївській (76,1%) та Черкаській областях (78,7%).

Таблиця 9. Індекси сільськогосподарської продукції за регіонами (у % до відповідного періоду попереднього року)

	Продукція сільського господарства			Продукція рослинництва			У тому числі		
	Продукція сільського господарства			Продукція рослинництва			Продукція тваринництва		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Україна/області	89,9	116,4	75,0	87,9	122,6	72,0	97,5	95,4	88,0
Вінницька	85,2	122,1	81,7	78,2	136,3	75,0	100,6	97,7	97,9
Волинська	100,4	102,8	97,0	101,4	105,4	99,0	98,3	97,1	92,1
Дніпропетровська	85,7	122,3	80,9	81,5	128,8	78,1	100,4	103,9	90,7
Донецька	95,8	108,0	26,5	95,0	114,7	21,6	98,2	87,8	45,7
Житомирська	95,3	112,2	83,5	95,1	116,3	82,6	96,0	95,4	88,1
Закарпатська	96,5	91,9	100,5	101,2	93,0	101,8	91,8	90,5	99,1
Запорізька	88,4	117,4	25,1	87,8	122,7	23,4	92,8	82,6	41,7
Івано-Франківська	103,5	105,5	98,1	105,9	113,6	97,5	100,3	93,8	99,1
Київська	83,9	119,0	79,2	78,0	135,8	76,2	98,0	87,3	88,0
Кіровоградська	70,5	146,3	86,5	67,5	154,6	85,1	96,2	97,8	99,6
Луганська	88,6	107,4	29,8	87,7	108,2	25,7	98,7	99,4	73,2
Львівська	104,4	107,6	103,4	106,1	109,5	105,8	100,5	103,2	97,3
Миколаївська	76,1	147,0	56,2	74,2	155,7	54,2	91,3	91,5	77,6
Одеська	61,0	192,0	68,5	56,7	212,0	66,0	96,6	95,1	95,4
Полтавська	88,8	109,6	99,7	87,8	111,8	100,3	94,0	98,4	96,6
Рівненська	103,0	102,0	95,8	105,3	104,3	95,5	96,1	94,3	96,6
Сумська	103,7	90,1	93,7	104,4	90,5	96,3	98,9	87,5	75,1
Тернопільська	100,0	113,4	95,3	99,4	115,1	93,7	102,6	106,3	102,9
Харківська	98,0	98,3	44,2	99,0	100,7	45,2	92,8	84,5	37,4
Херсонська	94,6	113,9	4,9	94,8	118,5	3,1	93,7	83,4	21,3
Хмельницька	97,4	113,6	89,8	97,7	116,5	86,6	96,0	100,6	106,6
Черкаська	78,7	134,9	87,3	69,2	159,0	84,7	98,6	99,4	93,4
Чернівецька	99,8	109,2	91,9	100,6	116,3	90,9	97,8	92,2	94,8
Чернігівська	102,9	105,8	79,2	104,3	106,9	77,6	93,0	96,7	93,2

Джерело: Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

У 2021 р. лідерами за індексом були Одеська (192,0%), Миколаївська (147,0%) та Кіровоградська (146,3%) області. А найнижчі позиції у Сумській (90,1%) Закарпатській (91,9%) та Харківській (98,3%) областях. Результати виробництва сільськогосподарської продукції цих областей є нижчими за попередній 2020 р. Результат Сумської області є доволі дивним, адже у 2020 р. вона показала позитивну динаміку із 103,7% індексу та у 2022 р. індекс цієї області дорівнював 93,7%, що є не найнижчим показником й навіть вищим за 2021 р., хоча у Сумська область знаходиться в зоні активних бойових дій та не може виробляти продукцію на повну потужність та реалізовувати свій потенціал в умовах війни.

У 2022 р. єдиними областями, які показали результат індексу та зростання фізичного обсягу виробництва продукції були Львівська (103,4%) та Закарпатська (100,5%), що цілком корелює з даними, які аналізувались нами вище. Найнижчий показник індексу в Херсонській (4,9%), Запорізькій (25,1%), Донецькій (26,5%) та Луганській (29,8%) областях. Дані результати обґрунтовуються тим, що вони були частково окуповані на 2022 р., що унеможливило виробництво продукції сільськогосподарського призначення.

Результати за областями продукції рослинництва та тваринництва також свідчать про значне розшарування регіонів України у виробництві тих чи інших культур. Як й в загальному індексі за показником індексу продукції рослинництва є області у

2022 р., які показали позитивний результат не зважаючи на військові дії, а саме Закарпатська, Львівська та Полтавська області. Області з найнижчим показником є тотожними із загальним індексом продукції сільського господарства.

Тенденції зміни індексу продукції тваринництва є менш позитивними протягом 2020-2022 р.р., але зниження за регіонами не є настільки великими в порівнянні із рослинництвом. Хмельницька та Тернопільська області показали індекс вище 100% у 2022 р. Це обґрунтовується тим, що дані області знаходяться не на лінії розмежування та далі від активних військових дій.

Далі проаналізуємо дані за обсягом реалізованої продукції сільського господарства. Даний аналіз зробимо в розрізі розмірів підприємств (рис. 57).

У додатку В наведено обсяги реалізованої продукції в залежності від кількості найманих працівників в грошовому еквіваленті. Рисунок 57 відображає частку кожного виду підприємств в реалізацію продукції сільського господарства. У 2017-2018 р.р. дані підприємств з кількістю працюючих від 50 до 249, а також від 250 осіб не наводились.

Рисунок відображає, що найбільше реалізують продукцію сільського господарства підприємства з різною групою найманих працівників в залежності від року дослідження. Якщо у 2016 р. частка підприємств з найменшою кількістю працівників була найменшою, то у 2017-2018 р.р. вона значно зросла.

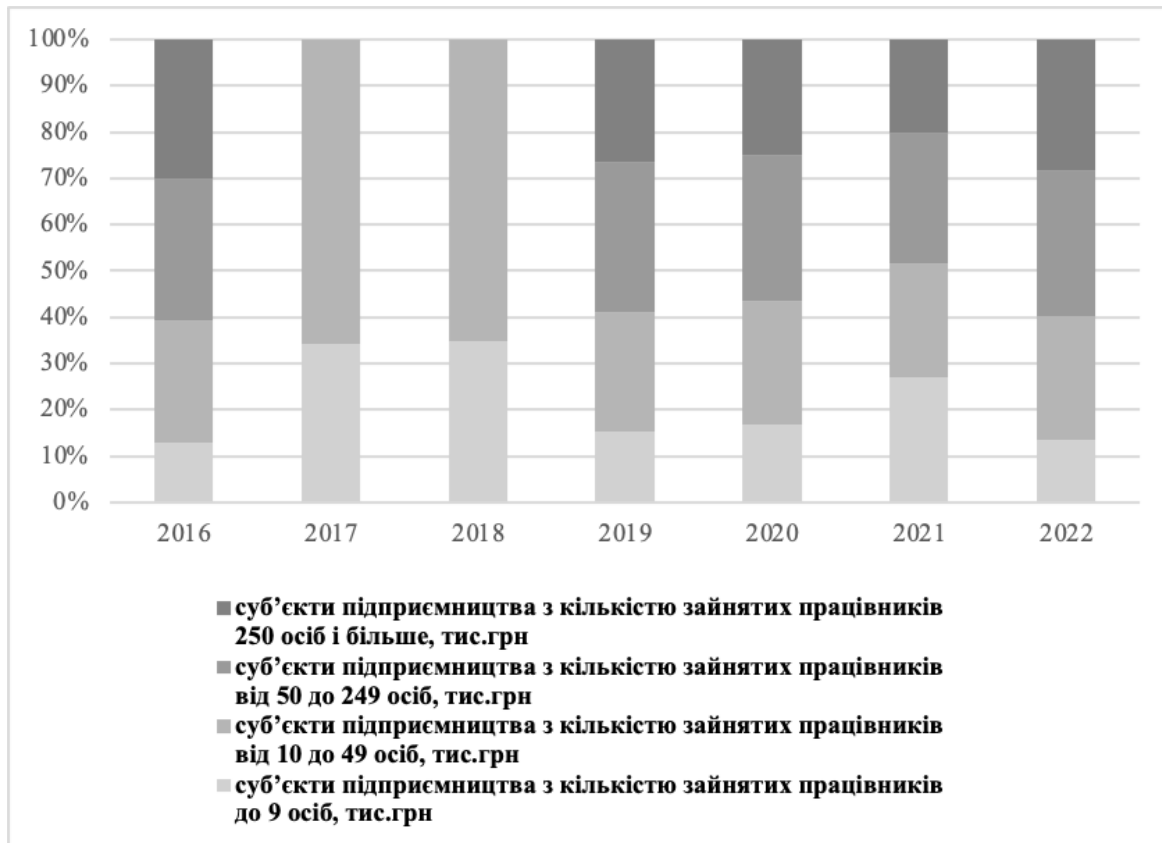

Рисунок 57. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2016-2022 роках (% до загального результату)

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Але можна припустити, що це пов'язано із відсутністю даних двох інших груп підприємств. Проте, у 2021 р. наявні дані усіх видів підприємств та частка найменших з них за обсягом найманих працівників дорівнює 25%. У 2016 р. внесок кожного з видів підприємств, окрім вище проаналізованого, був майже рівномірний. Хоча у 2019-2021 р.р. частка великих підприємств (250 осіб та вище працюючих) зменшувалась від більше 25% у 2019 р. до 20% у 2021 р. Проте у 2022 р. питома вага обсягу

реалізації великих підприємств знову зросла майже до 30%. Частка найменших підприємств зазнала значного зменшення у 2022 р.

В таблиці 10 наведемо частку реалізованої продукції сільськогосподарства в загальному обсязі реалізації в Україні у 2016-2022 р.р.

Дана таблиця дозволить побачити, значення різних за розмірами підприємств в загальних обсягах продажу України, тобто визначити роль в економіці країни. Можна порівняти дані 2020 р. та 2022 р., які були кризовими для економіки нашої країни.

Таблиця 10. Частка продукції сільського господарства в загальному обсязі продукції в Україні, 2016-2022 р.р.

Суб'єкти підпр. з кількістю зайнятих працівників	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
до 9 осіб, %	5,11	4,68	4,22	4,46	4,65	8,04	5,92
від 10 до 49 осіб, %	9,62	9,32	8,70	7,80	8,91	8,50	9,33
від 50 до 249 осіб, %	8,59	к	к	8,76	8,52	9,24	8,27
250 осіб і більше, %	4,07	к	к	3,34	3,36	3,07	3,85

*Символ (к) – дані не оприлюднюються з метою виконання вимог Закону України "Про офіційну статистику" щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

З табл. 10 видно, що частка кожного виду підприємств в загальний обсяг реалізованої продукції різниться в залежності від розміру підприємства та року. Так, наприклад, частка мікропідприємствами (до 9 осіб зайнятих) продукції сільського госпо-

дарства у 2016 р. сягала 5,11% всієї реалізованої продукції в Україні. В подальшому частка знизилась та була в межах 4,22-4,68%, але у 2021 р. частка саме підприємств такого розміру зросла до 8,04%.

Частка підприємств розміром від 10 до 49 працюючих змінювалась не так сильно, як попередні й у 2022 р. показала зростання до 2021 р.

Доля підприємств з 50-249 працюючими складала трохи більше 8,5 у 2016, 2019 та 2020 р.р., але у 2021 р. підприємства такого розміру значно підвищили питому вагу в загальних обсягах продажів по Україні (до 9,24%). Проте, у 2022 р. їхня частка зменшилась до 8,27%.

Частка найбільших підприємств (від 250 працівників й вище) є найменшою протягом аналізованого періоду, але відмітилась зростанням у 2022 р.

Дослідження частки обсягу реалізованої сільськогосподарської продукції в загальному обсязі продукції по Україні є важливим для визначення внеску сільського господарства. Як бачимо, різні розміри підприємства відіграють важливу роль та сягають рівня 9% та вище в різні роки, що є значним в характеристиці економіки країни.

В подальшому проаналізуємо динаміку середніх цін на продукцію сільського господарства за різними культурами протягом 1996-2022 р.р.

На рис. 58 наведемо дані по зерновим та зернобобовим, картоплі, яйцям, буряку цукровому, молоку. На рис. 60 представимо дані за культурами: насіння олійних культур, культури плодові та ягідні, культури овочеві та сільськогосподарські тварини у живій масі.

Наведені дані з 1996 р., коли була введена національна грошова одиниця України. Рисунок 59 дає змогу побачити, що доволі значне зростання середніх цін на продукцію почалось з 2008 р. (є певні виключення за категоріями, але вони не проти-річають подальшим висновкам аналізу).

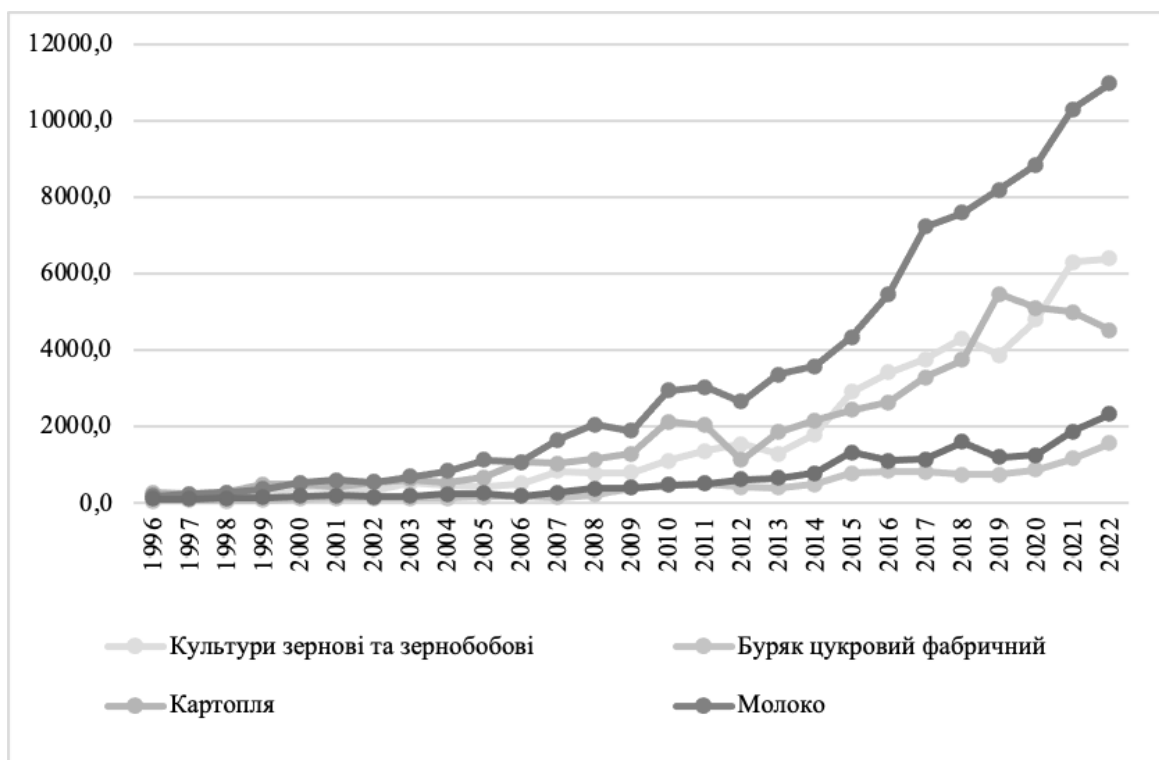

Рисунок 58. Середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами за різними категоріями культур (1996-2022)

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Зростання цін після 2008 р. пояснюється світовою економічною кризою. В подальшому відмічалось зниження середніх цін, яке потім змінювалось помітним зростанням. Найбільше зросла середня ціна за молоко. Ціни на картоплю та зернові та зернобобові знаходяться приблизно на одному рівні. Так само, як й ціни на яйця та буряк цукровий.

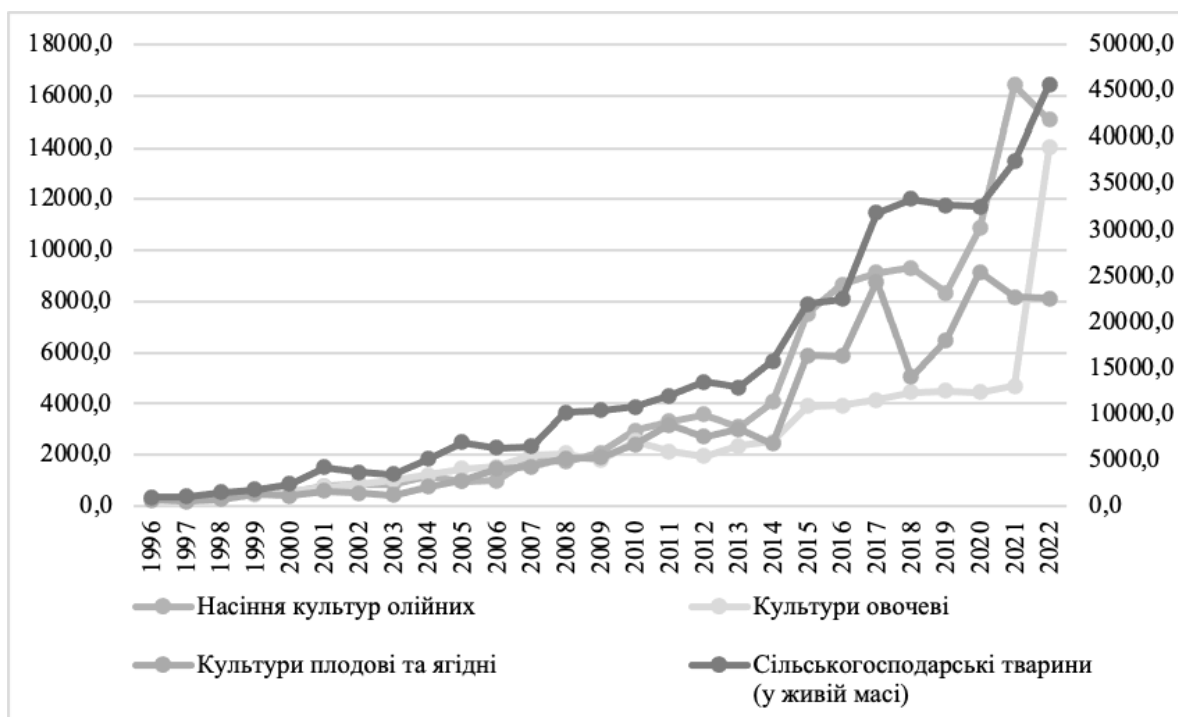

Рисунок 59. Середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами за різними категоріями культур (1996-2022)

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

На рисунку наведено дві шкали вимірювання, друга (праворуч) відображає зростання ціни сільськогосподарських тварин. Тенденції до зміни ціни тотожні до попереднього рисунку. Середня ціна на сільгосп тварин була вище за всі інші культури,

але тенденція ще відрізняється тим, що у 2022 р. зростання було дуже високе, на противагу іншим культурам, які зростали не настільки за розміром або, взагалі, знижувались у ціні.

Далі проаналізуємо кількість працівників підприємств сільського господарства (табл.11). Даний показник є важливим з точки зору визначення інклюзивності сільського господарства.

Згідно даних табл. 11 ми можемо побачити яким чином змінюється доля кожного виду підприємства в забезпеченні людей робочими місцями. Так, найбільшу частку за кількістю найманих працівників у 2022 р. склали підприємства розміром від 50 до 249 осіб (34,5%). Їхня частка на початку аналізованого періоду (2016 р.) також була найбільшою (38,2%) та залишалась такою протягом періоду, що наведений. Підприємства з обсягом працівників від 10 до 49 у 2022 р. займають $\frac{1}{4}$ та майже 26%, що є вищим за 2016 р. майже на 4%. Причому їхня частка зросла у 2022 р. в порівнянні з 2021 р., хоча чисельно кількість осіб й зменшилась.

Показник підприємств розміром від 250 осіб працюючих має третій результат за часткою тих, хто забезпечує людей робочими місцями (трохи більше 25,3%). Даний результат є значно більшим за результат 2021 р. – майже на 4%, але нижчим за результат 2016 р. (28,5%). За кількістю найманих працівників можемо бачити, що підприємства цієї групи збільшили їхню кількість у 2022 р. на противагу за інші підприємства. Хоча всі групи підприємств зменшенням найманих працівників у 2022 р. в порівнянні з 2016 р.

Таблиця 11. Кількість найманих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2016-2022 роках

Суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників	Роки						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство							
до 9 осіб, осіб	73412	77648	77928	76206	78976	81332	64629
у % до загального показника сільського господарства	12,3	13,5	13,8	13,8	15,1	15,6	14,4
від 10 до 49 осіб, осіб	125865	129880	127258	129897	126463	131324	115693
у % до загального показника сільського господарства	21	22,6	22,5	23,5	24,1	25,2	25,8
від 50 до 249 осіб, осіб	228581	к	к	210428	198590	195375	154495
у % до загального показника сільського господарства	38,2	к	к	38	37,9	37,6	34,5
250 осіб і більше, осіб	170405	к	к	136714	119753	112231	113576
у % до загального показника сільського господарства	28,5	к	к	24,7	22,9	21,6	25,3

*Символ (к) – дані не оприлюднюються з метою виконання вимог Закону України "Про офіційну статистику" щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Найменші підприємства (до 9 працюючих) забезпечили 14,4% людей робочими місцями від усіх зайнятих в сільському господарстві. Ця цифра є нижчою за 2021 р. та вищою за 2016 р. Кількість зайнятих на підприємствах такого розміру змінювалась щороку із поступовим зростанням у 2020 та 2021 р.р. та подальшим зниженням у 2022 р. На рис. 60-61 унаочнимо результати за 2021-2022 р.р.

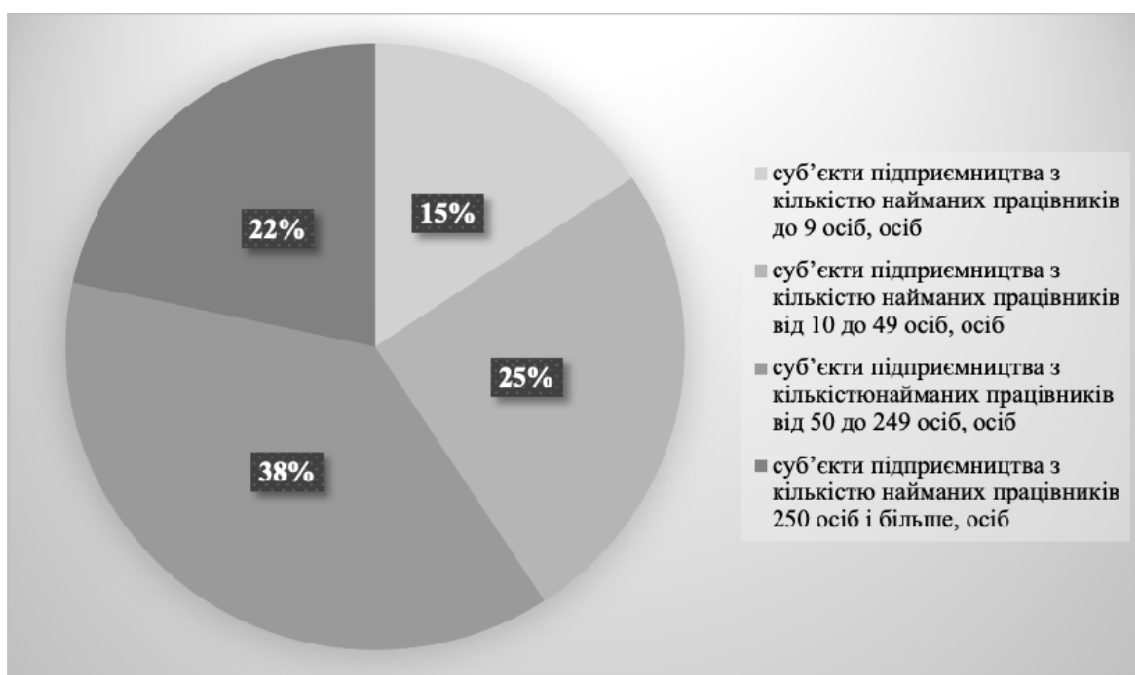

Рисунок 60. Частка найманих працівників на підприємствах сільського господарства у 2021 р. (% до загального показника)

Далі проаналізуємо показник зайнятого населення за професійними групами та статтю протягом 2010-2021 р.р.

Унаочнимо це на рис. 62, де наводиться зайняте населення за професійною групою кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства.

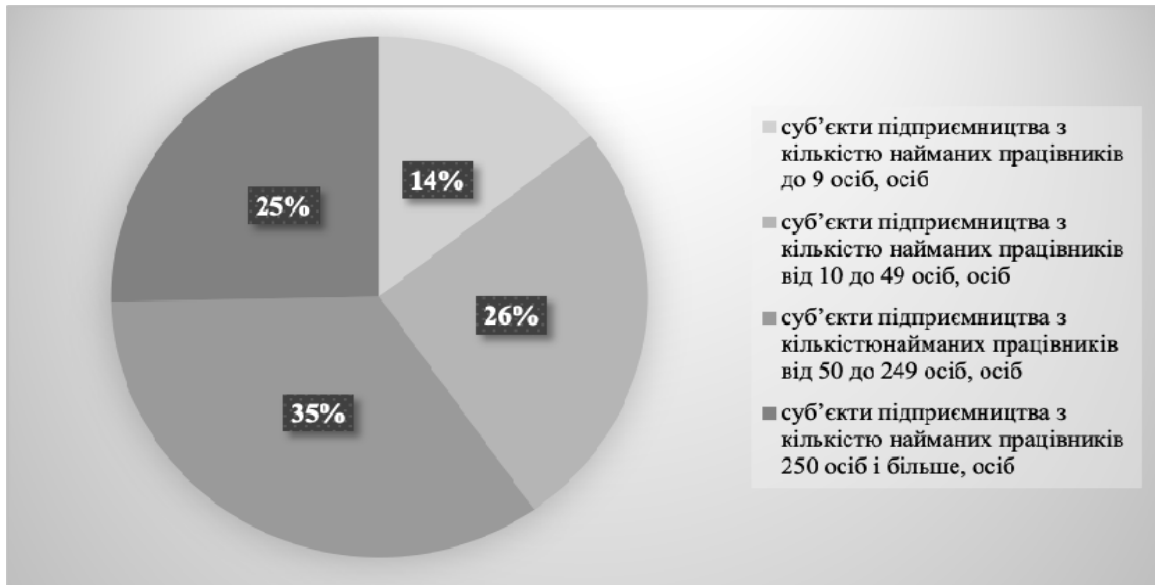

Рисунок 61. Частка найманих працівників на підприємствах сільського господарства у 2022 р. (% до загального показника)

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

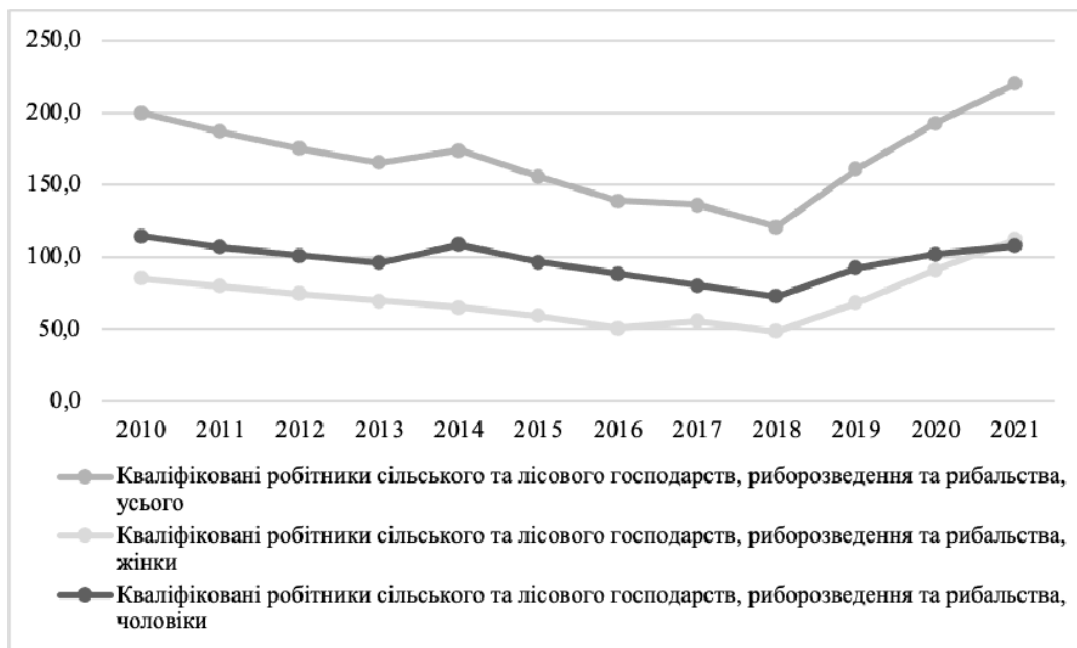

Рисунок 62. Зайняте населення за професійними групами та статтю у 2010-2021 роках, тис. осіб

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Рисунок 62 відображає зміну зайнятого населення за професійною групою, яка відноситься до сільського господарства. Порівняння за 12 років дозволяє побачити зміну цього показника. Протягом 2010-2018 р.р. загальна кількість найманих кваліфікованих сільгосп робітників зменшувалась (з виключенням у 2014 р.). Найменший показник зайнятого населення був у 2018 р., який потім змінився поступовим зростанням до 2021 р. включно.

Серед зайнятого населення найбільше кваліфікованих робітників чоловіків, аніж жінок. Лише у 2021 р. їхні показники змінили загальну тенденцію й кількість жінок перевищила чоловіків.

На рис. 63 представлено частку кваліфікованих робітників сільського господарства в загальній кількості зайнятого населення.

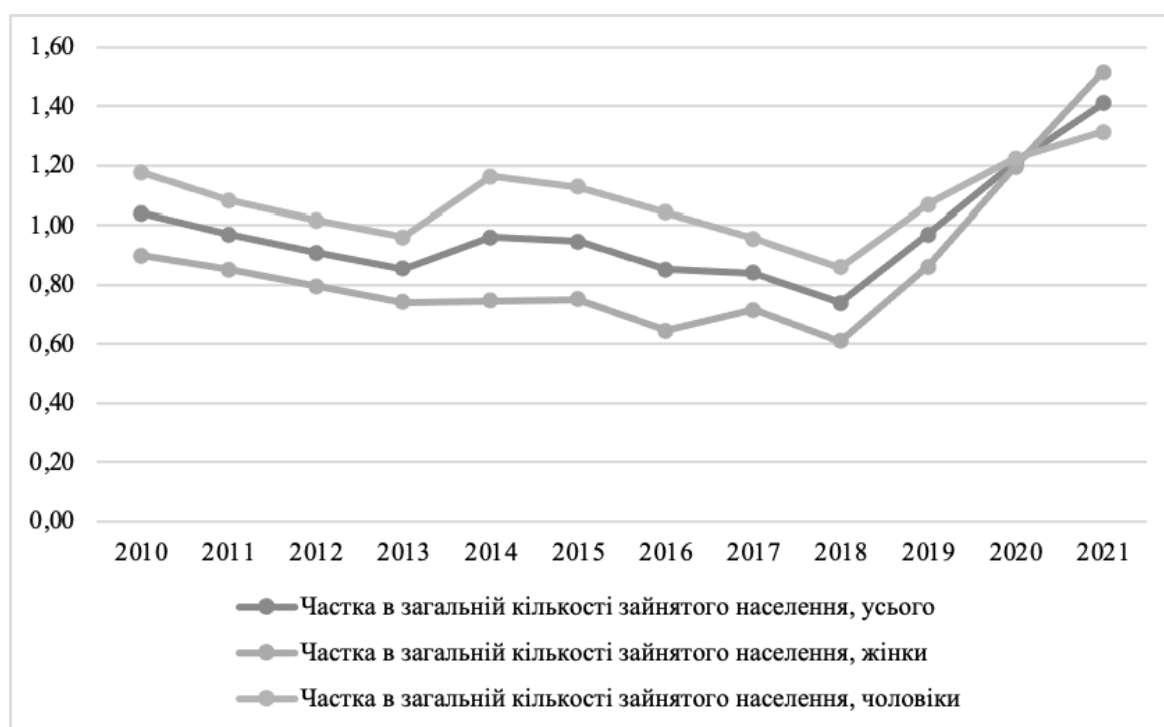

Рисунок 63. Частка кваліфікованих робітників сільського господарства в загальній кількості зайнятого населення, %

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Частка робітників сільського господарства в загальній кількості зайнятого населення має нерівномірну динаміку: від показника трохи більше 1% у 2010 р. до найвищого 1,4% у 2021 р.

Варто відмітити, що частка чоловіків є вищою за жінок й перевищує показника за обома статтями, окрім показника 2021 р. У 2021 р. частка жінок перевищила чоловіків та досягла 1,5%. Частка жінок в зайнятому населенні була найнижчою у 2018 р. й дорівнювала 0,6%. Таким чином, ми бачимо, що сільське господарство створює робочі місця для працівників обох статей, здебільшого в ньому працювало більше кваліфікованих працівників-чоловіків, кардинальні зміни відбулись у 2021 р., коли кількість зайнятих жінок перевищило кількість чоловіків.

В цілому, проведений аналіз дозволяє проаналізувати розвиток сільського господарства в Україні протягом певного періоду, в т.ч. й у 2022 р. Ми з'ясували, що сільське господарство України має нерівномірні динаміки у своєму розвитку. Спостерігається як зростання, так й спад за різними культурами. Також варто відмітити регіональне розшарування України за виробництвом сільського господарства в цілому, а також продукції рослинництва та тваринництва. Аналіз динаміки виробництва культур сільського господарства показав, що в основному продукція рослинництва зазнала зниження у своєму обсязі у 2022 р., що пов'язано із воєнними діями на території нашої держави. Тенденції продукції тваринництва також мають схожу динаміку (за певним виключенням). Хоча й є області, які у 2022 р. показали

позитивний результат у зростанні фізичного обсягу продукції. Аналіз виробництва рослинницьких культур за групами підприємств за їхньою площею, відобразив, що, хоча й найбільша частка підприємств з найменшою площею, це не корелює із їхнім внеском у загальний підсумок валового збору. Кількість підприємств, які виробляють рослинницькі культури здебільшого зменшувалась у 2022 р., так само, як й валовий збір взагалі (окрім сої та ріпаку).

У додатку Г наведено основні показники за певними сільськогосподарськими культурами у світі та місце України серед інших країн.

Значення сільського господарства є безсумнівним для економіки України адже воно забезпечує виробництво продуктів харчування, що є профілактикою продовольчої небезпеки в нашому суспільстві. Крім того, воно забезпечує реалізацію товару на ринку, а, відповідно, й отримання доходів підприємцями та господарствам населення. Сільське господарство також створює робочі місця та допомагає налагодити добробут населення та якість його життя. Саме розвиток сільського господарства в умовах війни є важливим для утримання соціально-економічних процесів на рівні, достатньому для забезпечення нормального рівня життя населенню України. Цьому має бути приділено увагу вчених, державних службовців, міжнародних урядових організацій, які можуть розвинути механізми стимулювання розвитку сільського господарства в Україні.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНІ ПРАКТИКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ – ІНСТРУМЕНТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як вимір інклюзивності

Розвиток сучасного підприємства стикається з багатьма проблемами, зокрема економічного, екологічного характеру, що пояснюється технологічним розвитком виробництва та технологій, які мають подвійний ефект, як підвищення ефективності та рентабельності виробництва, так і, навпаки, забруднення навколишнього середовища. Так само, наразі існує проблема соціальної орієнтації будь-якого підприємства будь-якого сектору економіки. Усі ці три компоненти можуть бути поєднані у сталому розвитку підприємства. Аграрні підприємства також залучені у процеси сталого розвитку та активного впровадження соціальної відповідальності бізнесу (СВБ). Таким чином, актуальною є проблема соціально-відповідального управління цими підприємствами.

Результати досліджень вітчизняних вчених, зокрема Бухаріна Л. М., Грішнова О. А., Головінова О. М., Гордієнка Л. А., Шаповала В. М., Шевченка Т. П. та інших, свідчать про те, що соціальна відповідальність є важливим компонентом сталого розвитку аграрних підприємств. З боку держави можна виділити нормативно-правові акти, які тим чи іншим чином стосуються

соціальної відповідальності. Але залишаються невирішені частини в частині пристосування цього до системи менеджменту аграрних підприємств, дослідження їхніх практик та напрямків застосування.

В аспекті функціонування в умовах війни важливим є дотримання соціальної відповідальності при управлінні підприємствами аграрного сектору. Ми можемо визначити це як соціально-відповідальне управління аграрних підприємств, яке охарактеризуємо як управління підприємств аграрного сектору на засадах відповідальності перед своїми стейкхолдерами.

Взагалі визначень соціальної відповідальності бізнесу існує багато, які різняться в залежності від мети її дослідження, спрямування її реалізації та специфіки самого вченого чи організації, яка вивчає СВБ. Наприклад, Макаренко П.М. зазначає наступне: «Її трактують, переважно, як зобов'язання, які добровільно беруть на себе компанії, підприємства, бізнес-групи для вирішення суспільно значущих проблем, як у межах самої бізнес-спільноти, так і за її межами, тобто на виробничому, муніципальному, регіональному, національному та глобальному рівнях»⁷³. Грицаєнко М.І. в своєму дослідженні наводить різні визначення та трактування поняття соціальної відповідальності. Деякі з них розглядають соціальну відповідальність як соціальну інвестицію, «є своєрідною соціальною інвестицією, тим методом

⁷³ Макаренко П.М. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як чинник їх ефективності та конкурентоспроможності: сутність, складники, проблеми і тенденції здійснення. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2(11). Полтава: ПДАА. 2015. 312 с. С. 3-8.

управління, який дозволяє підвищити рівень капіталізації без значних капітальних вкладень» (за визначенням Білан О.С.) або як «вільний вибір компанії на користь зобов'язання підвищувати добробут суспільства, реалізуючи відповідні підходи до ведення бізнесу і виділяючи корпоративні ресурси» (за визначенням Котлера Ф. та Лі Н.)⁷⁴.

Ми можемо узагальнити соціальну відповідальність бізнесу як відповідальність підприємства за власну діяльність перед різними групами стейкхолдерів, яка реалізується у різних формах та спрямована на підвищення добробуту населення. Важливим є те, що основним принципом соціальної відповідальності саме з боку бізнесу є її добровільність.

Для цього визначимо форми соціальної відповідальності бізнесу (СВБ). Так, Шаповал В.М.⁷⁵ у своїй дисертації виділяє форми соціальної відповідальності з урахуванням національних традицій і проблем конкретних держав, які представлені на рис. 64.

Дані підходи можуть бути перенесені також й на аграрні підприємства та стосуватись цього сектору економіки. Між бізнесом та суспільством існує тісний зв'язок в аграрному секторі, де, в першу чергу, можна виділити вирощування продукції, на яку є запит та насичення нею ринку, відповідальне ставлення до земельних, природних та інших ресурсів з метою збереження

⁷⁴ Грицасенко М.В. Формування соціальної відповідальності в економічному механізмі реалізації соціального капіталу підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету: зб. наук. праць*, 2021. № 7-8 (284-285). С. 130-142. URL : <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2021/284-285/page.php?id=abstract/ukr/130-142>

⁷⁵ Шаповал В. М. Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності : дис ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Дніпропетровськ, 2012 . 455 с.

навколишнього середовища. Всі інші форми СВБ аграрних підприємств будуть розглянуті далі в ході нашого наукового дослідження.

Американський підхід	• соціальна відповідальність між бізнесом і суспільством
Управління людськими ресурсами усередині фірми	• соціальна відповідальність у бізнесі
Підхід Європейської комісії	• соціальна відповідальність між урядом і бізнесом
Датський підхід	• соціальна відповідальність між політикою зайнятості і бізнесом

Рисунок 64. Форми соціальної відповідальності з урахуванням національних традицій та специфіки держав

Джерело: сформовано авторами на основі [Шаповал В. М. Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності : дис ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Дніпропетровськ, 2012 . 455 с.]

Відповідно до форм, визначення та розуміння СВБ аграрних підприємств, зазначимо основні групи стейкхолдерів (рис.65), на яких вона спрямована та для покращення добробуту яких вона реалізується.

Рисунок 65. Групи стейкхолдерів підприємств аграрного сектору

Джерело: сформовано авторами на основі [Shynkaruk L., Dielini M., Kendus D. Directions of socially responsible management of agricultural enterprises under the conditions of sustainable development. International scientific journal “Internauka”. Series: “Economic Sciences”, 2022, №1. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7912> .]

Основною суттю СВБ є те, що підприємства досягаючи своєї основної функції – отримання прибутку, орієнтовані на етичний, екологічний її прояв. Тобто, підприємства максимізують свій капітал з урахуванням потреб працівників, споживачів, суспільства. Особливістю СВБ в сучасному світі є те, що якщо раніше вона була притаманна невеликій кількості великих компаній, то зараз все більша кількість підприємств звертається до

того, що впроваджує на підприємствах соціально-відповідальні практики, формують відділи соціальної відповідальності, розробляють звіт з СВБ й т.д.⁷⁶

Серед інструментів реалізації СВБ аграрних підприємств можна виділити багато, основні з яких можемо представити на рис. 66.

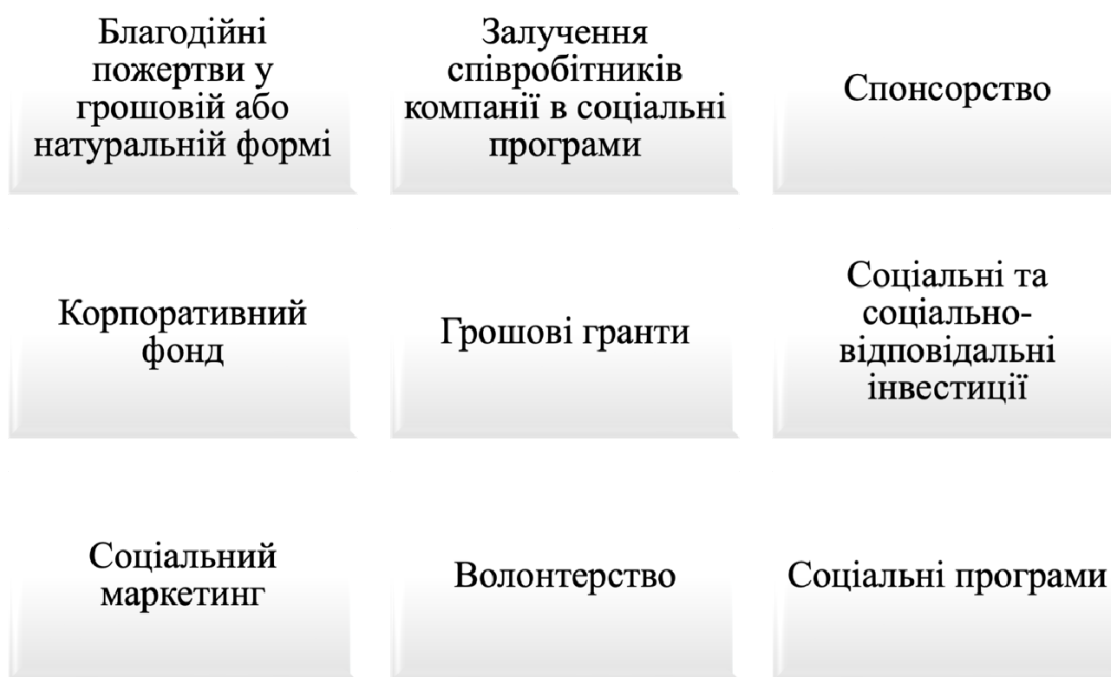

Рисунок 66. Інструменти СВБ аграрних підприємств

Джерело: сформовано та доповнено авторами на основі [Бухаріна Л. М., Сучков А.В. Використання соціальної відповідальності бізнесу для створення позитивного іміджу підприємства. *Економіка і організація управління*. 2014. Вип. 1-2. С. 48-53.]

До інструментів реалізації СВБ необхідно також зазначити напрями щодо яких вона може бути втілена, щоб узагальнити розуміння її застосування (рис. 67).

⁷⁶ Деліні М.М. Основні засади соціальної відповідальності і продовольча безпека. Питання бідності і продовольча безпека. *Продовольча безпека: світові тенденції та можливості агропромислового комплексу України: монографія*. За науковою редакцією д.е.н., проф. Л.В. Шинкарук К.: Видавничий центр НУБіПУ, 2022. 307 с. с. 174-209.

гідна заробітна плата, вирівнювання оплати чоловіків та жінок;

створення комфортних та безпечних умов діяльності, можливості для професійного та особистісного розвитку;

добросчесна конкуренція, відсутність цінової дискримінації;

врахування потреб споживачів при виробництві товарів та реалізації послуг;

виробництво якісної продукції;

врахування потреб громади;

діяльність в рамках Цілей сталого розвитку;

соціальне звітування;

легальне ведення бізнесу, легальне працевлаштування, своєчасна сплата податків тощо.

Рисунок 67. Напрями втілення СВБ

Джерело: сформовано на основі [Dielini M.M. Peculiarities of the process of non-financial reporting formation in Ukraine. Economy and forecasting: scientific journal. 2022. №1. pp. 141-159. DOI : <https://doi.org/10.15407/eip2022.01.141>]

Нами досліджувались можливі напрями діяльності аграрних підприємств на засадах соціальної відповідальності, які було представлено в монографії «Продовольча безпека: світові тенденції та можливості агропромислового комплексу України», та які можна розширити відносно специфіки діяльності цього

сектору економіки додатково до наведених на рис. 67. Їх можна узагальнити в наступному⁷⁷:

1. Надання допомоги в натуральній формі, що особливо актуалізується в умовах війни, коли велика кількість земель була окупована та пограбована, де сільські мешканці через мінування земель або активних воєнних дій фізично не можуть вирощувати продукцію сільського господарства. Також здійснення благодійності може бути реалізовано в грошовій формі. Варто відмітити, що будь-яке підприємство, яке реалізує соціальну відповідальність має позитивні наслідки та здійснення допомоги в вищезазначених формах може призвести до покращення якості життя населення (як-то зменшення голоду, зростання кількості здорового населення), то й збільшується ринок економічно активного населення на ринку праці та зростає кількість споживачів продукції.

2. В багатьох країнах світу існує проблема не тільки нестачі продуктів, але й продуктових сміттєзвалищ. Більше це є притаманним розвиненим країнам. В такому випадку відповідальність підприємств має бути реалізована у формі виховання відповідальної поведінки громадян, а саме: спрямована на відповідальне ставлення до споживання продукції, що має місце в країнах, де люди купують їжу великими обсягами та не встигаючи її спожити, викидають на сміттєзвалища. Теж саме стосується й самих компаній, які виробляють багато продукції, яка не споживається й

⁷⁷ Деліні М.М. Основні засади соціальної відповідальності і продовольча безпека. Питання бідності і продовольча безпека. Продовольча безпека: світові тенденції та можливості агропромислового комплексу України: монографія. За науковою редакцією д.е.н., проф. Л.В. Шинкарук К.: Видавничий центр НУБіПУ, 2022. 307 с. с. 174-209.

потрапляє на сміттєзвалища. Варто відмітити, що в Україні також існує така проблема, тому постає питання до виховної роботи самих підприємств, а також відповідального виробництва продукції – ретельний попередній аналіз ринку в частині вивчення попиту або реалізація продукції, яка не збувається у відповідні банки продуктів.

3. Соціальна відповідальність підприємства також повинна бути спрямована на забезпечення громадян тією продукцією, на яку вони потребують. Це особливо стосується аграрних підприємств, які мають вирощувати ту продукцію, яка може бути реально збута на ринку.

4. Виробники аграрної продукції мають фокусуватись не тільки на кількості вирощеної продукції, але й на її якості, тобто орієнтовані на покращення якості життя населення.

5. З урахуванням зростання технологізації виробництва будь-яких галузей, зростає кількість безробітних адже підприємства все менше зацікавлені в робочій силі через можливість заміни роботи людини на машину, що підвищує ефективність роботи та зменшує обсяг витрат. В даному випадку проблема безробіття зростає одночасно із розвиток технологій. Саме тому важливим є винаймання людей на ті види робіт, які не можуть бути замінені механічною роботою або їхня перекваліфікація та допуск до роботи з сільськогосподарською технікою. З врахуванням проблем ринку праці урядові грантові та кредитні програми спрямовані окрім всього й на вирішення питання безробіття, адже однією з

умов надання кредитів або грантів є найм людей в рамках цих програм.

Мотивами та стимулами соціальної відповідальності аграрних підприємств можуть бути наступні результати та можливості⁷⁸:

1. Розвиток власного персоналу, який дозволяє не тільки уникнути плінності кадрів, але і залучати кращих фахівців на ринку та підвищити ефективність роботи аграрних підприємств.

2. Зростання продуктивності праці в аграрній компанії.

3. Поліпшення іміджу компанії, зростання репутації серед партнерів та конкурентів.

4. Рекламу товару або послуги на ринку аграрної продукції.

5. Висвітлення діяльності компанії в ЗМІ, на власних сайтах, у нефінансових звітах тощо.

6. Стабільність і стійкість розвитку компанії в довгостроковій перспективі.

7. Можливість залучення інвестиційного капіталу для соціально-відповідальних компаній вище, ніж для інших компаній.

8. Збереження соціальної стабільності в суспільстві в цілому.

9. Податкові пільги для соціально-відповідальних аграрних підприємств

Варто відмітити, що процес та механізм соціальної відповідальності аграрного підприємства регулюються нормативно-правовими документами, якими виступають як міжнародні кодекси, договори, хартії, стандарти, так і українські законодавчі акти, які прямо чи опосередковано впливають на реалізацію соціальної відповідальності.

⁷⁸ Шаповал В. М. Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності : дис ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Дніпропетровськ, 2012 . 455 с.

Спочатку розглянемо міжнародні акти, серед яких можна виділити як кодекси, хартії, договори, так і стандарти, які усі разом виступають нормативами в сфері соціальної відповідальності. Одним з найбільш важливих стають саме міжнародні стандарти ISO чи SA, які задають норми реалізації соціальної відповідальності бізнесу. Рекомендаційний характер мають директиви Організації з економічного співробітництва та розвитку. Також можна виділити наступні документи: керуючі принципи ОЕСР для багатонаціональних компаній; інтегрована продуктова політика (IPP); міжнародний стандарт із соціальної відповідальності ISO 26000; тристороння декларація принципів Міжнародної організації праці (МОП); керуючі принципи ООН по питаннях бізнесу та прав людини; глобальний договір ООН; Зелена книга соціальної відповідальності; соціальна хартія; міжнародний стандарт із соціальної відповідальності SA 8000; міжнародні стандарти соціальної відповідальності бізнесу: GRI, AA1000, SA8000, OHSAS 18000, ISO 26000⁷⁹.

Отже, ми розглянули основні міжнародні нормативні документи в сфері СББ, які впливають й на діяльність аграрних підприємств. В основному вони спрямовані на дотримання прав людей як взагалі, так і в конкретних сферах:

- безпека на виробництві,
- екологічна безпека,

⁷⁹ Батченко Л. В., Деліні М. М. Інституційний механізм забезпечення соціально-економічної відповідальності підприємництва в національній економіці. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6275>

- протидія корупції,
- гідна оплата праці,
- дотримання правових та етичних норм тощо.

Стосовно соціальної відповідальності можна виокремити, окрім вищезазначених оплати праці та протидії корупції, економічну безпеку та справедливість, соціальну легітимність бізнесу та ринку, соціальну нефінансову звітність.

Тепер перейдемо до українських законодавчих актів, які регулюють сферу соціальної відповідальності. Варто відзначити, що відсутній закон, який би прямим чином регулював соціальну відповідальність, особливо аграрних підприємств, проте законодавчих актів, які опосередковано мають вплив доволі багато.

Перелічимо ці закони та кодекси, а в Додатку Д наведемо їхню основну дію, що пояснить яким чином вони стосуються аграрної відповідальності. Серед них можна виділити наступні: Кодекс законів про працю, Закон України (ЗУ) «Про охорону праці», ЗУ «Про відпустки», ЗУ «Про оплату праці», ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», ЗУ «Про професійний розвиток працівників», ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації», ЗУ «Про інвестиційну діяльність», ЗУ «Про запобігання корупції», ЗУ «Про природні монополії», ЗУ «Про рекламу», ЗУ «Про режим іноземного інвестування», Податковий кодекс України, ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції», ЗУ «Про статус і соціальний захист громадян, які

постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», ЗУ «Про соціальний захист дітей війни» тощо.

24 січня 2020 р. Кабінетом Міністрів України видано Розпорядження Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2030 року. Дана концепція окреслює напрями розвитку СВБ за сферами охорони навколишнього природного середовища, зайнятості населення, розвитку трудових відносин⁸⁰. Що стає основою для реалізації соціальної відповідальності підприємств в Україні, в т.ч. й аграрного підприємства.

Таким чином, при організації системи менеджменту, затверджувати план заходів, в т.ч. й соціальних, узгоджувати корпоративну соціальну політику на підприємствах, керівники мають орієнтуватись на ці законодавчі акти, на нову Концепцію щодо сприяння розвитку СВБ, а також світові стандарти з соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність аграрних підприємств є проявом інклюзивності економіки, так як сільськогосподарські товаровиробники в такому випадку орієнтуються на добробут населення, на групи стейкхолдерів та враховують їхні інтереси в своїй діяльності.

⁸⁰ Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text>

Агровиробники наразі можуть відігравати значну роль в функціонуванні економіки України на засадах інклюзивності, так як вирощують продукцію, яка є важливою для здоров'я та життя людини, яка вимагається на ринку та користується попитом. Окрім того, не можна не згадати важливу роль аграрних підприємств або дрібних фермерів в сучасних умовах в Україні, коли є реальні загрози продовольчої небезпеки в державі. Окрім того, підприємства цього сектору мають реальні можливості для вирішення проблеми зайнятості населення в державі, що активно наразі стимулюється урядом шляхом реалізації відповідних грантових та кредитних програм.

Таким чином роль соціальної відповідальності аграрних підприємств є значною в формуванні інклюзивності агропромислового сектору, так як створює підвалини для підвищення якості життя населення, покращення соціально-економічного стану в країні, зростання результативності фінансової діяльності підприємств тощо. Саме тому з боку держави варто застосувати стимулюючі заходи щодо можливого зростання соціально-відповідальних практик аграрних підприємств. Це матиме довгостроковий позитивний ефект як для суспільства в цілому, так й для держави у вигляді її фіскальних органів. Важливим в цьому є наголос на позитивних наслідках для самих аграрних підприємств, що підсилить стимулюючий ефект.

3.2. Розвиток нефінансової звітності аграрних підприємств України

В розвиток питання стосовно соціальної відповідальності підприємств розглянемо важливий аспект її практичної реалізації – нефінансова звітність. Нами вже було наведені напрями реалізації СВБ, одним з яких є саме висвітлення діяльності в частині соціальної відповідальності та представлення нефінансових звітів або частин своїх річних звітів, в яких наявна дана інформація. В попередніх дослідження авторів вже було зазначено, що розвиток нефінансової звітності або фінансової звітності з елементами висвітлення соціальних практик є актуальним та важливим для вітчизняних підприємств як на внутрішньому ринку, так й при пошуку іноземних партнерів в умовах євроінтеграції⁸¹. Соціальна відповідальність підприємства в розвинених країнах вже стала іміджевою ознакою та сприяє встановленню міцних партнерських стосунків.

Нам вважається, що в розвитку нефінансової звітності важливою є роль держави. Розглянемо практики урядів деяких країн Європи в частині врегулювання нефінансової звітності (рис. 68).

Як бачимо, в країнах Європи є приклади, коли нефінансова звітність стає обов'язковою за певних умов, але варто відмітити,

⁸¹ Dielini M.M. Peculiarities of the process of non-financial reporting formation in Ukraine. Economy and forecasting: scientific journal. 2022. №1. pp. 141-159. DOI : <https://doi.org/10.15407/eip2022.01.141>

що в цьому випадку порушується основний принцип соціальної відповідальності бізнесу – добровільність.

Великобританія	<ul style="list-style-type: none">• Закон Companies Act 2006 вимагає від компаній розкриття загальної інформації з питань охорони довкілля, політики взаємовідносин із співробітниками і взаємодією з місцевим співтовариством.
Данія	<ul style="list-style-type: none">• Прийнято закон «Про рахунки», 1995 р., згідно якого близько 1200 підприємств публікують щорічні екологічні звіти;• на виконання План дій уряду Данії щодо СВБ 2008 р. для великих компаній було започатковано обов'язкове щорічне звітування керівництва компаній про соціальну відповідальність.
Франція	<ul style="list-style-type: none">• Прийнято закон 2001 року «Про нове економічне регулювання», перший в ЄС в області корпоративного управління, такий, що визначає обов'язкову і детальну корпоративну нефінансову звітність.
Словенія	<ul style="list-style-type: none">• Ухвалено закон «Про комерційні компанії», 2005 р., в якому закріплена обов'язкова звітність компаній з питань спричинення шкоди довкіллю і дотримання прав працівників компанії.

Рисунок 68. Європейські урядові практики з регулювання нефінансової звітності

Джерело: сформовано автором на основі [Деліні М. М. Соціально-економічна відповідальність підприємництва: теорія, методологія, напрями розвитку: монографія. Краматорськ: ДДМА, 2017. 451 с.]

В Україні наразі діє Концепція, про яку ми згадували вище, в якій зауважується, що сталий розвиток України, приєднання до Європейського Союзу та ОЕСР є неможливим без запровадження

сучасних механізмів взаємодії держави і бізнесу, бізнесу та суспільства тощо⁸².

Дана концепція передбачає реалізацію до 2030 року двома етапами: перший етап прогнозується до втілення до 2025 року, а другий – до 2030 року. Серед інших способів розв'язання проблеми в розвитку СВБ зазначається заохочення суб'єктів підприємництва до відкритої політики по розкриттю інформації, що включає в себе як фінансову, так й нефінансову звітність, публікацію звітів з цього напрямку. Серед очікуваних результатів зокрема є збільшення кількості добровільних публічних звітів⁵⁰. Це є важливим кроком з боку уряду по розвитку практики нефінансової звітності, адже це є важливим для поширення підприємствами досвіду, який може бути корисним для інших підприємств, який допоможе розвинути партнерські стосунки та сформуванню позитивний імідж компанії.

Можна виділити три форми нефінансових звітів⁸³:

1. Вони можуть оформлятися в довільній формі.
2. Комплексні звіти (включають в себе економічні, екологічні та соціальні результати).
3. Стандартизовані звіти.

У світовій практиці використовуються наступні види нефінансової звітності: Глобальна ініціатива зі звітності (GRI),

⁸² Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text>

⁸³ Холявка, В., Лешко, Х. (2021). Аналіз нефінансових звітів корпоративної культури соціальної відповідальності у сфері туризму. Вчені записки Університету «КРОК», (1 (61), 163–168. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-163-168>

Звіт в рамках Глобального договору ООН, Стандарт AA1000, Стандарт SA 8000:2001 «Соціальна відповідальність», Стандарт ISO 26000. Найбільш поширеними на цей час у світі стають два перших види.

В Україні раніше практика складання нефінансової звітності була більш притаманною великим компаніям, які є українські за походженням та іноземним ТНК, які ведуть свою діяльність в Україні. Важливо відмітити, що у 2016 році вперше нефінансовий звіт за стандартом GRI був складений державним підприємством⁸⁴.

Наведемо статистику складання нефінансового звіту за стандартом GRI в Україні (рис. 69).

Бачимо з рисунку тенденцію до зростання складання звітів за даним стандартом, хоча відмічаються й певні коливання та періодичні зниження. Так, у 2014 р. кількість звітів знизилась відносно до попереднього року, але в наступному році зросла більше ніж вдвічі. Коливання спостерігались й в подальшому, що можна пояснити поширенням пандемії COVID-19. Після 2020 р. статистика щодо складання звітів за цим стандартом в Україні не наводиться, що може бути пов'язано із повномасштабним вторгненням, воєнними діями та зниженням дослідження практики складання цих звітів.

⁸⁴ Деліні М. М. Соціально-економічна відповідальність підприємництва: теорія, методологія, напрями розвитку: монографія. Краматорськ: ДДМА, 2017. 451 с.

Рисунок 69. Статистика щодо звітів за стандартом GRI 2008-2020 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [Стандартии GRI – універсальний конструктор для річного звіту вашої компанії. URL : <https://toplead.com.ua/ua/blog/id/standarti-gri-universalnij-konstruktor-dlja-richnogo-zvitu-vashoji-kompaniji-273/> ; Нефінансова звітність та сталий розвиток аграрного сектору в Україні. URL : <https://bakertilly.ua/news/id49277>]

Статистику із даними щодо звітів із соціальної відповідальності надає світова платформа Corporate Register, яка аналізує звіти, які представлені як нефінансові звіти чи фінансові звіти. Звіти, які аналізуються цією платформою мають містити не менше 6 аркушів нефінансової інформації. Представимо у таблиці 12 дані щодо складання нефінансових звітів країнами Європи, в т.ч. й України. Таблиця аналізує інформацію за період 2016-2020 р.р. серед країн Європи аналізуються всі країни ЄС (за винятком Ірландії), Велика Британія та Ісландія.

Таблиця 12. Опубліковані нефінансові звіти України та країн Європи

	2016	2017	2018	2019	2020
Велика Британія	819	792	695	738	817
Німеччина	675	651	688	771	767
Франція	579	588	566	628	611
Італія	371	393	493	540	564
Іспанія	519	533	516	549	522
Швеція	335	343	394	442	449
Нідерланди	333	314	285	296	298
Данія	172	189	193	206	204
Бельгія	162	157	136	150	152
Австрія	149	140	151	155	148
Фінляндія	112	123	133	142	147
Португалія	113	85	92	91	86
Люксембург	28	30	43	55	63
Польща	47	51	60	52	59
Греція	41	56	53	50	46
Румунія	11	14	23	22	21
Хорватія	20	16	19	18	19
Угорщина	22	19	15	17	18
Чехія	15	17	17	18	17
Естонія	10	11	14	12	15
Кіпр	5	6	11	15	15
Ісландія	10	10	11	11	10
Словенія	12	14	13	12	10
Україна	9	14	10	10	10
Літва	9	9	11	12	9
Латвія	3	4	8	8	8
Болгарія	7	6	5	6	7
Мальта	5	3	4	8	7
Словаччина	7	6	7	8	5

Джерело: сформовано автором на основі [Corporate register. URL : <https://www.corporateregister.com/livecharts/?chart=1&cou=Ukraine&sec=All&sub=All&our=All>]

Зауважимо, що дані після 2020 р. даною платформою не оновлювались. Тобто, на цей час це є останні, які публікувались. Згідно цих даних результати по Україні різняться з вищенаведеними щодо звітів за стандартами GRI. Варто відмітити, що показник України знизився після 2017 р.

Менше, ніж в Україні, звітів представлено у таких країнах як Болгарія, Латвія, Литва, Мальта та Словаччина. Це ті члени ЄС, які приєднались у 2004 р. та 2007 р. (Болгарія). Тобто за рівнем свого соціально-економічного розвитку вони трохи відстають від тих, хто входив до складу ЄС до їхнього вступу.

Серед країн з найбільшою кількістю нефінансових звітів можна відмітити Велику Британію, Францію, Німеччину, Італію та Іспанію. Хоча тенденції щодо публікації таких звітів в цих країнах й були нерівномірні, але їхня кількість є найвищою серед країн, що аналізуються.

Позитивна динаміка фінансового звітування спостерігається в Данії (з невеликим зниженням в 2020 р.), Фінляндії та Швеції. Країни Північної Європи відрізняються міцною системою соціального захисту населення, високим соціально-економічним рівнем та якістю життя. В Люксембурзі також позитивна динаміка звітування.

В Україні соціальна відповідальність підприємств оцінюється Індексом прозорості, який почав розраховуватись з 2011-2012 р.р. Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності».

Даний Індекс розраховується центром згідно інформації, висвітленої публічно на сайтах підприємств.

У табл. 13 наведено лідерів за Індексом прозорості протягом 2015-2020 р.р. Після 2020 р. дані щодо Індeksu прозорості не наводились. В цій таблиці нами наведено 10 компаній з найвищим показником, тобто ТОП-10. Проаналізуємо ці компанії та визначимо чи є серед них підприємства АПК в тому числі.

Аналіз даної таблиці дає можливість побачити, що лідер протягом аналізованого періоду змінювався. Варто відмітити, що у 2017 р. лідером за Індексом прозорості в Україні було підприємство АПК – МХП, який є найбільшим виробником та експортером курятини в Україні. Ця компанія спеціалізується на виробництві курятини та вирощуванні зернових, а також здійснює й інші види аграрної діяльності⁸⁵.

Серед компаній, які відносяться також до агропромислового сектору та входять до ТОП-10 компаній за Індексом прозорості можна віднести Оболонь, Кернел Трейд, Карлсберг Україна та ІП «Кока-кола беверіджиз Україна Лімітед», Нестле Україна. Дані компанії є лідерами в Україні за тією діяльністю, яку вони здійснюють. Позиції цих компаній щороку змінюються, не завжди вони стають лідерами й входять в ТОП-10, але все одно відрізняються своєю активною соціально-відповідальною позицією, про що свідчать їхні нефінансові звіти.

⁸⁵ Офіційний сайт МХП. URL : <https://mhp.com.ua/uk/pro-kompaniiu>

Таблиця 13. Лідери Індексу прозорості, 2015-2020 рр.

Рейтинг	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2019 р.	2020 р.
1	АрселорМіттал Кривий Ріг	АрселорМіттал Кривий Ріг ДТЕК	МХП	АТ «Укр газбанк»	ПрАТ «ВФ Україна»
2	Оболонь		ДТЕК	Карлсберг Україна	АТ «ПУМБ»
3	ДТЕК	СКМ	ДП «НАЕК Енергоатом»	АТ «ПУМБ»	Група ДТЕК
4	Метінвест	Концерн Галнафто-газ	АрселорМіттал Кривий Ріг	ДП «НАЕК «Енергоатом»	АТ «Укргазбанк»
5	Група компаній Фокстрот	Нафтогаз Кернел Трейд	ДП «НАЕК «УКРЕНЕРГО» ТОВ «ЛАЙФСЕЛЛІ	НАК «Нафтогаз України»	ІП «Кока-кола Беверіджиз Україна Лімітед» ДП «НАЕК Енергоатом»
6	Кернел Трейд			НЕК «Укренерго»	
7	СКМ	Метінвест	НАК «Нафтогаз України»	ПАТ «Арселор Міттал Кривий Ріг»	МХП
8	Концерн Галнафтогаз	ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	ТОВ «Нова Пошта»	ПрАТ «Укргідро енерго»	ПрАТ «Укргідро енерго» АТ «Укрзалізниця»
9	Дніпро спецсталь	ТОВ «САВ-Дистрибьюшн»	СКМ	АТ «Фармак»	
10	Нестле Україна	ДП «НАЕК «Енергоатом»	Карлсберг Україна	АТ «Укр залізниця»	НАК «Нафтогаз України»

Джерело: сформовано автором на основі [Dielini M.M. Peculiarities of the process of non-financial reporting formation in Ukraine. Economy and forecasting: scientific journal. 2022. №1. pp. 141-159. DOI : <https://doi.org/10.15407/eip2022.01.141>].

Якщо аналізувати усі наявні в таблиці результати, то вартим уваги є те, що у 2020 р. серед 10 лідерів за Індексом прозорості були не тільки приватні компанії, але й державні. Так, у 2020 р. серед ТОП-10 було 5 приватних компаній й 5 державних компаній. В попередньому році державних компаній було 6, а приватних 4. Це є важливим маркером для нашої країни, який свідчить про розуміння важливості СВБ компаніями усіх рівнів, форм власності, секторів діяльності. Компанії, які функціонують на ринку України, незалежно від того чи є вони частиною світової ТНК, чи є українські за походженням все більше звертаються до соціально-відповідальних практик та висвітлюють свою відповідну діяльність у нефінансовій звітності або представляють на своїх сайтах.

Проаналізуємо практики реалізації СВБ зазначеними вище підприємствами.

Розглянемо МХП як одного з лідерів АПК України. Охарактеризуємо напрями його діяльності на рис. 70.

На цей час МХП здійснює благодійність вразливим верствам населення. Так, на листопад 2023 р. цією компанією було надано 13053 тонни благодійної продукції, що дорівнює 973 млн грн у грошовому еквіваленті. Основними отримувачами їхньої допомоги є: люди, які перебувають в регіонах бойових дій; захисники та рятувальники; громади; лікарні та пологові будинки; благодійні установи, які дбають про дітей-сиріт і літніх людей; люди, які через війну залишились без дому та засобів для існування⁸⁶.

⁸⁶ Офіційний сайт МХП. URL : <https://mhp.com.ua/uk/glorytoUkraine>

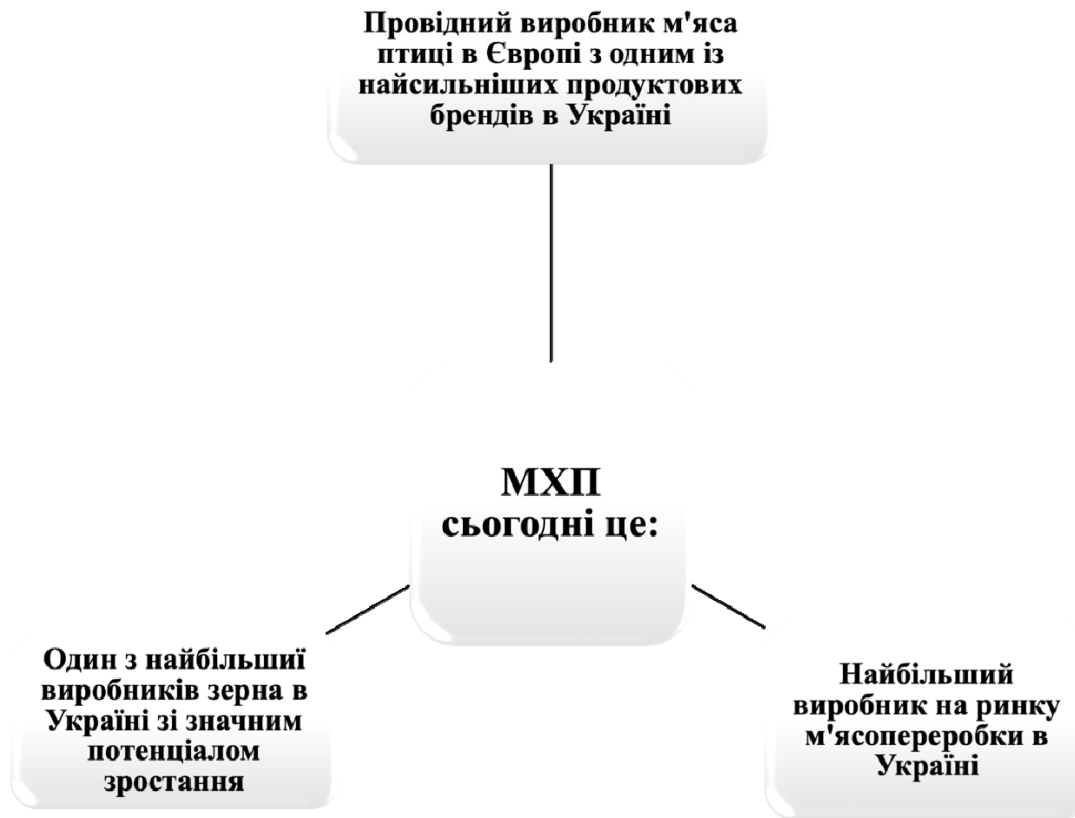

Рисунок 70. Характеристика МХП

Джерело: сформовано авторами на основі [Офіційний сайт МХП. URL : <https://mhp.com.ua/uk/pro-kompaniiu>]

МХП в рамках своєї соціальної відповідальності висвітлює план взаємодії із зацікавленими сторонами, процедури та політики МХП щодо співпраці із громадами, а також основні соціально-відповідальні програми компанії.

В своїй діяльності вони користуються Кодексом етичної поведінки, Політикою землекористування, Процедурою МХП

щодо співпраці з громадами, Політикою надання благодійної допомоги, Процедурою по роботі з неурядовими організаціями.

Наступною компанією, яку ми розглянемо, буде Kernel – провідний у світі та найбільший в Україні виробник та експортер соняшникової олії⁸⁷. Керівні принципи щодо взаємодії з акціонерами, інвесторами, партнерами та суспільством Kernel наводить на своєму сайті, до яких відносить: прозорість і чесність; відповідальне лідерство; дотримання законів і правил; сталий розвиток і соціальна відповідальність⁵⁵.

Напрямки реалізації соціальної відповідальності Kernel у своїй діяльності наведемо у таблиці 14.

Таблиця 14. Напрямки СВБ Kernel⁵⁵

Напрямок	Політика компанії	Покликання на відповідний документ
Збереження довкілля	Політика з охорони навколишнього середовища	https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2020/08/Politika-z-ohoroni-navkolishnogo-seredovishha_UKR_08.20.pdf
Відповідальний роботодавець	Політика з охорони праці	https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2020/08/Politika-ohoroni-pratsi_UKR_08.20.pdf
	HR політика Kernel	https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2021/05/HR-Politika.pdf
Підтримка місцевих громад	Політика взаємодії з громадами у регіонах присутності Кернел	https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2020/08/Politika-vzayemodiyi-z-gromadami-u-regionah-prisutnosti-Kernel_UKR_08.20.pdf
Відповідальність за якість продукції	Політика управління якістю та безпечністю продукції	https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2023/03/Politika-upravlinnya-yakistyu-ta-bezpechnistyu-produktsiyi.pdf

⁸⁷ Офіційний сайт Kernel. URL : <https://www.kernel.ua/ua/>

Як бачимо, політика компанії в сфері СВБ є багатогранною та збалансованою, охоплює декілька напрямків та має нормативне регулювання в компанії, що свідчить про актуальність та важливість цього питання для компанії.

Carlsberg Ukraine є частиною Carlsberg Group, однієї з провідних пивоварних Груп у світі, яка виробляє різні бренди пива та інші напої⁸⁸. Основні соціально-відповідальні політики, які здійснює ця компанія наведені на сайті компанії: Політика з боротьби з хабарництвом та корупцією; Політика в сфері охорони навколишнього середовища; Політика з маркетингових комунікацій; Кодекс етики та поведінки; Політика щодо особистісного різноманіття; Кодекс поведінки постачальників і ліцензіатів; Політика щодо забезпечення охорони праці та безпеки; Політика з прав людини та трудових прав⁸⁹.

Розглянувши досвід цих компаній, які входять до АПК України, розуміємо, що великі виробники розуміють важливість соціальної відповідальності та внесок, який вони можуть принести в розвиток суспільства в цілому. Їхня соціально-відповідальна діяльність одразу стосується різних груп стейкхолдерів, яких вони досягають. Це й працівники компанії, й місцеві громади, де вони перебувають, й сам процес виробництва продукції. Всі ці компанії орієнтуються на сталий розвиток, який беззаперечно пов'язаний із

⁸⁸ Офіційний сайт Carlsberg Ukraine. URL : <https://www.carlsbergukraine.com/kompan-ya/pro-nas/>

⁸⁹ Відповідальний розвиток Carlsberg Ukraine. URL : <https://www.carlsbergukraine.com/v-dpov-dal-nii-rozvitok/nash-zv-ti-z-stalogo-rozvitku/v-dpov-dal-niy-b-znes/>

соціальною відповідальністю, так як досягнення Цілей сталого розвитку й є за своєю суттю СВБ.

Важливість поширення серед агровиробників соціально-відповідальних практик дозволить підвищити якість життя населення країни, якість продукції, яку вони вирощують чи виробляють, залучити людей до ринку праці, допомогти громадам, де базуються їхні виробничі потужності, або просто нужденним громадянам, які зазнали втрат через повномасштабну війну в Україні.

Одним з напрямів реалізації СВБ є складання нефінансового звіту, який може бути як окремим документом, так й частиною загального звіту компанії, який містить основні політики та практики компанії в частині соціальної відповідальності. Наразі немає єдиної форми або стандарту такого звіту, але є їхні різні форми, за якими складають в тому числі й підприємства України.

Агровиробники не є виключенням та приєднуються до цих міжнародних ініціатив, що має позитивні результати та дозволяє посісти позиції лідерів за Індексом прозорості, який розраховується за оцінками українських експертів. Щороку лідери українського АПК потрапляють до ТОП-10 цього індексу, що свідчить про позитивний досвід цих компаній та висвітлення їхньої діяльності, в т.ч. й у нефінансових звітах.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження науковців дозволяють узагальнити отримані результати та визначити, що інклюзивний розвиток агропромислового сектору є одним з визначальних в сучасних умовах та в умовах тих викликів, які постали перед Україною. Інклюзивний розвиток означає такий розвиток, який є збалансованим, повноцінним, який включає всіх членів суспільства та дозволяє розкрити свій потенціал. Інклюзивна економіка включає в себе не тільки суто економічні показники, наприклад, ВВП, але й соціальні, які відображають якість життя в суспільстві. Важливим є розвиток країни на засадах інклюзивності, що означає, що суспільство розвивається з урахуванням власних потреб та можливістю реалізувати себе. Світові організації вже приділяють увагу інклюзивному розвитку, формуючи власні індекси, та розраховуючи їх. Нами було узагальнено основні методики визначення індексів, які стосуються інклюзивності на рівні держави. В їх основі лежать як показники ВВП держави, так й різноманітні соціальні – освіта, інфраструктура, очікувана тривалість життя тощо.

Наразі Україна знаходиться в умовах повномасштабної війни й постає питання як функціонування економіки в таких умовах, так й поствоєнне відродження країни, в т.ч. й економічне. Стає зрозумілим, що це має відбуватись на новому рівні, більш свідомому, а саме це має бути інклюзивна економіка. Саме це

створить підґрунтя для захисту наших національних інтересів, в т.ч. й безпекових.

Питання безпеки стоїть дуже гостро на цей час, так як існує пряма фізична загроза населенню з боку росії, а також постає проблема продовольчої безпеки в нашій країні. Воєнні дії спричинили те, що велика кількість земель була окупована й залишається такою на цей час або активні воєнні дії не дають можливості здійснювати сільськогосподарську діяльність. Все це спричинює недостатність продукції сільського господарства на ринку України. Ситуація, що склалась має негативні наслідки як в короткостроковій, так й довгостроковій перспективі. З одного боку, зниження можливості виробництва сільськогосподарської продукції зменшує грошові надходження суб'єктів підприємництва, відповідно, відображається на добробуті відповідних родин та знижує надходження до бюджету держави у вигляді податків. З іншого боку, брак продуктів харчування підвищує продовольчу небезпеку в країні, відповідно, дефіцит продукції спричинює зростання цін, що ще більше загострює соціальні проблеми в суспільстві та спричинює зубожіння населення. Також, ми не можемо не згадати, що воєнні дії та блокада наших портів спричинила неможливість вивозу зерна закордон. Україна не мала можливості в повній мірі, а деякий час взагалі, виконувати свої зобов'язання по укладених контрактах. Що знижує грошові надходження в країну та загострює проблему продовольчої безпеки у всьому світі.

Саме це й обумовлює необхідність стимулювання розвитку сільського господарства навіть в сучасних умовах та з урахуванням воєнних реалій. Даний розвиток має бути збалансованим та інклюзивним, тобто спрямованим не лише на зростання суто фінансових показників, але й забезпечувати покращення добробуту населення, покращувати соціальні умови життя людей. В цьому ми бачимо, що держава вже зробила певні кроки в даному напрямку та розробила грантові та кредитні програми підтримки підприємств малого та середнього бізнесу як того прошарку підприємництва, як має створити вагоме підґрунтя для сталого розвитку економіки України.

Також важливим інструментом досягнення інклюзивного розвитку, в т.ч. й підприємств агропромислового сектору, є реалізація підприємствами соціальної відповідальності, яка стає вже безумовною для підприємств в розвинених державах та обов'язковою складовою позитивного іміджу суб'єкту підприємницької діяльності. Соціально-відповідальні практики сільськогосподарських підприємств дозволяють покращити навколишнє середовище, умови проживання населення в громаді, в якій вони функціонують, надати гідні умови праці та підвищити добробут власного персоналу та інших груп стейкхолдерів. Саме це й обумовлює важливу роль соціальної відповідальності в діяльності підприємств як можливого інструменту досягнення інклюзивного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Inclusive Growth and Development Report 2017. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf. (дата звернення: 16.03.2020).

2. 20 млн гривень грантів виплачено ще 7 агропідприємствам на розвиток садів і теплиць. URL : <https://minagro.gov.ua/news/20-mln-griven-grantiv-viplacheno-shche-7-agropidpriyemstvam-na-rozvitok-sadiv-i-teplic>

3. 38 млрд гривень отримали цього року сільгоспідприємства за програмою «Доступні кредити 5-7-9». URL : <https://minagro.gov.ua/news/38-mlrd-griven-otrimali-cogo-roku-silgosppidpriyemstva-za-programoyu-dostupni-krediti-5-7-9>

4. Aine Quinn, Agnieszka de Sousa. Russia reaped \$1 billion of wheat in occupied Ukraine, Nasa says. 3 December 2022. Bloomberg. URL : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-03/russia-reaped-1-billion-of-wheat-in-occupied-ukraine-nasa-says>

5. Ben Hassen T, El Bilali H. (2022) Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? *Foods*. 11(15):2301. DOI : <https://doi.org/10.3390/foods11152301>

6. Béné, C., Bakker, D., Chavarro, M. J., Even, B., Melo, J., & Sonneveld, A. (2021). Global assessment of the impacts of

COVID-19 on food security. *Global Food Security*, 31, 100575.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100575>

7. Charting Ukraine's soaring exports to the EU. *The Economist*. 27th April 2023. URL :
<https://www.economist.com/graphic-detail/2023/04/27/charting-ukraines-soaring-exports-to-the-eu>

8. Corporate register. URL :
<https://www.corporateregister.com/livecharts/?chart=1&cou=Ukraine&sec=All&sub=All&our=All>

9. Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration. Final Report of the Expert Group Meeting / Division for Social Policy and Development, United Nations Department of Economic and Social Affairs – Paris, 65 p.

10. Dergach A. (2022) Organizational support of state management of investment projects. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. Том 13, №2. DOI :
[http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.17-27](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.17-27)

11. Dielini M.M. Peculiarities of the process of non-financial reporting formation in Ukraine. *Economy and forecasting: scientific journal*. 2022. №1. pp. 141-159. DOI :
<https://doi.org/10.15407/eip2022.01.141>

12. FAO Impact of the Ukraine-Russia Conflict on Global Food Security and Related Matters under the Mandate of the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). URL :
<https://www.fao.org/3/nj164en/nj164en.pdf>

13. FAO. 2022. *Ukraine: Humanitarian response update – 18 October 2022*. Rome. URL : <https://doi.org/10.4060/cc2505en>
14. FAO. 2022. *Ukraine: Humanitarian response update – 21 July 2022*. Rome. URL : <https://doi.org/10.4060/cc0978en>
15. Felipe, Jesus and Hasan, Rana (2006, April). The challenge of job creation in Asia. ERD Policy Brief. Economic and Research Department Series, 44. Asian Development Bank. URL : <https://www.adb.org/publications/challenge-job-creation-asia>
16. Forbes зібрав базу з грантових програм, доступних для українського малого та середнього бізнесу. URL : <https://forbes.ua/money/groshi-dlya-biznesu-legki-y-korisni-31-grantova-programa-dlya-malogo-ta-serednogo-biznesu-yaki-diyut-prosto-zaraz-13092023-15887>
17. Gao, J., & Wu, B. (2017). Revitalizing traditional villages through rural tourism: A case study of Yuanjia Village, Shaanxi Province, China. *Tourism Management*, 63, P. 223-233.
18. Gorina G.O. (2017). Modeliuvannya autentichnogo upravlinniya rozvitkom turistichnih poslug [Modeling of authentic management of tourism services development]. *Economic space*, 111, 66-74.
19. Hoekman B. Trade Policy for Inclusive Growth. Policy Dialogue: Redefining the Role of the Government in Tomorrow's International Trade. Geneva: UNCTAD, 2012. URL:http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ditcdir2012d1a_Hoekman.pdf.

20. Inclusive Growth Index (IGI). UNCTADSTAT. URL : <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.InclusiveGrowth>

21. Inclusive growth remains elusive as inequality persists globally. Official site UNCTAD. URL : <https://unctad.org/news/inclusive-growth-remains-elusive-inequality-persists-globally>

22. Inclusive Growth: Limiting Factors, Policy Measures. URL : <https://www.nextias.com/blog/inclusive-growth/>

23. Kyiv School of Economics (2022, May 25). Direct damage caused to Ukraine's infrastructure during the war has reached over \$105.5 billion. URL : <https://kse.ua/about-the-school/news/direct-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-during-the-war-has-reached-over-105-5-billion/>

24. Maddison Project Database. URL : <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/?lang=en>

25. Nabuuma, D., Reimers, C., Hoang, K. T., Stomph, T.J., Swaans, K., Raneri, J. E. (2022). Impact of seed system interventions on food and nutrition security in low- and middle-income countries: A scoping review. *Global Food Security*, 33, 100638. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2022.100638>

26. Okhrimenko, O., Chynchyk, A., Dergach, A., Bannikova, K., & Nesterenko, O. (2022). Strategies for economic development: the Ukrainian case. *Amazonia Investiga*, 11(55), 234-248. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.55.07.25>

27. Ravallion, Martin (2013). How long will it take to lift one billion people out of poverty? Policy Research Working Paper, WPS6325. World Bank. Washington DC. URL : <http://documents.worldbank.org/curated/en/248361468025472051/How-long-will-it-take-to-lift-one-billion-people-out-of-poverty>

28. Rural proofing: Practical guidance to assess impacts of policies on rural areas, March 2017. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/600450/rural-proofing-guidance.pdf

29. Shynkaruk L., Dielini M., Kendus D. Directions of socially responsible management of agricultural enterprises under the conditions of sustainable development. International scientific journal “Internauka”. Series: “Economic Sciences”, 2022, №1. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-1-7912>.

30. SIPRI military expenditure database. URL : <https://sipri.org/databases/milex>

31. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf. (дата звернення: 16.03.2020).

32. The Inclusive Development Index 2018 Summary and Data Highlights. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf. (дата звернення: 16.03.2020).

33. The Inclusive Growth and Development Report 2017. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf.

(дата звернення: 16.03.2020).

34. UNCTAD's inclusive growth index underscores need to move beyond GDP. Official site of UNCTAD. URL : <https://unctad.org/news/unctads-inclusive-growth-index-underscores-need-move-beyond-gdp>

35. World military expenditure reaches new record high as European spending surges. April 2023. Stockholm international peace research institute. URL : <https://sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>

36. Батченко Л. В., Деліні М. М. Інституційний механізм забезпечення соціально-економічної відповідальності підприємництва в національній економіці. *Ефективна економіка*. 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6275>

37. Благополучна, А. (2022). Економічна доступність продовольства в умовах війни. *Економічні горизонти*, (3(21), 13–20. DOI : [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(21\).2022.263549](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(21).2022.263549)

38. Бойко Л.О. Нові ніші підприємницької діяльності в аграрній галузі. *Ефективна економіка*, 2021. №10. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.10.82 (дата звернення: 01.04.2023 р.).

39. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Майбутнє сільського сектору України – від екстрактивного використання до

інклюзивного розвитку. Економіка України. 2018. № 11-12. С. 104-121.

40. Бухаріна Л. М., Сучков А.В. Використання соціальної відповідальності бізнесу для створення позитивного іміджу підприємства. *Економіка і організація управління*. 2014. Вип. 1-2. С. 48-53.

41. В Мінагрополітики підготували зміни до порядку надання урядових грантів на розвиток садівництва. URL : <https://minagro.gov.ua/news/v-minagropolitiki-pidgotuvali-zmini-do-poryadku-nadannya-uryadovih-grantiv-na-rozvitok-sadivnictva>

42. Відповідальний розвиток Carlsberg Ukraine. URL : <https://www.carlsbergukraine.com/v-dpov-dal-nii-rozvitok/nash-zv-ti-z-stalogo-rozvitku/v-dpov-dal-niy-b-znes/>

43. Власенко Ю.Г. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24(1). С.70-74. URL : http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/15.pdf

44. Власенко Ю.Г., Власенко Т.О. Класифікація країн на основі показників індексу інклюзивного розвитку. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). №2, 2020. С. 57-61.

45. Гранти для садівництва, ягідництва та виноградарства. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya->

stvorennya-biznesu/granti-dlya-sadivnictva-yagidnictva-ta-vinogradarstva

46. Гранти для тепличного господарства. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorennya-biznesu/granti-dlya-teplichnogo-gospodarstva>

47. Грантова підтримка для мікро- та малих виробників аграрної продукції. URL : <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/state%20support/antonyuk-h-1002-1.pdf>

48. Грицаєнко М.В. Формування соціальної відповідальності в економічному механізмі реалізації соціального капіталу підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету: зб. наук. праць*, 2021. № 7-8 (284-285). С. 130-142. URL : <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2021/284-285/page.php?id=abstract/ukr/130-142>

49. Декларация Организации Объединенных Наций о правах крестьян и других лиц, работающих в сельских районах. URL : https://digitallibrary.un.org/record/1650694/files/A_HRC_RES_39_12-RU.pdf

50. Державна служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

51. Деліні М. М. Соціально-економічна відповідальність підприємництва: теорія, методологія, напрями розвитку: монографія. Краматорськ: ДДМА, 2017. 451 с.

52. Деліні М.М. Основні засади соціальної відповідальності і продовольча безпека. Питання бідності і продовольча безпека. Продовольча безпека: світові тенденції та можливості агропромислового комплексу України: монографія. За науковою редакцією д.е.н., проф. Л.В. Шинкарук К.: Видавничий центр НУБіПУ, 2022. 307 с. с. 174-209.

53. Деліні М.М. Роль ФАО у забезпеченні продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивний розвиток національної економіки: глобальні тенденції, можливості України та роль агропродовольчого сектору» (17-18 листопада 2022 р.). Київ, НУБіП України, 2023. 258 с. С.55-56.

54. Донцова І.В., Лебединець В.Т., Гаврилишин В.В. Ринок фруктів та овочів в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки.* №31, 2022. С. 26 – 36.

55. Ефективне модельне рішення для ОТГ. Економіст. 30.01.2020 р. URL : <http://ua-ekonomist.com/18874-efektivne-modelne-rshennya-dlya-otg.html>

56. ЄБРР оцінив потреби швидкого відновлення України в 250 мільярдів доларів інвестицій. *Економічна правда.* 16 травня 2023 р. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/16/700171/>

57. Європейська Стратегія інновацій та належного врядування на місцевому рівні. URL : http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Strategy_for_Innovation.pdf

58. ЄРобота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu>

59. За рік кількість ВПО збільшилася на 300 тис. осіб. ФАКТИ. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230901-za-rik-kilkist-vpo-zbilshylasya-na-300-tys-osib-vereshhuk/>

60. Зінчук Т.О. Інклюзивна складова розвитку сільських громад. Інтелектуальна економіка в умовах суспільних трансформацій: перспективи публічно-приватного партнерства. 2017. С. 19.

61. Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%»: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. URL : https://mof.gov.ua/uk/news/zmini_do_programi_dostupni_krediti_5-7-9_pidtrimka_posivnoi_kampanii_ta_aktivatsiia_pidpriemnitstva-3374

62. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2020. 257 с. URL : <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>

63. Інфографіка: ринок гарбузів в Україні. Український клуб аграрного бізнесу. URL : http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/infografika_rinok_garbuziv_v_ukraini (дата звернення : 02.04.2023 р.)

64. Інформація про результати державної програми доступні кредити 5-7-9. URL : <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/>

65. Іртищева І., Крамаренко І., Завгородній К. Оцінка рівня сталого інклюзивного розвитку України. Scientific journal “Modeling the development of the economic systems”. 2023. №2. с. 159-165. DOI : <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-21>

66. Ковальова, О., Витвицька, О., Рибчинський, Р., Купченко, А., & Ткаченко, С. (2023). Моніторинг продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2(49), 274–286. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.4004>

67. Комюніке комісії Європейському парламенту, Європейській Раді, Раді, Європейському економічному і соціальному комітету та Комітету регіонів. Європейський зелений курс (неофіц. переклад укр.). Брюссель, 11 грудня 2019 р. URL : <https://www.rac.org.ua/priorytety/evropeyskyy-zelenyy-kurs/komyunike--com-2019-640-evropeyskyy-zelenyy-kurs-neofitsiynyy-pereklad-ukrayinskoyy>

68. Курман Т.В. (2022) Агробізнес та продовольча безпека: загрози та проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. №3. С. 122-126. DOI : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.03.22>

69. Лагодієнко , В., Франчук , В., Дзюрах , Ю., Мельник , С., Шупрудько , Н., & Гобела , В. (2022). Продовольча безпека України: оцінка факторів впливу, поствоєнні тенденції та шляхи забезпечення. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 427–437. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.5.46.2022.3891>

70. Макаренко П.М. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як чинник їх ефективності та конкурентоспроможності: сутність, складники, проблеми і тенденції здійснення. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 2(11). Полтава: ПДАА. 2015. 312 с. С. 3-8.

71. Мантино Франческо. Сельское развитие в Европе: политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней. Совместное издание Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН и Business Media of the Sole 24 Ore, 2010.

72. Манцуров І.Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. Економіка України. 2018. № 10. С. 64, 67, 73 (71-87 с.).

73. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видано 41607 пільгових кредитів на близько 164 млрд грн. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-41-607-pilhovyykh-kredytiv-na-blyzko-164-mlrd->

03 листопада 2023 р. URL :

<https://www.kmu.gov.ua/news/peretvoryty-zonu-vidchuzhennia-na-terytoriiu-bezpechnoho-vidrozhennia-ta-rozvytku-uriad-skhvalyv-zakonoproekt>

84. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті. Вид-во «Наш Формат». 2016.

85. Попова О.Л. Інклюзія – нова концепція чи оновлена концепція сталого розвитку? Економіка і прогнозування. 2020. № 1. С. 128-141.

86. Попова О.Л. Інституційні аспекти інклюзивного сільського розвитку. Інклюзивний сільський розвиток в Україні : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. ресурс. К., 2020. 257 с.; табл., рис. URL : <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>

87. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. К., 2009. С. 20.

88. Промислове вирощування чорної смородини: вибір сортів та догляд. URL : <https://kurkul.com/spetsproekty/1385-promislove-viroschuvannya-chornoyi-smorodini-vibir-sortiv-ta-doglyad>.

89. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку

соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-p#Text>

90. Сельское хозяйство в центре общества. Определение направлений аграрной политики и некоторые данные о современном состоянии сельского хозяйства. Берлин, BMEL, 2015; Политика Германии в области развития сельских территорий: презентация. Слайд 9-12.

91. Стандартии GRI – універсальний конструктор для річного звіту вашої компанії. URL : <https://toplead.com.ua/ua/blog/id/standarti-gri-universalnij-konstruktor-dlja-richnogo-zvitu-vashoji-kompaniji-273/>

92. Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

93. У Мінреінтеграції розповіли, скільки в Україні зареєстровано переселенців. Слово і Діло. Аналітичний портал. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/novyna/suspilstvo/minreintehrac-ziyi-rozpovily-skilky-ukrayini-zareyestrovano-vnutrishno-peremishhenyх-osib>

94. Угода між Урядом України та Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) про створення Проектного офісу ФАО та надання технічної та гуманітарної допомоги Україні. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002-22#Text

95. Україна увійшла до Комітету продовольчої безпеки ООН. AgroPolit.com. URL : <https://agropolit.com/news/19610-ukrayina-uviyshla-do-komitetu-prodovolchoyi-bezpeki-oon>

96. Уніят А.В., Юзвін З.І. Концепція інклюзивної економіки в контексті сучасного сталого розвитку країн. Ефективна економіка. 2019. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6905>

97. Уряд запускає систему грантів для розвитку підприємництва. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d0332905-2142-41eb-b5ce-29e287df3f70&title=UriadZapuskaSistemuGrantivDliaRozvitkuPidpriemnitstva>

98. ФАО назвала три основні напрямки діяльності в Україні для впровадження ініціатив у 2023 р. URL : <https://ukraine.un.org/uk/216506-фao-назвала-три-основні-напрямки-діяльності-в-україні-для-впровадження-ініціатив-у-2023-році>

99. Форум Euro Grain HUB : ціни на зерно в Європі залежать від України. 8 травня 2023. Latifundist.com. Головний сайт про агробізнес. URL : <https://latifundist.com/reportazhy/158-forum-euro-grain-hub-tsini-na-zerno-v-yevropi-zalezhat-vid-ukrayini>

100. Холявка, В., Лешко, Х. (2021). Аналіз нефінансових звітів корпоративної культури соціальної відповідальності у сфері

туризму. Вчені записки Університету «КРОК», (1 (61), 163–168.
<https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-163-168>

101. Циклічний ринок. Чи варто збільшувати насадження чорної смородини? URL : <https://www.agravery.com/uk/posts/show/ciklicnij-rinok-ci-varto-zbilsuvati-nasadzenna-corno-smorodini>.

102. Чорна смородина стане трендом ягідного ринку України. URL : <https://kurkul.com/news/29773-chorna-smorodina-stane-trendom-yagidnogo-rinku-ukrayini--bashtannik>.

103. Шалений експорт. Дорога зерна через Польщу. 13 березня 2023. Latifundist.com. Головний сайт про агробізнес. URL : <https://latifundist.com/spetsproekt/1006-shalenij-eksport-doroga-zerna-cherez-polshchu>

104. Шаповал В. М. Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності : дис ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Дніпропетровськ, 2012 . 455 с.

105. Що таке краудфандингова платформа? URL : [https://business.diia.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/so-take-kraudfandingova-platforma#:~:text=Найбільш%20відомі%20краудфандингові%20платформи:,Kickstarter%20\(kickstarter.com\)](https://business.diia.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/so-take-kraudfandingova-platforma#:~:text=Найбільш%20відомі%20краудфандингові%20платформи:,Kickstarter%20(kickstarter.com)).

106. Як маленька громада демографічну кризу долає. Репортаж. 23.12.2019. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/12016>

107. Як подати заявку. URL :
<https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorennya-biznesu/granti-dlya-teplicnogo-gospodarstva/yak-podati-zayavku?v=640079aa16ccb>

108. Як садиба сільського зеленого туризму виграла суд з податковою? Розбір кейсу. 07.10.2023 р. URL : <https://meet.google.com/trv-vyep-jdj>

109. Які існують програми фінансової підтримки бізнесу?. URL : <https://business.diia.gov.ua/handbook/finansovij-menedzment/aki-isnuut-programi-finansovoi-pidtrimki-biznesu>

ДОДАТКИ

Звіт щодо погоджених проектів надання грантів для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства станом на 23 листопада 2023 р.

№	Підприємство	Область	Сума гранту, грн.	Площа, га
			620877573	2049,26
1	ТОВ "САД ПЕРЕЯСЛАВА"	Київська	6125000	25
2	ТОВ "ОРГАНІК ЗАХІД-ГРУП"	Львівська	6250000	25
3	ТОВ "ПАЛЬЧЕ"	Волинська	3200000	15,72
4	ФГ "ПАВЛЕНЧУКА"	Чернівецька	536000	1,34
5	ФГ "РОСИ БУКОВИНИ"	Чернівецька	5992000	14,98
6	ТОВ "РОВИ АГРО"	Київська	980000	15
7	ФГ "ДАРИ ВОЛИНИ"	Волинська	910000	8,48
8	ТОВ «МІ-АГРО»	Київська	800000	6,43
9	ФОП Гонтар Назарій Григорович	Івано-Франківська	360000	2
10	ФГ "К-АГРО"	Київська	6250000	25
11	ТОВ "ЗАКАРПАТСЬКЕ АГРОПРОМИСЛОВЕ ПІДПРИЄМСТВО"	Закарпатська	10000000	25
12	ФОП Шварцман О.В.	Черкаська	4000000	10
13	ТОВ "САДИ ПОЛІССЯ"	Рівненська	875000	5,4
14	ТОВ "ВІКТОРІЯ СЕНС"	Київська	2708000	6,77
15	ТОВ "БЕКОН"	Київська	1600000	4,7

16	ТОВ "АГРО ФРУТИКА БИ ШКІВ"	Львівська	8472000	21,18
17	ФГ "ПРИКАРПАТТЯ АГРО"	Івано-Франківська	1750000	7
18	СТЗОВ "ЗОРЯ"	Хмельницька	10000000	25
19	ТОВ "ТІС-АГРО"	Закарпатська	9750000	25
20	ФГ "ЕКО КРАЙ" Орошан В.Г.	Полтавська	10000000	25
21	ФГ «АГРОНАЙС»	Волинська	990000	5,66
22	ФГ «БЛЮБЕРРІ ФАРМ»	Львівська	3500000	8,75
23	ПП «ЛАДА АГРО»	Івано-Франківська	1960000	7
24	ФГ «ВАУБЕРРІ»	Київська	4317600	15,42
25	ТОВ «ІНТЕП»	Дніпропетровська	4000000	17,2
26	СФГ «ПЕРЛИНА ПОДІЛЛЯ»	Вінницька	10000000	25
27	ТЗОВ «ПАЛЬЧЕ»	Волинська	2400000	6
28	ФГ «ГОЛД»	Одеська	290000	1,16
29	ТОВ "АГРАРНА КОМПАНІЯ "ЕКО- ПАРК"	Чернігівська	9936000	24,84
30	ФГ «СВК ПЛЮС»	Дніпропетровська	4855000	19,42
31	ФГ «ІВАНЧУК»	Івано-Франківська	2000000	5
32	ФЕРМЕРСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВУ «ЗАЛУЗЬКЕ»	Рівненська	3850000	15,53
33	ТОВ «НАТСТРЕЙД»	Закарпатська	5462500	21,85
34	ФГ «МАРТІН 2021»	Дніпропетровська	3455000	8,64

35	ФГ «РЕНЕТ»	Закарпатська	10000000	25
36	ТОВ «МРІЯ.»	Одеська	6247500	24,99
37	ТОВ «МАДАВІЯ»	Київська	2200000	9,15
38	ТОВ «ЗАКАРПАТАГРОСАД»	Закарпатська	5337500	21,35
39	ГОВ «ОРГАНІК ЕКСПЕРТ»	Київська	2213000	13
40	ФГ «ПЕРФЕКТ»	Закарпатська	956000	2,39
41	ФГ «ЗАХАР-САД»	Львівська	5180000	18,54
42	ФГ «КАРПАТИ ЕКО- ФРУКТ»	Закарпатська	5820000	14,55
43	ТОВ «СІВЕКО»	Полтавська	3400000	8,5
44	ФГ "ЕКО БЕРРІ"	Івано-Франківська	5393250	23,97
45	ФГ "ФРУТ-САД"	Вінницька	10000000	25
46	ФГ "ТАРТАКІВСЬКИЙ МЕЛЬНИК"	Львівська	1926600	10,14
47	ТОВ "ГОЛДБЕРІ"	Київська	4747500	23,41
48	ФГ «СВІТАНОК ІФ»	Івано-Франківська	3953250	17,57
49	ПП «ДЮК І К»	Житомирська	2364000	5,91
50	ТОВ «ФУНДСАД»	Львівська	6125000	24,5
51	ТОВ «ЯРИЛО АЛЬФА ЛЕНД»	Львівська	5882500	23,53
52	ФОП Рогоза Павло Юрійович	Дніпропетровська	5715000	22,86
53	ФГ «ГАДЗ»	Тернопільська	10000000	25
54	ФГ «ТТВ»	Івано-Франківська	5422000	16

55	ФГ «ВИНОГРАДАР ІР»	Закарпатська	2340000	9,36
56	ТОВ «СВАРОГ VII»	Львівська	4374000	19,44
57	ТОВ «ПРАЙМ БЕРРІ»	Житомирська	6726600	21,09
58	ФГ «БЕСТ БЕРРІ»	Івано-Франківська	5724740	24,81
59	ТОВ «ДУНАЙСЬКИЙ АГРАРІЙ»	Одеська	1760000	4,4
60	ФГ «ГРІН»	Закарпатська	1208000	3,02
61	ФГ «ДАНИЛО І К»	Одеська	1012500	4,5
62	ТОВ «СВІТЯЗЬ 21»	Волинська	3160000	7,9
63	ПОПП «ЕЛІТА»	Київська	6250000	25
64	ФГ «АГРОЕКОТЕХНОЛОГІЇ»	Івано-Франківська	760000	1,9
65	ТОВ «СОНЯЧНЕ»	Дніпропетровська	9200000	23
66	ФОП Гринишин Роман Дмитрович	Івано-Франківська	1520000	8
67	ФГ «АЛЕКС 2019»	Закарпатська	10000000	25
68	ТОВ «ВЛАСОВ»	Волинська	3500000	17,74
69	ФОП Кочижев Дмитро Вікторович	Дніпропетровська	250000	1
70	ФГ «ОРГАНІК БЕРРІ»	Тернопільська	5560000	22,24
71	ФОП Гаврилко Юрій Вікторович	Чернігівська	8520000	21,3
72	ТОВ «АГРОЮНІТ ЗАХІД»	Тернопільська	1320000	5,28
73	ФОП Троценко Владислав Григорович	Дніпропетровська	2740000	10,96

74	ТОВ «ГОРІХОВІ САДИ»	Київська	5270000	21,08
75	ФГ «САДОЧОК+»	Вінницька	6280000	15,7
76	ТОВ «ФГ ФРУКТОВІ САДИ»	Київська	5390000	21,56
77	ТОВ «ФГ САДИ КИЇВЩИНИ»	Київська	5245000	20,98
78	ФОП Пилипів Ігор Романович	Львівська	3400000	13,6
79	ФГ «ПОЛІСЬКИЙ КОЛОС»	Волинська	5952000	14,88
80	ТОВ «ФРУТ САД»	Вінницька	2640000	6,6
81	ТОВ «ВІАН 2021»	Закарпатська	2984200	10,18
82	ТОВ «УКРАГРОСАН»	Закарпатська	5735000	22,94
83	ФГ «КОНИК»	Закарпатська	4000000	10
84	ТОВ «УКРІНВЕСТСАД»	Волинська	3750000	15
85	ФГ «РАДА»	Дніпропетровська	4500000	18
86	ТОВ «МОЛОДІЖНА АГРАРНА СПІЛКА»	Чернівецька	7344000	18,36
87	ФОП Чмих Олена Ігорівна	Вінницька	237000	1,25
88	ФГ «СТАДНИЦЯ АГРО»	Київська	4197500	16,79
89	ТОВ "Львівський сад"	Львівська	4252000	10,63
90	ФГ "СФГ" Бабичівське"	Полтавська	3500000	14
91	ФГ "Голд"	Одеська	755000	3,02
92	ФГ «САДВИНКРАФТ»	Закарпатська	236250	1,05
93	ФГ «РЕГІНА 2019»	Закарпатська	10000000	25

94	ТОВ «САДИ ДНІПРА»	Дніпропетровська	8064000	20,16
95	ФГ «АГРОЕКОТЕХНОЛОГІЇ»	Івано-Франківська	1400000	3,5
96	ТОВ «КАРПАТБЕРРІ»	Івано-Франківська	3396000	8,49
97	СОК «ДАРИ БЕРЕГІВЩИНИ»	Закарпатська	10000000	25
98	ФГ «УГОЧА БЕРРІ»	Закарпатська	2230000	6,45
99	ФГ «САДИ КАРПАТ»	Закарпатська	4700000	11,8
100	ТОВ «НІКДАРІЯ»	Житомирська	7964000	19,91
101	ТОВ ВКФ «ДЕКОР»	Хмельницька	580000	2,32
102	ТОВ «САДИ ПОЛІССЯ»	Рівненська	3992500	15,97
103	ТОВ «ІНТЕП»	Дніпропетровська	3120000	7,8
104	ФГ «К.І.І.»	Львівська	1115000	4,46
105	ТОВ «БЕКЛЕРС ФІЛДС»	Київська	1298250	5,77
106	ТОВ «АГРОНУТ»	Закарпатська	5737500	22,95
107	ТОВ "ПЕРЛИНА НАДРОССЯ"	Вінницька	3411999	8,53
108	ТОВ «ЧИСТИЙ ПРОДУКТ»	Дніпропетровська	1665000	7,4
109	ФОП Цірик Віра Андріївна	Закарпатська	4250000	17
110	ФОП Драговоз Андрій Григорович	Кіровоградська	2020000	8,08
111	ТОВ «ХЕЙЗЕЛФІЛД»	Закарпатська	5855000	23,42
112	ТОВ "ФЕРМА ЩАСТЯ"	Волинська	1287500	5,15
113	ТОВ "АГРОГОСПОДАР"	Київська	8156000	20,39

114	ФОП Лаба Катерина Володимирівна	Хмельницька	900000	3,6
115	ТОВ «ЛАНДШАФТ ПЛЮС»	Дніпропетровська	9364000	23,41
116	ФГ «ДАР ЗЕМЛІ»	Хмельницька	1176000	2,94
117	ТОВ «ТРИАДА-МК»	Вінницька	1725200	9,08
118	ТОВ «ДЕКОПАРК»	Дніпропетровська	9240000	23,1
119	ФОП Наконечний Д.Р.	Львівська	6250000	25
120	ФГ «РОСИ БУКОВИНИ»	Чернівецька	4000000	10
121	ТОВ «УКРЗЕМПРОДУКТ»	Чернігівська	10000000	25
122	ТЗОВ «МІРМЕКС»	Житомирська	2555000	10,22
123	ТОВ «МАЛИН ПЛАНТ»	Житомирська	4765499	21,18
124	ТОВ «АНТАРЕС-АГРО»	Житомирська	4248300	22,36
125	ФОП Боднар Вероніка Анатоліївна	Житомирська	2152450	10,45
126	ТОВ «БІБЕРРІ»	Одеська	10000000	25
127	ФГ «НАТАЛІЯ І.П.»	Волинська	3500000	25
128	ТОВ «ФРУКТ КОНСАЛТИНГ»	Закарпатська	10000000	25
129	ТОВ "СУНИЧКА ЛТД"	Київська	2133600	7,62
130	СТЗОВ «КОЛОС»	Івано-Франківська	1904000	4,76
131	ФГ «РІДНИЙ САД»	Волинська	3160000	7,9
132	ФГ «РАДЧУК»	Тернопільська	10000000	25
133	ТОВ «МАКАРІВСЬКІ САДИ»	Київська	8924000	22,31

134	ФГ «СТАДНИЦЯ АГРО»	Київська	2052500	8,21
135	ТОВ «Малин Агро Інвест»	Житомирська	3524500	18,55
136	ФОП Константинов О.В.	Одеська	1200000	14,05
137	ФГ "АГРО-АГРІ"	Львівська	3192500	12,77
138	ФОП Федяк А.В.	Івано-Франківська	2434285	10,65
139	ТОВ "БАРКАС РОЯЛ"	Полтавська	975000	3,9
140	ТОВ «ФРЕШ БЕРРІ»	Миколаївська	1533000	10,95
141	ФГ «ЕКО СІМБІНО»	Івано-Франківська	6250000	25
142	ТОВ «АГРОМІКС ЗАКАРПАТТЯ»	Закарпатська	924000	2,31
143	ФОП Кочижев Дмитро Вікторович	Дніпропетровська	500000	2

Джерело: Гранти для садівництва, ягідництва та виноградарства.

URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorenniya-biznesu/granti-dlya-sadivnictva-yagidnictva-ta-vinogradarstva>

**Звіт щодо погоджених проектів будівництва модульної
тепліці з метою надання грантів для створення або розвитку
тепличного господарства станом на 23 листопада 2023 р.**

№ п/п	Підприємство	Область	Сума гранту, млн. грн.	Площа, га
			172,85	41,78
1	ТОВ "ЯГІДНИЙ ДАР"	Дніпропетровська	7,00	1,60
2	ТОВ "ГРІН ЛЕНД ЛТД"	Одеська	7,00	2,38
3	ФГ "АГРО- ЕКОПРОДУКТ"	Вінницька	7,00	1,62
4	ТОВ "ЛІБЕРА ЛЕНД"	Дніпропетровська	6,90	1,85
5	ФГ "ТАНДЕМ АГРО"	Дніпропетровська	7,00	1,60
6	ТОВ "СВОЇ ВІТАМІНИ"	Дніпропетровська	7,00	1,60
7	ТОВ "АГРО-АЛЬЯНС ЗАКАРПАТТЯ"	Закарпатська	7,00	1,62
8	ФГ "ЛАН АГРО"	Київська	7,00	1,60
9	ФГ "АГРОФІРМА ФРУТКО"	Житомирська	7,00	1,76
10	ПОЛОНСЬКЕ ФГ «КОЛОС»	Хмельницька	7,00	1,60
11	ТОВ «ПОДІЛЛЯ ОВОЧІ»	Тернопільська	7,00	1,61
12	ФОП «СВДОКИМЕНКО»	Київська	2,00	0,40
13	ФГ "ЕКО-КРАЙ"	Полтавська	7,00	1,62
14	ТОВ «СВІТЯЗЬ 21»	Волинська	3,50	0,80
15	ФОП ГУДИМА	Вінницька	7,00	1,60
16	ТОВ "ЄЛЛО."	Хмельницька	7,00	1,60

17	СТОВ ІМ. ЧКАЛОВА	Черкаська	2,00	0,49
18	ТОВ "ГОЛДБЕРІ"	Київська	2,00	0,40
19	ТОВ "ЛАНБЕРРІ"	Київська	7,00	2,37
20	ТОВ "ЗЕЛЕНА ГАЛАКТИКА"	Чернігівська	2,00	0,40
21	ТОВ "ПІГРЕЙН"	Дніпропетровська	6,95	1,6
22	ФОП Роман	Вінницька	3,50	0,81
23	ФГ "ВОЛИНСЬКИЙ САД"	Волинська	3,50	0,8
24	ТОВ "АДАМАНТІК"	Київська	2,00	0,4
25	ФГ "ДІАЛІНА"	Вінницька	7,00	1,60
26	ФГ "ЯГІДНА КРАЇНА"	Чернігівська	2,00	0,41
27	ФГ "БЕСТ БЕРРІ"	Івано- Франківська	7,00	2,00
28	ТОВ "САН РОСТ АГРО"	Дніпропетровська	7,00	1,6
29	ТОВ "МОЯ ДАЧА"	Кіровоградська	3,499996	0,8
30	ФОП Константинов	Одеська	7,00	1,62
31	ТОВ "ПЕРСПЕКТИВА-2"	Тернопільська	7,00	1,62

Джерело: Гранти для тепличного господарства. URL :
<https://minagro.gov.ua/pidtrimka/nadannya-grantiv-dlya-stvorennya-biznesu/granti-dlya-teplicnogo-gospodarstva>

СТАТИСТИКА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Кількість найманих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2016-2022 роках

0	Усього	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Роки								
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників до 9 осіб, осіб	1094595	1231427	1350951	1343427	1363551	1014092		
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	16,9	18,7	18,5	18,5	18,8	17		
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників від 10 до 49 осіб, осіб	1124511	1161555	1248140	1221220	1247780	1000473		
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	17,4	17,7	17,1	16,8	17,2	16,7		
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників від 50 до 249 осіб, осіб	1228156	1229307	1445726	1436819	1423050	1209402		
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	19	18,7	19,8	19,8	19,6	20,2		
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників 250 осіб і більше, осіб	3014633	2953609	3021547	3252920	3214406	2760447		

у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	46,7	44,9	43,4	44,6	44,9	44,4	46,1
	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство						
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників до 9 осіб, осіб	73412	77648	77928	76206	78976	81332	64629
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	12,3	13,5	13,8	13,8	15,1	15,6	14,4
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників від 10 до 49 осіб, осіб	125865	129880	127258	129897	126463	131324	115693
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	21	22,6	22,5	23,5	24,1	25,2	25,8
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників від 50 до 249 осіб, осіб	228581	к	к	210428	198590	195375	154495
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	38,2	к	к	38	37,9	37,6	34,5
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників 250 осіб і більше, осіб	170405	к	к	136714	119753	112231	113576
у % до загального показника суб'єктів господарювання	28,5	к	к	24,7	22,9	21,6	25,3

	лісове господарство та лісозаготівлі									
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників до 9 осіб, осіб	3492	3342	3580	3574	3471	3641	3267			
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	5,1	5	5,5	5,8	6,2	6,5	6,8			
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників від 10 до 49 осіб, осіб	к	7818	к	к	6763	к	5523			
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	11,6	к	к	12,1	к	11,5			
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників від 50 до 249 осіб, осіб	32984	32795	33058	33840	к	к	к			
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	48,6	48,8	50,5	к	60,4	к	к			
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників 250 осіб і більше, осіб	к	23254	к	17869	11930	11347	20050			
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	34,6	к	28,9	21,3	20,3	41,6			
	рибне господарство									
суб'єкти підприємництва з кількістю найманих працівників	1788	1997	2040	1946	1906	1857	1228			

Індекси сільськогосподарської продукції ¹												
(у постійних цінах 2016р.; % до попереднього року)												
Роки	Господарства усіх категорій						У тому числі					
	продукція сільськогосподарства			з неї продукція			підприємства			господарства населення		
	Рослин-ництва	Тварин-ництва	продукція сільськогосподарства	Рослин-ництва	Тварин-ництва	продукція сільськогосподарства	Рослин-ництва	Тварин-ництва	продукція сільськогосподарства	Рослин-ництва	Тварин-ництва	
2010	98,6	96,4	104,3	97,5	94,6	109,8	99,9	99,4	100,8			
2011	120,2	128,7	99,8	128,3	134,9	104,5	110,4	119,2	96,6			
2012	96,1	93,3	104,9	94,1	91,0	108,1	99,0	97,2	102,5			
2013	113,6	117,1	103,9	120,5	123,6	108,6	104,3	106,4	100,3			
2014	102,2	103,1	99,5	103,8	103,9	103,4	99,7	101,4	96,3			
2015	95,2	94,8	96,4	94,8	94,5	96,5	95,8	95,5	96,3			
2016	106,3	109,1	97,3	109,7	112,4	97,5	100,9	102,8	97,2			
2017	97,8	97,1	100,2	97,0	96,2	101,0	99,3	99,1	99,6			
2018	108,2	110,2	101,2	112,0	113,6	104,5	101,7	103,3	98,1			
2019	101,4	101,8	100,2	102,7	102,5	103,8	99,1	100,2	96,7			
2020	89,9	87,9	97,5	88,0	85,8	99,3	93,6	92,8	95,6			
2021	116,4	122,6	95,4	122,3	127,8	98,0	105,6	111,4	92,4			
2022 ²	75,0	72,0	88,0	72,0	68,5	91,8	81,4	80,6	83,6			

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Дані за 2022 рік наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. Дані можуть бути уточнені.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Середні ціни продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами (1996-2022)
(грн за т)

	Культури зернові та зернобобові	Насіння культур олійних	Бурак цукровий фабричний	Картопля	Культури овочеві	Культури плодові та ягідні	Сільсько-господарські тварини (у живій масі)	Молоко	Яйця, за тис.шт
1996	168,4	265,4	64,6	274,3	326,4	238,1	973,4	191,5	114,6
1997	176,1	246,8	69,8	245,0	352,1	169,0	1040,4	239,5	122,6
1998	154,2	321,0	68,2	273,2	333,0	252,2	1496,0	284,1	124,9
1999	200,4	509,6	79,2	492,4	447,8	483,5	1767,3	360,4	141,9
2000	443,8	525,7	121,5	517,1	572,1	394,9	2358,0	536,4	191,7
2001	381,3	779,6	139,1	449,8	748,9	575,8	4175,5	603,7	210,0
2002	312,5	850,3	128,1	555,8	864,8	509,6	3644,0	541,0	168,1
2003	535,1	873,7	140,3	623,3	1012,7	434,0	3480,7	696,9	193,2
2004	453,1	1153,4	135,7	530,4	1225,0	740,1	5092,7	835,3	238,3
2005	417,8	981,5	177,0	685,2	1462,1	987,8	6909,9	1126,9	251,8
2006	515,2	1007,5	186,0	1070,3	1547,4	1446,1	6307,7	1070,2	192,7
2007	833,5	1866,8	157,6	1032,0	1995,4	1528,4	6466,5	1660,6	274,4
2008	778,6	1734,6	218,9	1154,3	2059,9	1877,4	10184,3	2065,1	377,4
2009	799,0	2086,2	409,9	1298,6	1790,0	1892,4	10362,9	1888,8	403,9
2010	1120,9	2942,6	478,5	2131,0	2551,6	2419,8	10797,1	2938,7	470,6
2011	1374,2	3312,0	516,0	2032,8	2139,1	3175,9	11967,2	3041,6	521,5
2012	1547,1	3584,0	426,8	1139,6	1956,6	2707,1	13456,9	2662,2	627,0
2013	1299,8	3087,5	397,8	1860,9	2354,0	3010,8	12901,3	3364,0	656,7
2014 ²	1801,4	4062,8	494,2	2173,6	2514,3	2429,1	15736,9	3588,4	782,4
2015 ²	2912,1	7531,5	788,6	2436,3	3903,4	5894,5	21966,2	4347,3	1333,2

2016 ²	3414,0	8656,1	848,6	2631,8	3924,2	5863,8	22468,0	5461,8	1108,7
2017 ²	3771,6	9132,0	825,3	3296,3	4136,1	8766,6	31838,4	7234,0	1145,9
2018 ²	4315,0	9318,3	749,0	3746,0	4448,0	5054,0	33331,2	7602,4	1600,3
2019 ²	3867,5	8321,2	753,7	5474,7	4497,0	6494,4	32679,8	8198,2	1206,1
2020 ²	4794,1	10852,9	871,5	5103,4	4437,1	9140,2	32490,6	8839,9	1258,6
2021 ²	6296,1	16418,5	1164,1	4993,4	4679,6	8177,1	37380,5	10300,7	1877,3
2022 ^{2,3}	6399,7	15036,9	1572,2	4519,5	14025,0	8126,4	45676,7	10969,0	2328,3

¹Без ПДВ, дотацій, транспортних, експедиційних та накладних витрат; за 1996-2011 рр. – з урахуванням дотацій.

² Дані за 2014-2021 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, за 2022 р. – без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

³ Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 96%) та проведених доощінок показників. Дані можуть бути уточнені

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Зайняте населення за професійними групами та статтю у 2010-2021 роках, тис. осіб

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість зайнятого населення у віці 15-70 років, усього	19180,2	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	15915,3	15610,0
у т.ч. кваліфік. робітники сільського та лісового господарств, вироборозведення та рибальства	199,6	186,7	175,3	165,2	173,7	155,8	138,7	135,8	120,9	160,7	192,7	220,1
Частка в заг. к-ті зайнятого населення	1,04	0,97	0,91	0,86	0,96	0,95	0,85	0,84	0,74	0,97	1,21	1,41
Жінки	9442,0	9362,3	9335,2	9329,5	8718,9	7872,4	7827,4	7771,2	7910,7	7923,1	7605,8	7406,6
у т.ч. кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, вироборозведення та рибальства	85,0	79,9	74,3	69,3	65,0	59,2	50,5	55,6	48,3	68,2	91,0	112,3
Частка в заг. к-ті зайнятого населення	0,90	0,85	0,80	0,74	0,75	0,75	0,65	0,72	0,61	0,86	1,20	1,52
Чоловіки	9738,2	9868,8	9926,2	9984,7	9354,4	8570,8	8449,5	8385,2	8450,2	8655,2	8309,5	8203,4

у т.ч. кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	114,6	106,8	101,0	95,9	108,7	96,6	88,2	80,2	72,6	92,5	101,7	107,8
Частка в заг. к-ті зайнятого населення	1,18	1,08	1,02	0,96	1,16	1,13	1,04	0,96	0,86	1,07	1,22	1,31

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності з розподілом за кількістю зайнятих працівників у 2016-2022 роках

Роки	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	Усього						
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб, тис.грн	1055943245,4	1418227256,2	1820216530,6	1958980119,8	2255712862,3	3173063395,9	1552838926,6
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	15,7	17,1	18,3	18,6	20,4	21,2	14,0
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників від 10 до 49 осіб, тис.грн	1129591686,3	1364980708,1	1645025162,0	1889449392,0	1872272124,4	2715519587,8	1957140564,8
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	16,8	16,4	16,5	18,0	16,9	18,1	17,6
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників від 50 до 249 осіб, тис.грн	1491282580,0	1823736930,6	2083103586,0	2126683633,5	2315290878,3	2886523703,2	2598679723,6

у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	22,2	21,9	20,9	20,2	20,9	19,3	23,4
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників 250 осіб і більше, тис.грн	3049922343,8	3705327063,3	4418459351,0	4548999694,4	4619021281,3	6214705248,9	5011216346,7
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	45,3	44,6	44,3	43,2	41,8	41,4	45,0
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство							
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб, тис.грн	53965931,7	66346548,6	76755206,3	87279837,9	104824991,7	254985916,4	91868352,3
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	13,0	14,2	14,2	15,3	16,8	27,0	13,5
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників	108642695,3	127156370,0	143169788,4	147391474,2	166888900,0	230819679,7	182556114,9

суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб, тис.грн	51579820,7	63108666,4	73257578,0	83061754,8	100684530,4	249276649,6	89909811,0
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	13,0	14,1	14,2	15,1	16,7	27,4	13,8
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників від 10 до 49 осіб, тис.грн	к	125114040,2	140331893,2	к	164447140,0	к	179277453,8
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	28,0	27,2	к	27,3	к	27,5
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників від 50 до 249 осіб, тис.грн	к	148054447,0	к	к	185451546,6	к	к
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	33,1	к	к	30,8	к	к

суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників 250 осіб і більше, тис.грн	118201959,4	111182110,9	к	146525339,4	151389254,1	185514868,2	181336389,5
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	29,8	24,8	к	26,6	25,2	20,4	27,8
лісове господарство та лісозаготівлі							
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб, тис.грн	1902571,1	2656819,9	2780978,4	3007178,8	3384890,9	4582418,6	1103244,8
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	11,7	14,2	12,3	14,5	16,4	14,7	4,0
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників від 10 до 49 осіб, тис.грн	к	1788630,1	к	к	2184994,4	к	2762504,1
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	9,6	к	к	10,6	к	9,9

суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників від 50 до 249 осіб, тис.грн	7168283,3	8359357,4	10830678,2	к	11284291,6	к	к
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	44,2	44,6	47,9	к	54,8	к	к
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників 250 осіб і більше, тис.грн	к	5913049,3	к	5351349,4	3735241,4	5441002,9	11658876,0
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	31,6	к	25,8	18,2	17,4	42,0
рибне господарство							
суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб, тис.грн	483539,9	581062,3	696649,9	1210904,3	755570,4	1126848,2	855296,5
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	37,2	39,8	41,7	64,8	50,1	58,3	52,1

суб'єкти підприємництва з кількістю зайнятих працівників від 10 до 49 осіб, тис.грн	448694,5	253699,7	к	408793,3	256765,6	474298,4	516157,0
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	34,5	17,4	к	21,9	17,0	24,6	31,5
суб'єкти підприємства з кількістю зайнятих працівників від 50 до 249 осіб, тис.грн	к	к	220559,8	248457,6	495906,9	330408,2	269350,8
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	к	13,2	13,3	32,9	17,1	16,4
суб'єкти підприємства з кількістю зайнятих працівників 250 осіб і більше, тис.грн	к	к	к	–	–	–	–
у % до загального показника суб'єктів господарювання відповідного виду діяльності	к	к	к	–	–	–	–

Символ (к) – дані не оприлюднюються з метою виконання вимог Закону України "Про офіційну статистику" щодо забезпечення гарантій органів державної статистики щодо статистичної конфіденційності.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Групування підприємств за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур у 2020 році¹
у 2020 році

Групування підприємств за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур у 2020 році ¹					
	Кількість підприємств		Обсяг виробництва		Урожайність, ц з 1 га
	Одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загального обсягу виробництва	
Зернові та зернобобові культури²					
Підприємства	32513	100,0	51718,0	100,0	46,4
з них з площею, га					
до 100,00	19026	58,5	1934,0	3,7	30,2
100,01-200,00	3559	10,9	1899,5	3,7	36,6
200,01-500,00	4213	13,0	5410,0	10,5	40,0
500,01-1000,00	2765	8,5	8300,4	16,1	42,2
1000,01-2000,00	1880	5,8	11694,6	22,6	46,3
2000,01-3000,00	566	1,7	6694,1	12,9	48,6
більше 3000,00	504	1,6	15785,4	30,5	56,6
у тому числі					
пшениця²					
Підприємства	23375	100,0	19683,1	100,0	39,8
з них з площею, га					
до 100,00	14730	63,0	1543,0	7,8	31,7

100,01-200,00	2867	12,3	1550,1	7,9	36,4
200,01-500,00	3132	13,4	3948,2	20,0	38,8
500,01-1000,00	1613	6,9	4580,4	23,3	40,5
1000,01-2000,00	775	3,3	4558,7	23,2	42,0
2000,01-3000,00	161	0,7	1666,2	8,5	42,9
більше 3000,00	97	0,4	1836,5	9,3	44,0
кукурудза на зерно²					
Підприємства	15115	100,0	26280,2	100,0	60,9
з них з площею, га					
до 100,00	8988	59,4	1324,7	5,0	41,6
100,01-200,00	2049	13,6	1467,8	5,6	48,9
200,01-500,00	2155	14,3	3805,4	14,5	55,4
500,01-1000,00	984	6,5	4083,1	15,5	58,9
1000,01-2000,00	554	3,7	4652,6	17,7	62,9
2000,01-3000,00	168	1,1	2788,8	10,6	67,1
більше 3000,00	217	1,4	8157,8	31,1	68,9
ячмінь²					
Підприємства	13935	100,0	4281,0	100,0	34,8
з них з площею, га					
до 100,00	10844	77,9	1011,5	23,6	31,0
100,01-200,00	1553	11,1	817,7	19,1	36,1
200,01-500,00	1175	8,4	1203,0	28,1	35,6

500,01-1000,00	261	1,9	642,5	15,0	36,7
більше 1000,00	102	0,7	606,3	14,2	36,4
Соя					
Підприємства	8795	100,0	2511,3	100,0	21,3
з них з площею, га					
до 100,00	6464	73,6	352,3	14,0	17,1
100,01-200,00	1079	12,3	302,4	12,0	19,3
200,01-500,00	804	9,1	518,9	20,7	21,0
500,01-1000,00	249	2,8	394,1	15,7	22,9
1000,01-2000,00	136	1,5	474,0	18,9	25,2
більше 2000,00	63	0,7	469,6	18,7	21,5
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярій)					
Підприємства	5006	100,0	2529,8	100,0	23,0
з них з площею, га					
до 100,00	2459	49,1	251,3	9,9	21,7
100,01-200,00	957	19,1	328,8	13,0	23,1
200,01-500,00	1059	21,2	776,0	30,7	23,4
500,01-1000,00	367	7,3	598,1	23,6	23,6
більше 1000,00	164	3,3	575,6	22,8	22,4
Соняшник²					
Підприємства	21856	100,0	11492,9	100,0	21,4
з них з площею, га					
до 100,00	12692	58,1	771,2	6,7	16,4

100,01-200,00	2894	13,2	829,3	7,2	19,6
200,01-500,00	3424	15,7	2267,4	19,8	20,7
500,01-1000,00	1704	7,8	2496,8	21,7	20,8
1000,01-2000,00	824	3,8	2458,9	21,4	22,1
2000,01-3000,00	181	0,8	1070,9	9,3	24,7
більше 3000,00	137	0,6	1598,4	13,9	24,6
Цукровий буряк фабричний					
Підприємства	506	100,0	8627,1	100,0	421,0
з них з площею, га					
до 100,00	253	50,0	473,4	5,5	450,4
100,01-200,00	86	17,0	581,9	6,8	458,6
200,01-500,00	80	15,8	1096,8	12,7	435,8
500,01-1000,00	31	6,1	882,3	10,2	421,7
більше 1000,00	56	11,1	5592,7	64,8	412,4

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Обсяг виробництва наведено у масі після доробки.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Групування підприємств за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур у 2021 році¹

	Кількість підприємств		Обсяг виробництва (валовий збір)		Урожайність, ц з 1 га площі зібраної
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загального обсягу виробництва (валовий збір)	
Зернові та зернобобові культури²					
Підприємства	32403	100,0	69689,1	100,0	59,3
з них з площею, га					
до 100,00	18361	56,7	2699,1	3,9	41,3
100,01-200,00	3745	11,5	2717,7	3,9	49,8
200,01-500,00	4380	13,5	7596,6	10,9	53,5
500,01-1000,00	2833	8,7	11352,0	16,3	56,0
1000,01-2000,00	1938	6,0	15567,4	22,3	57,9
2000,01-3000,00	604	1,9	8977,9	12,9	61,5
більше 3000,00	542	1,7	20778,4	29,8	70,4
у тому числі					
пшениця²					
Підприємства	24016	100,0	25687,2	100,0	47,4
з них з площею, га					
до 100,00	14789	61,6	1986,0	7,7	39,2
100,01-200,00	3005	12,5	2010,3	7,8	45,2
200,01-500,00	3310	13,8	5044,5	19,6	47,0
500,01-1000,00	1768	7,4	6000,8	23,4	48,3
1000,01-2000,00	854	3,5	5806,4	22,6	49,4
2000,01-3000,00	167	0,7	1987,1	7,8	49,6

більше 3000,00	123	0,5	2852,1	11,1	49,1
кукурудза²					
Підприємства	15667	100,0	36790,7	100,0	83,7
з них з площею, га					
до 100,00	9357	59,7	2301,5	6,3	67,6
100,01-200,00	2250	14,4	2541,5	6,9	76,7
200,01-500,00	2158	13,8	5600,1	15,2	80,4
500,01-1000,00	1016	6,5	5878,3	16,0	83,1
1000,01-2000,00	493	3,1	5783,7	15,7	83,7
2000,01-3000,00	183	1,2	3930,4	10,7	87,7
більше 3000,00	210	1,3	10755,2	29,2	90,9
ячмінь²					
Підприємства	13858	100,0	5592,5	100,0	42,3
з них з площею, га					
до 100,00	10546	76,1	1156,5	20,7	36,0
100,01-200,00	1640	11,8	1018,5	18,2	42,5
200,01-500,00	1225	8,9	1654,4	29,6	43,6
500,01-1000,00	348	2,5	1071,0	19,1	45,5
більше 1000,00	99	0,7	692,1	12,4	47,3
Соя					

Підприємства	8538	100,0	3130,4	100,0	27,5
з них з площею, га					
до 100,00	6291	73,7	469,1	15,0	23,7
100,01-200,00	1049	12,3	405,3	12,9	26,5
200,01-500,00	770	9,0	649,1	20,7	27,4
500,01-1000,00	229	2,7	452,7	14,5	28,1
1000,01-2000,00	145	1,7	610,6	19,5	30,4
більше 2000,00	54	0,6	543,6	17,4	28,5
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярій)					
Підприємства	4740	100,0	2907,4	100,0	29,3
з них з площею, га					
до 100,00	2420	51,0	311,2	10,7	27,2
100,01-200,00	961	20,3	409,5	14,1	28,6
200,01-500,00	900	19,0	838,2	28,8	29,5
500,01-1000,00	307	6,5	633,0	21,8	29,7
більше 1000,00	152	3,2	715,5	24,6	30,3
Соняшник²					
Підприємства	22700	100,0	14214,0	100,0	25,6
з них з площею, га					

до 100,00	13346	58,8	1060,2	7,5	21,6
100,01-200,00	3120	13,7	1136,8	8,0	25,0
200,01-500,00	3447	15,2	2797,5	19,7	25,4
500,01-1000,00	1635	7,2	2940,4	20,7	25,7
1000,01-2000,00	792	3,5	2873,1	20,2	26,3
2000,01-3000,00	211	0,9	1386,9	9,7	26,8
більше 3000,00	149	0,7	2019,1	14,2	26,7
Цукровий буряк фабричний					
Підприємства	553	100,0	10353,7	100,0	486,6
з них з площею, га					
до 100,00	273	49,4	562,3	5,4	512,0
100,01-200,00	89	16,1	695,4	6,7	550,1
200,01-500,00	96	17,4	1534,1	14,8	503,6
500,01-1000,00	45	8,1	1519,2	14,7	495,6
більше 1000,00	50	9,0	6042,7	58,4	472,0

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Обсяг виробництва наведено у масі після доробки.

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Групування підприємств за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур у 2022 році^{1,2}

	Кількість підприємств		Обсяг виробництва (валовий збір)		Урожайність, ц з 1 га площі зібраної
	одиниць	у % до загальної кількості	тис.т	у % до загального обсягу виробництва (валовий збір)	
Зернові та зернобобові культури³					
Підприємства	24379	100	42315,2	100,00	50,3
з них з площею, га					
до 100,00	13624	55,9	1792,0	4,2	36,4
100,01-200,00	3003	12,3	1828,9	4,3	42,1
200,01-500,00	3446	14,2	4957,7	11,7	44,3
500,01-1000,00	2154	8,8	7210,8	17,0	47,0
1000,01-2000,00	1391	5,7	9469,2	22,4	49,1
2000,01-3000,00	392	1,6	5055,9	12,0	53,2
більше 3000,00	369	1,5	12000,7	28,4	61,2
у тому числі					
пшениця³					
Підприємства	18604	100,0	16261,5	100,00	40,9
з них з площею, га					

до 100,00	11482	61,7	1362,6	8,4	34,2
100,01-200,00	2432	13,1	1354,1	8,3	37,4
200,01-500,00	2609	14,0	3325,2	20,5	39,5
500,01-1000,00	1299	7,0	3763,4	23,1	41,2
1000,01-2000,00	579	3,1	3459,2	21,3	43,1
2000,01-3000,00	121	0,7	1337,1	8,2	46,0
більше 3000,00	82	0,4	1659,9	10,2	45,4
кукурудза³					
Підприємства	12760	100,0	22301,0	100,0	69,1
з них з площею, га					
до 100,00	7856	61,6	1602,7	7,2	55,5
100,01-200,00	1777	13,9	1585,2	7,1	61,1
200,01-500,00	1726	13,6	3586,6	16,1	65,2
500,01-1000,00	770	6,0	3755,5	16,8	70,3
1000,01-2000,00	361	2,8	3620,3	16,2	73,6
2000,01-3000,00	118	0,9	2114,7	9,5	74,2
більше 3000,00	152	1,2	6036,0	27,1	73,9
ячмінь³					
Підприємства	9041	100,0	2949,8	100,0	35,1

з них з площею, га								
до 100,00	6967	77,1	660,9	22,4	31,0			
100,01-200,00	1007	11,1	524,6	17,8	35,7			
200,01-500,00	801	8,9	874,5	29,7	35,4			
500,01-1000,00	201	2,2	488,0	16,5	36,2			
більше 1000,00	65	0,7	401,8	13,6	41,1			
Соя								
Підприємства	8677	100,0	3129,2	100,0	23,1			
з них з площею, га								
до 100,00	6310	72,7	403,2	12,9	19,5			
100,01-200,00	1093	12,6	336,3	10,7	21,4			
200,01-500,00	797	9,2	549,2	17,5	22,2			
500,01-1000,00	238	2,7	402,2	12,9	24,1			
1000,01-2000,00	139	1,6	485,2	15,5	25,2			
більше 2000,00	100	1,2	953,1	30,5	24,9			
Ріпак озимий та кольза (ріпак ярий)								
Підприємства	5178	100,0	3301,2	100,0	28,7			
з них з площею, га								
до 100,00	2467	47,6	301,4	9,1	25,8			
100,01-200,00	1111	21,5	455,5	13,8	27,7			

200,01-500,00	1084	20,9	985,4	29,9	28,7
500,01-1000,00	346	6,7	691,1	20,9	29,3
більше 1000,00	170	3,3	867,8	26,3	30,2
Соняшник³					
Підприємства	18182	100,0	9988,8	100,0	22,4
з них з площею, га					
до 100,00	10546	58,0	733,0	7,3	18,2
100,01-200,00	2631	14,5	762,4	7,7	19,9
200,01-500,00	2842	15,6	1901,8	19,0	20,9
500,01-1000,00	1262	7,0	1866,8	18,7	21,2
1000,01-2000,00	607	3,3	1836,6	18,4	22,3
2000,01-3000,00	153	0,8	938,1	9,4	25,4
більше 3000,00	141	0,8	1950,1	19,5	27,6
Цукровий буряк фабричний					
Підприємства	486	100,0	9508,0	100,0	553,6
з них з площею, га					
до 100,00	287	59,1	676,6	7,1	569,2
100,01-200,00	73	15,0	621,4	6,5	577,9
200,01-500,00	64	13,2	1185,7	12,5	623,2

500,01-1000,00	26	5,3	1072,3	11,3	572,1
більше 1000,00	36	7,4	5952,0	62,6	517,9

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії

² Інформація сформована на основі фактично поданих підприємствами звітів (рівень звітування становив 82%) та проведених доощінок показників. Дані можуть бути уточнені

³ Обсяг виробництва наведено у масі після доробки

Джерело: складено авторами на основі матеріалів Державної служби статистики України. URL : <https://ukrstat.gov.ua>

Продукція сільського господарства за видами (у постійних цінах 2016 року)

	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Мільйони гривень						
Продукція сільського господарства	467474,7	596832,8	680982,4	612121,5	712566,3	534380,3
Продукція рослинництва	329646,3	453016,9	538705,6	473377,0	580267,7	417907,6
культури зернові та зернобобові	126803,3	193390,3	239728,2	207778,6	274271,9	172463,5
культури технічні	98164,6	149263,1	194847,6	162374,8	199836,0	160400,4
картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	67679,7	77346,2	77753,1	78861,4	80747,7	69413,6
культури плодові та ягідні, виноград	12757,9	14799,3	14564,1	13410,0	14366,9	13011,5
культури кормові	11048,0	10103,6	8618,2	8128,9	8064,4	7045,0
інша продукція рослинництва	13192,8	8114,4	3194,4	2823,3	2980,8	-4426,4
продукція тваринництва	137828,4	143815,9	142276,8	138744,5	132298,6	116472,7
сільськогосподарські тварини (вирощування)	64717,5	70153,8	74165,4	73409,7	71663,4	63767,1
молоко	50104,2	47320,7	42978,0	41199,6	38766,3	34543,9
яйця	19797,5	19498,0	19362,7	18770,2	16337,0	13841,3
вовна	103,0	55,0	42,6	38,8	36,7	30,4
інша продукція тваринництва	3106,2	6788,4	5728,1	5326,2	5495,2	4290,0
У відсотках до підсумку						
Продукція сільського господарства	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Продукція рослинництва	70,5	75,9	79,1	77,3	81,4	78,2
культури зернові та зернобобові	27,1	32,4	35,2	33,9	38,5	32,3
культури технічні	21,0	25,0	28,6	26,5	28,0	30,0
картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	14,5	13,0	11,4	12,9	11,3	13,0

культури плодові та ягідні, виноград	2,7	2,5	2,1	2,2	2,0	2,4
культури кормові	2,4	1,7	1,3	1,3	1,1	1,3
інша продукція рослинництва	2,8	1,3	0,5	0,5	0,5	-0,8
Продукція тваринництва	29,5	24,1	20,9	22,7	18,6	21,8
сільськогосподарські тварини (вирощування)	13,8	11,8	10,9	12,0	10,1	11,9
молоко	10,7	7,9	6,3	6,7	5,4	6,5
яйця	4,2	3,3	2,8	3,1	2,3	2,6
вовна	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
інша продукція тваринництва	0,8	1,1	0,9	0,9	0,8	0,8

Джерело : Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

Виробництво культур сільськогосподарських за категоріями господарств та регіонами у 2022 році (тисяч тонн)

	Підприємства						
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні	
Україна	42315,2	9508,0	9988,8	433,5	444,5	352,6	
області							
Вінницька	2930,0	2164,5	717,6	3,5	6,9	95,9	
Волинська	911,0	282,2	85,9	7,0	14,9	7,9	
Дніпропетровська	2286,5	–	916,5	41,8	75,6	26,3	
Донецька	419,4	–	186,5	к	к	1,0	
Житомирська	1629,5	148,1	354,4	43,3	4,6	3,0	
Закарпатська	79,6	–	7,2	0,4	к	15,0	
Запорізька	376,4	–	150,7	к	0,5	0,1	
Івано-Франківська	544,0	к	113,6	2,7	5,2	4,2	
Київська	2633,0	196,8	463,1	31,3	25,2	19,4	
Кіровоградська	2948,1	502,0	968,8	0,2	3,9	1,2	
Луганська	8,2	–	0,7	–	–	–	
Львівська	1426,4	1109,2	108,8	115,9	35,6	25,6	
Миколаївська	1532,6	–	455,8	0,4	21,2	2,4	
Одеська	2155,5	–	481,3	3,1	106,2	5,8	
Полтавська	4105,8	1019,5	1127,4	9,1	3,2	5,2	
Рівненська	948,2	973,6	123,2	3,3	11,0	0,3	
Сумська	3198,2	–	857,7	10,4	2,1	1,0	
Тернопільська	2047,9	1188,1	335,3	21,2	17,3	42,8	

Херсонська	31,6	–	4,5	к	–	–
Хмельницька	500,1	100,1	75,2	1,9	9,2	2,1
Черкаська	455,2	39,9	95,0	0,4	1,9	2,7
Чернівецька	50,9	–	10,6	1,3	0,8	35,7
Чернігівська	423,1	к	88,0	41,4	0,1	к
Господарства населення						
Україна	11548,5	433,5	1340,0	20465,7	7067,1	1642,2
області						
Вінницька	633,7	188,4	33,3	1743,7	493,5	133,7
Волинська	447,6	99,0	–	1359,0	276,6	33,5
Дніпропетровська	984,8	–	175,0	752,8	598,5	106,3
Донецька	124,9	2,4	41,7	к	к	36,5
Житомирська	357,2	12,5	22,4	1853,6	345,6	47,3
Закарпатська	226,7	–	1,1	514,8	к	91,1
Запорізька	393,1	–	77,9	к	106,3	27,3
Івано-Франківська	299,7	2,4	0,3	1043,5	193,0	53,3
Київська	345,3	4,1	6,0	1527,1	643,5	62,7
Кіровоградська	938,6	–	342,8	504,2	251,7	27,4
Луганська	244,8	–	122,1	207,5	146,7	56,1
Львівська	478,1	–	–	1715,1	811,8	116,8
Миколаївська	601,1	–	167,5	175,8	127,2	15,0
Одеська	906,7	–	89,6	294,0	170,8	92,4
Полтавська	990,7	52,8	115,6	1252,9	553,9	118,6
Рівненська	455,1	24,4	–	1311,7	263,4	92,6
Сумська	273,9	–	15,5	881,2	210,5	16,6
Тернопільська	594,7	15,9	–	943,3	264,1	58,5
Харківська	572,4	–	68,7	336,3	271,5	21,5
Херсонська

Хмельницька	471,2	28,6	1,7	1172,1	215,1	181,3
Черкаська	580,8	–	48,1	925,8	318,3	38,1
Чернівецька	428,1	–	10,3	624,8	237,3	198,1
Чернігівська	199,3	3,1	0,4	1040,9	190,4	17,5

Джерело : Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

**Структура виробництва культур сільськогосподарських за категоріями господарств
(у відсотках до загального обсягу)**

	2000	2005	2010	2015	2019	2020	2021	2022
	Підприємства							
Культури зернові та зернобобові	81,6	75,7	75,8	77,3	79,8	79,6	81,0	78,6
Буряк цукровий фабричний	87,8	78,5	92,1	92,5	94,6	94,3	95,4	95,6
Соняшник	87,5	78,8	82,5	85,4	85,8	87,7	86,7	88,2
Картопля	1,4	1,2	2,6	2,2	1,8	1,9	2,3	2,1
Культури овочеві	16,9	10,7	11,9	13,9	14,7	15,4	14,1	5,9
Культури плодові та ягідні	18,2	11,8	16,4	19,1	16,6	16,8	20,8	17,7
	у т.ч. фермерські господарства							
Культури зернові та зернобобові	5,1	10,7	12,0	12,7	15,3	14,9	16,5	15,6
Буряк цукровий фабричний	5,7	8,9	8,4	6,0	4,5	4,6	4,8	5,5
Соняшник	10,0	15,6	17,8	19,4	20,3	18,8	20,2	18,3
Картопля	0,3	0,4	0,9	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5
Культури овочеві	1,4	2,1	2,6	3,1	3,0	3,0	2,4	1,3
Культури плодові та ягідні	0,3	0,6	2,1	3,2	4,7	4,5	7,2	7,1

	Господарства населення									
	18,4	24,3	24,2	22,7	20,2	20,4	19,0	21,4		
Культури зернові та зернобобові										
Буряк цукровий фабричний	12,2	21,5	7,9	7,5	5,4	5,7	4,6	4,4		
Соняшник	12,5	21,2	17,5	14,6	14,2	12,3	13,3	11,8		
Картопля	98,6	98,8	97,4	97,8	98,2	98,1	97,7	97,9		
Культури овочеві	83,1	89,3	88,1	86,1	85,3	84,6	85,9	94,1		
Культури плодові та ягідні	81,8	88,2	83,6	80,9	83,4	83,2	79,2	82,3		

Джерело : Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

**Структура виробництва культур сільськогосподарських за
категоріями господарств в розрізі регіонів у 2022 році (у відсотках до загального обсягу)**

	Підприємства						
	культури зернові та зерно-бобові	бурак цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні	
Україна	78,6	95,6	88,2	2,1	5,9	17,7	
області							
Вінницька	82,2	92,0	95,6	0,2	1,4	41,8	
Волинська	67,1	74,0	100,0	0,5	5,1	19,1	
Дніпропетровська	69,9	–	84,0	5,3	11,2	19,8	
Донецька	77,1	–	81,7	к	к	2,7	
Житомирська	82,0	92,2	94,1	2,3	1,3	6,0	
Закарпатська	26,0	–	86,7	0,1	к	14,1	
Запорізька	48,9	–	65,9	к	0,5	0,4	
Івано-Франківська	64,5	к	99,7	0,3	2,6	7,3	
Київська	88,4	98,0	98,7	2,0	3,8	23,5	
Кіровоградська	75,9	100,0	73,9	0,0	1,5	4,2	
Луганська	3,2	–	0,6	–	–	–	
Львівська	74,9	100,0	100,0	6,3	4,2	18,0	
Миколаївська	71,8	–	73,1	0,2	14,3	13,8	
Одеська	70,4	–	84,3	1,0	38,3	5,9	
Полтавська	80,6	95,1	90,7	0,7	0,6	4,2	
Рівненська	67,6	97,6	100,0	0,3	4,0	0,3	
Сумська	92,1	–	98,2	1,2	1,0	5,7	

Тернопільська	77,5	98,7	100,0	2,2	6,1	42,3
Харківська	76,6	–	90,1	0,5	2,7	7,7
Херсонська	...	–
Хмельницька	86,6	97,8	99,7	0,6	6,3	11,4
Черкаська	84,1	100,0	92,7	2,7	19,8	20,1
Чернівецька	35,7	к	78,6	0,2	0,4	23,1
Чернігівська	95,0	97,0	99,9	8,8	1,7	6,9
У т.ч. фермерські господарства						
Україна	15,6	5,5	18,3	0,5	1,3	7,1
області						
Вінницька	19,5	1,4	23,4	0,1	0,5	0,9
Волинська	16,4	1,0	25,1	0,3	4,7	3,6
Дніпропетровська	22,7	–	28,8	0,7	2,6	3,8
Донецька	15,6	–	14,7	–	–	к
Житомирська	10,0	0,0	8,1	0,7	0,1	3,8
Закарпатська	5,1	–	25,3	0,1	0,0	12,1
Запорізька	16,3	–	24,1	к	0,4	к
Івано-Франківська	12,3	к	7,9	0,2	2,0	4,9
Київська	11,3	0,2	13,4	0,3	2,7	18,0
Кіровоградська	22,9	к	25,7	к	0,1	0,7
Луганська	1,0	–	0,4	–	–	–
Львівська	13,8	0,1	13,0	1,0	1,4	2,6
Миколаївська	21,9	–	23,2	к	1,3	5,2
Одеська	21,7	–	24,2	0,0	1,6	2,7
Полтавська	16,6	к	14,8	к	0,1	0,8
Рівненська	7,8	0,0	6,3	0,1	0,6	0,1
Сумська	13,9	–	11,5	к	0,0	к

Тернопільська	11,2	0,8	10,2	0,8	3,6	31,3
Харківська	16,4	–	20,1	к	0,6	к
Херсонська	...	–	–	–
Хмельницька	14,2	1,0	13,0	0,2	4,0	1,0
Черкаська	12,4	0,4	14,4	0,0	0,5	5,7
Чернівецька	7,6	–	22,0	0,2	0,3	13,9
Чернігівська	10,7	к	13,2	3,6	0,1	к
Господарства населення						
Україна	21,4	4,4	11,8	97,9	94,1	82,3
області						
Вінницька	17,8	8,0	4,4	99,8	98,6	58,2
Волинська	32,9	26,0	–	99,5	94,9	80,9
Дніпропетровська	30,1	–	16,0	94,7	88,8	80,2
Донецька	22,9	100,0	18,3	к	к	97,3
Житомирська	18,0	7,8	5,9	97,7	98,7	94,0
Закарпатська	74,0	–	13,3	99,9	к	85,9
Запорізька	51,1	–	34,1	к	99,5	99,6
Івано-Франківська	35,5	к	0,3	99,7	97,4	92,7
Київська	11,6	2,0	1,3	98,0	96,2	76,5
Кіровоградська	24,1	–	26,1	100,0	98,5	95,8
Луганська	96,8	–	99,4	100,0	100,0	100,0
Львівська	25,1	–	–	93,7	95,8	82,0
Миколаївська	28,2	–	26,9	99,8	85,7	86,2
Одеська	29,6	–	15,7	99,0	61,7	94,1
Полтавська	19,4	4,9	9,3	99,3	99,4	95,8
Рівненська	32,4	2,4	–	99,7	96,0	99,7
Сумська	7,9	–	1,8	98,8	99,0	94,3

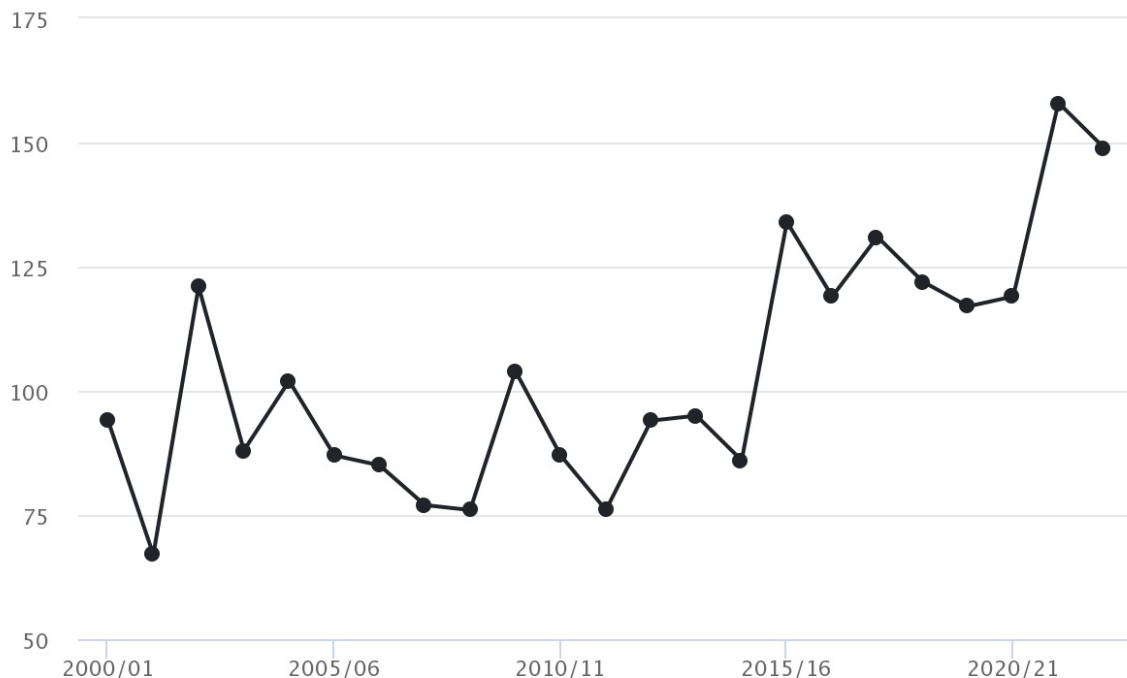
Тернопільська	22,5	1,3	–	97,8	93,9	57,7
Харківська	23,4	–	9,9	99,5	97,3	92,3
Херсонська
Хмельницька	13,4	2,2	0,3	99,4	93,7	88,6
Черкаська	15,9	–	7,3	97,3	80,2	79,9
Чернівецька	64,3	–	21,4	99,8	99,6	76,9
Чернігівська	5,0	3,0	0,1	91,2	98,3	93,1

Джерело : Статистичний збірник «Сільське господарство України». 2022. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf

Зернові: Волоський горіх
Світ

Показник	2022/23	+/-
Початкові запаси	149	-9 (-5.7%)
Імпорт	976	+48 (+5.2%)
Виробництво	2604	+289 (+12.5%)
Експорт	1047	+48 (+4.8%)
Пропозиція	3729	+328 (+9.6%)
Споживання	2565	+311 (+13.8%)
Кінцеві запаси	117	-32 (-21.5%)

Волоський горіх. Початкові запаси

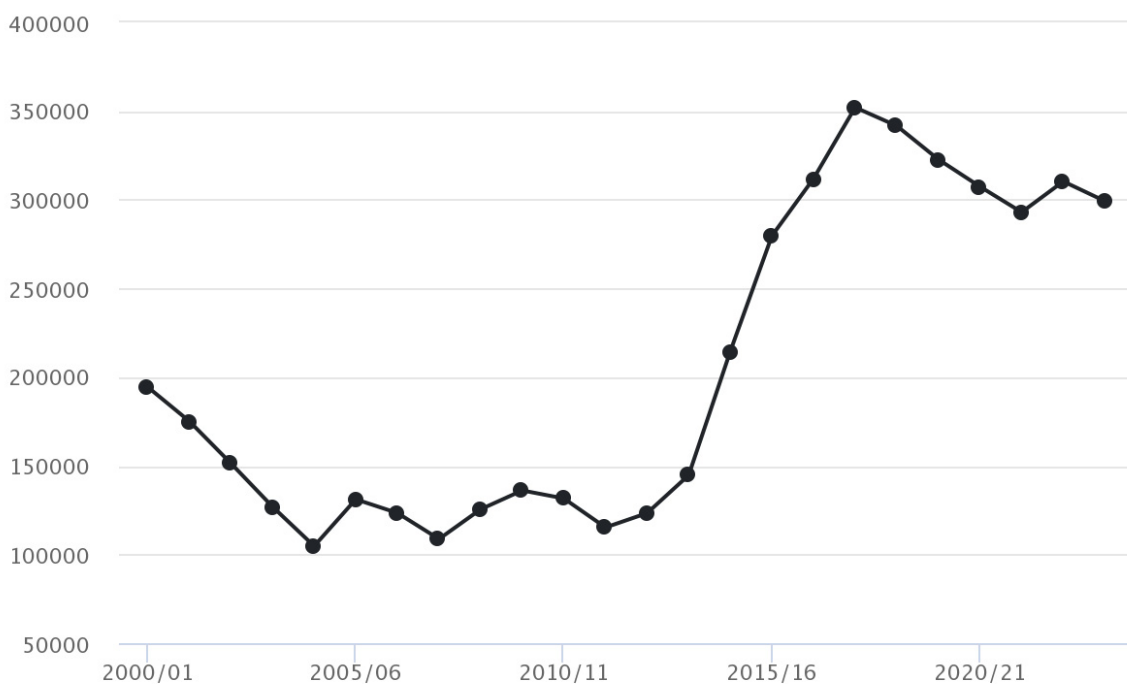
№	Доля	Гео	2022/23	+/-
1	36.9%	США	55	-34 (-38.2%)
2	26.8%	ЄС	40	0 (0.0%)
3	24.2%	Україна	36	+25 (+227.3%)
4	9.4%	Індія	14	0 (0.0%)
5	2.0%	Чилі	3	0 (0.0%)
6	0.7%	Туреччина	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL :
<https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Зернові: Кукурудза Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	299223	-11117 (-3.6%)
Імпорт	189873	+17661 (+10.3%)
Імпорт ТР	191003	+18209 (+10.5%)
Виробництво	1220794	+63713 (+5.5%)
Експорт	199624	+18680 (+10.3%)
Експорт ТР	197367	+16787 (+9.3%)
Зібрана площа	203761	+3210 (+1.6%)
Пропозиція	1709890	+70257 (+4.3%)
Споживання	1195278	+35812 (+3.1%)
Споживання на корм	759777	+29141 (+4.0%)
Споживання ХНП	435501	+6671 (+1.6%)
Кінцеві запаси	314988	+15765 (+5.3%)

Кукурудза. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	68.9%	Китай	206040	-3097 (-1.5%)
2	11.6%	США	34579	-396 (-1.1%)
3	3.4%	Бразилія	10271	+6300 (+158.7%)
4	2.4%	ЄС	7182	-4208 (-36.9%)
5	1.4%	Мексика	4140	+977 (+30.9%)
6	0.8%	Індія	2480	+85 (+3.5%)
7	0.8%	Україна	2413	-5180 (-68.2%)
8	0.8%	ПАР	2254	+300 (+15.4%)
9	0.6%	Південна Корея	1897	-159 (-7.7%)
10	0.6%	Парагвай	1653	+25 (+1.5%)
11	0.5%	Канада	1628	-1118 (-40.7%)
12	0.5%	Єгипет	1496	-61 (-3.9%)
13	0.5%	Нігерія	1347	-115 (-7.9%)
14	0.4%	Японія	1298	-62 (-4.6%)
15	0.4%	Іран	1256	-200 (-13.7%)
16	0.4%	Індонезія	1221	-146 (-10.7%)
17	0.4%	Аргентина	1108	-690 (-38.4%)
18	0.4%	Танзанія	1103	-310 (-21.9%)
19	0.3%	Ефіопія	973	+203 (+26.4%)
20	0.3%	Пакистан	937	-591 (-38.7%)
21	0.3%	росія	908	-18 (-1.9%)
22	0.3%	В'єтнам	813	-127 (-13.5%)
23	0.3%	Ангола	768	-162 (-17.4%)
24	0.2%	Сербія	663	-187 (-22.0%)
25	0.2%	Гана	634	+44 (+7.5%)
26	0.2%	Тайвань	549	-130 (-19.1%)
27	0.2%	Філіппіни	484	+75 (+18.3%)
28	0.2%	Туреччина	479	-168 (-26.0%)
29	0.2%	Замбія	465	-1036 (-69.0%)
30	0.1%	Саудівська Аравія	430	+15 (+3.6%)
31	0.1%	Таїланд	391	+55 (+16.4%)
32	0.1%	Малі	378	+33 (+9.6%)
33	0.1%	Алжир	320	+91 (+39.7%)
34	0.1%	Колумбія	297	-101 (-25.4%)
35	0.1%	Малаві	268	-173 (-39.2%)
36	0.1%	Гватемала	260	+13 (+5.3%)
37	0.1%	Уганда	243	+5 (+2.1%)
38	0.1%	Буркіна-Фасо	242	-5 (-2.0%)
39	0.1%	Перу	239	+15 (+6.7%)
40	0.1%	Конго-Кіншаса	231	-30 (-11.5%)
41	0.1%	Малайзія	194	-50 (-20.5%)

42	0.1%	Сенегал	190	-12 (-5.9%)
43	0.1%	Молдова	186	-307 (-62.3%)
44	0.1%	Ель-Сальвадор	184	-8 (-4.2%)
45	0.1%	Камерун	182	+25 (+15.9%)
46	0.1%	Бенін	179	-4 (-2.2%)
47	0.1%	Бангладеш	177	-12 (-6.3%)
48	0.1%	Мозамбік	170	+50 (+41.7%)
49	0.1%	Гондурас	161	-18 (-10.1%)
50	0.1%	Казахстан	160	+11 (+7.4%)
51	0.1%	Непал	153	-80 (-34.3%)
52	0.0%	Зімбабве	128	+23 (+21.9%)
53	0.0%	Великобританія	126	-122 (-49.2%)
54	0.0%	Кенія	123	-133 (-52.0%)
55	0.0%	М'янма	121	+60 (+98.4%)
56	0.0%	Ізраїль	120	-10 (-7.7%)
57	0.0%	Болівія	119	0 (0.0%)
58	0.0%	Ірак	119	-22 (-15.6%)
59	0.0%	Боснія-Герцеговина	116	-33 (-22.1%)
60	0.0%	Чилі	114	-45 (-28.3%)
61	0.0%	Камбоджа	113	+6 (+5.6%)
62	0.0%	Киргизстан	105	+9 (+9.4%)
63	0.0%	Кот-д'Івуар	93	-15 (-13.9%)
64	0.0%	Білорусь	89	+15 (+20.3%)
65	0.0%	Еквадор	88	+44 (+100.0%)
66	0.0%	Домініканська Респ.	84	-9 (-9.7%)
67	0.0%	Лаос	78	-10 (-11.4%)
68	0.0%	Венесуела	77	0 (0.0%)
69	0.0%	Того	73	-3 (-3.9%)
70	0.0%	Руанда	70	-10 (-12.5%)
71	0.0%	Узбекистан	70	+12 (+20.7%)
72	0.0%	Гвінея	69	-5 (-6.8%)
73	0.0%	Марокко	66	-28 (-29.8%)
74	0.0%	Нікарагуа	58	-25 (-30.1%)
75	0.0%	Панама	53	-12 (-18.5%)
76	0.0%	Туніс	53	-14 (-20.9%)
77	0.0%	Лівія	52	0 (0.0%)
78	0.0%	Таджикистан	45	+5 (+12.5%)
79	0.0%	Коста-Ріка	43	+11 (+34.4%)
80	0.0%	Австралія	42	+7 (+20.0%)
81	0.0%	Грузія	41	-6 (-12.8%)
82	0.0%	Уругвай	41	-84 (-67.2%)
83	0.0%	Намібія	32	-11 (-25.6%)

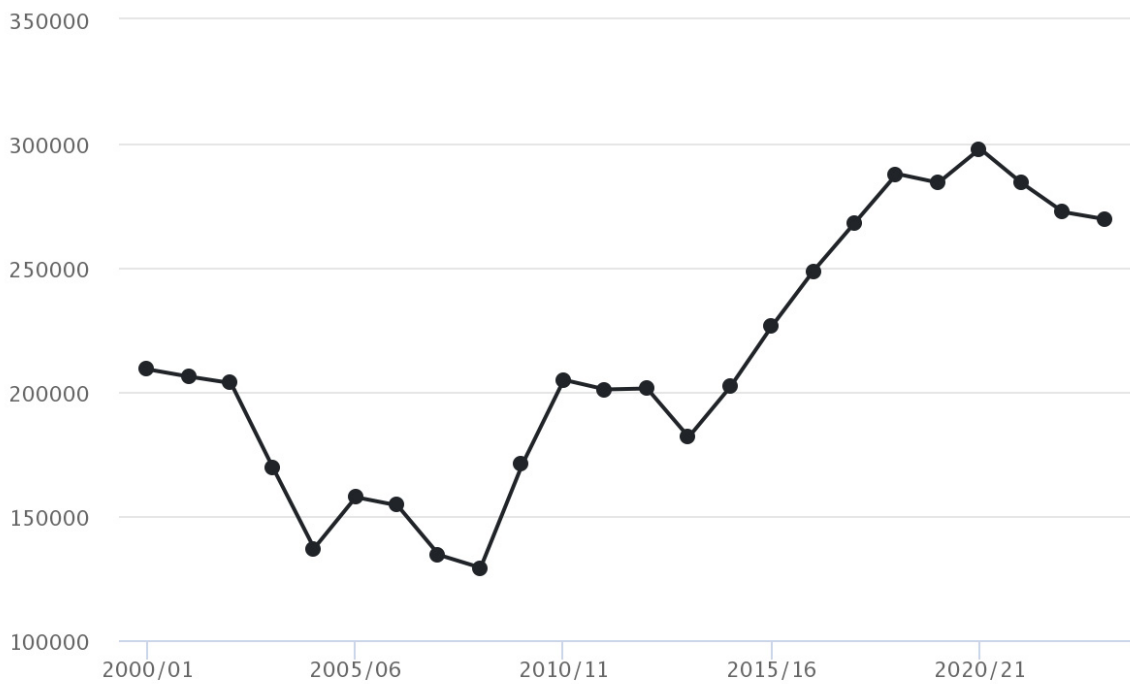
84	0.0%	Нова Зеландія	32	-28 (-46.7%)
85	0.0%	Чад	27	+9 (+50.0%)
86	0.0%	Ємен	26	-5 (-16.1%)
87	0.0%	Йорданія	25	0 (0.0%)
88	0.0%	Швейцарія	25	0 (0.0%)
89	0.0%	Азербайджан	23	-1 (-4.2%)
90	0.0%	Шрі-Ланка	23	-7 (-23.3%)
91	0.0%	Ямайка	22	+3 (+15.8%)
92	0.0%	Сирія	21	-24 (-53.3%)
93	0.0%	Ліван	18	+3 (+20.0%)
94	0.0%	Оман	18	-14 (-43.8%)
95	0.0%	ОАЕ	16	0 (0.0%)
96	0.0%	Тринідад і Тобаго	14	-6 (-30.0%)
97	0.0%	Македонія	12	0 (0.0%)
98	0.0%	Куба	11	-2 (-15.4%)
99	0.0%	Кувейт	10	0 (0.0%)
100	0.0%	Мадагаскар	5	-1 (-16.7%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Зернові: Пшениця Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	269547	-2864 (-1.1%)
Імпорт	204704	-7268 (-3.4%)
Імпорт ТР	204608	-6390 (-3.0%)
Виробництво	781980	-7513 (-1.0%)
Експорт	205010	-15414 (-7.0%)
Експорт ТР	208969	-7350 (-3.4%)
Зібрана площа	223046	+2439 (+1.1%)
Пропозиція	1256231	-17645 (-1.4%)
Споживання	792536	+8631 (+1.1%)
Споживання на корм	157791	+2683 (+1.7%)
Споживання ХНП	634745	+5948 (+0.9%)
Кінцеві запаси	258685	-10862 (-4.0%)

Пшениця. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	51.5%	Китай	138818	+2059 (+1.5%)
2	6.1%	ЄС	16519	+3209 (+24.1%)
3	5.9%	США	15828	-3180 (-16.7%)
4	5.4%	росія	14638	+2550 (+21.1%)
5	3.5%	Індія	9500	-10000 (-51.3%)
6	1.8%	Єгипет	4840	-490 (-9.2%)
7	1.8%	Алжир	4776	+371 (+8.4%)
8	1.7%	Іран	4486	-600 (-11.8%)
9	1.5%	Туреччина	4084	+1847 (+82.6%)
10	1.5%	Аргентина	3931	+2005 (+104.1%)
11	1.4%	Пакистан	3830	-700 (-15.5%)
12	1.4%	Канада	3658	-5 (-0.1%)
13	1.3%	Австралія	3513	+59 (+1.7%)
14	1.2%	Саудівська Аравія	3349	+1302 (+63.6%)
15	1.2%	Казахстан	3271	+1780 (+119.4%)
16	0.9%	Великобританія	2496	+650 (+35.2%)
17	0.7%	Бразилія	1822	+639 (+54.0%)
18	0.6%	Південна Корея	1618	+36 (+2.3%)
19	0.6%	Узбекистан	1584	+720 (+83.3%)
20	0.6%	Марокко	1533	-852 (-35.7%)
21	0.6%	Сирія	1489	-150 (-9.2%)
22	0.5%	Україна	1302	-3963 (-75.3%)
23	0.5%	Індонезія	1253	-405 (-24.4%)
24	0.4%	Японія	1125	-51 (-4.3%)
25	0.4%	Філіппіни	1096	-279 (-20.3%)
26	0.4%	Афганістан	1084	+250 (+30.0%)
27	0.3%	Ірак	909	+286 (+45.9%)
28	0.3%	Бангладеш	833	-480 (-36.6%)
29	0.3%	Сербія	823	+268 (+48.3%)
30	0.3%	Ефіопія	819	-154 (-15.8%)
31	0.3%	Мексика	789	+269 (+51.7%)
32	0.3%	Туніс	706	+56 (+8.6%)
33	0.2%	Таїланд	596	+230 (+62.8%)
34	0.2%	ОАЕ	591	+194 (+48.9%)
35	0.2%	Ізраїль	528	-12 (-2.2%)
36	0.2%	Колумбія	515	+76 (+17.3%)
37	0.2%	Ємен	503	+204 (+68.2%)
38	0.2%	Йорданія	485	-54 (-10.0%)
39	0.2%	Малайзія	420	-81 (-16.2%)
40	0.2%	Білорусь	413	-86 (-17.2%)

41	0.1%	Кенія	376	+78 (+26.2%)
42	0.1%	Туркменістан	368	+52 (+16.5%)
43	0.1%	Нігерія	360	-258 (-41.7%)
44	0.1%	Оман	359	+101 (+39.1%)
45	0.1%	ПАР	313	-140 (-30.9%)
46	0.1%	Венесуела	312	-4 (-1.3%)
47	0.1%	В'єтнам	311	-429 (-58.0%)
48	0.1%	Судан	310	-48 (-13.4%)
49	0.1%	Азербайджан	299	+41 (+15.9%)
50	0.1%	Еквадор	285	+103 (+56.6%)
51	0.1%	Лівія	285	+178 (+166.4%)
52	0.1%	Таджикистан	283	-54 (-16.0%)
53	0.1%	Чилі	272	+120 (+78.9%)
54	0.1%	Домініканська Респ.	270	+81 (+42.9%)
55	0.1%	Парагвай	268	-155 (-36.6%)
56	0.1%	Нова Зеландія	263	-23 (-8.0%)
57	0.1%	Ель-Сальвадор	253	+78 (+44.6%)
58	0.1%	Перу	234	-112 (-32.4%)
59	0.1%	Норвегія	233	-107 (-31.5%)
60	0.1%	Киргизстан	222	+118 (+113.5%)
61	0.1%	Швейцарія	217	+78 (+56.1%)
62	0.1%	Гана	216	-156 (-41.9%)
63	0.1%	Ангола	183	+22 (+13.7%)
64	0.1%	Вірменія	182	+83 (+83.8%)
65	0.1%	Сенегал	181	+71 (+64.5%)
66	0.1%	Кот-д'Івуар	160	+30 (+23.1%)
67	0.1%	Молдова	157	-15 (-8.7%)
68	0.1%	Уругвай	139	+93 (+202.2%)
69	0.0%	Болівія	122	-36 (-22.8%)
70	0.0%	Шрі-Ланка	120	-48 (-28.6%)
71	0.0%	Танзанія	114	+45 (+65.2%)
72	0.0%	Тайвань	109	-90 (-45.2%)
73	0.0%	Мозамбік	106	+39 (+58.2%)
74	0.0%	Гватемала	101	-56 (-35.7%)
75	0.0%	Боснія- Герцеговина	98	-13 (-11.7%)
76	0.0%	Зімбабве	88	+23 (+35.4%)
77	0.0%	Гвінея	86	+12 (+16.2%)
78	0.0%	Грузія	80	+38 (+90.5%)
79	0.0%	М'янма	77	+12 (+18.5%)
80	0.0%	Коста-Ріка	65	-30 (-31.6%)
81	0.0%	Малі	61	+35 (+134.6%)

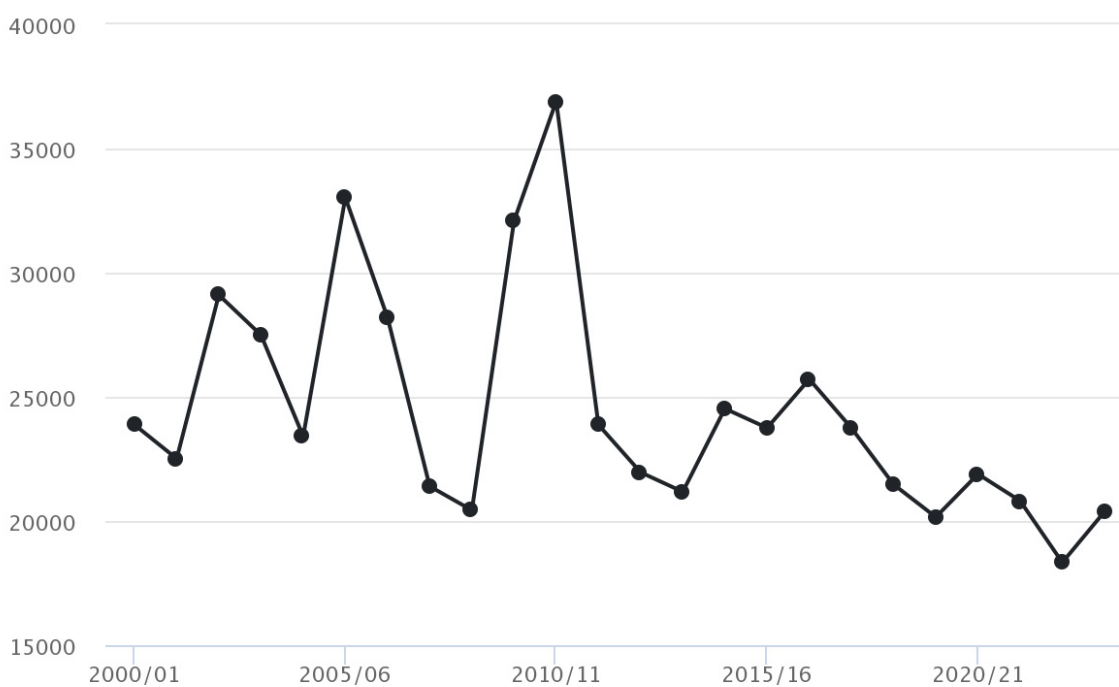
82	0.0%	Замбія	59	+24 (+68.6%)
83	0.0%	Мавританія	52	-2 (-3.7%)
84	0.0%	Нікарагуа	45	0 (0.0%)
85	0.0%	Папуа Нова Гвінея	44	-22 (-33.3%)
86	0.0%	Конго-Кіншаса	43	-32 (-42.7%)
87	0.0%	Ліван	43	-5 (-10.4%)
88	0.0%	Македонія	36	+7 (+24.1%)
89	0.0%	Руанда	35	-16 (-31.4%)
90	0.0%	Уганда	34	-19 (-35.8%)
91	0.0%	Намібія	33	+23 (+230.0%)
92	0.0%	Того	30	-5 (-14.3%)
93	0.0%	Албанія	29	+2 (+7.4%)
94	0.0%	Бахрейн	23	-2 (-8.0%)
95	0.0%	Маврикій	20	-17 (-45.9%)
96	0.0%	Гаїті	19	-20 (-51.3%)
97	0.0%	Гондурас	18	-15 (-45.5%)
98	0.0%	Фіджі	17	-5 (-22.7%)
99	0.0%	Камерун	11	+6 (+120.0%)
100	0.0%	Сінгапур	11	-40 (-78.4%)
101	0.0%	Гайана	9	0 (0.0%)
102	0.0%	Буркіна-Фасо	8	-2 (-20.0%)
103	0.0%	Малаві	8	+1 (+14.3%)
104	0.0%	Панама	6	0 (0.0%)
105	0.0%	Тринідад і Тобаго	3	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Зернові: Ячмінь
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	20375	+2045 (+11.2%)
Імпорт	26916	-4723 (-14.9%)
Імпорт ТР	26180	-4112 (-13.6%)
Виробництво	142284	-9252 (-6.1%)
Експорт	27173	-2920 (-9.7%)
Експорт ТР	26946	-3558 (-11.7%)
Зібрана площа	47365	+129 (+0.3%)
Пропозиція	189575	-11930 (-5.9%)
Споживання	144300	-6737 (-4.5%)
Споживання на корм	98355	-7048 (-6.7%)
Споживання ХНП	45945	+311 (+0.7%)
Кінцеві запаси	18102	-2273 (-11.2%)

Ячмінь. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	27.4%	ЄС	5576	+346 (+6.6%)
2	18.6%	Австралія	3785	+937 (+32.9%)
3	6.3%	Великобританія	1280	+316 (+32.8%)
4	6.2%	США	1264	+346 (+37.7%)
5	5.2%	росія	1062	+350 (+49.2%)
6	4.8%	Саудівська Аравія	980	-11 (-1.1%)
7	3.6%	Туреччина	732	+416 (+131.6%)
8	3.5%	Канада	709	+166 (+30.6%)
9	3.3%	Україна	670	-210 (-23.9%)
10	2.1%	Аргентина	438	-100 (-18.6%)
11	2.1%	Мексика	418	-32 (-7.1%)
12	2.0%	Казахстан	413	+100 (+31.9%)
13	1.9%	Іран	382	0 (0.0%)
14	1.4%	Йорданія	283	+44 (+18.4%)
15	1.2%	ПАР	251	-33 (-11.6%)
16	1.2%	Китай	238	-18 (-7.0%)
17	0.9%	Алжир	181	+50 (+38.2%)
18	0.8%	Уругвай	163	+27 (+19.9%)
19	0.8%	Туніс	157	-55 (-25.9%)
20	0.6%	Японія	124	-47 (-27.5%)
21	0.6%	Ефіопія	123	+19 (+18.3%)
22	0.6%	Індія	118	+3 (+2.6%)
23	0.5%	Бразилія	111	-18 (-14.0%)
24	0.5%	Азербайджан	106	+3 (+2.9%)
25	0.5%	Білорусь	94	+9 (+10.6%)
26	0.3%	Марокко	65	-544 (-89.3%)
27	0.3%	Лівія	63	0 (0.0%)
28	0.3%	Норвегія	62	+2 (+3.3%)
29	0.3%	Нова Зеландія	60	+10 (+20.0%)
30	0.3%	Сербія	58	+30 (+107.1%)
31	0.2%	Киргизстан	43	+30 (+230.8%)
32	0.2%	Сирія	41	-50 (-54.9%)
33	0.2%	Колумбія	35	+2 (+6.1%)
34	0.2%	Перу	32	+3 (+10.3%)
35	0.1%	Ізраїль	30	0 (0.0%)
36	0.1%	Узбекистан	30	+13 (+76.5%)
37	0.1%	Ірак	29	-50 (-63.3%)
38	0.1%	Молдова	26	+7 (+36.8%)
39	0.1%	Боснія-Герцеговина	25	0 (0.0%)
40	0.1%	Вірменія	22	+6 (+37.5%)
41	0.1%	Чилі	22	-10 (-31.3%)

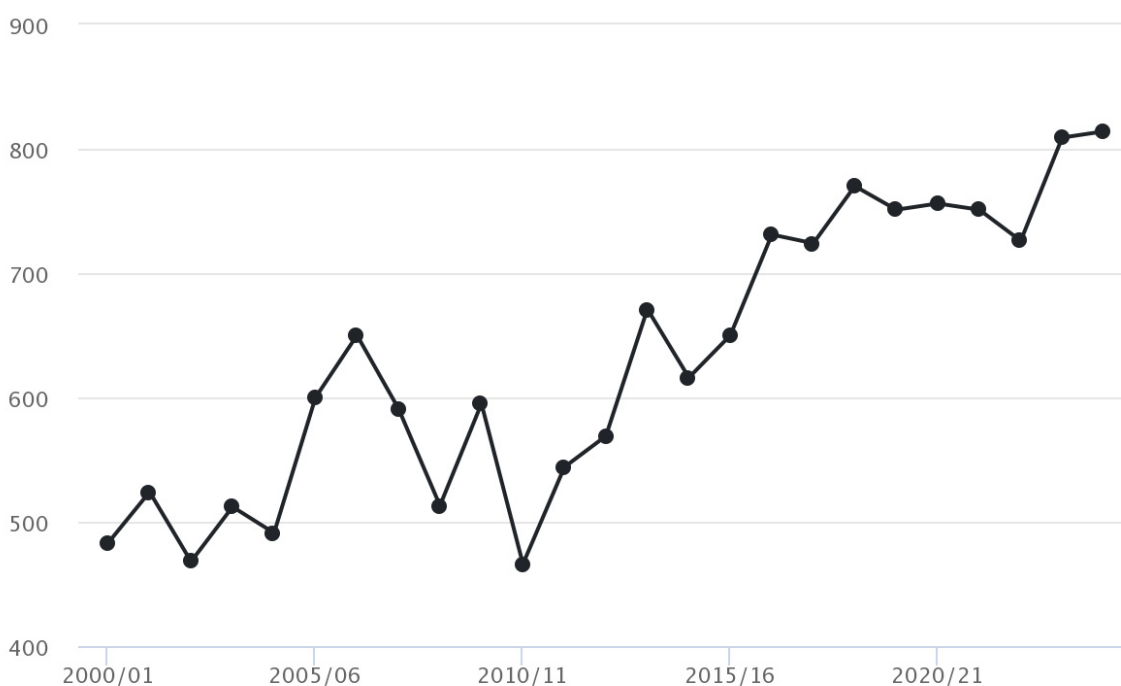
42	0.1%	Південна Корея	16	-1 (-5.9%)
43	0.1%	Македонія	14	-12 (-46.2%)
44	0.1%	Швейцарія	13	-1 (-7.1%)
45	0.0%	Афганістан	10	+3 (+42.9%)
46	0.0%	В'єтнам	9	0 (0.0%)
47	0.0%	Пакистан	7	0 (0.0%)
48	0.0%	Зімбабве	4	0 (0.0%)
49	0.0%	Ліван	1	-1 (-50.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

М'ясо: Курятина Світ

Показник	2024/25	+/-
Початкові запаси	814	+5 (+0.6%)
Імпорт	11498	+266 (+2.4%)
Виробництво	103301	+1042 (+1.0%)
Експорт	14002	+396 (+2.9%)
Пропозиція	115613	+1313 (+1.1%)
Споживання	100820	+940 (+0.9%)
Кінцеві запаси	791	-23 (-2.8%)

Курятина. Початкові запаси

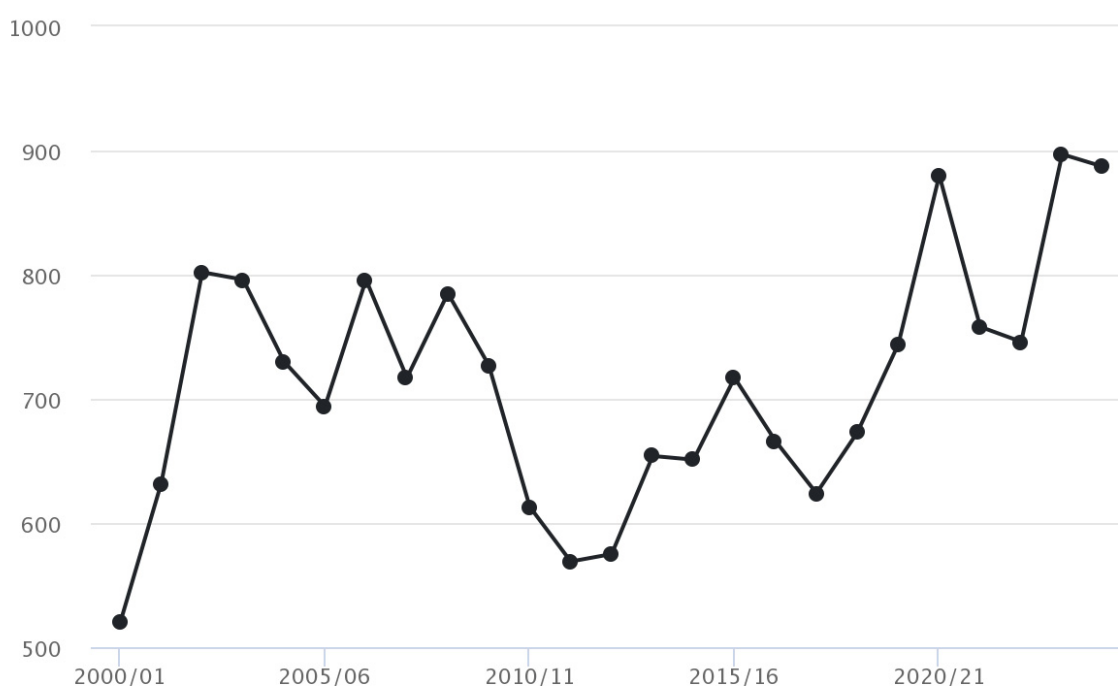
№	Доля	Гео	2024/25	+/-
1	48.8%	США	397	-10 (-2.5%)
2	16.0%	Японія	130	-19 (-12.8%)
3	10.4%	Південна Корея	85	+15 (+21.4%)
4	8.5%	Таїланд	69	+21 (+43.8%)
5	8.0%	Канада	65	+3 (+4.8%)
6	5.3%	Філіппіни	43	-5 (-10.4%)
7	3.1%	росія	25	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

М'ясо: Свинина Світ

Показник	2024/25	+/-
Початкові запаси	887	-10 (-1.1%)
Імпорт	9749	+108 (+1.1%)
Виробництво	115492	-6 (0.0%)
Експорт	10365	+221 (+2.2%)
Пропозиція	126128	+92 (+0.1%)
Споживання	114925	-80 (-0.1%)
Кінцеві запаси	838	-49 (-5.5%)

Свинина. Початкові запаси

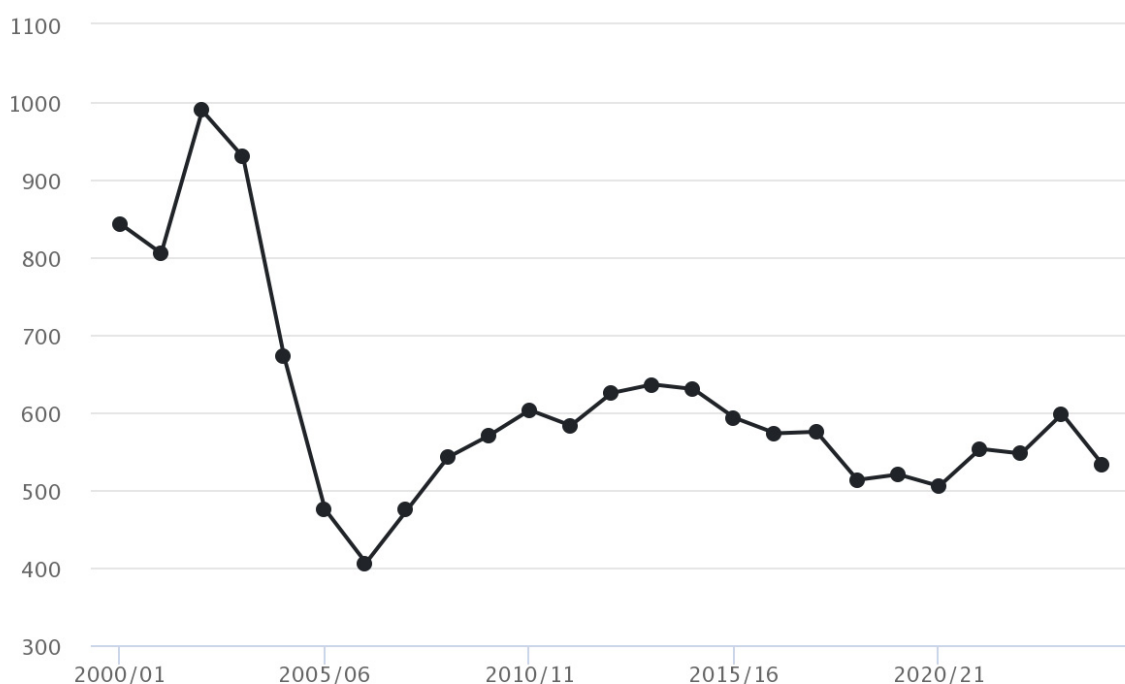
№	Доля	Гео	2024/25	+/-
1	32.7%	Японія	290	+23 (+8.6%)
2	24.8%	Південна Корея	220	-3 (-1.3%)
3	24.6%	США	218	-11 (-4.8%)
4	9.6%	Філіппіни	85	-14 (-14.1%)
5	8.3%	Канада	74	-5 (-6.3%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

М'ясо: Яловичина
Світ

Показник	2024/25	+/-
Початкові запаси	532	-66 (-11.0%)
Імпорт	10212	-139 (-1.3%)
Виробництво	59133	-180 (-0.3%)
Експорт	11910	+175 (+1.5%)
Пропозиція	69877	-385 (-0.5%)
Споживання	57445	-550 (-0.9%)
Кінцеві запаси	522	-10 (-1.9%)

Яловичина. Початкові запаси

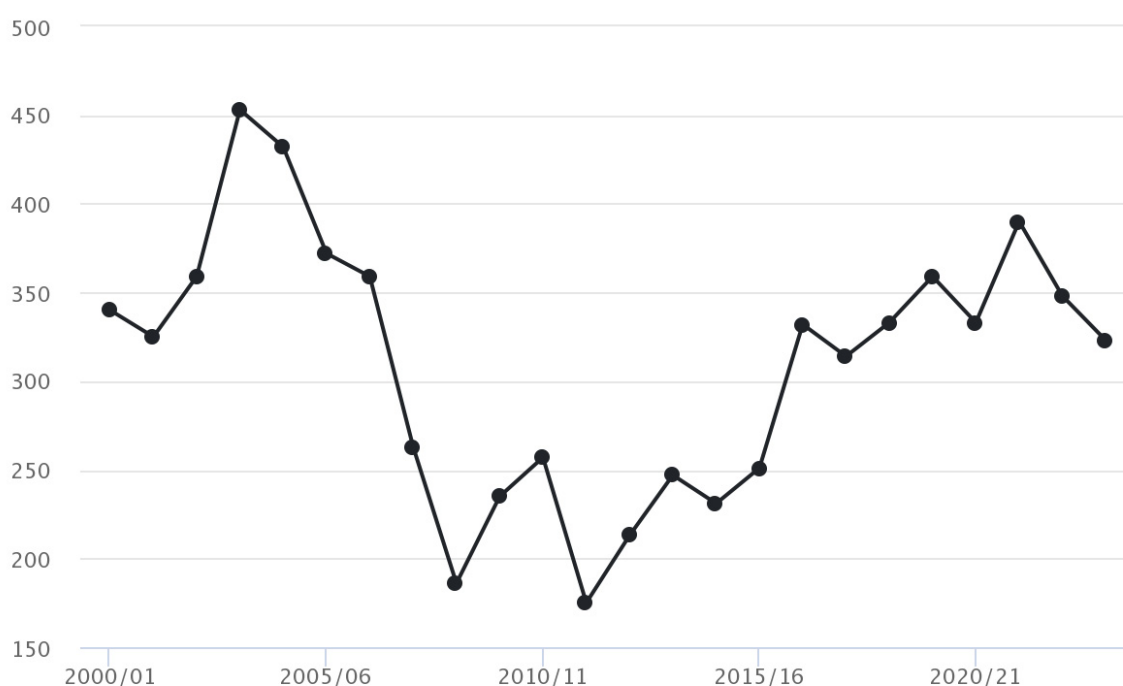
№	Доля	Гео	2024/25	+/-
1	51.3%	США	273	-56 (-17.0%)
2	39.3%	Японія	209	-3 (-1.4%)
3	6.6%	Канада	35	-7 (-16.7%)
4	2.8%	Південна Корея	15	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Молочка: Масло
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	323	-25 (-7.2%)
Імпорт	624	+14 (+2.3%)
Виробництво	11659	+273 (+2.4%)
Експорт	1053	-15 (-1.4%)
Пропозиція	12606	+262 (+2.1%)
Споживання	11248	+295 (+2.7%)
Кінцеві запаси	305	-18 (-5.6%)

Масло. Початкові запаси

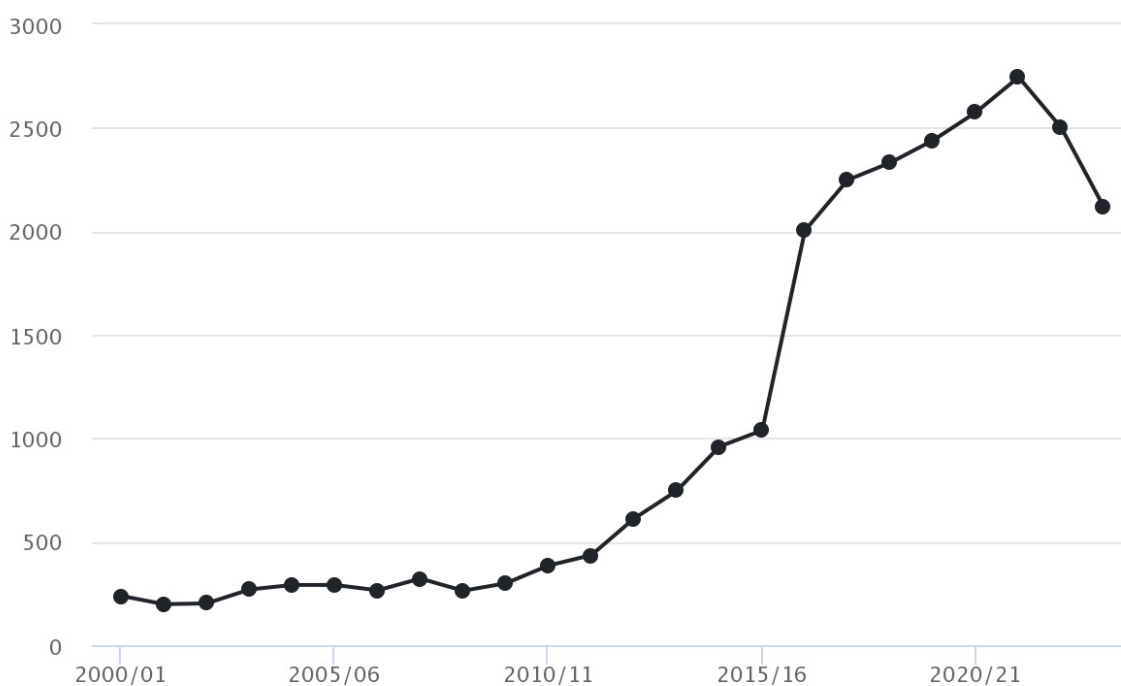
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	30.3%	США	98	+8 (+8.9%)
2	23.2%	Нова Зеландія	75	-24 (-24.2%)
3	17.6%	Австралія	57	-10 (-14.9%)
4	11.5%	Японія	37	0 (0.0%)
5	8.4%	Канада	27	+2 (+8.0%)
6	5.6%	росія	18	+3 (+20.0%)
7	3.1%	Україна	10	-4 (-28.6%)
8	0.3%	Аргентина	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Молочка: молоко
Світ

Показник	2023/24	+/-
Імпорт	2115	-385 (-15.4%)
Виробництво	667283	+8523 (+1.3%)
Експорт	3163	-111 (-3.4%)
Пропозиція	669398	+8138 (+1.2%)
Споживання	666235	+8249 (+1.3%)

Молоко. Імпорт

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	33.1%	Китай	700	-277 (-28.4%)
2	33.1%	ЄС	700	+26 (+3.9%)
3	9.5%	Великобританія	200	-106 (-34.6%)
4	9.0%	росія	190	-10 (-5.0%)
5	5.0%	Філіппіни	105	-17 (-13.9%)
6	3.3%	Тайвань	70	+8 (+12.9%)
7	3.1%	Канада	65	0 (0.0%)
8	2.4%	США	50	+4 (+8.7%)
9	0.5%	Південна Корея	10	0 (0.0%)

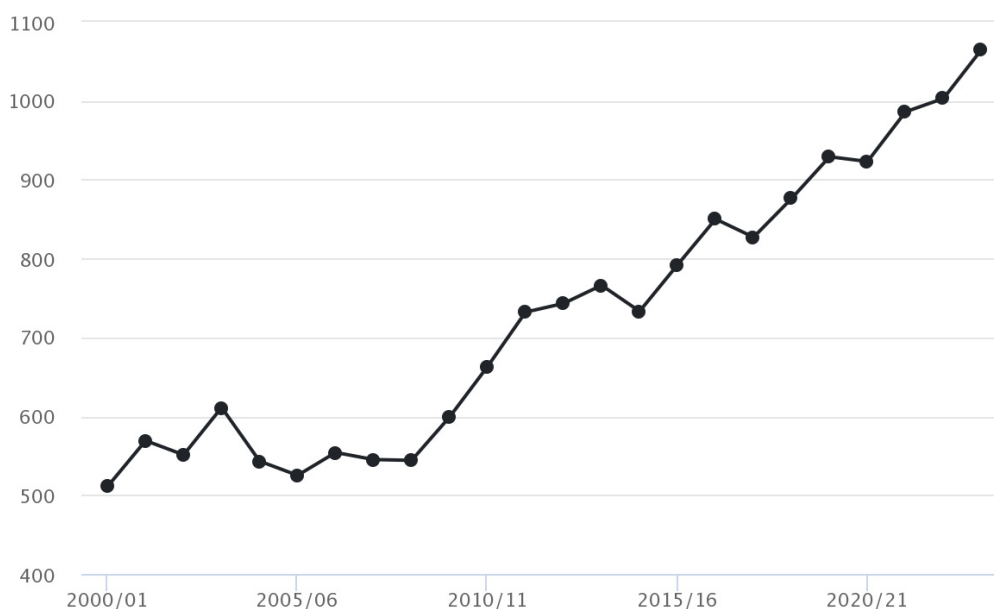
10	0.2%	Австралія	5	-2 (-28.6%)
11	0.2%	Білорусь	5	+3 (+150.0%)
12	0.2%	Мексика	5	-10 (-66.7%)
13	0.2%	Нова Зеландія	5	0 (0.0%)
14	0.2%	Україна	5	-4 (-44.4%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Молочка: молоко Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	1065	+62 (+6.2%)
Імпорт	2193	+57 (+2.7%)
Виробництво	22427	+271 (+1.2%)
Експорт	2974	+56 (+1.9%)
Пропозиція	25685	+390 (+1.5%)
Споживання	21673	+361 (+1.7%)
Кінцеві запаси	1038	-27 (-2.5%)

Сир. Початкові запаси

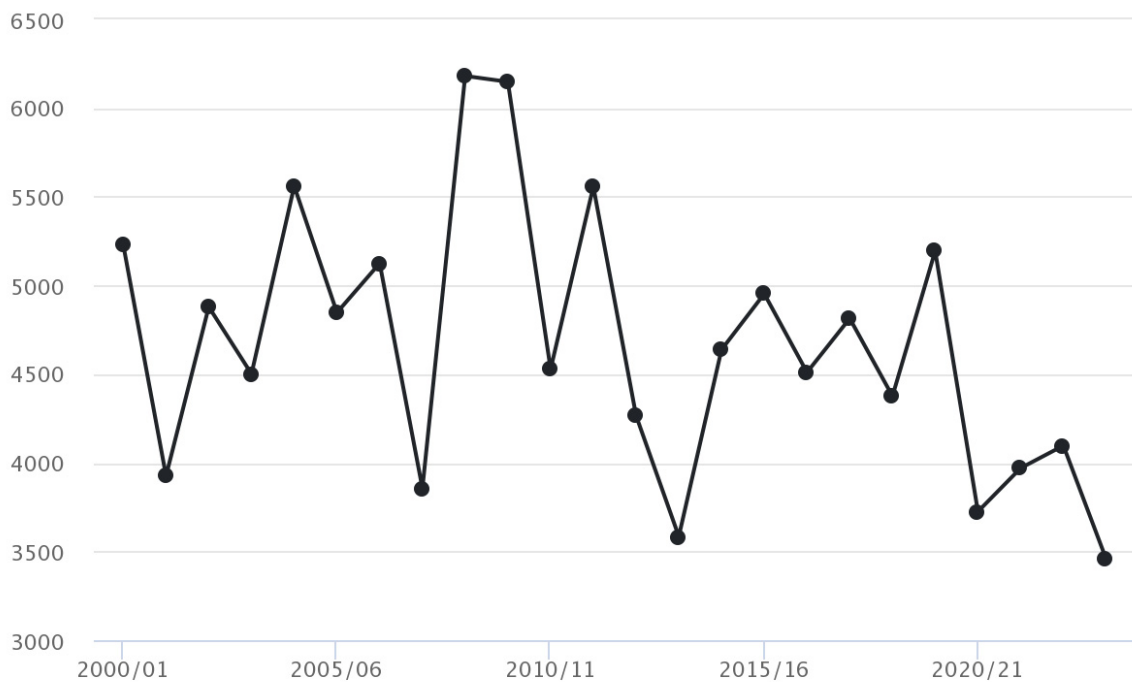
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	62.9%	США	670	+16 (+2.4%)
2	9.1%	Австралія	97	+21 (+27.6%)
3	8.0%	Канада	85	+2 (+2.4%)
4	6.6%	Нова Зеландія	70	+6 (+9.4%)
5	5.0%	Аргентина	53	+23 (+76.7%)
6	3.8%	росія	40	0 (0.0%)
7	2.4%	Південна Корея	26	+3 (+13.0%)
8	0.9%	Японія	10	-5 (-33.3%)
9	0.7%	Білорусь	7	-4 (-36.4%)
10	0.7%	Україна	7	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Нішеві: сорго
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	3458	-639 (-15.6%)
Імпорт	8488	+2385 (+39.1%)
Імпорт ТР	8483	+2374 (+38.9%)
Виробництво	59920	+4832 (+8.8%)
Експорт	8676	+2283 (+35.7%)
Експорт ТР	9083	+2177 (+31.5%)
Зібрана площа	41745	+2084 (+5.3%)
Пропозиція	71866	+6578 (+10.1%)
Споживання	59488	+4051 (+7.3%)
Споживання на корм	22478	+3592 (+19.0%)
Споживання ХНП	37010	+459 (+1.3%)
Кінцеві запаси	3702	+244 (+7.1%)

Sorghum. Початкові запаси

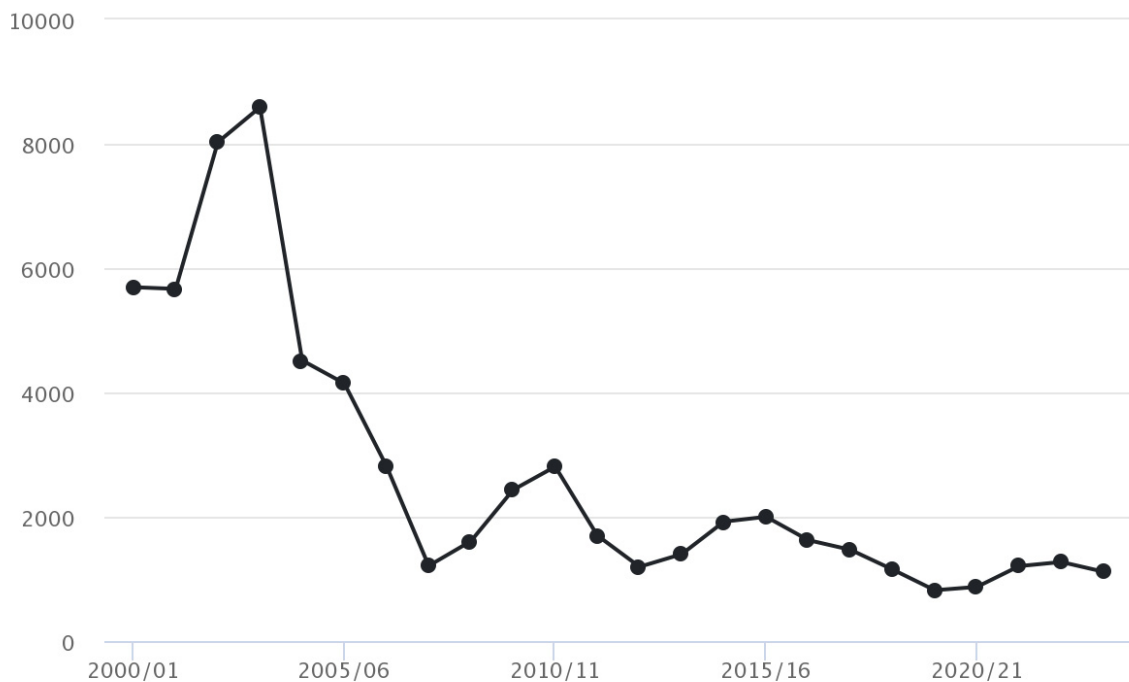
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	17.8%	США	616	-585 (-48.7%)
2	10.1%	Бразилія	348	+36 (+11.5%)
3	8.7%	Судан	302	+154 (+104.1%)
4	8.3%	Китай	288	+33 (+12.9%)
5	7.8%	Мексика	270	-33 (-10.9%)
6	5.2%	Аргентина	181	-40 (-18.1%)
7	5.1%	Нігер	178	+125 (+235.8%)
8	5.1%	Малі	176	+32 (+22.2%)
9	5.0%	Нігерія	174	+42 (+31.8%)
10	4.7%	Болівія	164	+53 (+47.7%)
11	4.7%	Буркіна-Фасо	163	+59 (+56.7%)
12	3.6%	Австралія	126	-205 (-61.9%)
13	3.6%	Індія	123	-136 (-52.5%)
14	2.6%	Чад	89	+17 (+23.6%)
15	2.1%	Ефіопія	73	-98 (-57.3%)
16	1.5%	Танзанія	51	-30 (-37.0%)
17	0.7%	Японія	24	0 (0.0%)
18	0.6%	Кенія	21	+2 (+10.5%)
19	0.5%	ПАР	19	-13 (-40.6%)
20	0.4%	Південний Судан	15	0 (0.0%)
21	0.4%	Уганда	15	-5 (-25.0%)
22	0.4%	ЄС	14	-3 (-17.6%)
23	0.3%	Єгипет	11	0 (0.0%)
24	0.2%	Україна	8	-40 (-83.3%)
25	0.1%	Уругвай	5	-4 (-44.4%)
26	0.1%	Гватемала	4	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Нішеві: жито
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	1116	-156 (-12.3%)
Імпорт	482	+21 (+4.6%)
Імпорт ТР	452	+8 (+1.8%)
Виробництво	11688	-600 (-4.9%)
Експорт	456	-24 (-5.0%)
Експорт ТР	456	-13 (-2.8%)
Зібрана площа	3607	-94 (-2.5%)
Пропозиція	13286	-735 (-5.2%)
Споживання	11849	-576 (-4.6%)
Споживання на корм	5622	-239 (-4.1%)
Споживання ХНП	6227	-337 (-5.1%)
Кінцеві запаси	981	-135 (-12.1%)

Жито. Початкові запаси

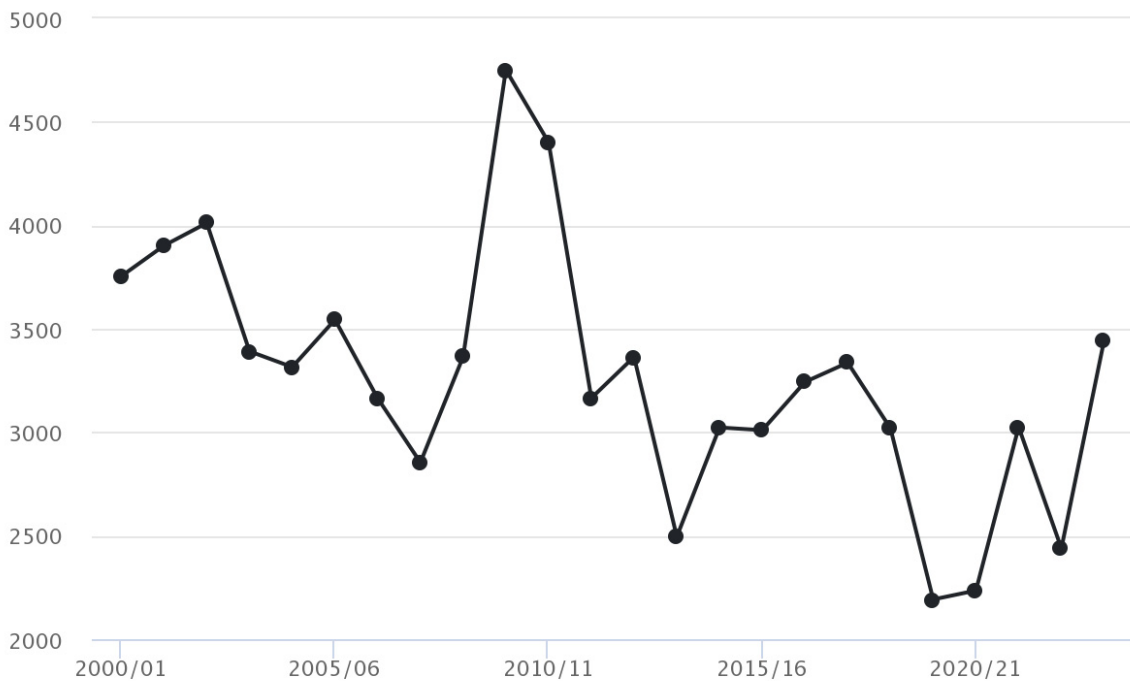
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	62.8%	ЄС	701	-201 (-22.3%)
2	16.0%	росія	179	+86 (+92.5%)
3	9.4%	Канада	105	+21 (+25.0%)
4	3.9%	Україна	44	-70 (-61.4%)
5	3.3%	Білорусь	37	+3 (+8.8%)
6	2.8%	США	31	+15 (+93.8%)
7	1.3%	Туреччина	14	-10 (-41.7%)
8	0.4%	Казахстан	4	0 (0.0%)
9	0.1%	Японія	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Нішеві: овес
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	3444	+1005 (+41.2%)
Імпорт	2462	-290 (-10.5%)
Імпорт ТР	2291	-592 (-20.5%)
Виробництво	20425	-4702 (-18.7%)
Експорт	2365	-411 (-14.8%)
Експорт ТР	2366	-564 (-19.2%)
Зібрана площа	8391	-940 (-10.1%)
Пропозиція	26331	-3987 (-13.2%)
Споживання	21876	-2222 (-9.2%)
Споживання на корм	14192	-2130 (-13.0%)
Споживання ХНП	7684	-92 (-1.2%)
Кінцеві запаси	2090	-1354 (-39.3%)

Овес. Початкові запаси

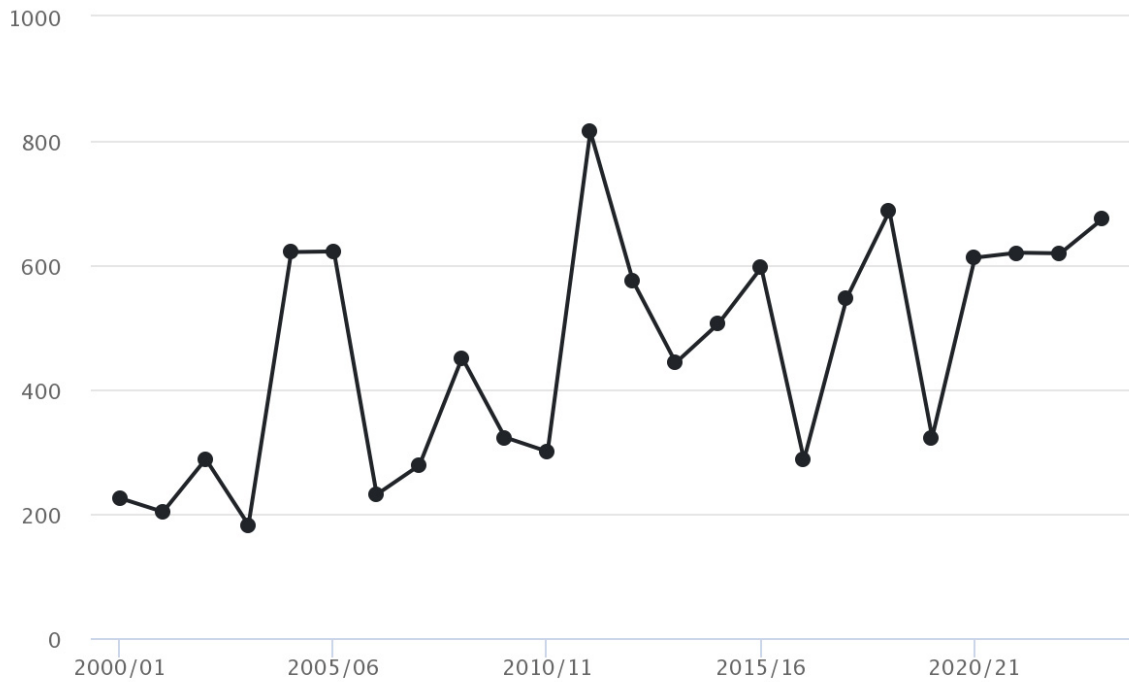
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	37.0%	Канада	1275	+942 (+282.9%)
2	14.7%	США	505	+31 (+6.5%)
3	14.5%	ЄС	498	+103 (+26.1%)
4	9.3%	Австралія	322	-73 (-18.5%)
5	5.0%	росія	173	+51 (+41.8%)
6	4.1%	Великобританія	140	-17 (-10.8%)
7	4.0%	Китай	138	+13 (+10.4%)
8	2.3%	Бразилія	78	-5 (-6.0%)
9	2.2%	Казахстан	75	+19 (+33.9%)
10	1.6%	Аргентина	54	-21 (-28.0%)
11	1.0%	Чилі	34	0 (0.0%)
12	0.9%	Норвегія	30	0 (0.0%)
13	0.7%	Україна	24	-30 (-55.6%)
14	0.6%	Туреччина	22	-1 (-4.3%)
15	0.6%	Білорусь	21	0 (0.0%)
16	0.6%	ПАР	21	-2 (-8.7%)
17	0.4%	Мексика	14	-2 (-12.5%)
18	0.3%	Швейцарія	10	-3 (-23.1%)
19	0.2%	Боснія- Герцеговина	6	0 (0.0%)
20	0.1%	Нова Зеландія	3	0 (0.0%)
21	0.0%	Японія	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Нішеві: просо
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	675	+56 (+9.0%)
Виробництво	30752	-1342 (-4.2%)
Зібрана площа	31279	+584 (+1.9%)
Пропозиція	31427	-1286 (-3.9%)
Споживання	30752	-1286 (-4.0%)
Споживання на корм	1814	+78 (+4.5%)
Споживання ХНП	28938	-1364 (-4.5%)
Кінцеві запаси	675	0 (0.0%)

Просо. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	39.7%	Індія	12200	-1306 (-9.7%)
2	11.1%	Нігер	3400	-257 (-7.0%)
3	8.8%	Китай	2700	0 (0.0%)
4	6.5%	Нігерія	2000	-30 (-1.5%)
5	5.9%	Малі	1800	-33 (-1.8%)
6	5.2%	Судан	1600	-75 (-4.5%)
7	3.6%	Ефіопія	1100	+158 (+16.8%)

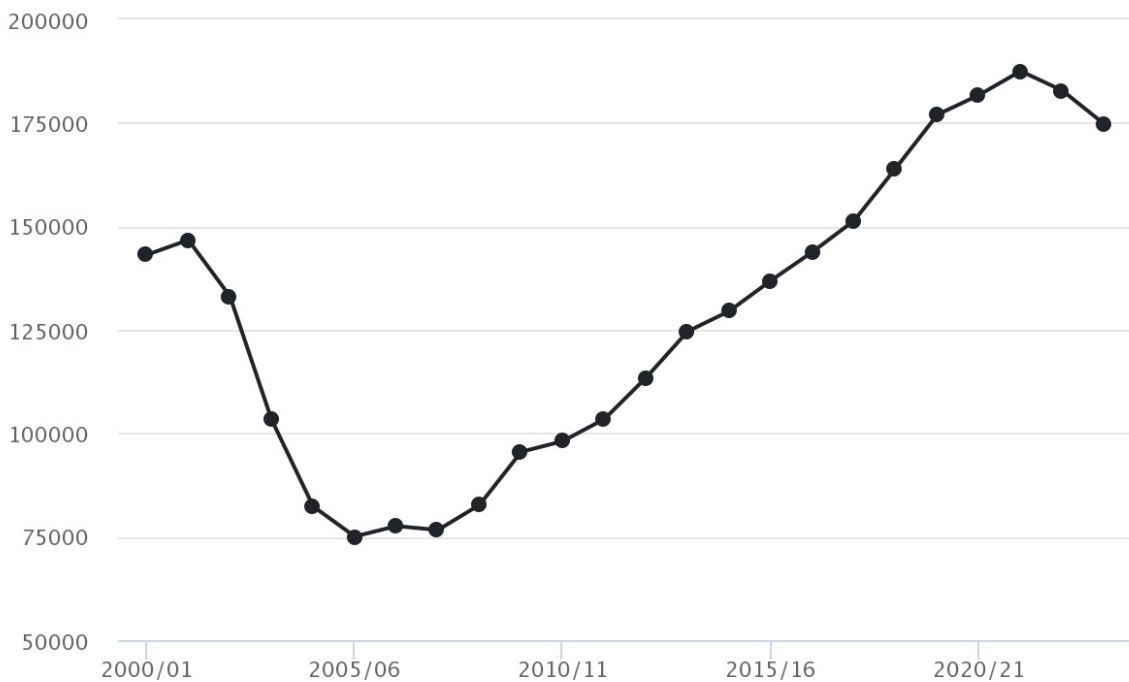
8	3.3%	Буркіна-Фасо	1000	+92 (+10.1%)
9	3.3%	Сенегал	1000	-97 (-8.8%)
10	2.3%	Чад	700	+6 (+0.9%)
11	1.3%	росія	400	+100 (+33.3%)
12	1.1%	Пакистан	350	+5 (+1.4%)
13	1.1%	Танзанія	325	0 (0.0%)
14	1.0%	Непал	314	0 (0.0%)
15	0.8%	М'янма	240	0 (0.0%)
16	0.7%	Гвінея	220	0 (0.0%)
17	0.7%	Гана	210	+15 (+7.7%)
18	0.3%	Камерун	100	0 (0.0%)
19	0.3%	Кенія	100	0 (0.0%)
20	0.3%	Україна	100	+10 (+11.1%)
21	0.3%	Узбекистан	100	+22 (+28.2%)
22	0.3%	Зімбабве	90	+41 (+83.7%)
23	0.2%	Кот-д'Івуар	70	0 (0.0%)
24	0.2%	Уганда	70	0 (0.0%)
25	0.2%	Ємен	50	0 (0.0%)
26	0.2%	Замбія	47	+15 (+46.9%)
27	0.1%	Казахстан	45	+8 (+21.6%)
28	0.1%	Південний Судан	45	0 (0.0%)
29	0.1%	Ангола	40	0 (0.0%)
30	0.1%	Конго-Кіншаса	40	0 (0.0%)
31	0.1%	Гамбія	40	+3 (+8.1%)
32	0.1%	Сьєрра-Леоне	40	+2 (+5.3%)
33	0.1%	Австралія	37	0 (0.0%)
34	0.1%	Того	30	+2 (+7.1%)
35	0.1%	Бенін	25	+1 (+4.2%)
36	0.1%	Еритрея	25	0 (0.0%)
37	0.1%	Мозамбік	25	0 (0.0%)
38	0.1%	Гвінея-Бісау	20	-9 (-31.0%)
39	0.0%	Бурунді	11	0 (0.0%)
40	0.0%	ЦАР	10	0 (0.0%)
41	0.0%	Ботсвана	8	+5 (+166.7%)
42	0.0%	Бангладеш	7	0 (0.0%)
43	0.0%	Шрі-Ланка	7	0 (0.0%)
44	0.0%	Аргентина	4	+3 (+300.0%)
45	0.0%	Руанда	4	0 (0.0%)
46	0.0%	Мавританія	3	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Нішеві: рис
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	174784	-8031 (-4.4%)
Імпорт	49805	-4172 (-7.7%)
Імпорт ТР	50587	-267 (-0.5%)
Виробництво	517796	+4441 (+0.9%)
Експорт	52679	-1254 (-2.3%)
Експорт ТР	52848	-460 (-0.9%)
Зібрана площа	165786	+178 (+0.1%)
Пропозиція	742385	-7762 (-1.0%)
Споживання	522286	+856 (+0.2%)
Кінцеві запаси	167420	-7364 (-4.2%)

Рис. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	61.0%	Китай	106600	-6400 (-5.7%)
2	20.0%	Індія	35000	+1000 (+2.9%)
3	2.3%	Індонезія	4000	+1100 (+37.9%)
4	2.0%	Філіппіни	3478	+375 (+12.1%)
5	1.9%	Таїланд	3285	-241 (-6.8%)
6	1.2%	Нігерія	2150	+105 (+5.1%)
7	1.2%	Бангладеш	2111	+20 (+1.0%)
8	1.0%	Японія	1795	-155 (-7.9%)
9	0.9%	В'єтнам	1595	-1060 (-39.9%)
10	0.8%	Південна Корея	1393	+59 (+4.4%)
11	0.6%	М'янма	1083	+202 (+22.9%)
12	0.5%	США	961	-300 (-23.8%)
13	0.5%	Пакистан	957	-1693 (-63.9%)
14	0.5%	ЄС	809	-100 (-11.0%)
15	0.4%	Ірак	709	+220 (+45.0%)
16	0.4%	Бразилія	703	-196 (-21.8%)
17	0.3%	Сенегал	605	+49 (+8.8%)
18	0.3%	Єгипет	600	-13 (-2.1%)
19	0.3%	Шрі-Ланка	533	-289 (-35.2%)
20	0.3%	Тайвань	440	-47 (-9.7%)
21	0.3%	Гвінея	438	+65 (+17.4%)
22	0.2%	Еквадор	401	+39 (+10.8%)
23	0.2%	Саудівська Аравія	364	0 (0.0%)
24	0.2%	Перу	344	-66 (-16.1%)
25	0.2%	Домініканська Респ.	336	+47 (+16.3%)
26	0.2%	Колумбія	303	-94 (-23.7%)
27	0.2%	Гана	286	-139 (-32.7%)
28	0.2%	Кот-д'Івуар	267	-16 (-5.7%)
29	0.1%	Камбоджа	241	+33 (+15.9%)
30	0.1%	ОАЕ	225	-100 (-30.8%)
31	0.1%	Кенія	213	+100 (+88.5%)
32	0.1%	Австралія	184	-56 (-23.3%)
33	0.1%	Іран	178	-175 (-49.6%)
34	0.1%	Лаос	168	+50 (+42.4%)
35	0.1%	Венесуела	164	-53 (-24.4%)
36	0.1%	Малайзія	146	-150 (-50.7%)
37	0.1%	Туреччина	145	+67 (+85.9%)
38	0.1%	Малі	139	-2 (-1.4%)
39	0.1%	росія	123	-74 (-37.6%)
40	0.1%	Гайана	116	+83 (+251.5%)
41	0.1%	Нікарагуа	103	-6 (-5.5%)

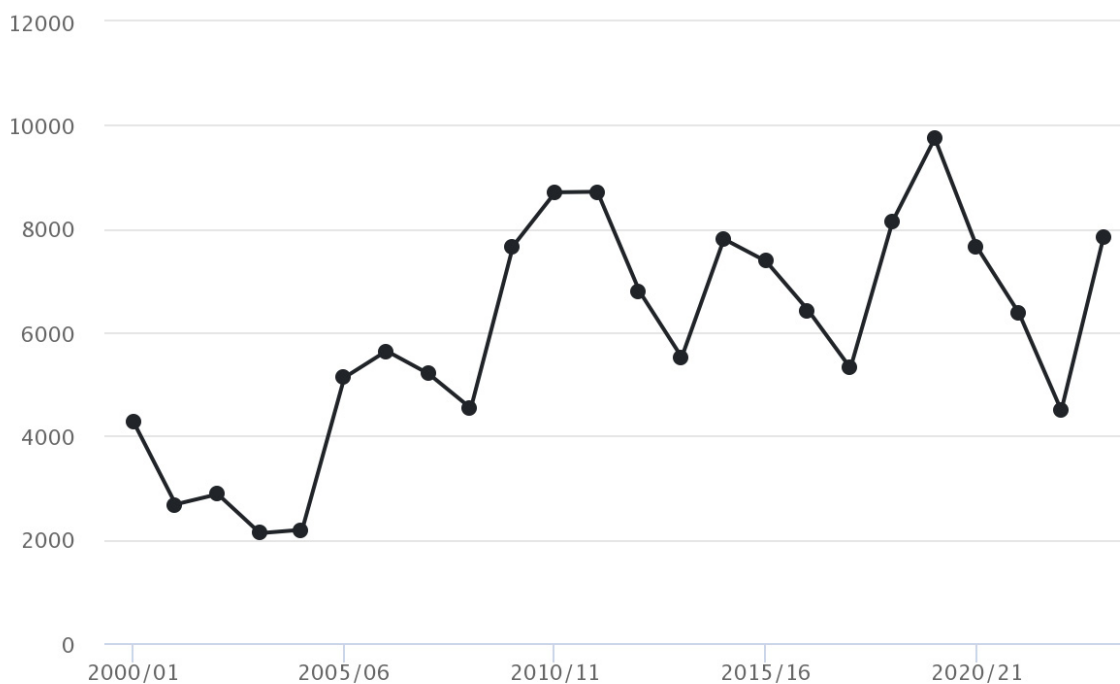
42	0.1%	Коста-Ріка	102	+58 (+131.8%)
43	0.1%	Мексика	96	-47 (-32.9%)
44	0.0%	Узбекистан	85	+24 (+39.3%)
45	0.0%	Оман	82	+5 (+6.5%)
46	0.0%	Уругвай	81	+10 (+14.1%)
47	0.0%	Аргентина	74	-89 (-54.6%)
48	0.0%	Ліберія	71	+20 (+39.2%)
49	0.0%	ПАР	65	-15 (-18.8%)
50	0.0%	Чилі	56	+6 (+12.0%)
51	0.0%	Гамбія	51	+34 (+200.0%)
52	0.0%	Панама	47	+24 (+104.3%)
53	0.0%	Сирія	39	+5 (+14.7%)
54	0.0%	Парагвай	35	-147 (-80.8%)
55	0.0%	Гаїті	31	-20 (-39.2%)
56	0.0%	Мавританія	31	-3 (-8.8%)
57	0.0%	Гондурас	30	-10 (-25.0%)
58	0.0%	Ізраїль	23	0 (0.0%)
59	0.0%	Буркіна-Фасо	18	-54 (-75.0%)
60	0.0%	Гвінея-Бісау	17	+9 (+112.5%)
61	0.0%	Великобританія	17	-16 (-48.5%)
62	0.0%	Йорданія	16	0 (0.0%)
63	0.0%	Швейцарія	15	0 (0.0%)
64	0.0%	Азербайджан	8	+3 (+60.0%)
65	0.0%	Ель-Сальвадор	3	-11 (-78.6%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олійні: Ріпак
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	7832	+3341 (+74.4%)
Імпорт	15760	-4210 (-21.1%)
Виробництво	85579	-3235 (-3.6%)
Експорт	16893	-3312 (-16.4%)
Зібрана площа	42386	+477 (+1.1%)
Переробка	81581	+634 (+0.8%)
Пропозиція	109171	-4104 (-3.6%)
Споживання	85737	+499 (+0.6%)
Споживання на корм	3411	-160 (-4.5%)
Споживання харчове	745	+25 (+3.5%)
Кінцеві запаси	6541	-1291 (-16.5%)

Ріпак. Початкові запаси

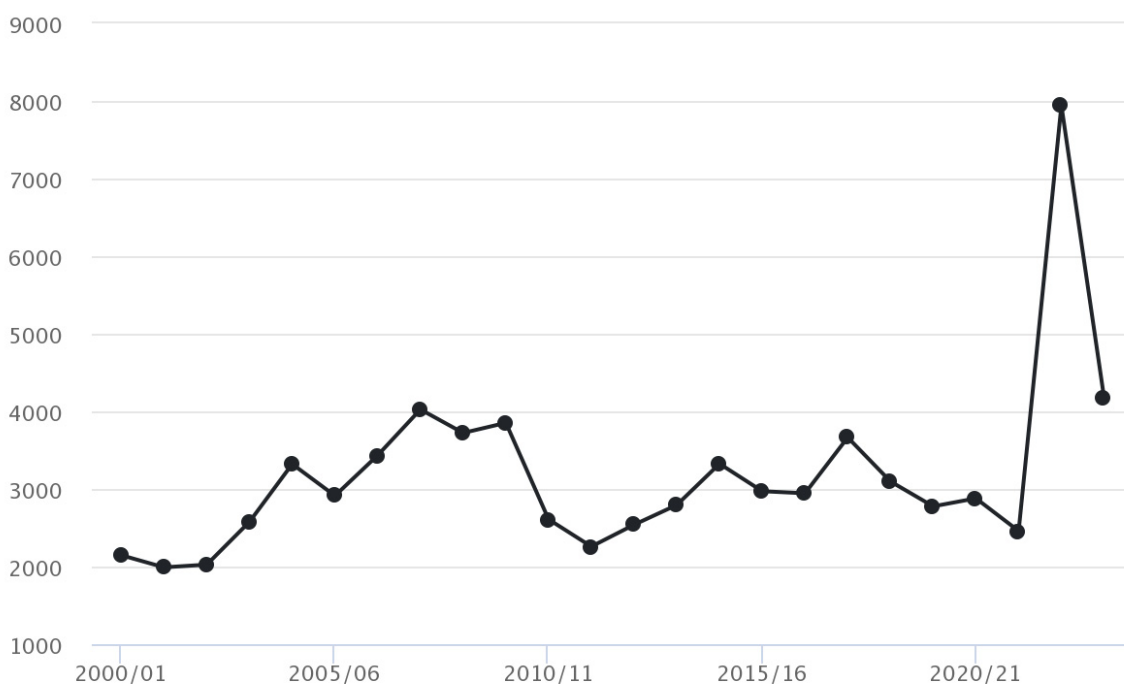
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	30.7%	Китай	2408	+1540 (+177.4%)
2	23.4%	ЄС	1833	+1005 (+121.4%)
3	19.2%	Канада	1506	+181 (+13.7%)
4	6.6%	Австралія	515	+399 (+344.0%)
5	5.3%	Індія	419	-100 (-19.3%)
6	3.0%	ОАЕ	234	+155 (+196.2%)
7	2.8%	США	219	+109 (+99.1%)
8	2.3%	Японія	182	-25 (-12.1%)
9	1.2%	Великобританія	93	+28 (+43.1%)
10	0.9%	Пакистан	69	+50 (+263.2%)
11	0.8%	Мексика	63	+13 (+26.0%)
12	0.8%	росія	63	-25 (-28.4%)
13	0.7%	Бангладеш	51	+2 (+4.1%)
14	0.6%	Уругвай	45	+40 (+800.0%)
15	0.5%	Білорусь	39	+20 (+105.3%)
16	0.3%	ПАР	27	+4 (+17.4%)
17	0.3%	Молдова	26	+7 (+36.8%)
18	0.3%	Туреччина	22	+12 (+120.0%)
19	0.1%	Аргентина	7	-2 (-22.2%)
20	0.1%	Казахстан	6	0 (0.0%)
21	0.0%	Чилі	2	-1 (-33.3%)
22	0.0%	Україна	2	-68 (-97.1%)
23	0.0%	Парагвай	1	-3 (-75.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олійні: Соняшник
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	4172	-3771 (-47.5%)
Імпорт	2906	-1154 (-28.4%)
Виробництво	56983	+4600 (+8.8%)
Експорт	3094	-1120 (-26.6%)
Зібрана площа	28473	+462 (+1.6%)
Переробка	52379	+1071 (+2.1%)
Пропозиція	64061	-325 (-0.5%)
Споживання	56826	+826 (+1.5%)
Споживання на корм	2339	-228 (-8.9%)
Споживання харчове	2108	-17 (-0.8%)
Кінцеві запаси	4141	-31 (-0.7%)

Соняшник. Початкові запаси

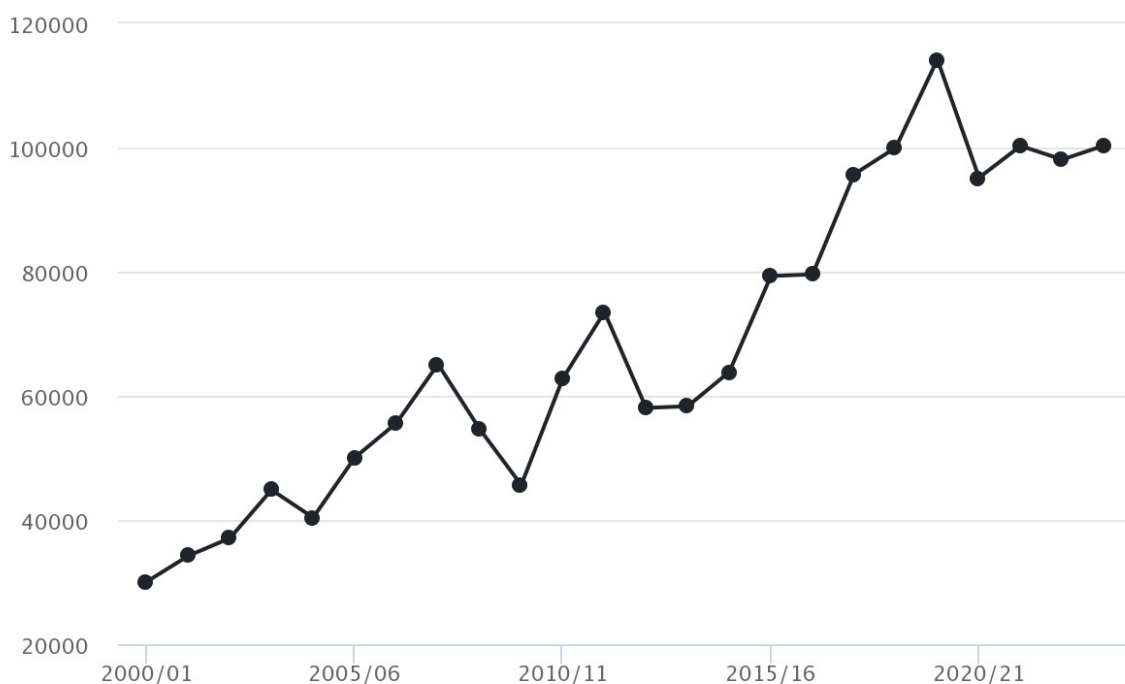
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	26.1%	Аргентина	1089	+374 (+52.3%)
2	24.1%	росія	1007	+49 (+5.1%)
3	19.5%	Україна	815	-3875 (-82.6%)
4	6.4%	ЄС	268	-424 (-61.3%)
5	6.4%	Китай	265	+17 (+6.9%)
6	4.0%	США	167	+33 (+24.6%)
7	3.8%	Туреччина	159	+58 (+57.4%)
8	2.1%	Казахстан	87	+24 (+38.1%)
9	1.9%	Молдова	79	-27 (-25.5%)
10	1.3%	Канада	56	+18 (+47.4%)
11	1.1%	Сербія	47	+6 (+14.6%)
12	0.8%	Узбекистан	32	+12 (+60.0%)
13	0.7%	ПАР	31	-43 (-58.1%)
14	0.5%	Єгипет	20	+10 (+100.0%)
15	0.3%	Пакистан	13	+3 (+30.0%)
16	0.2%	Іран	9	-4 (-30.8%)
17	0.2%	Австралія	8	+7 (+700.0%)
18	0.1%	Мексика	5	+2 (+66.7%)
19	0.1%	Боснія- Герцеговина	3	-1 (-25.0%)
20	0.0%	Болівія	2	-10 (-83.3%)
21	0.0%	Бразилія	2	0 (0.0%)
22	0.0%	Чилі	2	0 (0.0%)
23	0.0%	Ізраїль	2	+1 (+100.0%)
24	0.0%	М'янма	1	-2 (-66.7%)
25	0.0%	Македонія	1	0 (0.0%)
26	0.0%	Парагвай	1	- (-%)
27	0.0%	Уругвай	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олійні: Соя
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	100311	+2248 (+2.3%)
Імпорт	165748	+641 (+0.4%)
Виробництво	400423	+28185 (+7.6%)
Експорт	168291	-2658 (-1.6%)
Зібрана площа	139049	+2823 (+2.1%)
Переробка	329466	+16035 (+5.1%)
Пропозиція	666482	+31074 (+4.9%)
Споживання	383677	+19529 (+5.4%)
Споживання на корм	30283	+2450 (+8.8%)
Споживання харчове	23928	+1044 (+4.6%)
Кінцеві запаси	114514	+14203 (+14.2%)

Соя. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	33.7%	Китай	33786	+4536 (+15.5%)
2	33.3%	Бразилія	33442	+5844 (+21.2%)
3	17.2%	Аргентина	17209	-6694 (-28.0%)
4	7.3%	США	7299	-169 (-2.3%)
5	1.6%	Індія	1579	+86 (+5.8%)
6	1.4%	ЄС	1425	-256 (-15.2%)
7	0.6%	Канада	646	+218 (+50.9%)
8	0.6%	росія	612	+36 (+6.3%)
9	0.5%	Іран	546	-185 (-25.3%)
10	0.4%	ПАР	362	+190 (+110.5%)
11	0.3%	В'єтнам	343	+38 (+12.5%)
12	0.3%	Парагвай	262	+85 (+48.0%)
13	0.2%	Туреччина	235	+13 (+5.9%)
14	0.2%	Україна	221	-746 (-77.1%)
15	0.2%	Мексика	218	-86 (-28.3%)
16	0.2%	Єгипет	199	-210 (-51.3%)
17	0.2%	Таїланд	194	+69 (+55.2%)
18	0.2%	Тайвань	186	+56 (+43.1%)
19	0.2%	Японія	178	-65 (-26.7%)
20	0.1%	Болівія	123	+2 (+1.7%)
21	0.1%	Алжир	122	+25 (+25.8%)
22	0.1%	Бангладеш	116	-317 (-73.2%)
23	0.1%	Сербія	111	-26 (-19.0%)
24	0.1%	Нігерія	102	+6 (+6.3%)
25	0.1%	Індонезія	100	+6 (+6.4%)
26	0.1%	Колумбія	99	-8 (-7.5%)
27	0.1%	Південна Корея	98	+2 (+2.1%)
28	0.1%	Малайзія	77	-2 (-2.5%)
29	0.1%	Уругвай	68	-180 (-72.6%)
30	0.0%	Бенін	40	+25 (+166.7%)
31	0.0%	Великобританія	32	-1 (-3.0%)
32	0.0%	Туніс	31	+15 (+93.8%)
33	0.0%	Замбія	31	+6 (+24.0%)
34	0.0%	Північна Корея	25	0 (0.0%)
35	0.0%	Зімбабве	19	+8 (+72.7%)
36	0.0%	Філіппіни	18	-14 (-43.8%)
37	0.0%	Ізраїль	16	-7 (-30.4%)
38	0.0%	Гана	14	-5 (-26.3%)
39	0.0%	Ліван	14	0 (0.0%)
40	0.0%	Саудівська Аравія	13	-7 (-35.0%)
41	0.0%	Казахстан	12	+1 (+9.1%)

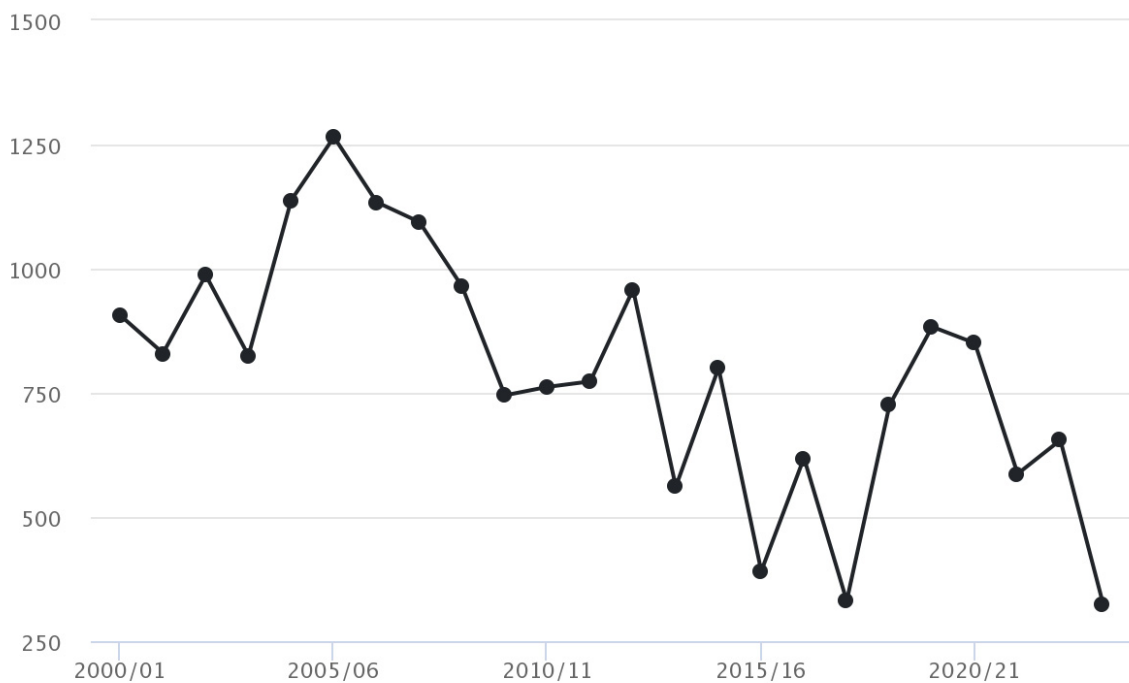
42	0.0%	Перу	12	+1 (+9.1%)
43	0.0%	Норвегія	11	0 (0.0%)
44	0.0%	Венесуела	11	+2 (+22.2%)
45	0.0%	Коста-Ріка	9	0 (0.0%)
46	0.0%	Ефіопія	9	-33 (-78.6%)
47	0.0%	ОАЕ	9	-2 (-18.2%)
48	0.0%	Білорусь	8	-1 (-11.1%)
49	0.0%	Чилі	6	+1 (+20.0%)
50	0.0%	Пакистан	5	-8 (-61.5%)
51	0.0%	Узбекистан	3	0 (0.0%)
52	0.0%	Барбадос	2	0 (0.0%)
53	0.0%	Панама	2	0 (0.0%)
54	0.0%	Боснія-Герцеговина	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олія: Оливкова олія
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	325	-330 (-50.4%)
Імпорт	1063	-9 (-0.8%)
Виробництво	2889	+395 (+15.8%)
Експорт	1143	-13 (-1.1%)
Пропозиція	4277	+56 (+1.3%)
Споживання	2812	+72 (+2.6%)
Споживання промислове	21	+5 (+31.3%)
Споживання харчове	2791	+67 (+2.5%)
Кінцеві запаси	322	-3 (-0.9%)

Оливкова олія. Початкові запаси

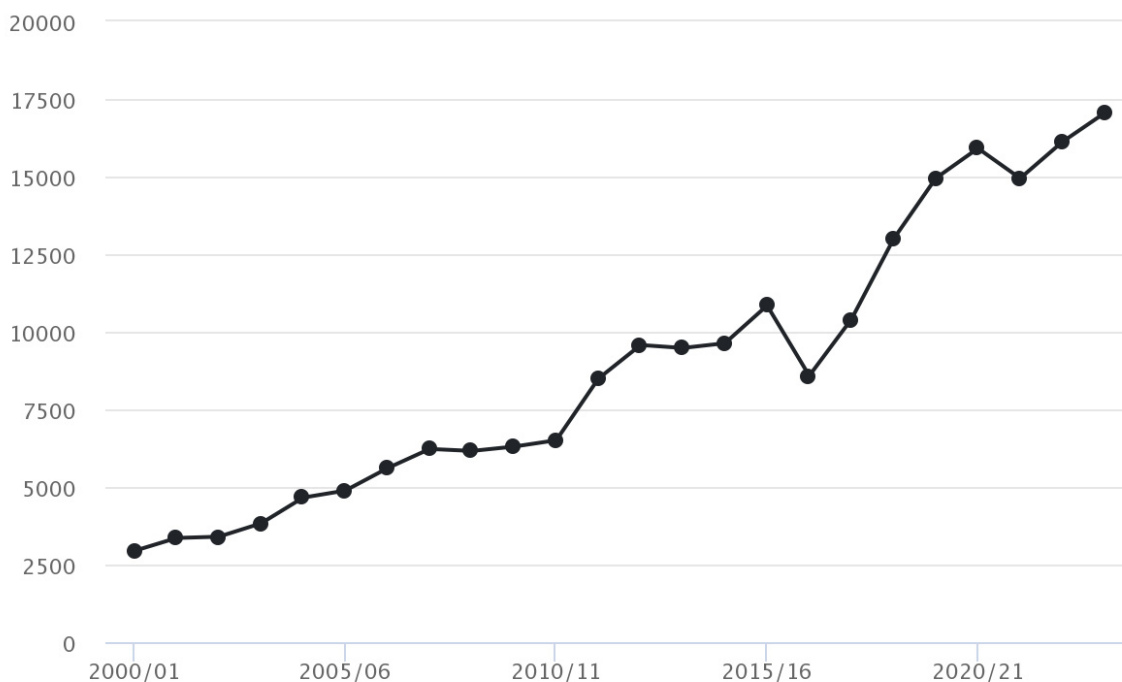
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	26.5%	ЄС	86	-325 (-79.1%)
2	19.7%	Туреччина	64	+45 (+236.8%)
3	12.3%	Туніс	40	-3 (-7.0%)
4	8.0%	Марокко	26	-14 (-35.0%)
5	5.5%	Сирія	18	0 (0.0%)
6	4.3%	Австралія	14	0 (0.0%)
7	4.3%	Чилі	14	-2 (-12.5%)
8	3.7%	Алжир	12	-10 (-45.5%)
9	3.4%	Аргентина	11	-2 (-15.4%)
10	3.1%	Лівія	10	0 (0.0%)
11	1.8%	Ізраїль	6	-3 (-33.3%)
12	1.8%	Ліван	6	0 (0.0%)
13	1.5%	Саудівська Аравія	5	-2 (-28.6%)
14	1.2%	Мексика	4	-7 (-63.6%)
15	0.9%	Великобританія	3	-6 (-66.7%)
16	0.6%	Бразилія	2	0 (0.0%)
17	0.6%	Канада	2	0 (0.0%)
18	0.3%	Японія	1	-1 (-50.0%)
19	0.3%	Йорданія	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олія: Пальмова олія
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	17045	+928 (+5.8%)
Імпорт	48561	+1134 (+2.4%)
Виробництво	79464	+1901 (+2.5%)
Експорт	50713	+1295 (+2.6%)
Зібрана площа	27117	+598 (+2.3%)
Пропозиція	145070	+3963 (+2.8%)
Споживання	78283	+3639 (+4.9%)
Споживання на корм	712	-11 (-1.5%)
Споживання промислове	27143	+1308 (+5.1%)
Споживання харчове	50428	+2342 (+4.9%)
Кінцеві запаси	16074	-971 (-5.7%)

Пальмова олія. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	36.0%	Індонезія	6137	-1167 (-16.0%)
2	13.6%	Індія	2324	+1352 (+139.1%)
3	13.6%	Малайзія	2314	-4 (-0.2%)
4	5.8%	Китай	986	+565 (+134.2%)
5	4.8%	Колумбія	821	-15 (-1.8%)
6	4.3%	ЄС	740	+200 (+37.0%)
7	1.8%	Таїланд	308	-168 (-35.3%)
8	1.4%	росія	232	-90 (-28.0%)
9	1.3%	Гватемала	219	+5 (+2.3%)
10	1.1%	Пакистан	195	+105 (+116.7%)
11	1.0%	Кот-д'Івуар	176	+135 (+329.3%)
12	0.9%	Іран	161	-23 (-12.5%)
13	0.9%	США	161	+1 (+0.6%)
14	0.9%	Мексика	157	-10 (-6.0%)
15	0.9%	Туреччина	152	-20 (-11.6%)
16	0.7%	Бенін	122	+35 (+40.2%)
17	0.6%	Кенія	98	+50 (+104.2%)
18	0.6%	Мозамбік	96	+5 (+5.5%)
19	0.5%	Танзанія	90	+15 (+20.0%)
20	0.5%	М'янма	88	-35 (-28.5%)
21	0.5%	Єгипет	88	0 (0.0%)
22	0.5%	ОАЕ	88	0 (0.0%)
23	0.5%	Ірак	77	+25 (+48.1%)
24	0.4%	Нігерія	76	-8 (-9.5%)
25	0.4%	Філіппіни	76	-46 (-37.7%)
26	0.4%	Ангола	69	0 (0.0%)
27	0.4%	Папуа Нова Гвінея	66	+7 (+11.9%)
28	0.4%	Південна Корея	62	-3 (-4.6%)
29	0.4%	Саудівська Аравія	60	-15 (-20.0%)
30	0.3%	Бангладеш	58	+7 (+13.7%)
31	0.3%	Камерун	55	+15 (+37.5%)
32	0.3%	Гондурас	52	+3 (+6.1%)
33	0.3%	Того	48	-1 (-2.0%)
34	0.3%	Оман	46	0 (0.0%)
35	0.3%	Еквадор	45	-10 (-18.2%)
36	0.3%	Афганістан	43	+5 (+13.2%)
37	0.2%	В'єтнам	41	-27 (-39.7%)
38	0.2%	Коста-Ріка	40	-12 (-23.1%)
39	0.2%	Бразилія	35	0 (0.0%)
40	0.2%	Домініканська Респ.	34	+4 (+13.3%)

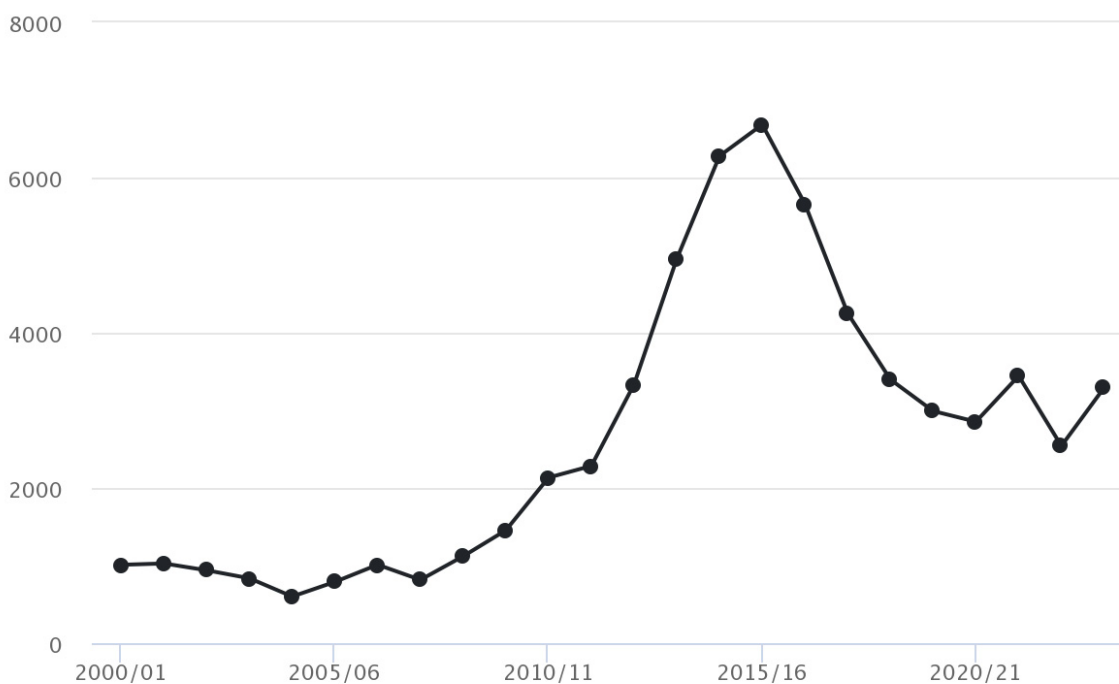
41	0.2%	Шрі-Ланка	30	+25 (+500.0%)
42	0.2%	Сенегал	27	+9 (+50.0%)
43	0.1%	Великобританія	23	0 (0.0%)
44	0.1%	Алжир	20	-5 (-20.0%)
45	0.1%	Гана	19	+5 (+35.7%)
46	0.1%	Гвінея	18	+10 (+125.0%)
47	0.1%	ПАР	17	-5 (-22.7%)
48	0.1%	Конго-Кіншаса	16	0 (0.0%)
49	0.1%	Гаїті	15	+10 (+200.0%)
50	0.1%	Перу	15	+12 (+400.0%)
51	0.1%	Північна Корея	14	+5 (+55.6%)
52	0.1%	Джибуті	10	+5 (+100.0%)
53	0.1%	Мавританія	10	+5 (+100.0%)
54	0.1%	Україна	10	-6 (-37.5%)
55	0.1%	Ель-Сальвадор	9	-4 (-30.8%)
56	0.0%	Японія	8	0 (0.0%)
57	0.0%	Ємен	8	0 (0.0%)
58	0.0%	Туніс	7	-5 (-41.7%)
59	0.0%	Сінгапур	6	-10 (-62.5%)
60	0.0%	Австралія	5	0 (0.0%)
61	0.0%	Йорданія	5	0 (0.0%)
62	0.0%	Руанда	5	0 (0.0%)
63	0.0%	Тайвань	5	-5 (-50.0%)
64	0.0%	Ліберія	4	+2 (+100.0%)
65	0.0%	Кувейт	2	0 (0.0%)
66	0.0%	Нова Зеландія	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олія: Ріпакова олія
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	3292	+750 (+29.5%)
Імпорт	6732	-113 (-1.7%)
Виробництво	33064	+260 (+0.8%)
Експорт	6965	+510 (+7.9%)
Пропозиція	43088	+897 (+2.1%)
Споживання	32596	+152 (+0.5%)
Споживання на корм	51	0 (0.0%)
Споживання промислове	9467	+351 (+3.9%)
Споживання харчове	23078	-199 (-0.9%)
Кінцеві запаси	3527	+235 (+7.1%)

Ріпакова олія. Початкові запаси

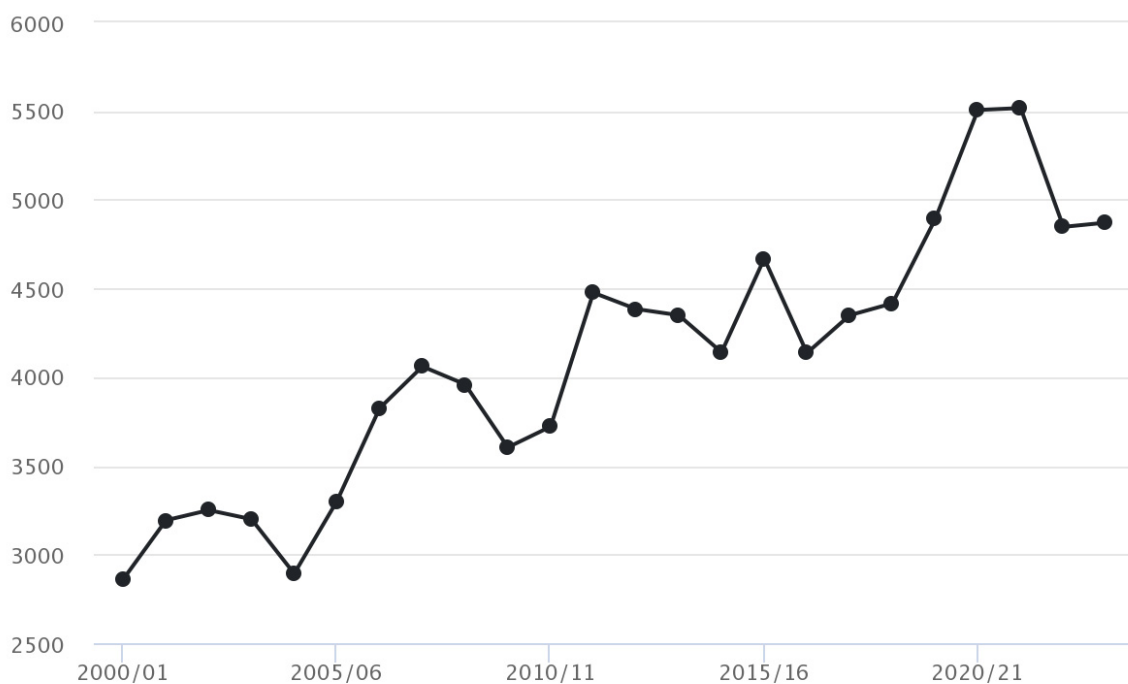
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	37.3%	Китай	1228	+387 (+46.0%)
2	19.1%	Канада	630	+105 (+20.0%)
3	13.1%	ЄС	431	+33 (+8.3%)
4	12.2%	Індія	402	+155 (+62.8%)
5	2.7%	Великобританія	89	+48 (+117.1%)
6	2.2%	США	74	-3 (-3.9%)
7	1.7%	Норвегія	57	+6 (+11.8%)
8	1.7%	Мексика	55	-26 (-32.1%)
9	1.5%	Білорусь	51	+37 (+264.3%)
10	1.3%	Бангладеш	44	+8 (+22.2%)
11	1.3%	Туреччина	43	+26 (+152.9%)
12	1.1%	ОАЕ	37	+32 (+640.0%)
13	0.9%	Пакистан	31	+20 (+181.8%)
14	0.9%	росія	30	-45 (-60.0%)
15	0.6%	Іран	20	-1 (-4.8%)
16	0.6%	Японія	19	-27 (-58.7%)
17	0.5%	Чилі	18	+11 (+157.1%)
18	0.3%	Південна Корея	9	-3 (-25.0%)
19	0.2%	ПАР	8	+1 (+14.3%)
20	0.2%	Туніс	5	+4 (+400.0%)
21	0.1%	Швейцарія	4	+3 (+300.0%)
22	0.1%	Австралія	2	-6 (-75.0%)
23	0.0%	Казахстан	1	-2 (-66.7%)
24	0.0%	Парагвай	1	- (-%)
25	0.0%	Україна	1	-13 (-92.9%)
26	0.0%	Уругвай	1	-2 (-66.7%)
27	0.0%	В'єтнам	1	- (-%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олія: Соєва олія
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	4871	+24 (+0.5%)
Імпорт	10790	+159 (+1.5%)
Виробництво	61928	+2897 (+4.9%)
Експорт	11503	+113 (+1.0%)
Пропозиція	77589	+3080 (+4.1%)
Споживання	60851	+2603 (+4.5%)
Споживання на корм	70	+5 (+7.7%)
Споживання промислове	13756	+1353 (+10.9%)
Споживання харчове	47025	+1245 (+2.7%)
Кінцеві запаси	5235	+364 (+7.5%)

Соєва олія. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	18.9%	Китай	920	+567 (+160.6%)
2	14.9%	США	727	-176 (-19.5%)
3	12.1%	ЄС	591	+42 (+7.7%)
4	10.8%	Індія	525	+339 (+182.3%)
5	6.7%	Аргентина	327	-196 (-37.5%)
6	5.7%	Бразилія	277	-128 (-31.6%)
7	4.0%	Алжир	196	-42 (-17.6%)
8	3.2%	Іран	157	-150 (-48.9%)
9	2.8%	Мексика	138	-53 (-27.7%)
10	2.8%	росія	135	-22 (-14.0%)
11	2.1%	Канада	104	+76 (+271.4%)
12	1.3%	Південна Корея	64	-5 (-7.2%)
13	1.2%	Пакистан	57	+3 (+5.6%)
14	1.1%	Сербія	53	+2 (+3.9%)
15	0.8%	Домініканська Респ.	40	-10 (-20.0%)
16	0.7%	Великобританія	34	+1 (+3.0%)
17	0.7%	Україна	33	-2 (-5.7%)
18	0.6%	Таїланд	31	-3 (-8.8%)
19	0.5%	Чилі	26	+8 (+44.4%)
20	0.5%	В'єтнам	26	-28 (-51.9%)
21	0.5%	Нігерія	25	-21 (-45.7%)
22	0.5%	Парагвай	23	+6 (+35.3%)
23	0.4%	Колумбія	21	-37 (-63.8%)
24	0.4%	Тайвань	21	-4 (-16.0%)
25	0.4%	Перу	20	-15 (-42.9%)
26	0.4%	ПАР	19	-5 (-20.8%)
27	0.3%	Ангола	17	0 (0.0%)
28	0.3%	Єгипет	17	-17 (-50.0%)
29	0.3%	Бангладеш	15	-9 (-37.5%)
30	0.3%	Північна Корея	15	-1 (-6.3%)
31	0.3%	Замбія	15	-1 (-6.3%)
32	0.3%	Зімбабве	15	-3 (-16.7%)
33	0.3%	Марокко	14	-12 (-46.2%)
34	0.3%	Туніс	14	+3 (+27.3%)
35	0.2%	Гонконг	12	-5 (-29.4%)
36	0.2%	Болівія	11	-7 (-38.9%)
37	0.2%	Ізраїль	11	-5 (-31.3%)
38	0.2%	Саудівська Аравія	11	-6 (-35.3%)
39	0.2%	Японія	10	-8 (-44.4%)
40	0.2%	Ліван	10	-2 (-16.7%)
41	0.2%	Малайзія	10	+8 (+400.0%)

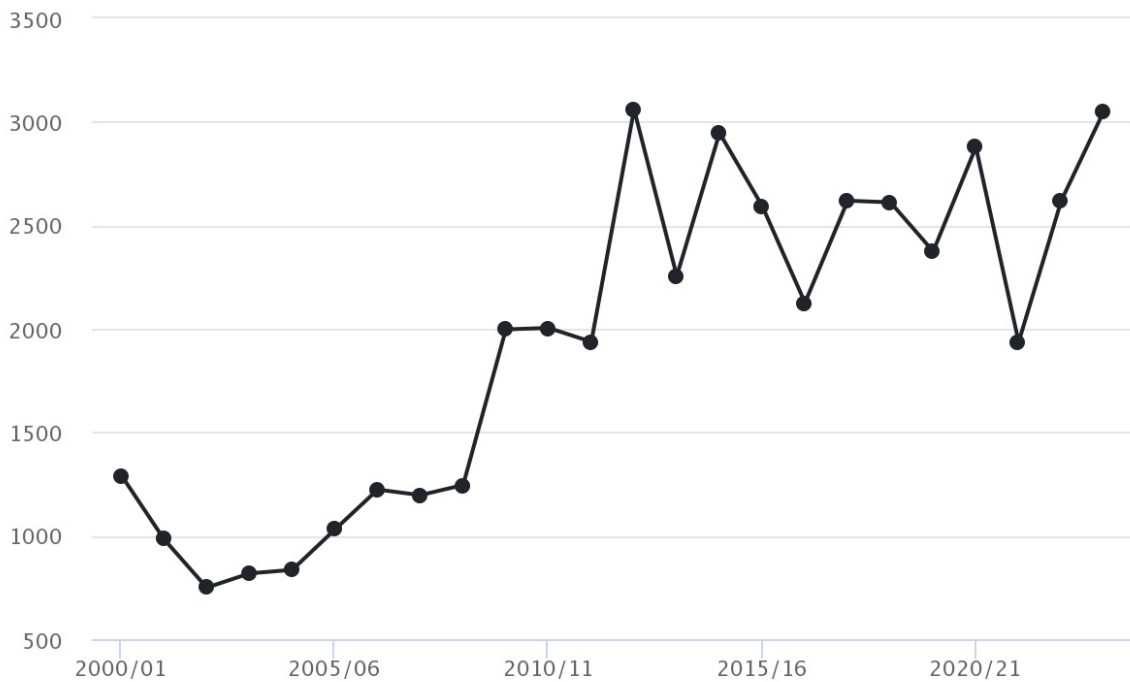
42	0.2%	Гватемала	9	-5 (-35.7%)
43	0.2%	Білорусь	8	+7 (+700.0%)
44	0.2%	Туреччина	8	-8 (-50.0%)
45	0.2%	Уругвай	8	-2 (-20.0%)
46	0.1%	Куба	5	-3 (-37.5%)
47	0.1%	Норвегія	5	+3 (+150.0%)
48	0.1%	Венесуела	5	-20 (-80.0%)
49	0.1%	Еквадор	4	-5 (-55.6%)
50	0.1%	Гана	4	-1 (-20.0%)
51	0.1%	Казахстан	4	-2 (-33.3%)
52	0.1%	Панама	4	-2 (-33.3%)
53	0.1%	ОАЕ	4	+1 (+33.3%)
54	0.1%	Йорданія	3	0 (0.0%)
55	0.1%	Маврикій	3	-5 (-62.5%)
56	0.0%	Коста-Ріка	2	-5 (-71.4%)
57	0.0%	Мадагаскар	2	-3 (-60.0%)
58	0.0%	Філіппіни	2	-1 (-33.3%)
59	0.0%	Узбекистан	2	+1 (+100.0%)
60	0.0%	Сенегал	1	-1 (-50.0%)
61	0.0%	Сирія	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Олія: Соняшникова олія
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	3054	+434 (+16.6%)
Імпорт	12227	-154 (-1.2%)
Виробництво	22050	+443 (+2.1%)
Експорт	13824	-177 (-1.3%)
Пропозиція	37331	+723 (+2.0%)
Споживання	20488	+935 (+4.8%)
Споживання на корм	106	+18 (+20.5%)
Споживання промислове	1035	+15 (+1.5%)
Споживання харчове	19347	+902 (+4.9%)
Кінцеві запаси	3019	-35 (-1.1%)

Соняшникова олія. Початкові запаси

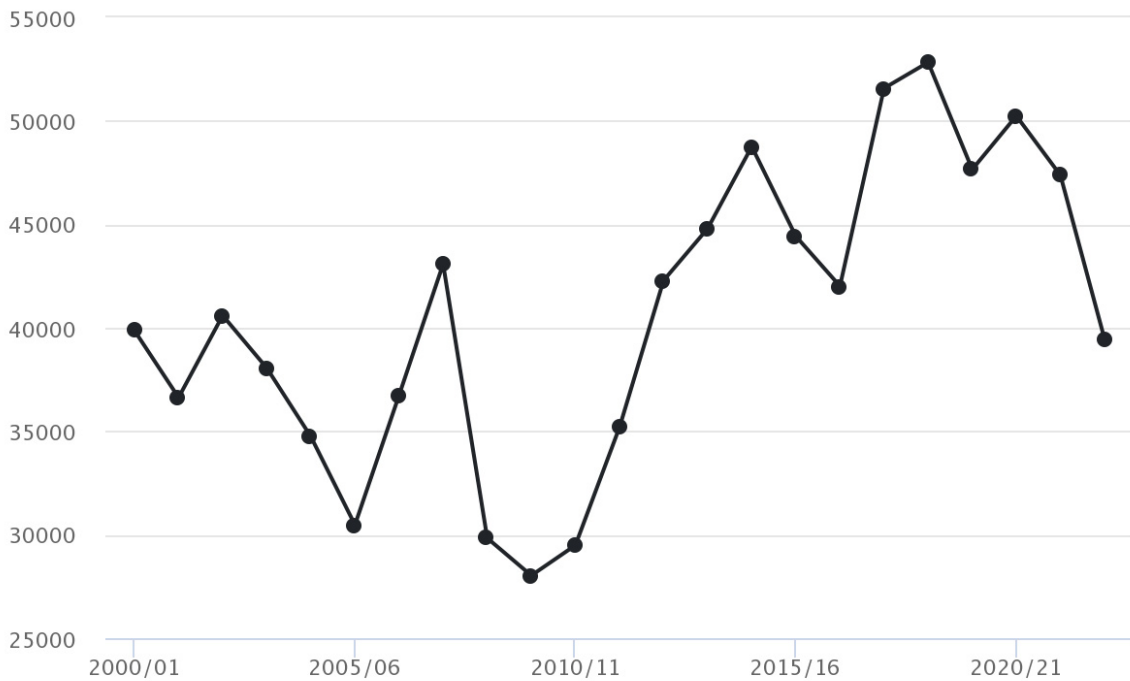
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	20.2%	Туреччина	616	+394 (+177.5%)
2	16.2%	Індія	494	+264 (+114.8%)
3	10.4%	росія	318	-109 (-25.5%)
4	10.3%	Аргентина	315	+33 (+11.7%)
5	9.4%	ЄС	286	-274 (-48.9%)
6	5.5%	Іран	167	-35 (-17.3%)
7	4.4%	Узбекистан	135	+15 (+12.5%)
8	3.3%	Ірак	102	+70 (+218.8%)
9	2.0%	Сербія	62	+17 (+37.8%)
10	2.0%	Саудівська Аравія	61	+5 (+8.9%)
11	1.7%	Єгипет	51	-3 (-5.6%)
12	1.6%	Білорусь	49	+41 (+512.5%)
13	1.5%	Молдова	47	+23 (+95.8%)
14	1.4%	Україна	42	-2 (-4.5%)
15	1.3%	США	39	+10 (+34.5%)
16	1.2%	Ліван	38	+19 (+100.0%)
17	1.2%	Лівія	36	-5 (-12.2%)
18	0.9%	Казахстан	28	-8 (-22.2%)
19	0.9%	Мексика	27	-30 (-52.6%)
20	0.7%	Чилі	22	+11 (+100.0%)
21	0.6%	ПАР	18	-9 (-33.3%)
22	0.6%	Ізраїль	17	-1 (-5.6%)
23	0.6%	Великобританія	17	-3 (-15.0%)
24	0.5%	Марокко	15	+8 (+114.3%)
25	0.4%	Бразилія	11	+4 (+57.1%)
26	0.3%	Сирія	9	+5 (+125.0%)
27	0.2%	Алжир	7	0 (0.0%)
28	0.2%	Пакистан	6	+4 (+200.0%)
29	0.2%	Йорданія	5	+3 (+150.0%)
30	0.1%	Канада	3	-2 (-40.0%)
31	0.1%	Перу	3	0 (0.0%)
32	0.1%	Японія	2	-1 (-33.3%)
33	0.1%	Парагвай	2	0 (0.0%)
34	0.0%	Болівія	1	-7 (-87.5%)
35	0.0%	Боснія-Герцеговина	1	-2 (-66.7%)
36	0.0%	Гватемала	1	0 (0.0%)
37	0.0%	Уругвай	1	-1 (-50.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Цукор Світ

Показник	2022/23	+/-
Початкові запаси	39465	-7907 (-16.7%)
Імпорт	59012	+1485 (+2.6%)
Виробництво	187881	+10602 (+6.0%)
Експорт	72104	+6019 (+9.1%)
Пропозиція	286358	+4180 (+1.5%)
Споживання	180045	+4038 (+2.3%)
Кінцеві запаси	33455	-6010 (-15.2%)

Цукор. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2022/23	+/-
1	16.5%	Індія	6506	-3000 (-31.6%)
2	15.6%	Таїланд	6152	-3060 (-33.2%)
3	8.9%	Пакистан	3522	-290 (-7.6%)
4	6.9%	Китай	2712	-2302 (-45.9%)
5	5.9%	Індонезія	2330	-40 (-1.7%)
6	4.0%	США	1573	-79 (-4.8%)
7	3.7%	Філіппіни	1461	+530 (+56.9%)
8	3.5%	ЄС	1370	-14 (-1.0%)
9	2.5%	росія	992	+368 (+59.0%)
10	2.4%	Мексика	943	-79 (-7.7%)
11	1.7%	Бразилія	690	+350 (+102.9%)
12	1.3%	Іран	510	-15 (-2.9%)
13	1.2%	Бангладеш	485	-68 (-12.3%)
14	1.2%	В'єтнам	485	+30 (+6.6%)
15	1.2%	Японія	475	+15 (+3.3%)
16	1.1%	Південна Корея	420	0 (0.0%)
17	1.0%	Австралія	384	+90 (+30.6%)
18	0.9%	Ефіопія	365	-45 (-11.0%)
19	0.9%	Малайзія	360	+25 (+7.5%)
20	0.9%	Судан	360	+15 (+4.3%)
21	0.9%	Еквадор	344	-15 (-4.2%)
22	0.9%	Алжир	336	-41 (-10.9%)
23	0.8%	Коста-Ріка	335	+10 (+3.1%)
24	0.7%	Канада	295	+23 (+8.5%)
25	0.7%	Зімбабве	295	+109 (+58.6%)
26	0.7%	Гватемала	274	-59 (-17.7%)
27	0.7%	Ірак	260	+21 (+8.8%)
28	0.6%	Марокко	235	-5 (-2.1%)
29	0.5%	Саудівська Аравія	200	+5 (+2.6%)
30	0.5%	Гондурас	198	0 (0.0%)
31	0.5%	Колумбія	194	-15 (-7.2%)
32	0.5%	Кенія	190	-25 (-11.6%)
33	0.5%	Сомалі	180	0 (0.0%)
34	0.4%	Великобританія	170	+5 (+3.0%)
35	0.4%	Чилі	155	0 (0.0%)
36	0.4%	ОАЕ	155	+15 (+10.7%)
37	0.4%	Тайвань	145	+10 (+7.4%)
38	0.4%	Ємен	145	+35 (+31.8%)
39	0.4%	Аргентина	142	-15 (-9.6%)
40	0.3%	Танзанія	125	-3 (-2.3%)
41	0.3%	Казахстан	120	+15 (+14.3%)

42	0.3%	Україна	119	-385 (-76.4%)
43	0.3%	Джибуті	110	-10 (-8.3%)
44	0.3%	Шрі-Ланка	110	+5 (+4.8%)
45	0.3%	Домініканська Респ.	105	+18 (+20.7%)
46	0.3%	ПАР	101	-30 (-22.9%)
47	0.3%	Мозамбік	100	0 (0.0%)
48	0.3%	Нігерія	100	0 (0.0%)
49	0.2%	Уганда	97	+5 (+5.4%)
50	0.2%	М'янма	85	-1 (-1.2%)
51	0.2%	Гана	75	0 (0.0%)
52	0.2%	Ізраїль	75	0 (0.0%)
53	0.2%	Лаос	75	+6 (+8.7%)
54	0.2%	Мавританія	75	+3 (+4.2%)
55	0.2%	Ангола	72	-3 (-4.0%)
56	0.2%	Білорусь	70	+10 (+16.7%)
57	0.2%	Болівія	70	0 (0.0%)
58	0.2%	Йорданія	70	0 (0.0%)
59	0.2%	Замбія	65	0 (0.0%)
60	0.2%	Камбоджа	63	+2 (+3.3%)
61	0.2%	Кот-д'Івуар	63	+3 (+5.0%)
62	0.2%	Швейцарія	63	0 (0.0%)
63	0.2%	Єгипет	60	-30 (-33.3%)
64	0.2%	Сирія	60	+1 (+1.7%)
65	0.1%	Азербайджан	57	+1 (+1.8%)
66	0.1%	Ліван	55	+5 (+10.0%)
67	0.1%	Туніс	55	0 (0.0%)
68	0.1%	Есватіні	54	+7 (+14.9%)
69	0.1%	Мадагаскар	53	+7 (+15.2%)
70	0.1%	Гаїті	48	0 (0.0%)
71	0.1%	Сербія	45	0 (0.0%)
72	0.1%	Сінгапур	45	-5 (-10.0%)
73	0.1%	Нікарагуа	40	0 (0.0%)
74	0.1%	Нова Зеландія	38	-2 (-5.0%)
75	0.1%	Куба	35	-15 (-30.0%)
76	0.1%	Лівія	35	+4 (+12.9%)
77	0.1%	Гамбія	32	-8 (-20.0%)
78	0.1%	Гонконг	31	+2 (+6.9%)
79	0.1%	Грузія	30	+4 (+15.4%)
80	0.1%	Малаві	30	0 (0.0%)
81	0.1%	Того	30	0 (0.0%)
82	0.1%	Норвегія	28	-2 (-6.7%)

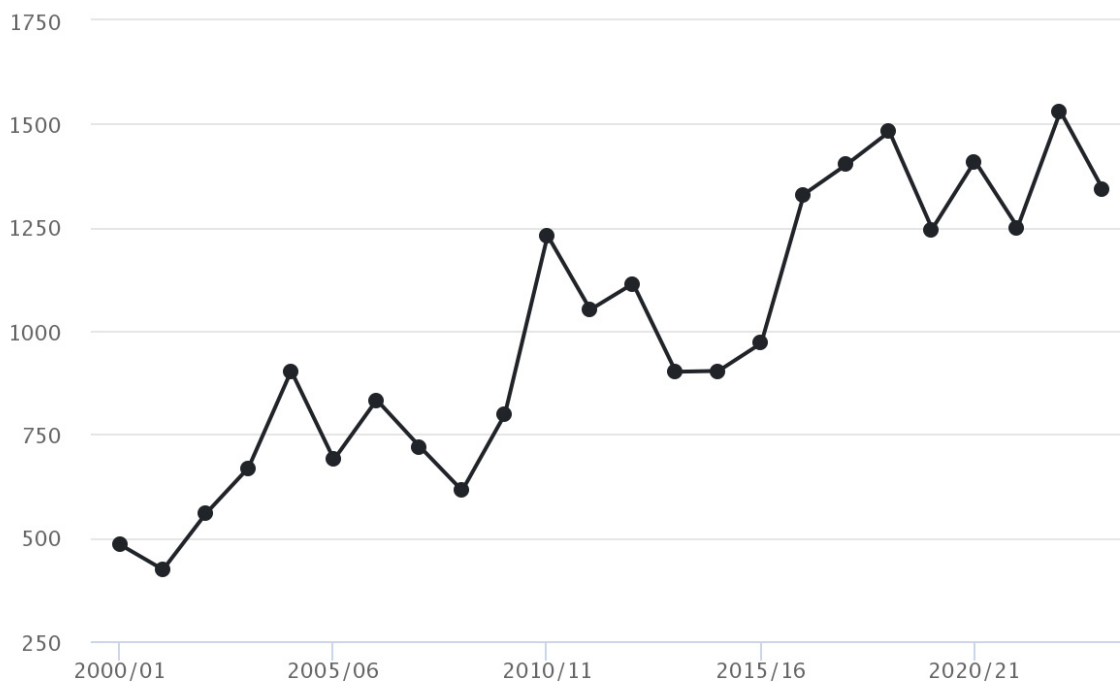
83	0.1%	Панама	25	+2 (+8.7%)
84	0.1%	Уругвай	25	0 (0.0%)
85	0.1%	Бенін	22	-1 (-4.3%)
86	0.0%	Перу	18	+6 (+50.0%)
87	0.0%	Папуа Нова Гвінея	17	0 (0.0%)
88	0.0%	Тринідад і Тобаго	17	+1 (+6.3%)
89	0.0%	Конго-Браззавіль	15	0 (0.0%)
90	0.0%	Фіджі	15	+5 (+50.0%)
91	0.0%	Ель-Сальвадор	14	-10 (-41.7%)
92	0.0%	Парагвай	13	+3 (+30.0%)
93	0.0%	Бахрейн	12	0 (0.0%)
94	0.0%	Гайана	11	0 (0.0%)
95	0.0%	Молдова	11	+1 (+10.0%)
96	0.0%	Туреччина	10	0 (0.0%)
97	0.0%	Беліз	9	+3 (+50.0%)
98	0.0%	Габон	7	0 (0.0%)
99	0.0%	Маврикій	5	-10 (-66.7%)
100	0.0%	Ямайка	4	0 (0.0%)
101	0.0%	Барбадос	3	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Шрот: Ріпаковий шрот
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	1341	-189 (-12.4%)
Імпорт	8831	-451 (-4.9%)
Виробництво	47551	+299 (+0.6%)
Експорт	9077	-593 (-6.1%)
Пропозиція	57723	-341 (-0.6%)
Споживання	46946	-107 (-0.2%)
Споживання на корм	46176	-117 (-0.3%)
Споживання промислове	770	+10 (+1.3%)
Кінцеві запаси	1700	+359 (+26.8%)

Ріпаковий шрот. Початкові запаси

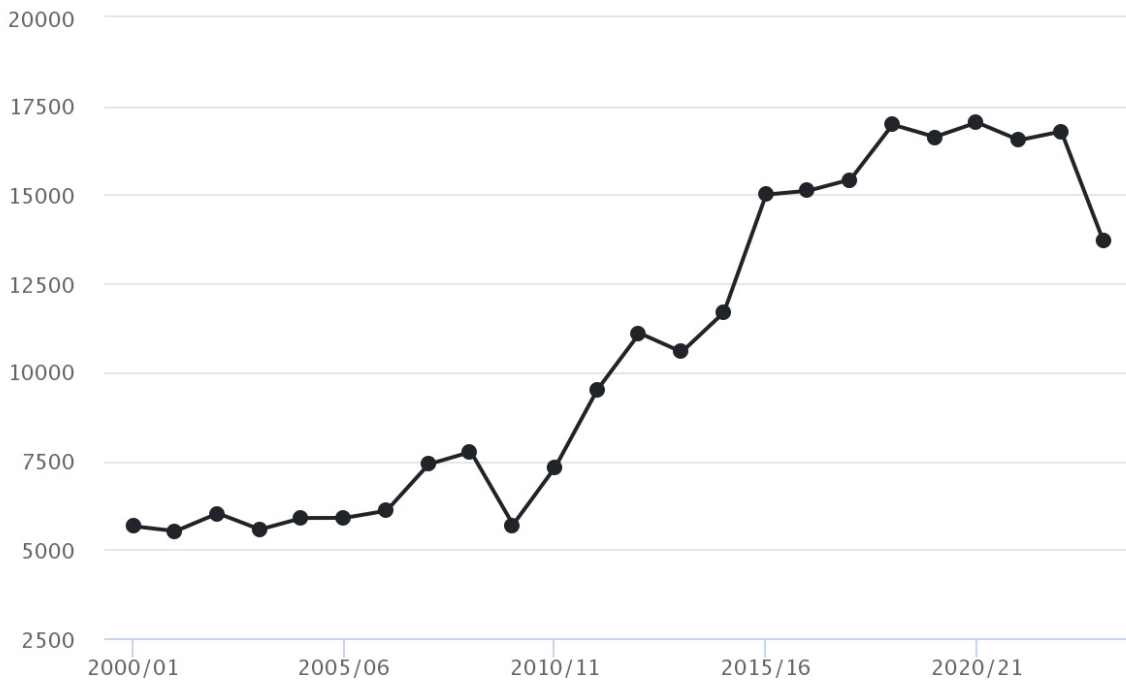
№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	24.1%	ЄС	323	+11 (+3.5%)
2	17.6%	Індія	236	-214 (-47.6%)
3	12.8%	Канада	171	-12 (-6.6%)
4	8.5%	Бангладеш	114	-42 (-26.9%)
5	7.4%	росія	99	+65 (+191.2%)
6	6.1%	Великобританія	82	+7 (+9.3%)
7	5.1%	Білорусь	68	-17 (-20.0%)
8	2.7%	США	36	-3 (-7.7%)
9	1.8%	Південна Корея	24	+16 (+200.0%)
10	1.7%	В'єтнам	23	+1 (+4.5%)
11	1.5%	Іран	20	-3 (-13.0%)
12	1.4%	Норвегія	19	-1 (-5.0%)
13	1.4%	ОАЕ	19	- (-%)
14	1.3%	Швейцарія	18	+1 (+5.9%)
15	1.2%	Японія	16	-2 (-11.1%)
16	1.1%	Казахстан	15	-4 (-21.1%)
17	0.8%	Марокко	11	- (-%)
18	0.7%	Мексика	10	-4 (-28.6%)
19	0.7%	Пакистан	10	-4 (-28.6%)
20	0.7%	Австралія	9	0 (0.0%)
21	0.7%	Ізраїль	9	-5 (-35.7%)
22	0.5%	ПАР	7	0 (0.0%)
23	0.1%	Чилі	2	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Шрот: Соевий шрот
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	13688	-3096 (-18.4%)
Імпорт	66779	+4025 (+6.4%)
Виробництво	258632	+12173 (+4.9%)
Експорт	69786	+3356 (+5.1%)
Пропозиція	339099	+13102 (+4.0%)
Споживання	253624	+7745 (+3.1%)
Споживання на корм	251402	+7706 (+3.2%)
Споживання промислове	1370	+8 (+0.6%)
Споживання харчове	852	+31 (+3.8%)
Кінцеві запаси	15689	+2001 (+14.6%)

Соевий шрот. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	24.1%	Бразилія	3300	-582 (-15.0%)
2	17.2%	Аргентина	2361	-436 (-15.6%)
3	6.4%	Китай	878	+535 (+156.0%)
4	3.6%	В'єтнам	486	-211 (-30.3%)
5	3.2%	Алжир	433	+225 (+108.2%)
6	2.8%	Туреччина	386	-6 (-1.5%)
7	2.7%	ЄС	365	-230 (-38.7%)
8	2.6%	Єгипет	362	-148 (-29.0%)
9	2.5%	США	336	+54 (+19.1%)
10	2.4%	Україна	326	+98 (+43.0%)
11	1.8%	Індонезія	251	-146 (-36.8%)
12	1.7%	Колумбія	239	-50 (-17.3%)
13	1.6%	росія	220	-45 (-17.0%)
14	1.5%	Парагвай	210	+50 (+31.3%)
15	1.5%	Іран	204	-115 (-36.1%)
16	1.4%	Індія	187	-235 (-55.7%)
17	1.3%	Еквадор	179	-128 (-41.7%)
18	1.3%	Перу	172	-33 (-16.1%)
19	1.1%	Канада	146	-107 (-42.3%)
20	1.1%	Філіппіни	145	-97 (-40.1%)
21	1.0%	Таїланд	139	-77 (-35.6%)
22	1.0%	Болівія	137	+5 (+3.8%)
23	1.0%	Бангладеш	133	-585 (-81.5%)
24	0.9%	Саудівська Аравія	129	-149 (-53.6%)
25	0.9%	Мексика	125	-28 (-18.3%)
26	0.8%	Сербія	113	+2 (+1.8%)
27	0.8%	ПАР	112	-20 (-15.2%)
28	0.7%	ОАЕ	95	-18 (-15.9%)
29	0.7%	Ірак	92	-170 (-64.9%)
30	0.6%	Білорусь	86	+6 (+7.5%)
31	0.6%	Південна Корея	79	+3 (+3.9%)
32	0.5%	Норвегія	75	-11 (-12.8%)
33	0.5%	Ізраїль	72	-7 (-8.9%)
34	0.5%	Ємен	71	-30 (-29.7%)
35	0.5%	Малайзія	70	-22 (-23.9%)
36	0.5%	Лівія	65	+20 (+44.4%)
37	0.5%	Великобританія	64	+14 (+28.0%)
38	0.4%	М'янма	61	-20 (-24.7%)
39	0.4%	Нова Зеландія	51	-15 (-22.7%)
40	0.4%	Уругвай	49	-6 (-10.9%)
41	0.3%	Чилі	45	-78 (-63.4%)

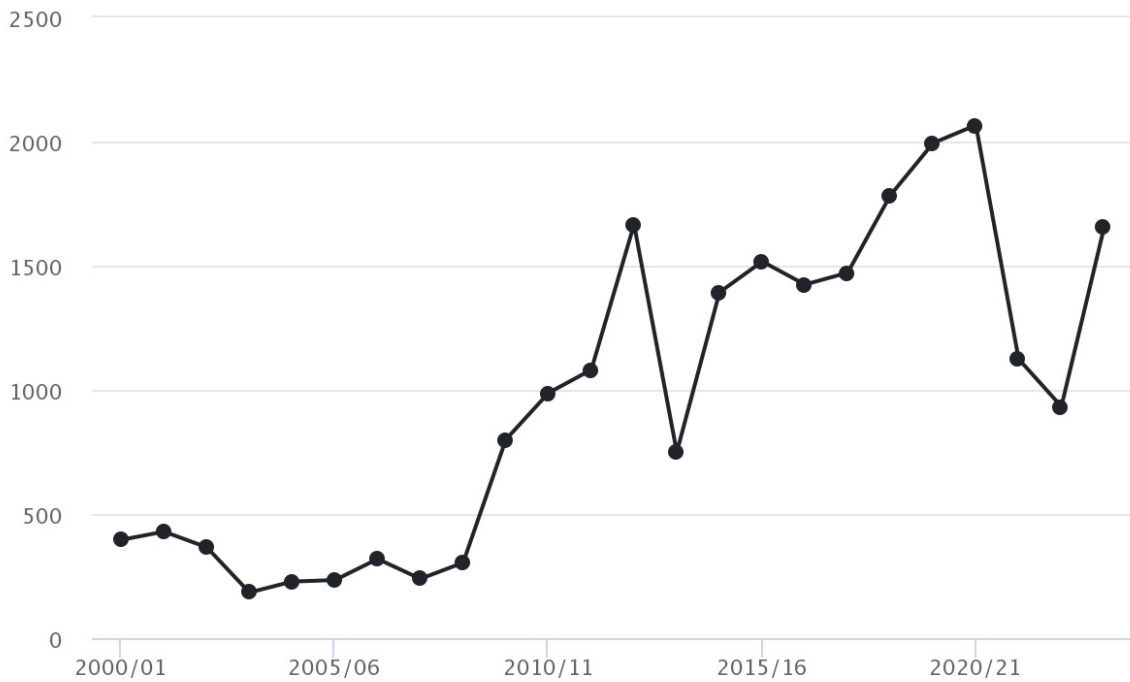
42	0.3%	Японія	43	-49 (-53.3%)
43	0.3%	Венесуела	42	-29 (-40.8%)
44	0.3%	Йорданія	40	-25 (-38.5%)
45	0.3%	Марокко	39	+20 (+105.3%)
46	0.2%	Казахстан	34	-13 (-27.7%)
47	0.2%	Ліван	34	+3 (+9.7%)
48	0.2%	Гондурас	32	-50 (-61.0%)
49	0.2%	Зімбабве	30	-14 (-31.8%)
50	0.2%	Тайвань	29	-32 (-52.5%)
51	0.2%	Пакистан	27	-12 (-30.8%)
52	0.2%	Туніс	27	-12 (-30.8%)
53	0.2%	Панама	23	-7 (-23.3%)
54	0.2%	Австралія	22	+8 (+57.1%)
55	0.2%	Камбоджа	22	0 (0.0%)
56	0.2%	Коста-Ріка	21	-18 (-46.2%)
57	0.2%	Кот-д'Івуар	21	0 (0.0%)
58	0.1%	Гватемала	20	-9 (-31.0%)
59	0.1%	Узбекистан	20	-1 (-4.8%)
60	0.1%	Нігерія	19	-28 (-59.6%)
61	0.1%	Гана	17	-5 (-22.7%)
62	0.1%	Ель-Сальвадор	16	+5 (+45.5%)
63	0.1%	Куба	15	-17 (-53.1%)
64	0.1%	Кенія	10	-1 (-9.1%)
65	0.0%	Домініканська Респ.	6	-5 (-45.5%)
66	0.0%	Шрі-Ланка	6	+4 (+200.0%)
67	0.0%	Сирія	5	-1 (-16.7%)
68	0.0%	Гайана	4	0 (0.0%)
69	0.0%	Північна Корея	4	0 (0.0%)
70	0.0%	Сінгапур	3	0 (0.0%)
71	0.0%	Боснія-Герцеговина	2	- (-%)
72	0.0%	Ямайка	2	-4 (-66.7%)
73	0.0%	Македонія	2	0 (0.0%)
74	0.0%	Грузія	1	0 (0.0%)
75	0.0%	Тринідад і Тобаго	1	-5 (-83.3%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Шрот: Соняшниковий шрот
Світ

Показник	2023/24	+/-
Початкові запаси	1654	+721 (+77.3%)
Імпорт	9068	+478 (+5.6%)
Виробництво	23444	+447 (+1.9%)
Експорт	9454	+627 (+7.1%)
Пропозиція	34166	+1646 (+5.1%)
Споживання	23064	+1025 (+4.7%)
Споживання на корм	22942	+1025 (+4.7%)
Споживання промислове	122	0 (0.0%)
Кінцеві запаси	1648	-6 (-0.4%)

Соняшниковий шрот. Початкові запаси

№	Доля	Гео	2023/24	+/-
1	27.0%	Україна	447	+322 (+257.6%)
2	14.8%	росія	244	+189 (+343.6%)
3	14.2%	ЄС	235	+50 (+27.0%)
4	13.5%	Туреччина	224	+111 (+98.2%)
5	10.3%	Аргентина	171	+45 (+35.7%)
6	5.1%	Білорусь	85	+64 (+304.8%)
7	3.0%	Великобританія	50	+8 (+19.0%)
8	2.1%	Молдова	35	-42 (-54.5%)
9	2.0%	Казахстан	33	-16 (-32.7%)
10	2.0%	Узбекистан	33	+6 (+22.2%)
11	1.5%	Марокко	25	+14 (+127.3%)
12	1.2%	Норвегія	20	+5 (+33.3%)
13	1.2%	ПАР	20	-4 (-16.7%)
14	0.7%	Сербія	12	-26 (-68.4%)
15	0.4%	Болівія	6	-5 (-45.5%)
16	0.4%	Єгипет	6	0 (0.0%)
17	0.3%	США	5	0 (0.0%)
18	0.1%	Боснія- Герцеговина	2	0 (0.0%)
19	0.1%	Швейцарія	1	0 (0.0%)

Джерело: GrainUkraine – статистика аграрних ринків. URL : <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv>

Кодекс законів про працю	регулює трудові відносини всіх працівників, сприяє поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих
Закон України «Про охорону праці»	визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці
Закон України «Про відпустки»	встановлює державні гарантії права на відпустки, визначає умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я
Закон України «Про оплату праці»	визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання
Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»	визначає правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні
Закон України «Про професійний розвиток працівників»	визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників
Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»	визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій

ЗУ «Про інвестиційну діяльність»	визначає загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України
ЗУ «Про запобігання корупції»	визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень
ЗУ «Про природні монополії»	метою цього закону є забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії, на основі збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів
ЗУ «Про рекламу»	визначає соціальну рекламу як інформацію будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку
ЗУ «Про режим іноземного інвестування»	визначає іноземні інвестиції як цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту
Податковий кодекс України	регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язк
ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції»	спрямований на встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції при здійсненні господарської діяльності в умовах ринкових відносин

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ:
МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

*За редакцією член-кореспондента НАН України
Шинкарук Л.В.*

Монографія

Підписано до друку 18.02.24 Формат 60x84\16
Ум. друк. арк. 20,8 Наклад 100 прим. Зам. № 230791

Видавець і виготовлювач Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4097 від 17.06.2011